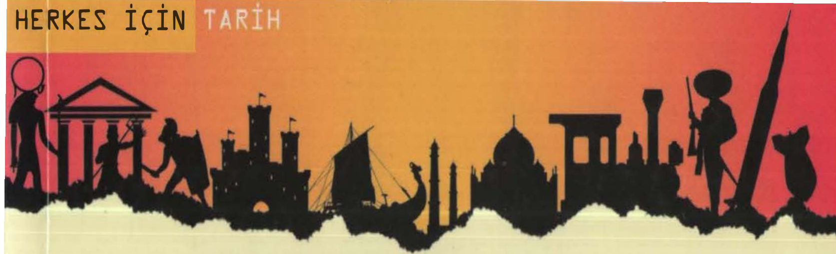
HERKES İÇİN TARİH

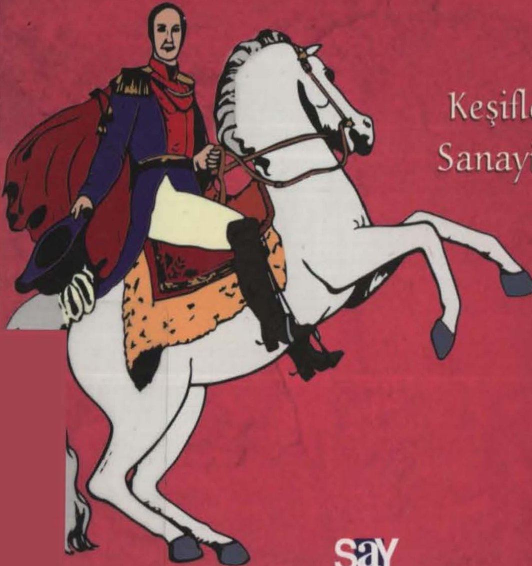

Susan Wise Bauer

Dünya Tarihi

3. Cilt:

YENİÇAĞ

Keşifler Çağından Sanayi Devrimi'ne

say

Dünya Tarihi

3. CİLT: YENİÇAĞ

Susan Wise Bauer

İngiliz dili ve edebiyatı, Amerika araştırmaları ve tarih alanlarında uzmanlaşmış bir yazardır. Üçüncüsünü elinizde tutmakta olduğunuz *Dünya Tarihi* adlı dört ciltlik eseri geçtiğimiz yıllarda ABD'de çok satılan kitaplar arasına girmiştir. Yazarın *Antik Dünya, Ortaçağ Dünyası* ve *Rönesans Dünyası* adlı eserleri de ilgi gören kitaplar arasında bulunmaktadır.

Dünya Tarihi

3. CİLT: YENİÇAĞ

Keşifler Çağından Sanayi Devrimi'ne

Susan Wise Bauer

İngilizceden çeviren:
Mihriban Doğan

say

Say Yayınları
Herkes İçin *Tarih*

Dünya Tarihi: 3. Cilt: Yeniçağ: Keşifler Çağından Sanayi Devrimi'ne
/ Susan Wise Bauer

Özgün adı: *The Story of the World: History for the Classical Child: Volume 3: Early Modern Times: From Elizabeth the First to the Forty-Niners*

ISBN 978-605-02-0395-0
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Mihriban Doğan
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Editör: Sinan Köseoğlu
Sayfa düzeni: Tülay Malkoç
Kapak tasarımı: Artemis İren

Baskı: Gülmat Matbaacılık
Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 577 79 77
Matbaa sertifika no: 18005

1. baskı: Say Yayınları, 2015

Say Yayınları
Ankara Cad. 22 / 12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22 / 4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

KUZEY BUZ DENİZİ
Kuzey Amerika
Asya
Avrupa
ATLAS OKYANUSU (ATLANTİK)
Afrika
Bengal
BÜYÜK OKYANUS (PASİFİK)
Güney Amerika
BÜYÜK OKYANUS (PASİFİK)
HİNT OKYANUSU
Avustralya
K
B
D
G
GÜNEY OKYANUSU
Antarktika

Giriş

Kâşifler dağ kayalıkları altında hazine arar. Korsanlar denizlerde dolaşır. Krallar, taçlarını –ve başlarını– koruma umuduyla tahtlarına sarılır. Serüvenciler ise yeni diyarlar keşfetmek amacıyla, açlığı ve tehlikeli denizlere açılmayı göze alarak, küçücük tahta gemileriyle dünyayı dolaşmaya çıkar.

Bu öyküleri okumadan önce, bunların meydana geldiği dünya hakkında biraz bilgi sahibi olmanız gerekir. 1600 yılında denizlere açılan serüvenciler, ülkeleri birbirinden muazzam okyanusların ayırdığını biliyor ama bu okyanusların ne kadar büyük olduklarını bilmiyorlardı. Günümüzde suların dünya yüzeyinin aşağı yukarı dörtte üçünü kapladıklarınqı biliyoruz. Coğrafyacılar okyanusları beşe ayırır: Pasifik, Atlantik, Hint, Güney ve Kuzey Kutup Okyanusları. Onları şu şiirle aklınızda tutabilirsiniz:

En büyükleri Pasifik
Bengal'de başlar Hint,
Her daim harekettedir Atlantik
Küçüktür Kuzey ve Güney Kutup

Bu okyanusların arasında ve etrafında büyük *kıtalar*, yani kara kütleleri bulunur. Dünya karaları yedi kıtadan ibarettir: Kuzey Amerika, Güney Amerika, Afrika, Avrupa, Asya, Avustralya ve Antarktika. Aşağıdaki şiiri ezberlerseniz, onları kolayca hatırlayabilirsiniz. Şiiri okurken bir yerküre modeline bakın ve şiirin tanımladığı yol boyunca parmağınızı hareket ettirin.

İyice güneydeki, soğuk ve buzlu Antarktika'dan başla,
Kuzeye yönel, güneşin sımsıcak parladığı Avustralya'ya,
Kuzeye devam edip, karaya ayak basana dek aş okyanusu.
Şimdi Asya'dasın, burada bulacaksın hem buzulu hem de
çöl kumunu.
Dön batıya, görünecek belli belirsiz Avrupa'nın dağları.
Avrupa'da görürsün Yunan, Alman, Fransız ve İspanyolları
Avrupa'dan güneye in, hemen ulaşırsın cengellerle geniş ovalara:
Zebralar otlar, aslanlar yelelerini sallar Afrika'da.
Şimdi geçelim ekvatordan batıya, Güney Amerika kıyılarına,
Burada görebilirsin jaguar, akbaba ve lama,
Güneşin altındaki kara köprüsünden geç kuzeye,
Geldin Kuzey Amerika'ya. Kıtaları gezin bitti işte!

1

İmparatorluklar Dünyası

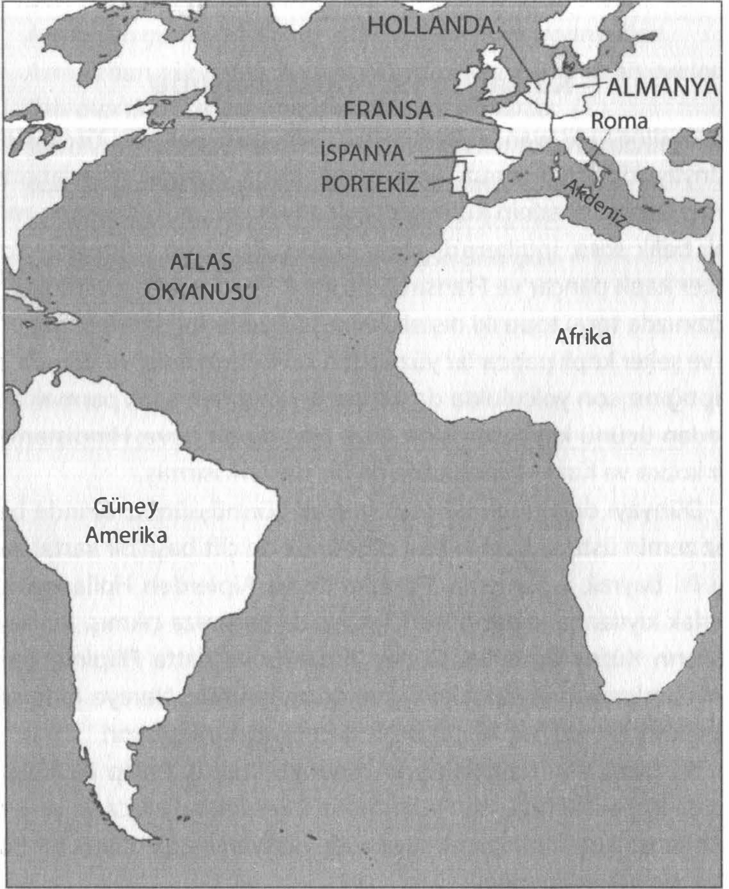
Kutsal Roma İmparatorluğu

1600 yılında yaşayan bir gezgin olduğunuzu hayal edin. Yirmi yıldır dünyayı dolaşıyorsunuz. Arap çadırlarında, Avrupa saraylarında, Amerikan yerlilerinin kulübelerinde uyumuşsunuz. Roma'da mayalı balık sosu, İngiltere'de dana bağırsağı püresi, Wittenberg'de şeker kaplı pancar ve Fransa'da da kanlı domuz kafası yemişsiniz. Ağzınızda topu topu iki dişiniz kalmış (diğerlerini iskorbüt hastalığı ve şeker kaplı pancarlar yüzünden kaybetmişsiniz) ve İzlanda'ya yaptığınız son yolculukta da kangren yüzünden ayak parmaklarınızdan üçünü kaybetmişsiniz. Sizi, Asya'da bir deve, Hindistan'da bir kobra ve Kuzey Amerika'da da bir suyılanı ısırmış.

Dünyayı dolaşırken iki çeşit bayrak görmüşsünüz: Birinde beyaz zemin üstüne kırmızı haç, diğerinde de çift başlı bir kartal var. Bu iki bayrak, İspanya'da, Portekiz'de ve Alplerden Hollanda'nın ıpıslak kıyılarına kadar bütün Avrupa'da karşınıza çıkmış. Bu bayrakların Kuzey Amerika, Güney Amerika ve hatta Filipinler'deki yerleşimlerde bile dalgalandığını görmüşsünüz. Nereye giderseniz gidin, kırmızı haç ile çift başlı kartal karşınıza çıkıyor!

Bu bayrakları dalgalandıran İspanya Kralı II. Philip ile Kutsal Roma İmparatorluğu'nun hükümdarı I. Ferdinand amca ve yeğen. Çok şanslı küçük bir çocuk sayesinde dünyanın çok büyük bir bölümüne hükmediyorlar.

Bu şanslı bebek, öykümüz başlamadan 100 yıl önce 1500'de, Kuzey Avrupa'da soğuk, taştan yapılma bir sarayda dünyaya geldi. Babası Hollanda kralıydı. Büyükbabası Almanya'da hüküm sürüyordu. Diğer büyükbabası da İspanya kralıydı. Adı Charles olan bu bebeğin ailesinde üç kral vardı.

Ferdinand ve Philip'in imparatorlukları

Charles, daha altı yaşındayken babası ölünce Hollanda kralı oldu. On altı yaşına geldiğinde, İspanyol büyükbabası öldü ve ona İspanya tahtını bıraktı. On dokuz yaşına geldiğinde ise Alman büyükbabası da öldü ve Charles Alman topraklarının da kralı oldu. Charles daha çok genç olmasına rağmen üç tahtı vardı.

Gel gör ki bunlar Charles'a yetmiyordu. O "Kutsal Roma İmparatoru" unvanını da istiyordu.

Charles doğmadan bin beş yüz yıl önce, Roma İmparatorluğu Avrupa ve Afrika'ya yayılmıştı. İmparatorluğun sınırları içinde yaşayan herkesin Roma kanunlarına uyması ve barış içinde yaşaması beklenirdi. Bu "Roma barışı" barbarlar istila edene dek sürdü. Bundan sonra Roma İmparatorluğu çöktü.

Sonraki beş yüz yıl boyunca Avrupa'nın dört bir yanında insanlar birbirleriyle savaştılar, ta ki Şarlman adında büyük bir kral Fransa tahtına geçene dek. Şarlman, komşu Alman topraklarını fethederek kendi topraklarına kattı. Krallığında barışın hâkim olması için kanunlar yaptı. İmparatorluğu o kadar büyüdü ki papa – Batı'daki Katolik Kilisesi adı verilen Hıristiyan kilisesinin lideri– özel bir dini törenle Şarlman'ı Roma İmparatoru ilan etti.

Oysa Roma İmparatorluğu yüzyıllar önce yıkılmıştı. Peki, bu ne anlama geliyordu?

Şu anlama geliyordu: Tıpkı Roma İmparatorluğu'nun eski çağlarda yaptığı gibi, Şarlman'ın yeni imparatorluğu da, Avrupa'nın büyük bölümünde barışı hâkim kılacaktı. Hem Şarlman da Hıristiyan olduğu için, onun yeni "Roma İmparatorluğu" Hıristiyanlığı dünyaya yayabilirdi. İşte bu yüzden Şarlman zamanla *Kutsal* Roma İmparatoru olarak tanındı.

Charles da Kutsal Roma İmparatoru olarak tanınmak istiyordu. Ancak öncelikle papayı, *kendisini* dini bir törenle Kutsal Roma İmparatoru ilan etmesi için ikna etmesi gerekiyordu. Papa ise Charles'a bu unvanı –ve beraberinde gelecek gücü– verme konusunda tereddütlüydü. Charles zaten Avrupa'nın çoğuna hükmediyordu. Eğer biraz daha güçlenecek olursa, papanın gücü ne olacaktı?

Bu konuda tek endişelenen papa değildi. Fransa kralı da Charles'ın Fransa'yı işgal etmesinden korkuyordu. Ayrıca İtalya'da hüküm süren prensler de bağımsızlıklarını korumak istiyorlardı. Böylece Fransa kralı, papa ve İtalyan prensleri, Charles ve ordularına karşı savaşmak için kuvvetlerini birleştirdi.

Charles'ın cesareti kırılmadı. Eğer papayı kendisine imparator tacı giydirmeye güzellikle ikna edemediyse zorla yaptıracaktı.

Stratejisi basit ve şok ediciydi. Charles, topraklarında yaşayan Protestanlara yıllarca baskı uygulamıştı. Bu Protestanlar Katolik Kilisesinin bozulduğuna ve papanın bütün Hıristiyanların ibadet ve yaşam tarzını belirleme yetkisine sahip olmadığına inanıyordu. Charles, Protestanları hapse attırmış, ellerinden topraklarını almış ve idam ettirmişti. Ancak bu Protestanların, papaya karşı savaşmaya istekli olacaklarını da biliyordu. Öyle ki Alman Protestanlarından bir ordu kurdu ve kendi askerleriyle birlikte saldırmaları için Roma'ya gönderdi.

V. Charles

"Alman Gazabı" adı verilen bu kızgın ordu Roma'ya yürüyüp şehri kuşatma altına aldı. Papanın askerleri sayıca onlardan azdı. Eski, hurdası çıkmış toplarla surlardan birkaç atış yaptılar fakat

istilacılar kapıları yıkıp şehre akın ettiler. Papa ve askerleri şehrin içindeki bir kaleye çekildiler. Alman Gazabı, Roma'yı yangın, cinayet ve yağmalarla kasıp kavururken, papa bu kalenin içinde sekiz ay tutsak kaldı.

Bu esnada İspanya'da bulunan Charles Roma'ya yapılan saldırı hakkında hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranıyordu. Papaya haber göndererek, Alman Gazabı'nın kendisinden izinsiz hareket ettiğini iddia etti. "Şaşkına döndüm!" dedi Charles. "Böyle bir şey nasıl olabilir?"

Papa bu mesaja inandı mı peki? Bunu bilmiyoruz. Ancak Charles'a, "Kutsal Roma İmparatoru" unvanını kazandıracak özel ayini yapmayı kabul ettiğini biliyoruz. Bunun karşılığında da Charles papaya kendini savunmasında yardım etti.

Artık Charles kendini, "Romalıların Kralı; İspanya, Sicilya, Kudüs, Batı Hint Adaları ve Atlantik'in diğer yanındaki anakaranın Kralı; Avusturya Arşidükü; Burgonya ve Atina Dükü; Habsburg ve Flanders Kontu; Asya ve Afrika Lordu" olarak tanımlayabilirdi. Ancak bu şaaşalı unvanlarına rağmen, Charles'ın bir sürü sorunu vardı. Hükümranlığının çoğunu savaşmakla geçirmişti ve savaşlar da masraflıydı. Gitgide fakirleşiyordu. Krallıkları içindeki Katoliklerle Protestanlar durmadan birbirleriyle savaşıyorlardı. Üstelik Protestan tebaası artık ona itaat etmek istemiyordu.

Papa, kendisine imparator tacı giydirdikten yirmi dört yıl sonra, Charles artık tahtı bırakmaya karar verdi. Karalara bürünmüş Charles en sevdiği soylulardan birinin kolunda tahtından doğruldu ve takipçilerine şöyle dedi: "Ülkemi ve inancımı korumak için elimden geleni yaptım. Ancak artık bu mücadeleye devam edemeyecek kadar hasta ve zayıfım. Bu yüzden tahtımı bırakıyorum. İspanya'yı, Hollanda'yı ve İtalyan topraklarını oğlum Philip'e veriyorum." Charles tahtına otururken bütün takipçileri ağlıyordu.

Bir yıl sonra V. Charles, imparatorluğunun geri kalanını kardeşi Ferdinand'a verdi. Ferdinand Kutsal Roma İmparatoru oldu. Charles bir manastıra kapanarak kendini ibadete ve okumaya verdi. İki yıl geçmeden de hayatını kaybetti.

Kısmeti açık küçük çocuk krallıklarını kaybetmişti. Ancak kardeşi Ferdinand ile oğlu Philip artık Batı'daki en zengin krallıklara hükmediyordu. Ve onların eylemleri dünyayı değiştirecekti.

İspanya'nın Serveti

Küçük bir çocuk karanlık bir mağarada duruyor. Çıplak bacaklarına ağır bir çuval dayanmış. Ayaklarının altındaki nemli, kaygan kili ve taşların pürüzlü kenarlarını hissediyor. Ter yüzünden aşağı damlıyor. İleride soluk bir meşale ışığı titreşirken, dağların kayalıklarına vuran metal kazmaların derinden gelen sesleri karanlıkta çınlıyor.

Arkasını döndüğünde, yukarıya, çok uzaktaki, günışığı pırıltısına doğru keskin bir şekilde kıvrılan bir tünel görüyor. Çuvalı kaldırmak için eğildiğinde, kenarları iğne gibi sivri taşlar çuvaldan çıkıp kollarını ve sırtını çiziyor. Ağırlığın altında iki büklüm halde ve soluk soluğa, tünelde güç bela ilerlemeye başlıyor. Ancak hava o kadar sıcak ve pis ki güçlükle nefes alabiliyor.

Bu küçük çocuk, İspanya kralı II. Philip için altın çıkaran bir Güney Amerika madeninde çalışıyor.

İspanyolların Güney Amerika'ya ilk gelişleri kazara oldu. Yüzlerce yıl boyunca, İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinin tüccarları doğuya, Hindistan'a seyahat etmişler; oradan karanfil, hindistancevizi ve biber satın almışlardı. Ancak uzun ve zorlu Hindistan yolu, kurak çöllerden ve dik dağ yamaçlarından geçiyordu. Öyle ki Kristof Kolomb adında bir serüvenci, Avrupa'dan çıkıp dünyayı dolaşarak, diğer taraftan Hindistan'a ulaşma umuduyla batıya doğru yelken açtı. Karayı gördüğü sırada, Hindistan'ın yakınındaki adalara ulaşmış olduğundan hiç kuşkusu yoktu. Oradaki insanlara Hintli anlamına gelen Indian (Kızılderili) adını verdi. Ve o toprakların artık İspanya'nın olduğunu ilan etti, çünkü gemilerini alması için ona parayı İspanya kraliçesi vermişti.

Kolomb ülkesine geri döndükten sonra, *konkistador* (fatih)adı verilen İspanyol serüvenciler, onun "Hindistan'a" giden deniz rotasını takip ettiler. Onlar Kolomb'un ulaştığı yerin aslında Hindis-

tan olmadığını fark ettiler. O yepyeni bir kıta bulmuştu ve bu yeni kıtada baharatlardan daha heyecan verici bir şey vardı. Güney Amerika'nın yerlileri altın mücevherler takıyordu. Konkistadorlara altın ve gümüş takılar ikram ettiler. Ayrıca, çok zengin olduğu için her gün altın tozlarında yuvarlanan *El Dorado* ("Altın Adam" anlamına gelir) adında bir kral hakkında öyküler anlattılar.

II. Philip bu öyküleri duyduğunda, İspanya adına bu altınları almaya karar verdi. İspanyol fatihlere *enkomienda* adında özel anlaşmalar teklif etti. Bu anlaşmalara göre konkistadorlar Güney Amerika'ya gidip altının hepsini alabilecekti.

Bir *konkistador*

Elbette Güney Amerika altınla dopdolu, büyük, boş bir ülke değildi. Orada zaten yerli Güney Amerika kabileleri Aztekler, Mayalar ve İnkalar yaşıyordu. Ancak orada yaşayan kabileler Hıristiyan olmadıkları için, II. Philip İspanya'nın Güney Amerika üzerinde hak iddia edebileceğini ilan etti. "Tanrı bütün dünyayı papaya verdi," diyordu kralın buyruklarından biri, "papa da bu yeni toprakları İspanya Kralı'na verdi."

İspanya'daki herkes Tanrı'nın, İspanya'nın Güney Amerika'nın altınına sahip olmasını istediğini düşünmüyordu. Birçok Hıristiyan rahip, Philip'in enkomiendalarının aleyhinde vaaz veriyordu. Ancak konkistadorlar bu rahiplere aldırış etmedi. İlk başlarda, yerli kabilelerin ellerindeki mücevherleri alıyorlardı. Ancak daha sonra, soğuk dağ derelerinin kumlarında da altın olduğunu öğrenince, bu derelerden altın çıkarmaya başladılar. Ellerinde metal kaplarla buz gibi sulara çömelir, bu kapları su yüzeyinin altındaki kumların içine daldırarak yarı yarıya doldururlardı. Sonra kapları akıntıya tutup, hafif hafif aşağı yukarı salladıklarında sular kumları götürürken ağır altın parçaları kabın dibine çökerdi.

Ancak konkistadorlar bu şekilde altın toplamakla fazla zengin olamamışlardı. Bu yüzden maden ocakları açtılar ve çoğu kez içinden küçük altın damarları geçen, *kuvars* adında bir kaya aramaya başladılar. Madenciler kuvarsı ocaklardan demir baltalarla ayırır, kayaları yüzeye taşır ve onları ezip toz haline getirdikten sonra ateşin üstünde ısıtırlardı. Altın eridikten sonra kalıplara boşaltılır, kalıplarda bozuk para veya *külçe* adı verilen altın çubuklar haline getirilirdi.

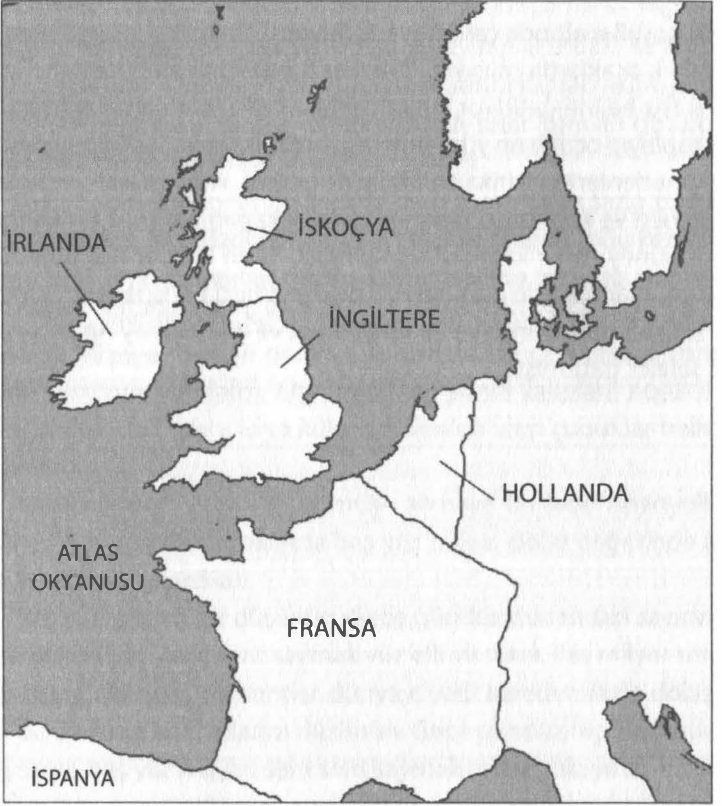
Madenlerden altın –ve gümüş– akmaya başladı. İspanyollar Güney Amerika'dan toplamda beş yüz milyar dolar değerinde altın ve gümüş çıkardılar.

Beş yüz milyarı bir düşünün. Gece gündüz durmadan saysanız bile beş milyarı sent sent saymak yüz elli yıl sürer. Beş milyar senti yan yana dizseniz, bu sentler dünyayı yedi kereden fazla dolaşır. Bir de yüzlerce kat fazlasını düşünün. Gece gündüz hiç durmadan saysanız, beş yüz milyarı sent sent saymak on beş bin yıl sürer. Beş yüz milyar sent de dünyayı yedi yüz kereden fazla dolaşır. Beş yüz milyar dolarınız olsa, dünyadaki herkese on vitesli bir bisiklet alabilirsiniz!

İspanyol kanunlarına göre, kralın Yeni Dünya'dan getirilen her altında payı vardı. Güney Amerika'nın altınları sayesinde II. Philip dünyanın en zengin kralı haline geldi. Üstelik halkı da refaha kavuştu. Binlerce yoksul İspanyol Güney Amerika'ya gidip zengin

oldu. "Tanrı bana gümüş verdi!" diye yazmıştı Güney Amerika'daki bir İspanyol yerleşimci. "Ben burada zengin ve saygın bir yaşam sürüyorum. Ne demeye İspanya'ya geri dönüp yoksulluk içinde yaşayayım ki?" Güney Amerika'ya gelen İspanyollar çok fazla olduğu için kıtanın bazı bölümleri Yeni İspanya olarak tanındı.

Ancak İspanyollar refaha kavuşurken, Güney Amerika yerlileri ıstırap çekiyordu. İspanyollar onları altın madenlerinde saatlerce kötü koşullar altında çalışmaya zorluyordu. Erkekler aylarca nemli, karanlık ocaklarda çalışıyor, kadınlar derelerden altın toplayıp kuvarsı toz haline getiriyor, hatta çocuklar bile maden galerilerinde taş toplayıp ocakların yüzeyine taşıyordu. İspanyollar Güney Amerika madenlerine Afrika'dan köleler getirdi. Aşırı çalışan, yetersiz beslenen ve konkistadorlardan hastalık kapan binlerce Afrikalı ve yerli Güney Amerikalı hastalanıp öldü. "Ölen köleler her gün büyük yığınlar halinde gömülüyor," diye yazmıştı bir İspanyol. Güney Amerika altını İspanya ve Philip'e servet ve güç, Güney Amerika'ya ise sefalet getirmişti.

İskoçya ve Hollanda

2

Protestan İsyanları

Hollanda Ayaklanması

Eğer İspanya ve Fransa kıyılarını izleyip kuzeye doğru gider ve sonra da Manş Denizi'nden geçecek olursanız, nemli bir ülkeye gelirsiniz. Bu ülkede topraklar neredeyse deniz seviyesindedir. Bütün ekilebilir arazilerde su birikintileri görürsünüz. İspanya ve İtalya'nın büyük şehirlerinde yaşayan insanlar bu ülkeyi Avrupa'nın "uzak" ya da "alçak bölgeleri" olarak görüyorlardı. Bu yüzden buraya "uzak (ya da alçak) topraklar" anlamına gelen Netherlands (Hollanda) adını verdiler.

Philip, babası Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'tan İspanya ve Hollanda'yı aldığında, bir sorun da devralmış oldu: Sessiz William adında asi bir soylu.

William doğduğunda Philip altı yaşındaydı. İkisi çok farklı koşullar altında yetiştiler. İspanya'da bir sarayda yaşayan Philip inançlı bir Katolik olarak yetiştirildi. Almanya'da büyüyen William'a ise anne babası iyi bir Protestan olmayı öğretti.

William on bir yaşındayken, kuzenlerinden biri öldü ve ona Charles'ın imparatorluğunda, biri Fransa'nın güneyinde, diğeri de Hollanda'da olan iki büyük *arazi* miras bıraktı. İmparator Charles on bir yaşındaki William'ın bir gün güçlü bir soylu olacağını anlamıştı. William'ın Katolik inancına –ve Kutsal Roma İmparatoruna– düşmanlık beslemesini istemiyordu. Bu yüzden küçük çocuğun anne babasının yanından alınıp, saraya getirilmesini emretti. Charles William'a, prenslik becerileri edinmesi için hocalar tuttu: Bu beceriler arasında Fransızca konuşma, muharebe planları yapma, ülke yönetimi ve (en önemlisi) iyi bir Katolik olma vardı. Çok geçmeden küçük William imparatorun en sevdiği yardımcısı ha-

line geldi. Charles'a ve ailesine sadık, güçlü kuvvetli ve saygılı bir delikanlı oldu. Charles takipçilerine, Kutsal Roma İmparatoru unvanını bırakacağını söylemek için tahtından doğrulurken dayandığı kol William'ın koluydu.

Philip daha sonra Hollanda kralı oldu ve William'a da, ülkenin büyük bir bölümünü yönetme yetkisi verdi. William yönetimi sırasında, Hollanda halkının zamanının çoğunu savaşmakla geçirdiğini fark etti: Ancak bu savaş birbirleriyle değil de denizle yapılıyordu. Hollanda Alçak Ülke olarak da bilinirdi çünkü okyanus seviyesinin altındaydı. Ne zaman bir gelgit yaşansa veya bir fırtına yüzünden karaya doğru dalgalar savrulsa, Alçak Ülke sular altında kalırdı. Fakat Alçak Ülke halkı denizi geri püskürtmeye kararlıydı. Sığ göllerin ve bataklıkların diplerinden yüzlerce kova dolusu çamur çektikten sonra, bu çamurları yığıp kocaman duvarlar yaparlardı. Bu duvarlar denizi karadan uzak tutardı. Hollanda'da böyle bir toprak duvarın önünde duracak olursanız, bilin ki duvarın öte yanında deniz seviyesi başınızdan yukarıdadır! Eğer bir duvar çökecek olursa, deniz sel gibi boşalıp, evlerin, çiftliklerin ve şehirlerin bulunduğu toprakları basar.

William Hollanda'yı müreffeh ve huzurlu bir ülke haline getirmekte kararlıydı. Ancak zaman geçtikçe, Philip'in yönetiminden hoşnutsuzluk duymaya başladı. Philip, Hollanda halkı için iyi olup olmayacağını liderlerine hiç sormadan, Hollanda için kanunlar yapıyordu. Bu kanunların çoğu Protestanların vaaz vermelerini ve inançlarının gereğini yerine getirmelerini engelliyordu. William da bir Protestan olarak doğduğunu hiç unutmamıştı. Philip'in sarayında Katolik eğitimi almış olmasına rağmen, William Tanrı'ya kendi bildiklerince ibadet etmek isteyen Protestanları anlıyordu.

William, Philip'e sadık kalmaya gayret ediyordu. Ancak Philip kral olduktan üç yıl sonra, William korkunç bir sır öğrendi. Philip gibi Katolik olan Fransa kralının sarayını ziyarete gitmişti. Fransa kralı William'ın Protestan olarak doğduğunu bilmiyordu. William'a, Philip'in niyetinin, Hollanda'daki Protestanlığı yok etmek –ve Protestanları toptan öldürmek– olduğunu söyledi. Ancak William şaş-

kınlığını belli etmedi. Hatta yanıt bile vermedi. Dinleyip başını sallamakla yetindi. Dilini tuttuğu için, daha sonraları "Sessiz William" olarak tanındı.

William Hollanda'ya döndüğünde, hâlâ Philip'e sadıkmış gibi görünüyordu. Ancak halkını Philip'in planlarından korumak için çoktan planlar yapmaya başlamıştı. Tebaasından bir grup bir araya gelerek Philip'in hâkimiyetine karşı savaşacaklarını ilan ettiklerinde, William liderleriyle görüşmeyi kabul etti. Onları, Philip'in sarayına, Protestanlığa karşı olan yasaların kaldırılmasını talep eden bir dilekçe göndermeleri konusunda ikna etti.

Ancak dilekçe saraya ulaştığında, tahtın etrafında duran soylular dilekçeyle alay ettiler. İçlerinden biri, "Ne diye böyle bir dilenci güruhu için canımızı sıkalım ki?" diye dudak büktü. İsyanın liderleri bu unvanı bir iltifat olarak kabul etti. Kendilerine Dilenci demeye –ve İspanyol hâkimiyetine karşı silahlı ayaklanmalara önderlik etmeye– başladılar. Dilencilerin yönetimindeki çeteler kırsalı kasıp kavurarak Katolik kiliselerini yaktı ve Katolik azizlerinin heykellerini parçaladı.

Sessiz William

Philip ayaklanma haberini aldığında, isyanı bastırması için Katolik bir asker ve soylu olan Alba Dükü'nü gönderdi. Alba Dükü, William ile Hollanda'nın iki liderini, barış planlarını konuşmak için davet etti. İki arkadaş gittiler fakat aniden kuşkuya kapılan William, Almanya'daki aile topraklarını ziyaret etmeye karar verdi. İki lider vardığında ise Alba Dükü onları tutuklattı ve kafalarını kestirdi. William'ın Hollanda'daki topraklarına el konulmasını emretti. William artık tahtın düşmanıydı.

Sonraki on yıl boyunca, Hollanda halkı ülkelerini işgal eden İspanyol askerleriyle savaştı. Dük, binden fazla insanı –bazılarını sadece Protestan oldukları için– idam ettirdi. Askerlerine kasabaları yakma ve sakinlerini öldürme izni verdi.

William ise Almanya'da bir ordu topladı, ülkesine tekrar girmeye çalıştı. Savaş çok uzun süre devam etti. William'ın kardeşlerinden ikisi savaşta hayatını kaybetti. Fakat William ve Dilenciler savaşmaya devam etti. Dilenciler toprak duvarları yıkarak kırsalı sel basmasına neden oldular ve böylece İspanyol askerlerinin kuşattığı şehirlerin içine su yoluyla girerek, kara savaşlarını deniz savaşlarına çevirdiler. Sonunda Hollanda'nın kuzeyindeki yedi şehir bağımsızlıklarını ilan etti ve Sessiz William'ı kral yaptı.

Bunu duyan Philip küplere bindi! Bir zamanlar dostu olan William'a suikast düzenleyecek kişiye çok büyük paralar vereceğini ilan etti. Balthazar Gerard adındaki genç bir adam bu korkunç görevi yerine getirmeye talip oldu. William'ın sarayına giderek ailesi savaşta idam edilmiş bir Protestan'mış gibi rol yaptı. William onu sıcak karşıladı ve sarayda küçük görevler verdi.

Bir akşam, Balthazar uzun, kara bir pelerine sarınarak, William'ın yemek odasının dışında gizlendi. William yemeğini bitirdikten sonra ayağa kalktı, odadan dışarı çıktı. Gölgelerin içinden fırlayan Balthazar tabancasını ateşledi. William, "Tanrım! Bu zavallı insanlara merhamet et!" diye bağırarak yere yığıldı. Hollanda'nın büyük kahramanı birkaç dakika sonra hayatını kaybetti.

Ancak ülkesi bağımsızlığını korudu. Günümüzde bu ülkeye Hollanda ve halkına da Hollandalı deriz. Ve günümüzde Hollanda'yı yöneten Kraliçe Beatrix, William'ın soyundan gelir.

Ülkesi Olmayan Kraliçe

Katoliklerle Protestanların anlaşmazlık yaşadığı tek ülke Hollanda değildi. Katoliklerle Protestanlar, II. Philip'in krallığının her yerinde, bütün Roma İmparatorluğu'nda ve hatta İskoçya'da bile birbirleriyle savaşıyordu.

Günümüzde İngiltere ve İskoçya, aynı ülkenin, yani Birleşik Krallık'ın (Büyük Britanya) bir parçasıdır. Ancak on yedinci yüzyılın başlarında İskoçya, kendi sarayı, kanunları ve kraliçesi olan bağımsız bir ülkeydi.

İskoçya Kraliçesi Mary daha beş günlükken taht ona kaldı. Çok küçük olduğu için annesi Guise'li Mary *naibi* oldu: Guise'li Mary kızı tahta geçecek yaşa gelene kadar İskoçya'yı yönetecekti.

Guise'li Mary iyi bir naipti. Fakat Katolik'ti ve Lort adı verilen güçlü İskoç soylularının birçoğu, Katolik bir hükümdar istemeyen Protestanlardı. Bu yüzden bir Protestan Konseyi oluşturarak, Mary rüştünü ispat edene dek İskoçya'yı yönetme sorumluluğunu üstlendiler.

Guise'li Mary, bu Konseyin küçük kraliçeyi iyi bir Protestan yapmaya çalışacağından korkuyordu. Bu yüzden Mary beş yaşına geldiğinde, onu, diğer Katoliklerin arasında iyi bir Katolik olarak yetişmesi için Fransa'ya gönderdi. Guise'li Mary İskoçya'da kaldı. Bir daha kızını hiç göremeden, birkaç yıl sonra öldü.

Küçük Mary on üç yıl boyunca Fransa'da yaşadı. Bu arada, İskoçya'daki Protestan Lordlar daha da güçlendi. John Knox adında Protestan bir vaiz İskoçya'yı baştan aşağı dolaşarak, hiçbir kadının –özellikle de Katolik bir kadının– tahta geçmemesi gerektiğini vaaz etti. "Bir kadının erkeklere hükmedecek bir makama getirilmesi doğanın kanuna aykırı!" diyordu.

Ne var ki Mary aynı fikirde değildi. On sekiz yaşına girdiğinde, İskoçya'ya dönüp tahtını geri almaya karar verdi.

İskoçya'daki Katoliklerin bir kısmı, Mary'nin İskoçya'ya bir Fransız ordusuyla girerek bütün Protestanları kovacağını umuyordu. Ancak Mary sırf inançları yüzünden Protestanları veya Katolikleri öldürmek istemediğini açıkladı. İskoçya'da iyi bir Katolik kraliçe

olarak hüküm sürmek istiyordu, fakat Protestan tebaasının kendi bildikleri gibi ibadet etmelerine de izin vermek niyetindeydi.

Sıcak bir ağustos günü, Mary bir kraliyet gemisiyle Fransa'dan İskoçya'ya doğru yola çıktı. Bu haber karşısında tedirgin olan Protestan Lordlar Konseyi toplandı. Meşru kraliçe gelince ne yapacaklardı? Eğer onu kovmaya kalkışacak olurlarsa, İskoçya'daki Katolikler, Protestan Lordlara karşı Mary'yi savunmak için kılıçlarını kuşanabilir, bir içsavaş çıkabilirdi!

Mary'nin gemisi İskoçya'ya vardığında, Lordlar onu karşılayıp hoş geldin demek için limana gittiler. John Knox onlarla birlikte gitmeyi reddetti. Mary'nin geldiği sabah İskoçya kıyılarına yoğun bir sis inmişti; Mary, Knox'un dediğine göre, daha şimdiden ülkeye "keder, elem ve karanlık" getiriyordu. Oysa Lordlar Mary'yle tanıştıklarında, ondan çok etkilendiler. Mary güzel, zeki ve sempatikti. İskoçya'daki Protestanlara asla eziyet etmeyeceğini söylediğinde ona inandılar. Hatta Mary Protestan bir soylu olan Lort Darnley'le evlendi. Bir süreliğine, saltanatı sorunsuz devam etti.

İskoçya Kraliçesi

Ancak daha sonra Lort Darnley daha fazla nüfuz sahibi olmak istedi. Mary'nin Katolik olmasından rahatsız olan bazı Protestan Lordlarla birlikte entrika çevirmeye başladı. Mary'yi kendi evinde tutsak ederek, yerine Lort Darnley'i geçirmek için plan yaptılar. Daha sonra da Lort Darnley ile Protestan Lordlar Katolikliği yasaklayacaklardı!

Mary bu komployu öğrendiğinde, gece yarısı sarayın küçük bir yan kapısından gizlice kaçtı. Gece boyunca at sürüp başka bir şatoya gitti. Şatoda kendisine sadık askerlerden kurulu bir ordu onu bekliyordu. Ona karşı komplo hazırlığı içinde olan Lordlar bu ordunun varlığından haberdar olunca, ülkeden kaçtılar. Peki, ya Lort Darnley ne yaptı dersiniz? Bütün suçu artık orada olmayan Lordların üzerine yıktı.

İngiltere Kraliçesi Elizabeth, Lort Darnley'nin ihanetini öğrendiğinde, "Mary'nin yerinde ben olsam, Darnley'i kendi hançeriyle bıçaklardım!" dedi. Ancak Mary kocasını affetmeye karar verdi. Bebek beklediği için Lort Darnley'nin yanında olmasını istiyordu.

Ancak kocasını tam anlamıyla hiç affetmedi.

Mary'nin bebeğinin doğumundan sonra, Lort Darnley ve uşağı İskoçya'nın Edinburgh şehrinde küçük bir evde; Mary, yeni doğmuş oğlu ve maiyeti de aynı şehirdeki daha büyük bir evde kalıyordu. Soğuk bir şubat gecesi, sabaha karşı saat ikide, Edinburgh hâlâ sessiz ve karanlıkken muazzam bir patlama sessizliği parçaladı. Edinburgh sokaklarına taş ve tuğla parçaları yağdı. Lort Darnley'nin evi havaya uçmuştu! Mary ve yanındakiler neler olduğunu görmek için dışarı koştuklarında, Lort Darnley'nin cesedini bahçede buldular. Boğularak öldürülmüştü.

Lort Darnley'ye kim suikast düzenlemişti? Bilen yoktu. Ancak birçok insan bizzat Mary'nin cinayeti planladığını öne sürdü.

Mary, gitgide gözden düştü. O nüfuzunu kaybettikçe, Protestan Lordlar da İskoçya'nın hâkimiyetini tekrar ele geçirmeye çalıştılar. O sırada henüz bebek olan oğlu James'in, Mary'nin yerine İskoçya tahtına geçmesi gerektiğini ilan ettiler.

Mary asilere karşı başka bir ordu toplamaya çalıştı. Fakat askerlerinin çoğu onu terk edince, yürüyerek dışarı çıkıp Lordlara teslim olmak zorunda kaldı.

Lordlar Mary'yi çok uzakta, yabanıl ve ıssız bir bölgede bulunan bir şatoya götürdüler. Onu her gün ziyaret ederek, küçük James'i yerine geçirecek bir kâğıt imzalaması gerektiğini söylediler. Sonunda, Lordlardan biri İskoçya Kraliçesi Mary'nin kolunu tutarak zorla kâğıtları imzalattı. Kraliçenin oğlu James on üç aylıkken İskoçya Kralı oldu. Törende vaaz veren ise John Knox'tu!

Mary, kuzeni Kraliçe Elizabeth'in yardım edeceği umuduyla İngiltere'ye kaçtı. Ne var ki çocuğu olmayan Elizabeth, Mary'nin, en yakın akrabası olduğu için İngiltere tahtının bir sonraki varisi olduğunun farkındaydı. Mary'nin kendisine suikast düzenletip, İngiltere tacına el koymasından korkuyordu.

Dolayısıyla Mary'yi karşılamaları için bir grup asker göndererek onu İngiltere'nin kuzeyindeki rahat bir eve yerleştirdi. Mary sonraki on dokuz yıl boyunca İngiltere Kraliçesinin tutsağı oldu.

Zavallı Mary! Yapacak pek bir işi yoktu. Onlarca küçük köpek ve kuşu vardı. Bir sürü tığ işi yapıyor ve hatta bir kısmını içerlediğini belirten mektuplarla birlikte Elizabeth'e hediye gönderiyordu.

Zamanla kaçma planları yapmaya başladı. Elizabeth'in casusları, yazdığı her mektubun –hatta gönderdiği her mesajın– izini sürüyordu. Nihayet casuslar Elizabeth'e, Mary'nin bir grup İngiliz Katoliğine yazmış olduğu mektupları getirdiler. Bu mektuplarda, Mary eğer onu özgürlüğüne kavuştururlarsa İngiltere Kraliçesi olmaktan söz ediyordu. Bu ancak Elizabeth'in öldürülmesini planladığı anlamına gelebilirdi. Mary, Elizabeth'e asla zarar vermeyeceğini ısrarla savundu. Fakat suikasta uğrayacağından korkan Elizabeth, Mary'yi ihanet ile suçlayarak idam edilmesi emrini verdi.

Soğuk bir şubat sabahı, Mary darağacına doğru yürüdü. İdam sehpasının önünde diz çöktü ve kafası kesildi. Cellât kafasını tutup kaldırdığında, herkes başlığının altındaki saçlarının bembeyaz olduğunu görmüştü. İskoçya Kraliçesi Mary ölmüştü ve İskoçya'da Protestan bir kral hüküm sürüyordu.

3

İki Ülkenin Kralı James

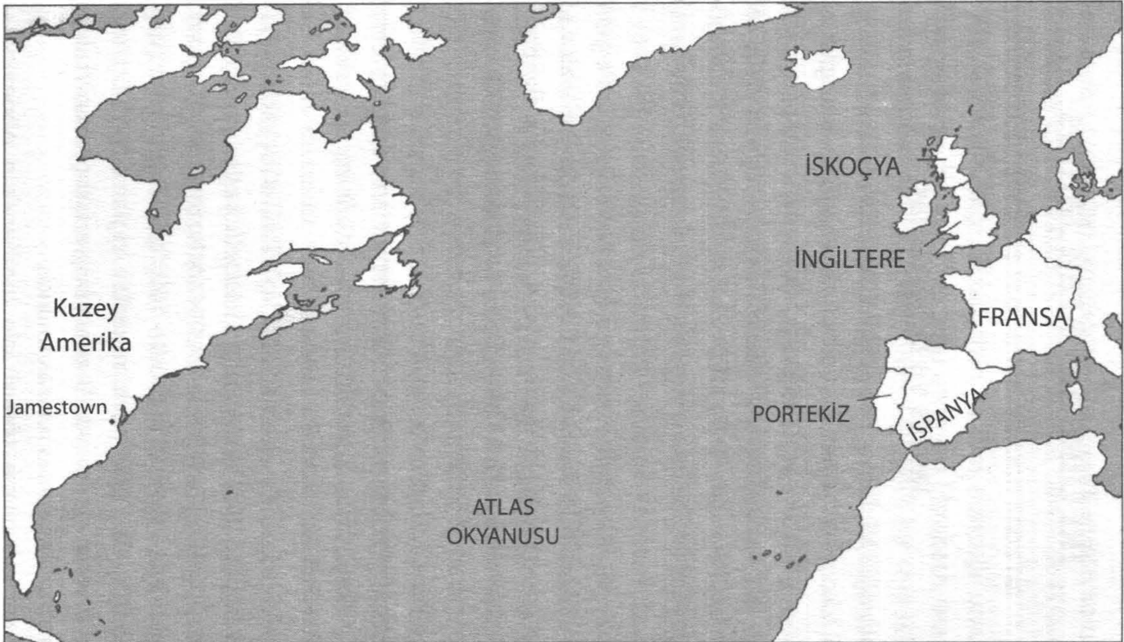
James ve Düşmanları

Mary'nin oğlu VI. James annesini hiç hatırlamıyordu. Kendini bildi bileli İskoçya'da yaşamış ve onunla özel öğretmeni ilgilenmişti. Katı bir okul müdürü olan George Buchanan, James'e Yunanca, Latince, felsefe ve Protestan teolojisi öğretti. Ayrıca krala, tahtta oturma hakkının ona halkı tarafından verildiğini ve kralın görevlerinden birinin, tebaasının görüşlerini dinlemek olduğunu da öğretti.

Ancak James kendi başına yönetebilecek yaşa gelir gelmez, Buchanan'ın fikirlerine karşı çıktı. James ısrarla, bir kralın saltanatının *ilahi bir hak* olduğunu, gücün, hükmettiği halkından gelmediğini savunuyordu. Kralın gücü doğrudan Tanrı'dan geldiği için kralın iradesi Tanrı'nın iradesi demekti! James, ilahi yönetme gücü hakkında, *Özgür Monarşilerin Gerçek Yasası* adında bir kitapçık yazdı. Şöyle diyordu: "Kral bütün toprakların derebeyidir... Bu topraklarda yaşayan herkesin efendisi olduğu için her birinin hayatı ve ölümü üzerinde söz sahibidir."

Yirmi yıl boyunca, James "ilahi" gücünü İskoçya'da uyguladı. Bu esnada, İngiltere'deki Kraliçe Elizabeth yaşlanıyordu. Kraliçenin çocuğu yoktu; James'in annesi Mary kuzeni olduğu için de en yakın akrabası James'ti. Elizabeth 1603'te ölünce, James İngiltere Kralı oldu. Ona yeni bir isim verildi: İngiltere Kralı I. James. O artık iki ülkenin de kralıydı! Bundan böyle, İskoçya'nın VI. James'i, İngiltere'nin de I. James'i olarak tanındı.

James, taç giyme töreni için İngiltere'nin güneyine gitti. Londra'nın ileri gelenlerinden beş yüz kişi, kadife elbiseleri ve altın zincirlerleriyle onu karşıladı. Şerefine düzenlenen geçit tö-

İngiltere ve ilk kolonisi

reninde ünlü oyun yazarı William Shakespeare bile vardı! James, bu ülkenin sahip olduğu zenginlik ve lüks karşısında büyülenmişti. Buraya kıyasla İskoçya sarayı çok yoksul ve pespaye görünüyordu.

Ancak James muhteşem taç giyme törenini planlarken, Kara Ölüm adı verilen korkunç bir hastalık bütün şehirde yayılıyordu. Her hafta binden fazla insan ölüyordu. Hastalık kalabalıkta daha hızlı yayıldığı için, Londralılar büyük kalabalıklar halinde toplanmaktan çok korkuyordu. Bu yüzden James taç giyme törenini ve muazzam kutlamaları iptal etmek zorunda kaldı. Bunun yerine, o ve karısı Anne sessiz sedasız Westminster Abbey'ye yürüdüler ve İngiltere Kral ve Kraliçesi olarak taç giydiler.

Hayal kırıklığı yaratan taç giyme töreni ileride olacakların habercisi gibiydi. Saltanatı sırasında James, Katolikleri, Protestanları ve bizzat Parlamentoyu kendine düşman etti. (Parlamento İngiltere'yi yönetmesine yardımcı olan İngilizlerden oluşuyordu.)

James, önce Katolikler ve Protestanlarla ihtilaf yaşadı. Taç giydiği sırada İngiltere'de üç grup Hıristiyan vardı. Annesi Mary Katolik olduğu için, Katolikler James'in kendilerine ayrıcalıklar vereceğini umut ediyordu. Anglikan adı verilen İngiliz Protestanlar da James'in İskoçya'da öğrenmiş olduğu Protestan inançlarına bağlı kalacağını umuyordu. Protestan Hıristiyanlarından oluşan üçüncü bir grup da, James'in Anglikan Kilisesini *daha da* Protestanlaştıracağını umut ediyordu. Anglikanların Katoliklerden çok fazla kilise geleneği aldığına inanıyorlardı. Bu reformculara Püriten denmesinin nedeni Anglikan Kilisesini bütün Katolik etkilerden "arındırmak" istemeleriydi.

James İngiltere'ye varır varmaz, Püritenler ona İngiliz kilisesini daha da Protestanlaştırmasını rica eden, bin İngiliz Püriteni tarafından imzalanmış bir dilekçe verdiler. James taleplerini tartışmak için Püritenlerle görüşmeyi kabul etti. Fakat bu toplantıda Püriten fikirlerin hepsini reddetti. Püritenler Tanrı'nın James'ten İngiliz kilisesini değiştirmesini istediğini ısrarla savununca, James çok öfke-

lendi. Püritenlere, "onları yaka paça krallıktan atacağını" söyledi ve Püriten ibadetlerini yasakladı.

James daha sonra İngiliz Katoliklerini kızdırdı. James'in çıkardığı yasalara göre, pazar günleri Anglikan kiliselerine gitmeyen Katolikler para cezası ödemek zorundaydı. Taç giyme töreninden bir yıl sonra James bütün Katolik rahiplerin ülkeyi terk etmelerini emretti.

Bunun üzerine, iki Katolik, Robert Catesby ve Guy Fawkes, hem James hem de Parlamentonun Protestan liderlerinden aynı anda kurtulmak için bir plan yaptılar. Parlamentonun toplandığı büyük taş binanın yanında bir ev satın aldılar. On bir arkadaşlarıyla birlikte, evlerinin bodrumundan, Parlamento Sarayının temelini çevreleyen üç metrelik taş duvara doğru bir tünel kazmaya başladılar. Planları, bu tüneli barutla doldurmaktı. James ve Parlamento liderleri bir sonraki oturum için bir araya geldiğinde Catesby ve yoldaşları binayı havaya uçuracaktı!

Aylarca kazdılar fakat parlamento binasına yaklaştıkça, tünel suyla dolmaya başladı. Bunun üzerine barut dolu varilleri parlamento binasına gizlice soktular. Kısa sürede otuz altı varili bodrumdaki odunların altına gizlediler. Ancak patlamadan yalnızca birkaç saat önce, Guy Fawkes, elinde bir kibritle bodrumda yakalandı. Tutuklandı, itiraf edene dek işkence gördükten sonra idam edildi. Günümüzde İngiliz çocukları Guy Fawkes'in tutuklandığı bu günü havai fişek atarak kutlarlar.

Bu Barut Komplosu ortaya çıktıktan sonra, James İngiltere'de Katolik ibadetini yasaklayan başka kanunlar da çıkardı. Şimdi artık hem Katolikler hem de Protestanlar James'e çok kızgındı.

Çok geçmeden James Parlamentonun öfkesini de üzerine çekti. Tanrı'nın iradesiyle hükmettiği için, canı ne isterse yapabileceğini iddia ediyordu. "Kral kanunun üzerindedir," dedi. Parlamento emirlerini sorgusuz sualsiz yerine getirmeyi reddettiğinde ise James onlara şöyle dedi: "Monarşi bu dünyadaki en muhteşem şeydir. Krallara gayet tabii olarak Tanrı denir, çünkü tıpkı Tanrı gibi onların da her konuda, tebaalarının hepsi üzerinde ölüm ve af yetkisi

vardır. Onlar sadece Tanrı'ya hesap verirler... Bu yüzden bir kralın neler yapabileceğini tartışmak suçtur." Sonra James Parlamento-nun bütün üyelerini evlerine gönderdi ve İngiltere'yi tek başına yönetmeye başladı.

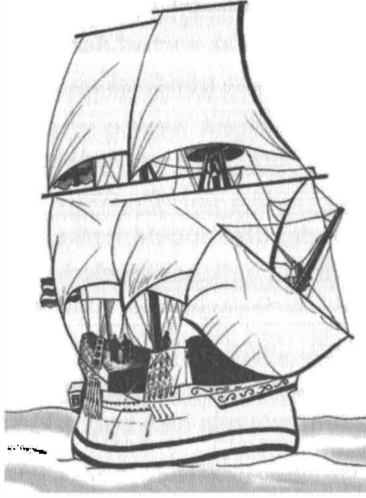
James Katolikleri, Püritenleri ve Parlamento'yu kızdırmıştı. Ancak günümüzde, yapmış olduğu *doğru* bir şeyle çok ünlüdür. Saltanatı sırasında, ülkesindeki herkesin –Katolik, Püriten ve Anglikan– aynı İncil'i kullanabilmeleri için, İncil'in yepyeni bir İngilizce çevirisini yaptırmaya razı oldu. Bu yeni çeviri görevi için 54 bilgin atadı. Çeviri 1611 yılında, James kral olduktan sekiz yıl sonra tamamlandı. Kral James Versiyonu adı verilen bu İncil dünyada günümüzde bile hâlâ birçok kişi tarafından kullanılmaktadır.

Kral James'in Şehri

İspanya gemiler dolusu altını Güney Amerika'dan Kral II. Philip'e getirirken, James gıptayla izliyordu. O da altından pay sahibi olmak istiyordu.

Bu yüzden bir grup varlıklı İngilize, *Kuzey* Amerika'da altın aramaları için kraliyet izni verdi. Bu varlıklı adamlar da birleşip üç gemi satın aldılar: *Susan Constant, Godspeed* ve *Discovery*. Erzak ve alet edevatla doldurdukları bu gemileri Kuzey Amerika'ya götürüp altın arayacak olanlara Yeni Dünya'da bedava toprak vaat ettiler. Yeni yerleşim, yani *koloni* Kral James'e ait olacak ve gemilerin sahipleri altından pay alacaktı. "Süt ve bal yerine," diye yazmıştı içlerinden biri arkadaşına, "inci ve servet elde edeceğiz!"

Soğuk bir aralık günü, üç gemi, içinde birçok duvarcı, demirci, yelken yapımcısı ve kuyumcuyla birlikte İngiltere'den yola çıktı. Ancak gemiler batıya döner dönmez, güçlü bir kasırga onları geri itti. Ufukta gözden kayboluncaya kadar altı hafta kasırgayla boğuştular. Güvertelerin altındaki küçücük kamaralara sıkışmış kolonicileri de deniz tuttu, birbirleriyle kavga etmeye başladılar.

Susan Constant

Sonunda rüzgâr değişince gemiler okyanustaki uzun yolculuklarına başladılar. Beş ay boyunca koloniciler taş gibi olmuş bisküvi ve tuzlanmış etle idare ettiler. Varillerin içindeki tatlı su yosun tutmuştu. Ancak içmelerine yetecek kadar su vardı ama yolculuk boyunca kimse banyo yapamadı.

Sonunda Kuzey Amerika sahilleri göründü. 13 Mayıs 1607'de üç gemi karaya demir attı. Koloniciler sendeleyerek karaya çıktıklarında, yemyeşil ormanlar, dereler ve gür yeşilliklerle karşılaştılar. Hava ılık ve güneşliydi. Ormanlar yabani kaz, geyik ve tavşanla doluydu; yakındaki nehir balık, yengeç ve istiridye kaynıyordu. Civarda yaşayan Kızılderililer (Amerikan Yerlileri) dost gibi görünüyordu. Yeni memleketleri için ideal yeri bulduklarından emin olan koloniciler birkaç kulübe inşa ettiler ve kolonilerine, Kral James'in onuruna Jamestown adını verdiler.

Bununla birlikte yerleşimciler inşaatla pek uğraşmadılar. Günlerini altın aramakla geçirdiler. Çok geçmeden Jamestown'ın liderlerinden biri olan John Smith çileden çıktı. "Ne muhabbet ne umut ne de iş var, varsa yoksa altın; altını çıkar, yıka, temizle, yükle!" diye yakınmaya başladı. Koloninin İngiltere'den getirdiği tahılın yakında tükeneceğinin

farkındaydı. Kızılderililerin düşmanca davranmaya başlamalarından korkuyordu. Kolonicilerin kendi ürünlerini yetiştirmelerini ve kendilerini korumak için duvarlar inşa etmelerini istiyordu.

Bu arada Jamestown'ın yakınındaki Kızılderililer İngilizlerin kendi topraklarına gitgide daha çok girmelerini endişeyle izliyordu. Bu yeni gelenler acaba ne kadar toprak istiyordu? Bir gün, Kızılderili savaşçılar altın arayan küçük bir gruba saldırdı. Saldırı karşısında dehşete kapılan koloniciler sonunda John Smith'in tavsiyesini dinleyip tomruktan duvarları olan bir kale inşa ettiler. Ve ürün yetiştirmek için tarla açmaya başladılar.

Ancak çok geç kalmışlardı.

İngilizler Jamestown'a korkunç bir kuraklık sırasında gelmişlerdi. Yağmur yağmıyor, kuruyan tarlalarda ekin yetişmiyordu. Su azalıyor ve kirleniyordu. İngiltere'den gelen tahıl neredeyse bitmişti. Koloniciler hastalıklarla ve açlıkla boğuşmaya başladılar. Kolonicilerden biri olan George Percy şöyle yazmıştı: "Hiçbir İngiliz bizim çektiğimiz ıstırabı çekmemiştir. Beş kişi, sırılsıklam olmuş küçük bir arpa konservesini bölüşüyoruz. Suyumuz çamur ve pislikten geçilmiyor. Bazen bir gecede üç dört kişi birden hayatını kaybediyor."

Sonbahar geldiğinde kolonicilerin yarısı ölmüştü. Sonra kış geldi. Hâlâ hayatta olanlar buz gibi soğuk tahta kulübelere sığındılar. Ayakları dondu, eklem yerleri soğuk ve açlıktan şişti.

Ancak John Smith, Jamestown'ı yaşanacak bir yer yapmaya kararlıydı. Noel'den hemen önce, yiyecek –ve hatta yerleşmek için daha iyi bir yer– aramaya gitmek için birkaç sağlıklı adam topladı. Smith ve arkadaşları, ormanın içlerine kıvrılan nehirden yukarı doğru yavaş yavaş kürek çektiler. Nehir gitgide sığlaşıp daralıyordu. Suyun iki yanından da sık bitkiler yükseliyor, çalılar kanonun içine giriyordu. En sonunda suya gömülmüş bir ağaca rastlayınca daha fazla ilerleyemediler.

John Smith kanoyu kıyıya yanaştırıp yoldaşlarına, "Siz kıyıya çıkıp yemek pişirin," dedi. "Ben nerede olduğumuzu tespit etmeye çalışacağım."

Çamurlu su kıyısında yürümeye başladı. Nehir kıvrıla kıvrıla ilerliyordu. Çok geçmeden adamları gözden kayboldu. Duraklayıp etrafına bakındığı sırada, aniden az ileride hafif bir hışırtı duydu. Uyluğuna çarpan bir ok kalın deri pantolonundan sekti. John Smith silahını çekerek uyarı amaçlı bir el ateş etti. Bu esnada, çalılıkların arkasına gizlenmiş, oklarını yaya yerleştirmekte olan iki Kızılderili gördü. Onlardan geri geri uzaklaşırken dengesini yitirip sığ nehre düştü. Birden etrafındaki çalılıklardan başka Kızılderililer de fırladı. Çamurun içinde bata çıka ilerleyen Smith sağa sola ateş ederek silahındaki bütün kurşunları boşalttı. Cephanesi bittiği sırada, beline kadar çamura saplanmıştı.

Smith boş silahını bir yana bırakıp ellerini kaldırdı. Kızılderililer onu çamurdan çıkardıktan sonra sık ormanların içinden yürüttüler. Nihayet Kızılderili evleriyle dolu büyük bir alana geldiler. Civarda çocuklar oynuyor, kadınlar yemek pişirip su taşıyordu. Köyün ortasında büyük bir kulübe vardı. Burası, büyük Kızılderili şefi Powhatan'ın sarayıydı.

İçeride, rakun postlarına bürünmüş ve inciler takmış Powhatan, kalın kilimlerin üzerine, etrafında savaşçılar olduğu halde uzanmıştı. Üstü başı çamur içinde, saçı başı darmadağın İngiliz'e uzun bir süre gözlerini dikip baktı.

Şüphesiz iki adam aynı dili konuşmuyordu. Ancak John Smith Kızılderili dilinde birkaç kelime öğrenmişti ve bazı Kızılderililer de çok az İngilizce biliyordu. Bu çevirmenlerin yardımıyla, Powhatan ve John Smith birbirleriyle konuşmayı başardılar. Konuşmaları aşağı yukarı şöyle olmuştu:

"Neden insanlarınız bizim topraklarımıza geldi?" diye sordu Powhatan.

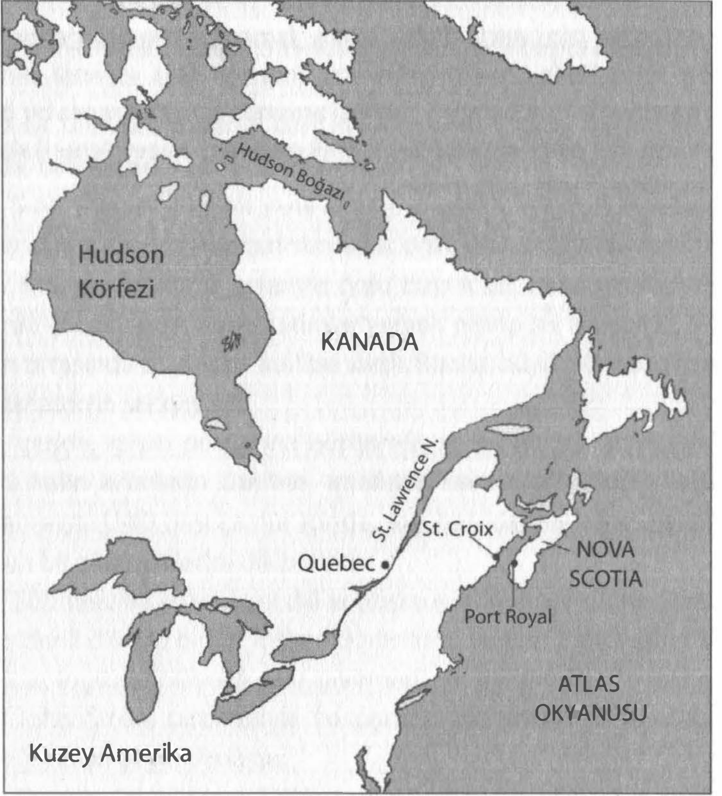
"İspanyollarla kavga ettik," diye yalan söyledi John Smith, "Onlar da gemimizi sizin kıyılarınıza sürdüler. Gemimiz su sızdırıyor. O yüzden burada kalmak zorundayız."

"Neden sen ve arkadaşların ta buralara kadar gelip, benim topraklarıma girdiniz?" diye sordu Powhatan.

John Smith hızlı düşünmek zorundaydı. "Büyük Şef," dedi, "Bizim niyetimiz sadece, suyun yukarısında yaşayan ve sizinle savaşan düşmanlarınıza saldırmak."

"Bu doğruysa," dedi Powhatan, "Birlikte barış içinde yaşayabiliriz."

Bunun üzerine John Smith kolonicilerin Powhatan'ın halkına saldırmayacağına söz verdi ve Powhatan da Smith'in Jamestown'a dönmesine izin verdi. Daha sonra Jamestown'ın liderlerinden olan John Rolfe, Powhatan'ın kızı Pocahontas'la evlendi. Artık Jamestown'la Powhatan'ın kabilesi arasında tam anlamıyla bir barış vardı. Jamestown kolonisi giderek güçlendi. Kuzey Amerika'daki İngilizlerin yeri sağlamlaştı.

Yeni Dünya'daki Fransız ve İngiliz yerleşimleri

4

Kuzeybatı Geçidi

Yeni Dünya'daki Fransızlar

Kimi serüvenciler Kuzey Amerika'ya altın aramak için gelmiş olsa da, kimilerinin farklı bir amaçları vardı. Bir *Kuzeybatı Geçidi*, yani Kuzey Amerika'yı boydan boya aşarak, diğer taraftan Büyük Okyanus'a çıkacak bir nehir bulmayı umut ediyorlardı. Eğer tüccarlar Kuzeybatı Geçidi'nden, doğudaki Çin ve Hindistan limanlarına ulaşacak olurlarsa, ipek ve baharat ticareti sayesinde zengin olabilirlerdi.

Birçok kâşif Kuzeybatı Geçidi'ni bulmaya çalıştıysa da başaramadı. Ancak İskoçya Kralı VI. James'in İngiltere tahtına geçtiği yıl, Fransa Kralı IV. Henry, Samuel Champlain adında, zorlu, azimli bir eski askeri, Fransa adına Kuzeybatı Geçidi'ni bulması için görevlendirdi.

Samuel Champlain mürettebatıyla Atlantik'i aştıktan sonra, Jamestown'ın çok yukarısında bulunan, günümüzde Kanada dediğimiz topraklara ayak bastı. Önündeki muazzam St. Lawrence Nehri döne döne içerilere giriyordu. Yemyeşil ağaçlar ve otlar her yanı sarmıştı; kazlar havada süzülüyor ve kıyı boyunca geyik sürüleri otluyordu. Bol temiz su ve verimli topraklar vardı. Champlain'i dost canlısı yerliler karşıladılar. Fransız metal kap kacak ve bıçakları karşılığında, kunduz ve kurt postu vermeyi teklif ettiler ve Fransız kâşiflere, geyik, ayı, fok ve kunduz etinden oluşan mükellef bir ziyafet çektiler.

Champlain bu yeni topraklara hayran olmuştu. Önceki kâşiflerin aksine, Champlain Kanada'nın, Hindistan ile Çin'e giden yolu kapatan bir toprak parçasından ibaret olmadığını fark etmişti. Kanada yeni Fransız yerleşimi için ideal bir yerdi. "Kimse bu kadar güzel bir yer bulmayı hayal bile edemezdi!" dedi.

Champlain Fransa'ya, kucak dolusu kürk ve bu muhteşem toprakların canlı bir tasviriyle döndü. Kral IV. Henry, coşkulu konuş-

malarını dinledikten sonra, Champlain'in Kanada'ya dönüp, orada bir Fransız kolonisi kurmasını uygun gördü.

Böylece Champlain ile bir grup gözü pek kolonici ahşap bir gemiye binip Atlantik'e açıldılar. St. Lawrence Nehri üzerinde ilerlerken, nehrin geniş, durgun bir dönemecinde küçücük bir ada gördüler. Koloniciler adanın yeni evleri için sıcak ve korunaklı bir yer olacağını düşündüler. Adaya St. Croix adını verdiler, birkaç küçük tahta kulübe inşa edip yerleştiler.

Fakat St. Croix toprağı çok tuzlu olduğu için ürün yetişmiyordu. Adadaki su içmeye uygun değildi. Üstelik kış bastırmak üzereydi. Çok geçmeden nehrin aşağısından esen buz gibi rüzgârlar, St. Croix Adası'nı kasıp kavurdu ve ada baştan aşağı kar ve buzlarla kaplandı. St. Croix ile anakara arasındaki sular çok büyük buz parçalarıyla doldu. Koloniciler adada mahsur kaldılar. Taze yiyecekleri olmadığı için iskorbüt hastalığına yakalandılar. Hastalık yüzünden dişleri döküldü, kolları ve bacakları şişti. Bahar gelmeden koloninin neredeyse yarısı ölmüştü. Nihayet Fransa'dan kolonici, alet edevat ve tohum yüklü erzak gemileri geldi de kurtuldular.

Samuel Champlain St. Lawrence Nehri'nde ilerliyor

Champlain, yerleşimi, Nova Scotia'nın (anakaradan uzanan bir yarımada) batı tarafında korunaklı bir liman olan Port Royal'a taşımaya karar verdi. Böylece Fransız koloniciler St. Croix'taki evlerini parça parça sökerek Port Royal'a taşıyıp yeniden kurdular. Tomruktan yeni dayanıklı binalar yapıp tarlalara birçok ürün ektiler. Avlandılar, kış için yiyecek depoladılar.

Kış tekrar geldiğinde, koloni hazırdı. Karlar yağıp, kuzeyden buz gibi rüzgârlar estiyse de koloniciler artık korunaklıydı. Ellerinde bol bol şarap, et ve yakacak odun vardı. Champlain de bu uzun, karanlık kış gecelerinde eğlenmeleri için onları müzikli oyunlar sahneye koymaya ve güzel ziyafetler vermeye teşvik ediyordu.

Ancak tam Port Royal gelişmeye başlamışken, Fransa kralı Fransa'nın bir Kuzey Amerika kolonisine yeterince para harcadığına karar verdi. Kolonicilere yerleşimlerini terk edip Fransa'ya gelmelerini emretti! Çok üzülen Champlain istemeye istemeye yerleşimcileri ve mallarını gemilere doldurarak Fransa'ya doğru yola çıktı. Ne var ki pes etmedi. Fransız sarayında aylarca, bir fırsat daha vermesi için krala yalvardı.

Sonunda kral son bir girişime razı oldu. Bunun üzerine Champlain gözü pek yirmi sekiz adam toplayıp St. Lawrence Nehri'ne doğru yola çıktı. Bu defa gemisini nehirdeki dar bir kanalın yakınına çekti. Civarda yaşayan Kızılderililer bu yere, kendi dillerinde "Nehrin Daraldığı Yer" anlamına gelen *Kebec* adını vermişlerdi. Champlain burada bir Fransız kasabası inşa etti.

Ancak yine bir kış, bu defa gelmiş geçmiş en soğuk kış, küçük Kebec yerleşimini tehdit ediyordu. O kadar iyi hazırlanmalarına rağmen, taze yiyecekleri tükendi. Yine iskorbütten ölmeye başladılar. Koloninin doktoru öldü. Champlain de hastalandı. Kış o kadar çetin geçiyordu ki civarda yaşayan yerli Montagni kabilesi bile yiyecek sıkıntısı çekmeye başladı. Montagnilerden bir kısmı Kebec'e gidip kurutulmuş bezelye ve ekmek istemek zorunda kaldı.

Champlain yiyeceğini onlarla paylaştı. Yazın bir Fransız erzak gemisi geldiğinde, Kebec'de hayatta kalan sekiz kişi vardı. Champ-

lain de bu sekiz kişi arasındaydı. Artık sıkı dost oldukları için Montagniler Kebec yerleşimcilerine yardıma hazırdılar.

Champlain yıllarca Kebec'i müreffeh ve kalıcı bir yerleşim yapmak için çalıştı. Kanada'daki "Yeni Fransa" hakkında kitaplar yazdı, bu kitapları Kanada'da bulunan bitki ve hayvan resimleriyle süsledi. Kebec'ten Fransa'ya yirmi üç kez giderek, Fransızları yeni kolonisine gelmeye ikna etmeye çalıştı. Ne var ki Kebec çok ama çok yavaş büyüyordu. Kebec'e yerleşen koloniciler her kış donma ve açlıktan ölme riskiyle karşı karşıyaydı. Bu küçük, soğuk yerleşime gelen insanların çoğu gidecek başka bir yeri olmayan dilenciler veya hüküm giymiş suçlulardı.

Ancak Champlain pes etmedi. Yeni arazileri tarıma açtı. Yeni binalar yapılmasını emretti. Fransızlarla Kızılderililerin daima dost kalabilmeleri için birbirleriyle evlenmelerini teşvik etti. Yeni Dünya'daki Fransız yerleşimi hayalinden hiç vazgeçmedi.

Kanada'ya ilk gelişinden otuz iki yıl sonra, Champlain bir Noel günü öldü. O kadar gayret etmesine rağmen, Kebec'te hâlâ topu topu yüz kadar Fransız yerleşimci vardı. Ancak küçük olsa da Kebec ayakta kaldı ve gelişmeye devam etti. Günümüzde artık *Quebec* adını alan Kebec şehri, yine aynı isme sahip Kanada eyaletinin başkentidir. Ve Quebec halkı hâlâ Fransızca konuşur. Samuel Champlain'in sebatı Fransızları Yeni Dünya'ya getirmiş ve ona "Yeni Fransa'nın Babası" unvanını kazandırmıştı.

Henry Hudson'ın Arayışı

Quebec ve Jamestown kolonileri hayatta kalmak için mücadele ederken, Fransız ve İngiliz kâşifler de kuzeybatıdan Çin ve Hindistan limanlarına giden kestirme bir yol arıyorlardı. Onların gözleri, Kuzey Amerika'nın buğday ve kürkünde değil, Doğu'nun baharat ve ipeğindeydi. En azimli kâşiflerden biri de İngiliz Henry Hudson'dı. Henry, bir arkadaşına şöyle yazmıştı: "Batı Hint Adaları'na giden deniz yolunu bulan kişi… daima hatırlanacak… Deniz kitabelerine yazılan benim adım olsun isterim."

Ancak Henry Hudson'ın Hindistan'a giden deniz yolunu bulma girişimleri ölümüne yol açacaktı.

Hudson, o ana kadar onlarca denizcinin, Kuzeybatı Geçidi arayışından bir sonuç alamadığını biliyordu. Ancak onun yepyeni bir fikri vardı. Batıdan Kuzey Amerika'ya gidip, kıtayı kesen bir geçit aramaktansa, yerkürenin tepesinden aşıp Asya'ya inmek istiyordu. Yazın Kuzey Kutbu'ndaki güneşin gece-gündüz batmadığını biliyordu; güneş ışığının buzu eritmesi sayesinde gemisinin geçebileceğinden emindi.

Hudson, *Hopewell* adındaki küçücük ahşap gemisiyle kuzey denizine açıldı. Altı hafta boyunca mürettebat, dalgalı, buzlu sularla mücadele etti. Etraflarına yoğun, soğuk sisler çöküyor, yağmur suları güvertede ve yelkenlerde buz tutuyordu. Adamların elleri buz kaplı halatları çekmekten yara içinde kalmıştı. Kocaman, yüzen buz parçaları Hudson'ı rotasından çıkmaya zorluyordu. Çok geçmeden gemisini döndürüp İngiltere'ye yönelmek zorunda kaldı.

Hudson memleketindeyken yeni bir rota denemeye karar verdi: Rusya'nın kuzey kıyıları boyunca *kuzeydoğuya* seyahat edebilir, sonra büyük Çin kıtasının etrafından dönerek Hindistan'a gidebilirdi.

Yine bir İngiliz serüvenci olan Sebastian Cabot bu rotayı daha önce denemişti. Gemileri buzlar yüzünden kıyıya sürüklenmiş, orada buz tutmuşlardı. Bir yıl sonra balıkçılar gemilerini bulduklarında, hepsinin ölmüş olduğunu gördüler. "Hepsi de donup kalmış," diye yazmıştı. Kâşiflerden biri, "kimileri ellerinde kalem, önlerinde kâğıt, oturdukları yerde yazarken; kimileri de ağızlarında kaşık, ellerinde tabak masada otururken." Ancak Henry Hudson kendisinin başaracağından emindi. Yeni bir mürettebat ayarlayarak kuzey sularının buzlardan arındığı bahar aylarında yola çıktı.

Ancak üç ay sonra, gemisi ince, uzun bir kara engeline rastladı. Hudson bir çıkış yolu bulmak için etrafını dolanıyordu. Gel gör ki hava soğumaya, suda buzlar oluşmaya başladı. Mürettebat dönmeleri için kaptana yalvarıyordu. Hudson gemiyi geri döndürmeye razı oldu. Ancak İngiltere'ye değil de Atlantik üzerinden dosdoğru Kuzey Amerika'ya!

Ne var ki mürettebat ve ikinci kaptan Robert Juet İngiltere'ye yönelmediklerini anlayınca, isyan etmekle tehdit ettiler. Hudson bir kez daha vazgeçip, İngiltere'ye dönmek zorunda kaldı. Üçüncü girişimi de başarısız olmuştu.

Hudson tekrar denemeye kararlıydı. Bu defa Kuzey Amerika'ya gidip, Öfkeli Çağlayan adındaki dar bir kanaldan geçmeyi planlıyordu. Bazı İngiliz denizciler bu kanalın Kuzeybatı Geçidi'ne götürebileceğini düşünüyordu. Fakat hiçbir gemi Öfkeli Çağlayan'ın içine girmeyi başaramamıştı. Tehlikeli kayalar, dönerek cisimleri içine çeken girdaplar ve yüzen buz parçaları kanaldan geçmeyi neredeyse olanaksız hale getiriyordu.

Fakat Hudson'ın pes etmeye hiç niyeti yoktu. *Discovery* adında bir gemi buldu. Mürettebatı topladı ve küçük oğlu John'u miço yaptı. Ve yine, ikinci seyahatindeki isyana katılmış olan Robert Juet'i ikinci kaptan yaptı.

Bu bir hataydı elbette.

Hudson, Robert Juet ve mürettebat Atlantik üzerinden Öfkeli Çağlayan'a doğru yol almaya başladılar. *Discovery* kanalda ilerlerken, sular inanılmaz bir hızla akmaya, su yüzeyinin altında bulunan keskin kayalar birden dalgaların üzerine yükselerek *Discovery*'nin gövdesini tehdit etmeye başladı. Vahşi akıntılar küçücük gemiyi beşik gibi sallıyor, devasa buz parçaları üzerlerine doğru geliyordu. *Discovery*'nin kırılgan gövdesi tehlikedeydi.

Denizciler geri dönmek için yalvarsalar da Hudson onları dinlemedi. Altı hafta boyunca, sular alçalıp yükselirken, gemiyi kayalardan uzak tutmak için mücadele ettiler. Sonunda boğaz genişlemeye başladı. *Discovery*, buzların bulunmadığı, geniş, engin sulara çıktı. Mürettebat sonunda Büyük Okyanus'a çıktıklarını düşündü. Bu yeni sulara umutla yelken açtılar.

Ancak aniden önlerinde belli belirsiz bir kıyı göründü. Hudson haftalarca bir geçit bulma umuduyla bu kara boyunca yol aldı. Hava gitgide soğuyordu. Mürettebat söylenmeye ve şikâyet etmeye başladı. İçlerinden bazıları İkinci Kaptan Juet'e endişelerinden söz ettiklerinde Juet onlara şöyle dedi: "Tüfeklerinizi dolu, kılıçları-

Hudson sürükleniyor

nızı da hazır tutun. Yolculuk sona ermeden onlara ihtiyacımız olacak." Juet bir isyana işaret ediyordu, hem de ikinci kez!

Sudaki buzlar artmaya başlayınca, Hud-son'ın adamları *Discovery*'yi kıyıya çekmek zorunda kaldılar. Çok geçmeden geminin etrafı buz tuttu. Kar yağmaya başladı. Açlık çeken mürettebat kıyıda boyuna yiyecek arıyor, ellerine geçirdikleri kurbağaları yiyorlardı.

Ilık bahar rüzgârları buzları eritmeye başladığında, *Discovery* mürettebatı artık eve gitmeye hazırdı. Gel gör ki Hudson yine batıya yönelmelerini emretti.

Bir yaz sabahı erken saatlerde yatağından kalkan Hudson, havaya bakmak için kamarasının kapısını açtı. Aniden kapının arkasından fırlayan üç adam onu yere yatırarak, ellerini ve ayaklarını bağladılar. Henry'yi, oğlu John'u ve çok hasta olan altı gemiciyi, geminin ufacık cankurtaran sandalına sürükleyip zorla bindirdiler. Sandalı körfezin içine ittiler, Hudson ve hasta adamları aç susuz ölüme terk ederek uzaklaştılar.

Ancak kaptanı olmadan *Discovery* dönüş yolunu bulmakta zorlanıyordu, yolculuk uzadıkça uzadı. Mürettebatın yiyeceği tükendi. Açlıktan kuş kemiklerine ve mumlara tuz ve sirke serpip yediler. Robert Juet açlıktan öldü. *Discovery* sonbaharda İngiltere'ye vardığında, gemide hayatta kalan yalnızca beş adam vardı.

Henry Hudson'dan bir daha hiç haber alınamadı. Ancak onun anısına, Öfkeli Çağlayan'a Hudson Boğazı ve Hudson'ın keşfettiği büyük su kütlesine de Hudson Körfezi adı verildi. Daha sonra kâşifler Hudson Körfezi'nin Pasifik'e gitmediğini keşfettiler. Hudson aslında kara ile kuşatılmış büyük bir su kütlesinin kıyısı boyunca yol alıp durmuştu. Bazı insanlar, onun hayaletinin hâlâ Hindistan'a giden bir yol bulmak umuduyla körfezin kıyılarında dolandığını söylerler.

5

Japonya'nın Diktatörleri

Japonya'nın Büyük Lideri Hideyoshi

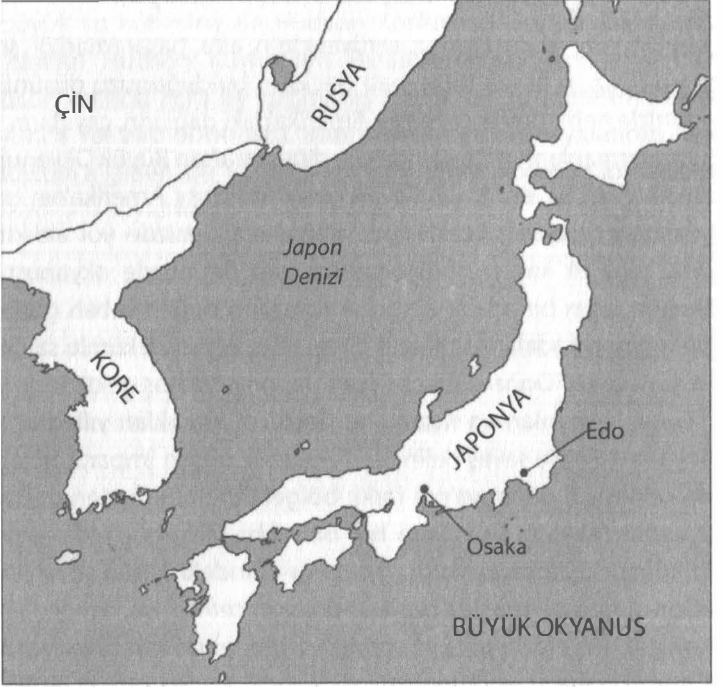
Hiçbir İngiliz ya da Fransız serüvencinin asla başaramadığı şeyi başardığınızı, o hayali Kuzeybatı Geçidi'ni bulduğunuzu düşünün! Geminizle nehir boyunca Kuzey Amerika'daki dağların, çayırların ve sık çam ormanlarının içinden geçip, diğer taraftan Büyük Okyanus'a çıkıyorsunuz. Bir esinti yakalayan geminiz Kuzey Amerika'nın batı kıyılarından giderek uzaklaşıyor. Haftalarca denizde yol aldıktan sonra, nihayet karayı görüyorsunuz: tam önünüzde okyanustan yükselen uzun bir adalar zinciri. Arkanızdan doğan sabah güneşi, altın ışığını bu adaların volkanik zirvelerine ve beyaz kumlu sahillerine yansıtıyor. "Doğan Güneş Diyarı" Japonya'ya hoş geldiniz.

Gemi kaptanlarının Kuzeybatı Geçidi'ni aradıkları yıllarda, Japonya kendisiyle savaş halindeydi. Güçsüz düşen imparator sarayına çekilmişti. Japonya'nın farklı bölgelerine hükmeden *daimyo* adı verilen savaşçı soyluların her biri daha fazla güç elde etmek için komşusuyla savaşıyordu. *Samuray* adındaki Japon şövalyelerinden oluşan ve kırsalda başıboş dolaşan çeteler ise, hangi daimyo onlara daha fazla para ve toprak verirse, onun için savaşıyordu.

Ancak daha sonra Toyotomi Hideyoshi adında büyük bir lider Japonya'daki uzun içsavaşa bir son verdi.

Hideyoshi, prens veya zengin bir soylu değildi. Geçimini öteberi satarak kazanan bir seyyar satıcıydı. Ne parası ne önemli bir ailesi vardı, ne de yakışıklı bir adamdı. Aslına bakarsanız, karısının ona taktığı ad, "Kel Sıçan"dı!

Ancak Hideyoshi ömrünün sonuna kadar seyyar satıcılık yapmak niyetinde değildi. Bir Japon soylusu olan Oda Nobunaga'nın ordusuna katıldı. Nobunaga'nın arzusu Japonya'daki bütün savaşan

Japonya, Kore ve Çin

bölgeleri kendi hâkimiyeti altında birleştirmekti. Güçlü samurayları kendi ordusuna katılmaya ikna etti. Kendisine karşı çıkan herkesi öldürdü. Hideyoshi de bütün savaşlarda ona sadakatle hizmet etti.

Bu sadık, gayretli genç adam Nobunaga'nın dikkatini çekmişti. Çok geçmeden Hideyoshi'yi özel çarık taşıyıcısı yaptı. Hideyoshi kendine verilen görevleri başarıyla yerine getirerek sürekli terfi etti. Savaştaki dâhiyane stratejileriyle ünlenen Hideyoshi, sonunda Nobunaga'nın en gözde generali oldu. Bir keresinde Hideyoshi'ye, Nobunaga'nın bir düşmanının saklandığı bir şatoyu ele geçirme görevi verilmişti. Şato fethedilemez gibi görünüyordu. Hideyoshi şatonun, öbür ucunda bir nehir olan bir vadinin içinde olduğunu fark etti. Adamlarına nehre set çekmelerini emretti. Sonra nehir taştı ve tüm vadiyi sel bastı! Bir gölün ortasında mahsur kalan şato sahibi de teslim olmak zorunda kaldı.

Nobunaga, Japonya'nın yarısından fazlasını ele geçirdi. Ancak fetihlerine devam ederken bir muharebede öldürüldü. Dört samuray hemen, Nobunaga'nın o sırada bebek olan torunu ve vârisinin Japonya'yı yönetmesine yardım edeceklerini açıkladılar. Aslında samurayların her biri o unvanı kendi adına istiyordu.

Hideyoshi o sırada Japonya'nın başkentinden uzaktaydı. Ancak Nobunaga'nın ölümünü haber alır almaz, iki yüz binden fazla asker toplayıp saraya doğru yürüyüşe geçti. İhtiraslı samuraylar karşısına çıktılar ama Hideyoshi ile ordusu onların kuvvetlerini bozguna uğrattı. Bizzat Hideyoshi samurayların en güçlüsünü yenip kafasını kesti ve bu isyankâr samurayın kafasını, Nobunaga'nın mezarının üstüne yerleştirdi.

Hideyoshi Nobunaga'dan bile güçlüydü. Ancak onun yönetim tarzı farklıydı. Nobunaga'nın halkı şöyle derdi: "Liderimizin düsturu şudur: 'Eğer guguk kuşu ötmüyorsa ben onu öldürürüm'." Hideyoshi'yle ilgili de şöyle derlerdi:"Onun düsturu da şudur: 'Eğer guguk kuşu ötmüyorsa, ben onu öttürmesini bilirim'." Nobunaga düşmanlarını öldürürdü, Hideyoshi ise düşmanlarını kendisine bağlılık yemini etmeye zorlamayı tercih ediyordu. Silahlı isyanların çıkmasını istemediğinden, kendisine bağlılık yemini etmeyi red-

deden bütün Japon erkeklerine kılıçlarını teslim etmelerini emretti. Askerlerini bütün Japonya'da kılıç avına göndererek, kendi hâkimiyetine karşı ayaklanabilecek kişilerin silahlarını aldırdı.

Hideyoshi

Hideyoshi'nin niyeti, Japonya'da hâkimiyetini sağlama alır almaz sınırlarını genişletmekti. Japonya'yı dünyadaki en büyük imparatorluk yapmak istiyordu. Öyle bir imparatorluk ki Japon adalarının çok ötesine uzanacaktı. Böylece ordusunu topladı, onlara şöyle dedi: "Suyun öte yanına bakın. Orada gördüğünüz topraklar bizim olacak!" Suyun öte yanındaki o diyar Çin'di, hani içinde altmış beş milyon insanın yaşadığı ülke. Çok daha küçük olan Japonya böylesine muazzam ve güçlü bir ülkeyi gerçekten alt edebilir miydi?

Hideyoshi, kendinden emindi. Askerlerini deniz yoluyla karşıdaki Kore limanlarına taşıdıktan sonra Kore içinden Çin'e geçmeyi planlıyordu. Askerleri denize açılmaya hazır olduğunda, Kore'ye şöyle bir haber gönderdi: "Yolu açın! Biz geliyoruz."

Hideyoshi, dünyadaki en güçlü adam olduğunu ve Korelilerin onun isteğine derhal boyun eğeceklerini düşünüyordu. Ancak Koreliler Hideyoshi'nin taleplerini umursamadılar! Bunun üzerine Hideyoshi çıkarma birliğini bir saldırı gücüne dönüştürdü. Suyun öte

yanına geçip ordusunu Kore'nin güney kıyılarına çıkardı ve onlara Çin'e doğru harekete geçmelerini emretti.

Japon askerleri ortalığı kasıp kavurarak ilerlerken, binlerce Koreliyi öldürdüler. Ancak Çin birlikleri Japon tehdidini püskürtmelerine yardım etmek için harekete geçti. Birleşik Çin ve Kore kuvvetlerinin karşısında Hideyoshi'nin ordusu bocalamaya başladı. Çok geçmeden Hideyoshi Kore donanmasının kendisininkinden çok daha güçlü olduğunu anladı. Ne zaman karşı taraftaki ordusuna erzak gönderse, Koreliler ünlü "kaplumbağa tekneleriyle" bu gemilere saldırıyordu. Bu tekneler demir plakalarla kaplı oldukları için kaplumbağa kabuğuna benziyordu. Japon erzak gemilerine, ateş etmek yerine keskin demir kargılar saplıyorlardı.

Sayıca dezavantajlı olan Hideyoshi tek bir şartla barış yapacağını ilan etti: Çin imparatorunun kızı Japonya'ya gelip Japon imparatoruyla evlenecekti. Eğer bir Çinli prenses Japon imparatoruyla evlenirse, oğulları Çin tahtı üzerinde hak iddia edebilirdi. Ne var ki Çinliler, Çin'i Japonya'nın bir parçası yapmaya yönelik bu sinsi girişime gülüp geçtiler. Hideyoshi'ye şöyle dediler: "İmparatorunuzun tahtını elinde tutmasının tek sebebi *bizim* izin vermiş olmamızdır. O, *Japonya*'da hüküm sürebilmek için *Çinlilerden* izin almak zorunda!"

Hideyoshi çok öfkelendi. Kore'ye bir kez daha saldırmak için kuvvetlerini topladı. Ancak tam askerler Kore topraklarına ayak bastıkları sırada Hideyoshi hastalandı. Hastalığı kısa sürede ilerleyince, saldırıyı yönetemeyecek duruma geldi. Askerler geri çekildi, Hideyoshi de çok geçmeden öldü. Japonya'yı hâkimiyeti altına almış fakat Çin'i fethedememişti.

Birinci Tokugawa Hükümdarı

Hideyoshi ölünce dikkatler Tokugawa Ieyasu'nun üzerine çevrildi.

Hideyoshi gibi, Tokugawa Ieyasu da Nobunaga'nın yardımcısıydı. Nobunaga ölüp de Hideyoshi iktidarı ele geçirdiğinde, Ieyasu gerekeni yaptı. Hideyoshi'ye sadakat yemini etti. Aslına bakarsanız, Hideyoshi Ieyasu'ya o kadar çok güveniyordu ki onu küçük oğlu Hideyori'yi koruyan beş muhafızdan biri yapmıştı.

Ancak Hideyoshi'nin egemenliği sırasında Ieyasu sabırla bekledi. Japonya'nın doğusundaki Kanto Ovası adında bir bölgede, Hideyoshi'nin yardımcısı olarak idarecilik yaptı ve kendisine sadık bir kitle oluşturdu. Çok zenginleşti ve parasıyla bir ordu kurdu.

Ve sonra Hideyoshi öldü.

Hideyoshi, ölmeden önce, yerine beş yaşındaki oğlu Hideyori'nin geçeceğini belirtmiş, Ieyasu dahil, Hideyori'nin beş muhafızını oğlu adına ülkeyi yönetmeleri için naip atamıştı. Ancak o beş muhafızın niyeti, Hideyori'nin ülkeyi yönetmesine yardım etmek değildi. Japonya'nın hükümdarı olmak umuduyla kendi aralarında savaşmaya başladılar.

Ieyasu savaşı kazanmaya kararlıydı.

Zamanla, beş muhafız ve onlar adına savaşan daimyolar (soylular) iki orduya ayrıldı: beş yaşındaki Hideyori'ye bağlılık yemini eden Batı Ordusu ile Ieyasu'nun takipçisi Doğu Ordusu. Ancak Ieyasu Batı Ordusu'ndaki daimyolara gizliden mesajlar gönderdi ve gerçekte Ieyasu adına savaşırken Hideyori'ye sadıkmış gibi rol yaparlarsa, onlara toprak ve para vereceğini vaat etti. Planı işe yaradı! Hideyoshi'nin ölümünden yalnızca iki yıl sonra, Ieyasu, Sekigahara Muharebesi adı verilen muazzam bir savaşta Batı Ordusu'yla karşılaştı. Kendisine ait Doğu Ordusu ilerliyordu. Aniden Batı Ordusu'ndaki daimyolar Ieyasu'nun Doğu Ordusu'yla savaşmayı reddetti. Hatta bu hain daimyolardan bazıları dönüp kendi samuraylarına saldırdılar. Ieyasu savaştan büyük bir zaferle çıktı.

Üç yıl sonra Ieyasu *shogun*, yani Japonya'nın askeri hükümdarı unvanını aldı. Sabrının karşılığını almıştı. Bir süre sonra halkı onun için şöyle demeye başladı: "Ieyasu'nun düsturu şudur: 'Eğer guguk kuşu ötmüyorsa, ben ötene kadar beklerim'."

Ieyasu Japonya'nın başkentini, dayanıklı bir kalesi olan Edo şehrine taşıdı. Ayaklanmalara karşı kendini savunabilmek için bu kaleyi daha da güçlendirdi. Günümüzde Edo şehrinin adı "Tokyo"dur.

Artık Ieyasu hem iktidara hem de kendi başkentine sahipti. Fakat daha büyük bir amacı vardı, o da ailesini Japonya'nın meşru shogun'ları olarak kabul ettirmekti. Öyle umut ediyordu ki oğulla-

rı, torunları ve torunlarının torunları savaşmak zorunda kalmadan shogun unvanını alacaklardı.

Ancak Ieyasu'nun Tokugawa shogunluğu hayalinde bir sorun vardı: Hideyoshi'nin oğlu ve vârisi hayattaydı.

Ieyasu'nun Sekigahara'daki zaferinden sonra, Hideyori ile ona sadık daimyolar Osaka adlı başka bir Japon şehrindeki bir kaleye kaçtılar. On beş yıl boyunca Hideyori bu kalede kaldı. Yetişkin bir adam oldu, evlendi ve bir oğlu oldu! Osaka'da kaldığı bütün o süre boyunca babasının güvenmiş olduğu o adamdan korktu.

Ieyasu henüz Hideyori'ye son bir saldırı düzenlemeye hazır değildi. Bu arada Ieyasu kendi ailesinin nüfuzunu artırmaya devam etti. Shogun unvanını oğluna verdi, oğluyla birlikte daimyoları kendilerine bağlı tutmak için planlar yaptılar. Bütün daimyoların, yaşadıkları kale hariç, topraklarındaki bütün kaleleri yıkmalarını emrettiler. Bu şekilde hiçbir daimyo gözden uzak bir kalede gizli bir ordu yetiştiremeyecekti. Ieyasu ve oğlu, daimyoları Tokugawa ailesine sadakat yemini etmeye zorladılar. Ve bütün daimyolara ailelerini, Tokugawa'nın başkenti Edo'ya getirmeleri için baskı yaptılar. Bu sayede, aklından isyan geçiren bir daimyo karısının ve çocuklarının shogun'un şehrinde yaşadığını ve rehine alınabileceklerini unutmayacaktı.

Ieyasu, samurayları da unutmamıştı. Japonya'da çok sayıda samuray savaşçısı –birkaç yüz bin– vardı ki bunlar içsavaşlarda daimyoları için savaşmışlardı. Tüm bu silahlı ve usta savaşçılar Tokugawa hâkimiyetine karşı bir tehdit oluşturabilirdi!

Dolayısıyla Ieyasu ve oğlu samuraylara yeni işler verdiler. Onları vergi tahsildarı, muhasebeci ve polis olarak atadılar. Ieyasu samurayların, sadece savaş sanatıyla değil, edebiyat, sanat, müzik ve şiirle de ilgilenmelerini emretti. Ayrıca onları kılıçlarıyla savaşmak yerine, güreşmeye teşvik etti. Japon savaşçıları şiir, müzik ve güreşteki becerileriyle de ünlendiler. Günümüzde bu tarza *sumo güreşi* denir.

Ancak Ieyasu'nun içine dert olan bir şey vardı: Hideyori hâlâ hayattaydı.

1614'te, Sekigahara Muharebesi'nden on dört yıl sonra, Ieyasu nihayet kuvvetlerini topladı ve Hideyori'nin Osaka'daki şatosunu kuşattı. Kuşatma neredeyse bir yıl sürdü. Hideyori yavaş yavaş umudunu kaybediyordu. Yenilgi durumu için plan yapmaya başladı. Teslim olmak yerine kendini öldürecekti; bir Japon savaşçısı için, düşman tarafından ele geçirilmektense intihar etmek çok daha onurlu bir davranıştı.

Nihayet 1615'in Haziran ayında, Ieyasu'nun orduları kaleye girdi. Hideyori düşman askerlerinin surlara tırmandığını gördüğünde, planlamış olduğu gibi kendini öldürdü. Belki de Ieyasu'nun ailesine kıymayacağını umut etmişti. Fakat Ieyasu'nun merhameti yoktu. Kaleye girdiğinde Hideyori'nin oğlunun ve vârislerinin öldürülmesini emretti. Sonunda Hideyoshi'nin ailesi ortadan kaldırılmış, Ieyasu'nun ailesi Tokugawa Shogunluğu da artık Japonya'daki hâkimiyetini pekiştirmişti.

6

Yeni Dünya'daki Yeni Koloniler

Plymouth'taki Yabancılar ve Azizler

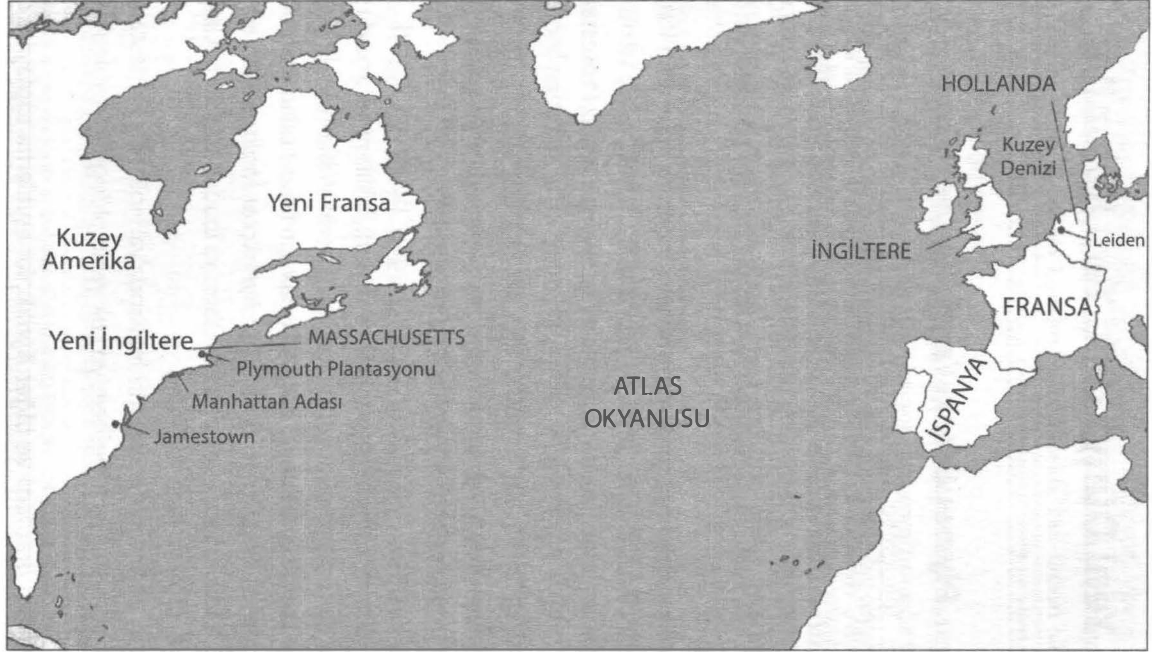
Ieyasu Tokugawa Japonya'da kendi Shogun hanedanını tesis ederken, Henry Hudson Kanada'da Kuzeybatı Geçidi'ni arıyor ve Jamestown kolonicileri de Virginia'da hayatta kalmak için mücadele ediyordu. İngiltere'de de William Bradford adında genç bir adam, memleketini ebediyen terk etmek gibi zor bir karar vermek üzereydi.

William Bradford bir Püriten'di, yani İngiltere Kilisesinin Katolik Kilisesinden aldığı her şeyden –mum, tütsü, sunak, rahip ve dua kitabı dahil olmak üzere– "arınmasını" isteyen bir İngiliz Protestan'dı. Ancak diğer Püritenlerin aksine, Bradford ve arkadaşları İngiltere Kilisesinin "arınacağı" umudundan vazgeçmişlerdi. Bu yüzden İngiliz kilisesinden "ayrılarak" kendi ayinlerini yapmaya başladılar. Diğer İngilizler onlara "Ayrılıkçı" adını verdiler.

Kral James, Ayrılıkçıları yüksek vergiler ödemeye zorladı. Kilise binalarını kullanamayacaklarını söyledi, William ve arkadaşları ahırlarda toplanmak zorunda kaldılar! Üstelik William, kralın askerlerinin kendisi tutuklayıp hapse atmak için fırsat kolladıklarının da farkındaydı. Bu yüzden o ve diğer Ayrılıkçılar İngiltere'den ayrılıp, kendi bildiklerince –ve özgürce– Tanrı'ya ibadet edebilecekleri bir ülkeye gitmeye karar verdiler.

Peki, nereye gideceklerdi? Hollanda'ya! Hollanda Protestanlara kucak açmıştı. Hem İngiltere'ye çok yakın olduğu için yolculuk da uzun sürmeyecekti.

William Bradford ve diğer Ayrılıkçılar eşyalarını toplayarak, aileleriyle birlikte, küçücük, ahşap bir gemiyle, Kuzey Denizi'nden Hollanda'ya doğru yola koyuldular. Leiden adında küçük bir Hol-

Yeni Dünya'daki İngiliz ve Hollanda kolonileri

landa kasabasına yerleştiler. Ayrılıkçılar burada kiliselerde özgürce toplanabiliyor, ekstra vergi ödemeleri veya tutuklanmaktan endişelenmeleri gerekmiyordu. William Bradford çok geçmeden yine bir İngiliz Ayrılıkçı olan Dorothy adında genç bir kadınla evlendi. John adında bir oğulları oldu.

Leiden'de küçük John Bradford ve diğer Ayrılıkçı çocuklar Felemenkçe öğrendiler. Hollandalı arkadaşlarıyla oyunlar oynayıp, tahta ayakkabılar giyiyor ve buzlu kanallarda paten yapıyorlardı. İngilizceyi ve Ayrılıkçı inançlarını unutmaya başladılar. "Çocuklardan bazıları anne babalarından uzaklaştılar," diye yazmıştı William Bradford. "Kimileri asker oldu, kimileri denize kaçtı. Kimileri de çok daha kötü yollara, babalarının yollarından çok uzağa saptı."

William Bradford ve diğer Ayrılıkçı babalar ailelerini, çocuklarını iyi İngiliz Ayrılıkçılar olarak yetiştirebilecekleri bir ülkeye götürmek istiyordu. Gel gör ki İngiltere'ye geri dönemezlerdi. Peki, nereye gideceklerdi?

"Kuzey Amerika'ya ne dersiniz?" dediler birbirlerine. "Jamestown'a yerleşen İngilizler canları ne isterse yapabiliyor. Eğer Kuzey Amerika'ya gidecek olursak, biz de kendi kolonimizi kurup, vatandaşların Tanrı'ya diledikleri gibi ibadet etmelerini sağlayabiliriz!"

Kuzey Amerika yolculuğu uzun ve tehlikeli olsa da Ayrılıkçıların içinden elli kişi gitmeye istekliydi. Liderleri İngiltere'ye gidip zengin İngiliz tüccarları ziyaret etti. Ayrılıkçılar, "Bize bir tekne ve erzak almamız için para verirseniz, biz de yeni memleketimizdeki bütün altın ve mücevherleri sizinle seve seve paylaşırız!" dediler.

Birkaç tüccar geminin ve erzakların parasını ödemeyi kabul etti ama tek bir şartları vardı. Bu elli Ayrılıkçı yanlarına altmış yerleşimci daha alacaktı. Kadın, erkek ve çocuklardan ibaret bu elli kişinin tek başlarına bir koloni kurması mümkün değildi!

Ayrılıkçılar diğer yerleşimcilerle ilk kez, gemileri *Mayflower*'a binerken karşılaştı. Bu yeni kolonicilere "Yabancı", kendilerine de "Aziz" adını verdiler. Ancak William Bradford farklı bir isim kullandı. Bütün yerleşimcilere "Hacı" –Tanrı'ya ibadet edilebilecek bir koloni inşa etmek gibi kutsal bir arayışa çıkmış Hıristiyanlar– adını verdi.

Günümüzde biz de genellikle Bradford'ın verdiği ismi kullanır ve yerleşimcilerin tümünden Hacı olarak söz ederiz.

Mayflower 1620'de İngiltere'den yola çıktı. William ve Dorothy gemideydi, fakat küçük John'u güvende olması için Hollanda'da bırakmışlardı. Yeni koloninin riskli bir yer olacağının farkındalardı.

Denizde geçirdikleri birçok soğuk, yorucu günden sonra *Mayflower* karayı gördü. Hacılar yeni memleketlerine gelmişlerdi. Ancak gemiden ayrılmadan hep birlikte oturup yeni kolonileri için yeni bir dizi kanun hazırladılar. Hem Yabancıların hem de Azizlerin aynı kurallara uymalarını sağlamak istiyorlardı. Bu Mayflower Anlaşması'na göre, bütün koloniciler bir kanun kabul edilmeden önce fikir birliği içinde olmalı ve kanun kabul edildikten sonra her kolonici "mutlak olarak riayet etmeliydi." *Mayflower*'daki hemen herkes bu anlaşmayı imzaladı. Daha sonra Azizler ve Yabancılar hep birlikte Ayrılıkçı John Carver'ı yönetici seçtiler.

İlk başlarda, Bradford ve diğerleri keşfe çıktıklarında, kadınlar ve çocuklar *Mayflower*'da kalıyordu. Sonunda yeni koloni için ideal yeri buldular. Burada mısır tarlaları ve yakınlarında suyu içilebilecek bir dere vardı. Hatta birkaç ev kalıntısı bile buldular. Bu evler, bükülüp kemer haline getirilerek iki ucu toprağa saplandıktan sonra üzerleri sık dokunmuş hasırlarla örtülen körpe ağaçlardan yapılmıştı. Burası birkaç yıl önce terk edilmiş bir Kızılderili köyüydü.

Büyük buluşlarının haberini sevinçle haykırarak Mayflower'a döndüler. Ancak onları koşarak karşılamaya çıkan kadınlar ağlıyordu. Çünkü erkekler keşfe çıktıkları sırada Dorothy gemiden düşüp boğulmuştu.

William Bradford'ın yas tutacak zamanı yoktu. Kış geliyordu ve Hacılar da aileleri için ağaç evler yapmak zorundalardı. Bu iş çok zordu ve yavaş yürüyordu. İngiltere'den yanlarında getirdikleri yiyecekler de –kurutulmuş bisküvi, fasulye, salamura domuz eti– azalıyordu. Hacılar humma, iskorbüt ve açlıktan ölmeye başladılar. Bu zamanlara ilişkin olarak William Bradford, "Bazen bir günde iki, üç kişi ölüyordu," diye yazmıştı.

Ancak daha sonra yakınlarda yaşayan Amerikan Yerlileri bu yeni gelenlere acıdılar. Wampanoag kabilesinin şefi Massasoit onlarla yakınlaşmaya istekliydi. Savaşçılarından biri olan Squanto İngilizce biliyordu. Böylece Squanto, Massasoit ile İngilizlerin birbirlerine zarar vermemeye yemin ettikleri bir anlaşma yapmalarına yardım etti. Bizzat Squanto göçmenlere yeni tarlalarında mısır yetiştirmeyi öğretti. William Bradford şöyle yazmıştı: "O bizimkilere mısırı nasıl yerleştirip, topraktan çıktığında nasıl bakacaklarını gösterdi. Ayrıca onlara, toprağa gübre niyetine tohumla birlikte bir balık koymazlarsa, uzun süredir kullanılan bu topraklardan verim alamayacaklarını da söyledi."

Açlıktan ölme tehlikesini atlatmışlardı. Ancak İngilizlerin Plymouth Plantasyonu adını verdikleri bu koloni hâlâ riskli bir yerdi. Sıcak bir günde, vali John Carver mısır tarlalarında çalışırken başı ağrımaya başladı. Eve girdiğinde dinlenmek için uzandı ve çok geçmeden bilincini kaybetti. Birkaç gün sonra da vefat etti.

Koloniciler William Bradford'ı yeni liderleri seçtiler. Bradford, koloniyi başarılı kılmak için çok çalıştı. Ürünler ekti, yakınlardan geçen İngiliz teknelerinden yiyecek satın aldı ve Amerikan Yerlilerine dostça davrandı. Bradford'un vali olduğu yılın sonbaharında koloni nihayet gelişmeye başlamıştı. Squanto'nun gözetimindeki ürünler çok iyi büyümüştü ve hasat çok boldu. Hacılar ateşler yaktılar; mısır, yabani hindi, balık ve geyikten oluşan mükellef bir ziyafet düzenleyip, Massasoit ve doksan Wampanoag Kızılderilisi'ni davet ettiler. Bu ilk Şükran Günü ziyafetinde, hacılar hayatta kaldıkları için Tanrı'ya şükranlarını sundular.

Kısa süre içinde, Tanrı'ya kendi bildiklerince ibadet etme özgürlüğü arayışındaki başka Püritenler de Yeni Dünya'ya geldiler. Plymouth Plantasyonu'nun kuzeyinde, iki binden fazla Püriten, Massachusetts Koyu Kolonisi adında ikinci bir Püriten yerleşimi kurdu. Günümüzde hem Plymouth Plantasyonu hem de Massachusetts Koyu Kolonisi Massachusetts eyaletinde yer alır.

Yeni Dünya'daki Hollandalılar

Çok geçmeden Yeni Dünya'ya başka İngiliz yerleşimciler de geldi. Plymouth Plantasyonu ile Massachusetts Koyu Kolonisi'nin etrafında kısa zamanda birçok İngiliz kolonisi ortaya çıkınca bölgenin tümü Yeni İngiltere olarak tanındı. Kanada'da ise Fransız kolonici-ler Yeni Fransa'da yaşıyordu. Güney Amerika'da da İspanyollar Yeni İspanya'ya yerleşmişlerdi.

Hollandalılar da onlara yetişmek üzereydi.

Sessiz William Hollanda'yı İspanyol hâkimiyetinden kurtardıktan sonra, Hollandalılar süratli yük gemileriyle bütün dünyayı dolaşmalarıyla tanındılar. Zengin Hollandalı tüccar grupları birleşerek, Asya'nın uzak bölgelerinde taşra pazarı olarak bilinen küçük yerleşimler inşa ettiler. Hollandalı kaptanlar bu taşra pazarlarına giderek, satın aldıkları ipek, baharat, çay ve kahveyi Avrupalı alıcılara getirdiler. Daha sonra tüccarlar kârları kendi aralarında bölüştüler.

Kısa süre sonra Hollanda hükümeti tüm bu tüccar gruplarını, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi adı verilen tek bir büyük grup altında topladı. Bu şirket sayesinde Hollanda çok zenginleşti. Hollanda'nın en büyük şehri Amsterdam Avrupa'daki en işlek liman haline geldi. Okul ve üniversiteler okumaya istekli öğrencilerle dolup taştı. Hollandalı tüccarlar yaptırdıkları muazzam evleri, el yapımı mobilyalar ve Rembrandt ve Vermeer gibi ünlü Hollandalı sanatçıların güzel resimleriyle doldurdu. Hollandalılar dünyanın en büyük deniz tüccarları haline geldi.

Bu esnada Henry Hudson o gizemli Kuzeybatı Geçidi'ni arıyordu. Hollandalı tüccarları, girişimlerinden birinin masraflarını karşılamaları için ikna etti. Girişim başarılı olmadı ama Hudson, kunduz derisi, ayı postu ve başka kaliteli kürkleri takas etmek isteyen "Kızılderili" (Amerikan Yerlisi) öyküleriyle geri döndü. Hollanda gemileri de, Hudson'ın keşfetmiş olduğu ve artık adı Hudson Nehri olan nehre seyahat ederek, yerli kabilelere, kunduz, vizon ve ayı postu karşılığında, metal çanak çömlek, bıçak ve ok ucu teklif etmeye başladılar. Hudson Nehri'nin kıyılarını ziyaret

eden Hollandalı tüccar sayısı o kadar arttı ki bu bölge Yeni Hollanda olarak tanındı.

Hollanda hükümeti de Hollanda Batı Hindistan Şirketi adı altında yeni bir şirket kurdu. Bu şirket otuz aileyi, yanlarına inek, koyun, mısır, buğday tohumu, saban ve orak vererek, Hudson Nehri kıyılarına yerleşmeleri için gönderdi. Aileler yıl boyunca orada yaşayacaklardı. Çok geçmeden onları başka yerleşimciler takip etti.

Hacılar Plymouth Plantasyonu'na vardıktan dört yıl sonra 1624'te, Hollanda Batı Hindistan Şirketi Manhattan Adası'nda Yeni Amsterdam adını verdikleri bir kasaba inşa etmeye karar verdi. Yeni Amsterdam, Yeni Hollanda'nın ana limanı ve başkenti oldu.

Oysa bu adada zaten Yerli Amerikan kabilesi Lenapeler yaşıyordu. Hollandalılar Lenapelere, Manhattan Adası karşılığında çeşitli hediyeler teklif ettiler. Lenapeler bu hediyeleri kabul ettiler. Rivayete göre, bunlar aşağı yukarı yirmi dört dolar değerinde, cam boncuk, kap kacak, bıçak, balta, birkaç top kumaş gibi mallardı.

Elbette Manhattan Adası bundan çok daha değerliydi. Ancak zaten Lenapelerin de adayı "satmak" gibi bir niyetleri hiç olmamıştı. Onlar hava gibi toprağın da herkesin paylaştığı bir şey olduğuna inanırlardı. Lenapeler bir yere yerleştikten sonra ağaç ve kabuğundan evler yapar, mısır, kabak yetiştirir, geyik, ayı avlar ve kıyıdan midye, yengeç toplarlardı. Birkaç yıl sonra, geyikler azalıp yengeçler de zor bulunur hale gelince eşyalarını toplayıp taşınırlardı.

Lenapeler Hollandalıların Manhattan Adası'nda birkaç yıl yaşadıktan sonra taşınacaklarını düşünüyordu. Ancak New Amsterdam kolonicilerinin asla taşınmak gibi bir niyetleri yoktu. Adanın tam ucunda büyük bir kale ve kaleden çıkıp, adayı bir uçtan öbür uca geçen Broad Way adında geniş bir yol yaptılar. Hollandalılar, ada limanına kolayca giren gemilerden mal boşaltıp kürk yükleyebiliyorlardı.

Yeni Amsterdam kasabası hızla büyüdü. Gemiler Hindistan ve Afrika'dan şeker, rom, tuz ve baharat getiriyordu. Kızılderililer bu

mallar karşılığında kürk veriyor, Jamestown ve Yeni İngiltere'den Yeni Amsterdam'a alışveriş yapmak için koloniciler geliyordu. Ticaret gemileriyle dünyanın dört bir yanından Yeni Amsterdam'a insanlar geliyordu. Giderek daha çok ev inşa edildi, evlerin yanı sıra yolcuların kaldığı hanlar ve insanların akşamları bira içtiği meyhaneler, yani "pablar" yapıldı. Bu pablar o kadar yaygınlaştı ki zamanla Yeni Amsterdam'daki binaların dörtte biri pab oldu.

Ticaret gelişmesine rağmen, kasaba dökülmeye başlamıştı. Evlerden bir tahta parçası düştüğünde, kimse zahmet edip de yerine çivilemekle uğraşmıyordu. Ortalığı pisliğin götürdüğü Broad Way delik deşikti. Sokaklarda dolaşan domuz ve inekler kolonicilerin attığı çöpleri yiyor, meyhanelerde sarhoş olan tüccarlar dar sokaklarda son hızla atlı araba kullanıyorlardı. Yeni Amsterdam'ın tek kilisesi bakımsızlıktan parçalanmış, kasabanın merkezindeki kale çökmeye başlamıştı. Hollanda Batı Hindistan Şirketi Yeni Amsterdam'a sürekli valiler gönderiyor, fakat bu valilerden hiçbiri bu sorunlu ticaret merkezini kontrol altında tutamıyordu.

1647'de, Hollanda Batı Hindistan Şirketi yeni bir vali atadı. Uzun boylu, sert karakterli eski bir asker olan Peter Stuyvesant, pırıl pırıl, serin bir mayıs sabahı Hollanda'dan yola çıktı. Rıhtımdan gemiye uzanan güverte iskelesinden uzun adımlarla geçerken, insanlar iki adım arasında *tam, tam* diye tuhaf bir ses duyuyorlardı. Üç yıl önce bir top güllesi Peter Stuyvesant'ın sağ bacağını alıp götürmüştü. Kaybettiği bacağının yerinde, gümüş çivilerle tutturulmuş, gümüş şeritlere sarılmış bir tahta bacak vardı.

Stuyvesant gördükleri karşısında şaşkına dönmüştü. Şöyle yazmıştı: "Yeni Amsterdam artık… çok bozulmuş, surlar insanlarla sığırların ayakları altında parçalanıyor." Hemen yeni yasalar yapmaya koyuldu. İçmek isteyen koloniciler şarap ve bira için ekstra para ödeyecek, bu para da binaların tamirinde kullanılacaktı. Bütün domuz ve keçiler çitlerin ardında tutulacaktı. Pablar akşam erken saatlerde kapanıp pazar günleri de açılmayacaktı. Peter Stuyvesant rahiplerin pazar günleri daha çok vaaz vermelerini bile emretti. Kolonicilerden biri şikâyet etmeye kalktığında da şöyle dedi:

"Kafanı kestiğim gibi Hollanda'ya gönderirim, orada şikâyet eder artık!"

Yeni yasalar kolonicilerin hoşuna gitmemişti. Yeni valilerine, "Kartaloz Gümüş Çivi" ve "Dediğim Dedik Pete" gibi kaba isimler taktılar. Ancak Stuyvesant mutsuz kolonicileri pek dert etmiyordu. Onun asıl derdi İngiliz kolonileriydi. Kolonisi İngiliz kolonileri tarafından kuşatılmıştı ve İngilizler Hollanda topraklarını sahiplenmeye çalışıyorlardı. Stuyvesant ve Yeni İngiltere kolonilerinin ileri gelenleri bir araya gelerek, İngiliz ve Hollanda toprakları arasında bir sınır hattı üzerinde anlaşmaya vardılar. Ancak Stuyvesant İngilizlerin Yeni Amsterdam'ı işgal etmeyi planladıklarından emindi. Hollanda Batı Hindistan Şirketi'ne bir mektup yazıp asker ve silah göndermeleri için yalvardı. Herhangi bir tehlike görmeyen şirket ise onun bu isteğini reddetti.

Stuyvesant, Yeni Amsterdam'ın etrafına daha yüksek bir sur yapılmasını emretti. Surun etrafında gece gündüz bir muhafız dolaşıyordu. Ancak İngilizler Yeni Amsterdam'ı ele geçirmek için geldiklerinde sur bir işe yaramadı.

Peter Stuyvesant

İngiltere'de ise Kral James ölmüş ve II. Charles kral olmuştu. II. Charles Yeni Hollanda topraklarının kendisine ait olduğunu ilan ederek, bu toprakları York Dükü olan kardeşine hediye etti. York Dükü hemen İngiliz savaş gemilerini Kuzey Amerika'ya gönderdi. Gemiler Manhattan Adası'nı kuşattılar. Yeni Amsterdam'a ne kimse girebiliyor ne de çıkabiliyordu! Askeri ve silahı olmayan, yiyeceği tükenen Yeni Amsterdam halkı çok korkmuştu. Stuyvesant'a, karşı koymadan teslim olması için yalvardılar. Stuyvesant istemeye istemeye razı oldu.

Zaferleriyle mutlu olan İngilizler Yeni Amsterdam'a girerek, York Dükü'nün onuruna şehre New York adını verdiler. Yeni İngiliz vali Hollandalıların topraklarının ve evlerinin ellerinden alınmayacağını, Hollandaca konuşmaya devam edebileceklerini, fakat bundan böyle İngiliz vatandaşları olacaklarını ilan etti. "İngiliz vatandaşı olmak istemeyen varsa Hollanda'ya dönebilir," dedi.

Peter Stuyvesant Hollanda'ya dönmek istemiyordu. Onun memleketi artık Yeni Amsterdam'dı. Üzülerek ailesiyle birlikte Manhattan Adası'ndaki çiftliğine çekildi. Yeni Amsterdam'ı on yedi yıl boyunca yönetmişti ama artık Hollanda imparatorluğu Yeni Dünya'da yoktu. Yeni İngiltere'den Jamestown'a kadar, bütün Kuzey Amerika İngilizlerin olmuştu.

Ancak Yeni Amsterdam'dan bazı kalıntılar hâlâ vardır. Günümüz New York şehrindeki Wall Street bir zamanlar Stuyvesant'ın Yeni Amsterdam'ı korumak için yaptırdığı surun yanındaki yoldur. Restoranlarında yemek yiyebileceğiniz Broadway'de de bir zamanlar Hollanda pabları dünyanın dört bir yanından gelen tüccarlara hizmet verirdi. Peter Stuyvesant'ın mezarı da buradadır. Stuyvesant ölünce çiftliğindeki şapele gömüldü. Günümüzde bu şapel New York, Manhattan'daki St. Mark's Kilisesidir ve önünden geçen caddenin ismi de Stuyvesant Caddesi'dir.

7

Köleliğin Yayılması

Tütün ve Zoraki Koloniciler

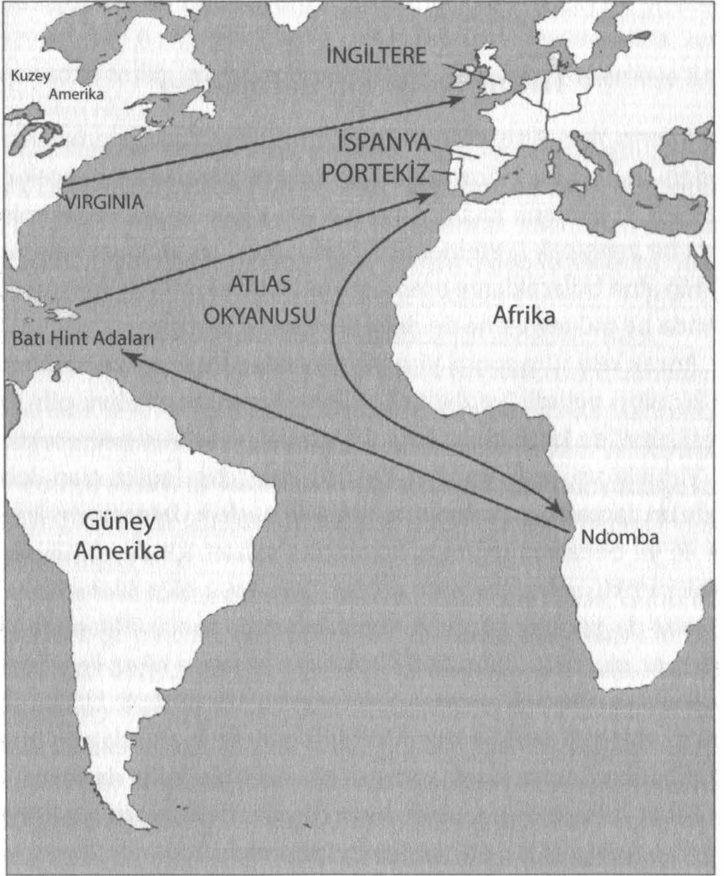
İngilizlerin Yeni Amsterdam'ı (yeni ismi New York) istemelerinin nedeni, pahalı kürk ticaretinin İngiltere'ye para kazandıracak olmasıydı. O zamana kadar, Amerika'daki diğer İngiliz yerleşimleri fazla bir zenginlik üretememişti. Kral James, Jamestown kolonicilerinin altın bulacaklarını ummuştu fakat bereketli Virginia topraklarında ne mücevher ne de değerli metaller vardı.

Ancak kısa süre sonra, Virginia toprakları İngiltere'ye başka çeşit bir altın getirdi: "yeşil altın". Güney Amerika'nın altını gibi, bu "yeşil altın" da kimilerine zenginlik kimilerine sefalet getirecekti.

Virginia'nın yeşil altınının öyküsü, genç bir İngiliz olan John Rolfe'un Jamestown kolonisine gelişiyle başladı. Jamestown kurulalı iki yıl olmasına rağmen, koloniciler sefalet içindeydi. Giysileri yırtık pırtıktı, yoksul ve perişandılar. Gün boyu ekip biçmekle uğraşsalar da geceleri küçük ateşlerin etrafında toplandıklarında karınları aç oluyordu. John Rolfe koloninin başarısız olup, kendisinin İngiltere'ye dönmek zorunda kalacağına kesin gözüyle bakıyordu. Çok az yiyeceği vardı ve kızgın Virginia güneşinin altında gün boyu ter döktükten sonra orada yapacak eğlenceli bir şeyler de yoktu.

Fakat John Rolfe'un elinde biraz tütün tohumu vardı. Ve birçok İngiliz erkeği gibi o da tütün içmeyi seviyordu.

Rolfe, civardaki yerli Amerikalıların tütün yetiştirdiklerini fark etmişti. Yerliler bu tütünü toprağa ekiyor, yabani otları dikkatle temizleyip, elle topluyor, yaprakları bir odun ateşinin dumanı üzerine asıp kuruttuktan sonra sararak içiyorlardı. Diğer koloniciler bu yerli Virginia tütününü denemiş fakat beğenmemişlerdi. "İçimi pek hoş değil," demişti kolonicilerden biri.

Üçgen ticaret yolu

Fakat John Rolfe'un tohumları *İspanyol* tütünü, yani çoğu İngiliz'in tercih ettiği kaliteli bir yaprak çeşidiydi. Rolfe verimli bir arazi buldu, tohumlarını ekti. Amerikan yerlilerinin yetiştirme, toplama ve asarak kurutma yöntemlerini uyguladı. Yaprakları sarıp tüttürdüğünde ise çok beğendi. Virginia'da yetişen İspanya tütünlerinin tadı harikaydı.

John Rolfe tütününü birkaç koloniciyle paylaştı. Onlar da tadının harika olduğunda hemfikir oldular. Koloniciler birlikte biraz daha tütün yetiştirdikten sonra bir kısmını Londra'ya gönderdiler.

Londra'da tütün kullanan çok insan vardı. İngiltere'de modayı yakından takip eden genç adamların hepsi tütün içiyordu. Ağızlarından ve burunlarından o kadar çok duman çıkarıyorlardı ki onlara "tüttüren centilmenler" deniyordu. Genellikle, gittikleri bar, balo salonu ve tiyatrolarda yanlarından ayrılmayan ve tütün gereçlerini taşımaktan başka bir işleri olmayan uşakları olurdu. İngiltere'ye giden bir Alman hayretini şöyle dile getirmişti: "Nereye giderseniz gidin... İngilizler sürekli tüttürüyor... Dumanı ağızlarına çekip baca gibi burunlarından püskürtüyorlar... çokça balgamla birlikte." Ancak o zamana dek İngilizler İspanyollardan tütün almak zorunda kalmıştı ve İspanya ile İngiltere de sürekli savaş halindeydi. Eğer İngilizler Virginia tütünü alabilirlerse, düşmanlarına para ödemek zorunda kalmayacaklardı.

Londralı içiciler Jamestown kolonicilerinin gönderdiği bütün tütünleri satın aldılar ve içer içmez bu yeni yaprağa hayran kaldılar. Bir İngiliz, hayranlığını şu sözlerle dile getirdi: "Dünyanın hiçbir ülkesinde bundan daha hoş, tatlı ve güçlü bir tütün olamaz." Tüccarlar daha fazla istediler. Jamestown kolonicileri farkına vardılar ki altınları olmasa da, ellerinde iyi bir şeyleri olabilirdi. Rolfe ilk tohumlarını ektikten topu topu altı yıl sonra, Jamestown kolonicileri her yere tütün ekiyordu, hatta sokaklara bile! Ertesi yıl, İngiltere Virginia'dan, İspanya'dan aldığından daha fazla tütün alıyordu.

Ancak İngilizlerin tütün alışkanlığından herkes memnun değildi. Kral James *Tütüne Ters Cevap* adında bir denemesinde şöyle de-

mişti: "Tütün alışkanlığı göze iğrenç, burna menfur, beyne zararlı, akciğerler için tehlikeli ve o kapkara, pis kokulu dumanıyla, en çok benzediği şey, dipsiz, korkunç karanlık çukurun dumanı." İngilizler ise tütün içmeye devam ettiler. 1630 itibariyle, Virginia İngiltere'ye her yıl iki yüz otuz tondan fazla tütün gönderiyordu.

Ancak tütün yetiştirmek çok zorlu bir işti. Tohumların elle ekilmesi, yabani otların elle temizlenmesi ve elle budanması gerekiyordu. Tırtıl ve kurtlar birer birer ayıklanmalıydı. Tütün hazır olduğunda, yapraklar koparılarak, altı hafta boyunca asıldıkları kazıklarda kurutulmalıydı. Daha sonra sapların koparılıp yaprakların birer birer fıçılara yerleştirilmesi gerekiyordu. Bir işçi ancak iki, üç dönümlük bir tütün tarlasına bakabilirdi.

İlk başta tütüncüler *sözleşmeli işçiler* tuttular. Bunlar, Yeni Dünya'ya yapacakları yolculuğun parasını ödeyen ve onlara yemek ve kalacak yer veren bir kolonici için çalışmayı kabul eden yoksul İngiliz kadın ve erkeklerdi. Altı, yedi hafta sonra, kolonici, işçiye yeni elbiseler ve para verirdi. İşçi artık koloninin bir üyesi olurdu. Sözleşmeli işçi olarak başlayan birçok Amerikalı sonradan varlıklı, önemli vatandaşlar oldular.

Ancak tütün tarlaları büyüdükçe çiftçilerin işgücüne duydukları ihtiyaç da arttı.

1619'da, Chesapeake Koyu'na demir atan bir Hollanda ticaret gemisi Jamestown kolonicilerine Afrikalı köleler satmayı teklif etti. Koloniciler yirmi köle satın alarak *onları* tütün tarlalarında çalıştırmaya başladı.

Bu Afrikalılar Kuzey Amerika'nın ilk köleleri olmalarına rağmen, kölelik yeni bir şey değildi. En az yüz yıldır, Avrupalı tüccarlar Orta ve Güney Amerika plantasyonlarına köle getiriyorlardı. Gemilerine metal bıçak, çanak çömlek, giysi ve rom yükleyip Afrika'nın batı kıyılarına inerlerdi. Oralarda, başka Afrikalı kabile üyelerini savaş esiri olarak almış Afrikalı şeflerle buluşurlardı. Şefler bu esirleri Avrupa mallarıyla değiştokuş ederlerdi. Sonra Avrupa gemileri Atlantik'ten Orta Amerika'daki Batı Hint Adaları'na geçer, köleleri şeker, şeker pekmezi ve pamuk karşılığında satıp Avrupa'ya geri

dönerlerdi. Bu rotanın "Ticaret Üçgeni" olarak bilinmesinin nedeni gemilerin üçgen biçiminde bir yol izlemesiydi.

Ancak şimdi köleler sadece Orta ve Güney Amerika'daki Portekiz ve İspanyol kolonilerine değil, Kuzey Amerika'ya da geliyorlardı. İlk başlarda, Virginia yılda sadece birkaç yüz köle alıyordu. Ancak tütün tarlaları da büyüdükçe büyüyordu. Virginia'nın güneyindeki diğer koloniler sadece tütün değil, pirinç ve pamuk da ekmeye başlamıştı. Bu tarlalarda da sulama yapıp hasat kaldıracak binlerce işçiye ihtiyaç vardı. Kuzey Amerika'ya, giderek daha çok köle geldi; önce yılda binlerce, sonra on binlerce.

Jamestown'a ilk köleler geldikten yüz yıl sonra, Virginia'daki kolonicilerin neredeyse yarısı köleydi. Virginia'daki tütün plantasyonlarının gelişmesinin nedeni kölelikti. Bu zoraki koloniciler bir daha ne özgürlüklerini kazanabilecek ne de evlerine dönebileceklerdi.

Angola'nın Kraliçe Nzinga'sı

Jamestown'a ilk köleler bir Hollanda gemisiyle Afrika'nın batı kıyılarından getirilmişti. Ancak Batı Afrika'yla köle ticareti yapan ilk Avrupa ülkesi Hollanda değildi. İspanya yarımadasının kıyılarındaki küçük bir ülkede yaşayan Portekizliler diğer Avrupa ülkelerine Afrikalı köle satmaktan bir servet kazanmışlardı. Portekizli köle tüccarları devasa Afrika kıtasını bitip tükenmez bir köle –ve servet– kaynağı olarak görüyorlardı.

Ancak bir kadın hayatını Portekizli istilacılarla mücadele etmeye adamıştı.

Prenses Nzinga, Afrika'nın batı kıyısında bir krallık olan Ndomba'da soylu bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmişti. Nzinga kendini bildi bileli, memleketine Portekizli tüccarlar gemilerle gelir ve esirler karşılığında kumaş, mücevher ve rom teklif ederlerdi. Nzinga bu esirlerin başına ne geldiğini bilmiyordu fakat köle gemilerine bir kez bindiler mi bir daha onlardan asla haber alınamadığını biliyordu.

Ndomba hükümdarı olan Nzinga'nın babası Portekiz gemilerinden sakınıyordu. Portekizliler ona harika Avrupa malları getiriyor ve bir krala olması gerektiği gibi, çok saygılı davranıyorlardı. Ne var ki Nzinga'nın babası, kendisine saldırıp topraklarının bir kısmını ele geçirmek istediklerine dair söylentiler de duymuştu.

Söylentiler doğruydu. Portekizliler yıllarca kıyıdaki Ndomba, Kongo (kuzeyde) ve Matamba'nın (biraz kuzeydoğuda) krallarıyla dost olmaya özen göstermişlerdi. Portekiz kralı Kongo kralına mektuplar yazarak, ona "kralların en güçlüsü ve seçkini" diye hitap etmiş ve Afrikalılara çiftçilikte yardımcı olmaları için Batı Afrika'ya uzmanlar göndermişti. Bu dostane davranışlara karşılık, Portekizliler bu krallıkların ellerinden geldiğince çok savaş esiri sağlamalarını istiyorlardı.

Ancak Nzinga büyüyüp yetişkin bir kadın olduğunda, köle ticareti değişmeye başladı. Kuzey ve Güney Amerika'daki koloniler Afrika krallıklarının gönüllü olarak sağlayabileceklerinden daha fazla köle talep ediyorlardı. Diğer Avrupalı uluslar da –İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar– Batı Afrika'ya köle gemileri göndermeye başladılar. Portekizliler Afrika'nın bir bölümünü sadece kendilerine saklamak istiyorlardı.

Bu yüzden Portekiz kralı, Ndomba'yı fethetmeye karar verdi. Nzinga'nın memleketini işgal etmeleri için bir ordu gönderdi. Ndomba ele geçirildikten sonra, Portekizliler oraya yüz aile yerleştirip ismini Sebastiao Krallığı olarak değiştirmeyi planlıyorlardı.

Gel gör ki Ndomba'nın fethi planlandığı gibi gitmedi. Nzinga'nın babası Portekizli istilacılarla yaptıkları birçok savaşta halkına önderlik etti. Nzinga yetişkin bir kadın olduğunda, Ndomba ile Portekiz neredeyse otuz yıldır savaşıyordu! Nzinga da savaşa katıldı. Portekizlilere karşı verdikleri mücadelede, eğitilmiş bir grup kadın savaşçıya birçok muharebede komutanlık etti. Cesareti –ve acımasızlığıyla– nam saldı.

Nzinga otuz dört yaşına geldiğinde, erkek kardeşi Mbandi babasının yerine geçti. Nzinga, yanında savaşan iki kız kardeşini

seviyordu. Fakat erkek kardeşinin liderlikten çok yemek içmekle ilgilenen, zayıf, korkak, dırdırcı bir adam olduğunu düşünüyordu. Mbandi de kız kardeşinden korkuyordu. Kız kardeşinin kendisinden güçlü olduğunu biliyor ve daha iyi bir hükümdar olabileceğinden endişeleniyordu. Öyle ki tahta çıktığında, onu krallığından attırdı.

Ancak birkaç yıl sonra, Mbandi Portekizlileri asla yenemeyeceğini anladı. Onlarla bir anlaşma yapmaya karar verdi. Sonu gelmeyen savaşlardan usanmış olan Portekizliler de barış görüşmelerine başlamaya can atıyorlardı, fakat Mbandi onların karargâhına gitmeye çok korkuyordu. Böylece kız kardeşi Nzinga'ya haber gönderdi. "Benim yerime Portekizlilerle sen görüş," dedi. "Onları topraklarımızı terk etmeye ikna edersen, ben de memleketine dönmene izin veririm."

Nzinga bu teklifi kabul etti. Ndomba halkının Portekizlileri savaş becerileriyle alt edemediklerini biliyordu. Belki o zekâsıyla onları alt edebilirdi. Böylece kraliyet kaftanını giydi ve yanında hizmetkârlarıyla birlikte, Portekizli liderlerin karargâh kurmuş oldukları kasabaya gitti. Portekizliler ona rahat ve lüks bir ev verdiler ve onunla konuşması için misyonerler gönderdiler. Nzinga onları dikkatle dinledi. Eğer Hıristiyan olursa Portekizlilerin ona daha saygılı davranacaklarını anladığında, kendisini vaftiz etmelerine ve bir Hıristiyan ismi olan Anna de Sousa adını vermelerine izin verdi. Ayrıca kız kardeşleri Kifunji ile Mukumbu'ya da vaftiz olmalarını emretti. Portekizliler onlara Lady Grace ve Lady Barbara adlarını verdiler.

Daha sonra anlaşma şartlarını belirleyecekleri gün geldi. Nzinga Portekizli liderle görüşeceği salona girdiğinde etrafına bakındı ve tek bir sandalye olduğunu gördü. Portekizli lider değerli taşlarla süslü bir tören sandalyesinde oturuyordu. Fakat Nzinga için yere bir döşek atılmıştı.

Nzinga arkasındaki hizmetkâra dönüp kaşlarını çattı. Kadın hemen öne doğru yürüyüp elleri ve dizleri üstünde çömeldi. Nzinga kaftanını onun sırtına koyarak insan tahtının üstüne asil

bir şekilde kuruldu. Artık Portekizlilerin gözlerinin içine bakabilirdi.

Anlaşma görüşmeleri sona erdiğinde, Portekizliler, savaşlarda esir alınan bütün Portekizli tutsaklar serbest bırakıldığı takdirde, Ndomba'nın bağımsız bir krallık olduğunu kabul etmeye razı oldular. Nzinga ayağa kalkıp çıkışa yöneldi. Hizmetkârı el ve dizleri üstünde öylece duruyordu. Vali de ayakta duruyordu. "Tahtınız!" diye işaret etti.

Nzinga ona bir kraliçe edasıyla şöyle bir baktı. "Büyük kraliçeler, aynı tahtı iki kez kullanmaz," dedi. Azametle yürüyüp Ndomba'daki evine döndü.

Kraliçe Nzinga

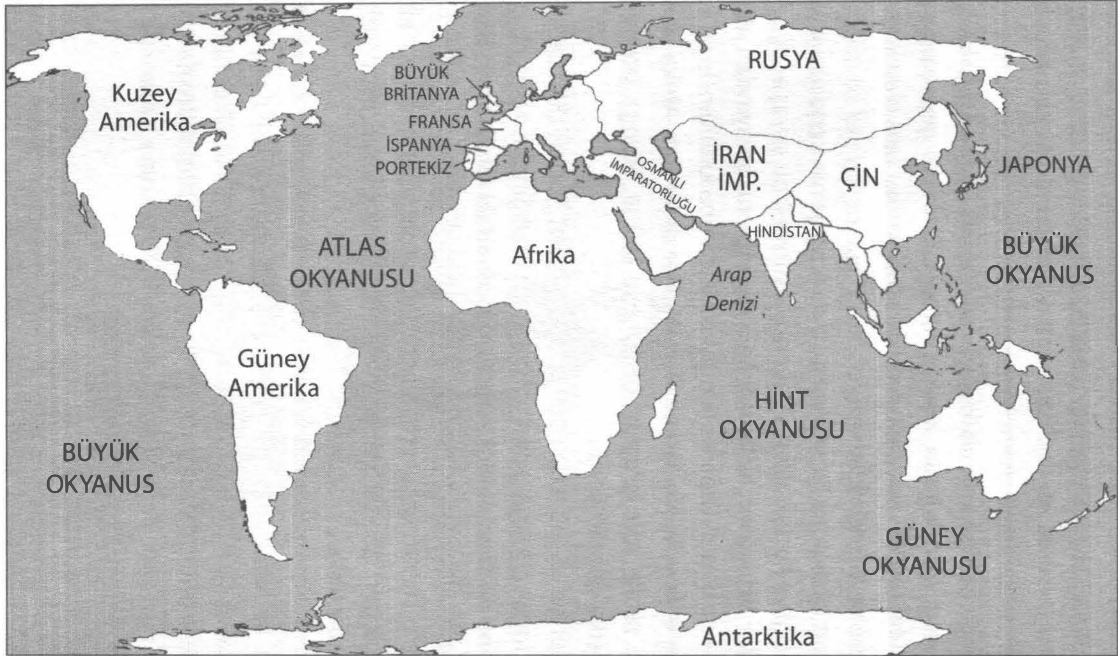
Fakat Nzinga'nın müzakere etmiş olduğu barış anlaşması uzun sürmedi. Gene köle sıkıntısı çekmeye başlayan Portekizliler Ndomba'yı tekrar işgal etti, halkını kaçırıp köle gemilerine doldurdu. Nzinga karşı koyması için erkek kardeşine yalvarsa da kardeşi reddetti. Belki de ateşli silahları olan Portekizlilerin karşısına mızraklı savaşçılarını sürmeye korkuyordu.

Nzinga, kardeşinin korkaklığına çok kızmıştı. Sonra aniden Mbandi ölüverdi. Birçok insan, krallığı Portekizlilerin ele geçireceğinden korkan Nzinga'nın onu zehirlediğini söylüyordu. Tam olarak ne olduğunu ise bilen yoktu.

Fakat bildiğimiz bir şey varsa, o da Nzinga'nın kendisini kraliçe ilan ettiği ve Portekizlilere ömür boyu sürecek bir savaş açtığı. Portekizliler Nzinga'nın başkentini ele geçirip onu sarayından attılar. Nzinga da bunun üzerine, yanındaki Matamba krallığını işgal edip tahtına el koydu. Ne zaman Portekizliler diğer Batı Afrika uluslarından sahile köle grupları getirmeye kalksa, Nzinga üzerlerine askerlerini gönderiyordu.

Yıllar süren mücadeleden sonra, nihayet Portekizliler pes ettiler. Nzinga'ya, kıyıya giden yol boyunca krallığından kölelerle geçmelerine müsaade ettiği sürece, Ndomba'daki tahtına geri dönüp hükmedebileceğini söylediler. Artık yetmişli yaşlarına girmiş olan Nzinga bu teklifi kabul etti. Büyük bir törenle yıllar önce terk ettiği sarayına geri döndü. Seksen bir yaşında öldüğünde, elinde ok ve yayla gömüldü.

Ancak Nzinga'nın ölümünden sonra, Portekizliler Kongo, Matamba *ve* Ndomba'yı ele geçirdiler. Nzinga'nın halkı ona *ngola* yani "savaş şefi" dediği için, Portekizliler Nzinga'nın ülkesinin isminin *ngola* olduğunu sanıyordu. Bu yüzden yeni kolonilerine Angola adını verdiler. Ve Angola 11 Kasım 1975 tarihine kadar –üç yüz yıl– Portekiz hâkimiyeti altında kaldı.

Osmanlı İmparatorluğu

8

Doğu'nun Ortası

Pers Yapbozu

Dünyanın çok büyük bir yapboz haritasını yapmakta olduğunuzu düşünün. Her ülke farklı renkte olsun. Yapbozun sağ ucunda, Çin'in koyu mor kıyılarının hemen açığında, Japonya'nın beyaz adalarını bir araya getirin. Hindistan'ın turuncu kıyılarını yaptıktan sonra Akdeniz'in yukarısına çıkıp Avrupa'yı birleştirin. Avrupa çeşit çeşit renklerle dolu: İngiltere kırmızı, Fransa pembe, İspanya altın rengi, Hollanda gri.

Atlas Okyanusu'nu birleştirdikten sonra da Kuzey ve Güney Amerika kıtaları üzerinde çalışmaya başlayın. Ancak Kuzey ve Güney Amerika beklediğiniz gibi orman yeşili değil de, gökkuşağı gibi Avrupa'nın renklerine bürünmüş. Kuzey Amerika kıyılarını, Fransız pembesi, İngiliz kırmızısı ve Hollanda grisi kuşatıyor. Güney Amerika'nın bütün batı kıyıları İspanya gibi altın rengi, kıtanın doğu bölümü ise Portekiz'in küf yeşili. Afrika'yı birleştirmek için okyanustan geçin. Peki, Afrika'nın safir mavisine ne olmuş? Afrika, parça parça Portekiz yeşili, Hollanda grisi ve İngiliz kırmızısına bölünmüş. Avrupa'nın renkleri diğer üç kıtanın üzerine bulaşmış!

Artık sıra Avrupa ve Çin arasındaki boşluğu doldurmaya geldi. Dünyanın bu bölümünün ne renk olacağını merak ederken, tuhaf bir şey fark ediyorsunuz. Küçük küçük bir yığın renk etrafa dağılmış: gümüş rengi, zeytin yeşili, bordo, bakır rengi, çuhaçiçeği sarısı, safran rengi, zümrüt yeşili, çivit mavisi, eflatun ve açık yeşil; hepsinin en üstünde de kestane kahvesi renginde ince bir katman var.

Bunlar Avrupa'nın renkleri değil. Ortadoğu'nun renkleri. Bunları bir araya getirdiğinizde, sürekli çeşitli imparatorluklar tarafından

yönetilmiş bir ülke görürsünüz: Dicle Nehri ile Çin arasında bulunan İran.

Bu yapboz parçasının alt katmanı gümüş rengidir. Dünyanın bu bölümüne uzun zaman önce hükmetmiş Asur İmparatorluğu'nu temsil eder. Ancak Asur Babillilere (zeytin yeşili katman), Babilliler de Perslere yenildi. Persler (bordo renk) bu topraklara ismini verseler de daha sonra imparatorluklarını koruyamadılar. Büyük İskender İran'ı ele geçirdi.

İskender ölünce, imparatorluğu (bakır rengi) üçe bölündü. General Selevkos İran'ı aldı. Fakat Selevkos ve onun soyundan gelenler (imparatorlukları çuhaçiçeği sarısıdır) İran'ın hâkimiyetini ellerinde tutamadılar. Perslerin Partlar adı verilen bir kolu Selevkos hanedanından ayrılarak kendi krallığını kurdu.

Selevkos hanedanı zayıfladıkça Partlar (Pers parçaları üzerindeki safran rengi katman) büyüdü. Hatta batıdan gelen Romalı istilacıları bile içeri sokmamayı başardılar. Kısa bir süreliğine, Partlar Ortadoğu'daki en güçlü imparatorluk oldu.

Daha sonra Part kralları soylularla kavga etmeye başladılar ve imparatorluk da giderek küçüldü, ta ki bu soylulardan biri hükümdarı tahtından indirip yerine geçene dek. Onun soyundan gelen Sasani hanedanı Pers'in merkezinde yıllarca hüküm sürdü. (Onların imparatorlukları zümrüt rengidir.)

Fakat bir çivit mavisi dalgası Doğu haritasını silip süpürmeye başladı. Arap yarımadasında, Muhammed Peygamber Arapları etrafında topluyordu. Bu *Müslümanlar* Muhammed'in mesajını bütün ortaçağ dünyasına yayarak İslam imparatorluğu kurdu. Müslüman istilacılar Sasani hanedanını ele geçirince Persler Müslüman bir ulus oldu.

Bu arada göçebe Türkler Müslüman İran'a yerleşmeye başladılar. Türkler zorlu savaşçılardı. Birçoğu İslam imparatorluğunun ordusunda asker oldu. Zaman geçtikçe, Türk askerleri Arap efendileri kadar güçlendiler. Türklerin bir grubu olan Gazneliler İslam hâkimiyetine baş kaldırarak İran'ı ele geçirdi. (Çivit renginin üstüne yayılmış eflatun Gaznelileri temsil eder.)

Ancak Gazneliler de uzun süre hüküm süremediler. Çok geçmeden doğudan gelen Moğollar İran şehirlerini harabeye çevirip ürünleri yok etti. Moğol *hanları* yani savaş şefleri İran'ın hâkimiyetini ele geçirdi; onların fethi, yapbozunuzda açık yeşil bir tabaka olarak yer alır.

En sonunda İsmail adında bir adam Moğol boyunduruğundan kurtulma zamanı geldiğine karar verdi. Safevi adı verilen akrabalarını etrafına toplayıp bir ordu kurarak Moğol hanına saldırdı. Savaşı İsmail kazandı. Kendisine *şah*, yani İran hükümdarı adını verdi. Artık en üstteki renge geldiniz: Safevi rengi olan kestane rengi. Bu Ortadoğu ülkesinde on imparatorluk –on renk– hüküm sürmüştür.

Safevi şahlarının en büyüğü I. Abbas, İsmail'in torununun oğluydu. Abbas'ın ömrü neredeyse şah olmaya yetmeyecekti. Gençliğinde amcası İran tahtını ele geçirdi ve tahtın bütün varislerinin idam edilmesini emretti. Ancak bu acımasız emir yerine getirilmeden önce, Abbas'ın amcası elde ettiği yeni gücü kutlamak için çok büyük bir şölen düzenledi ve ölene dek içti.

Abbas tahta geçtiğinde, savaşların neredeyse yok ettiği ülkeyi güçlendirmeye kararlıydı. İlk adımı, bir başka Türk devleti olan Osmanlılarla barış yapmak oldu. İran'ın batısında yaşayan bu cengâver Türkler sürekli bu ülkeyi işgal etmeye çalışıyordu. Abbas İran ordusunun Osmanlılara karşı koyamayacak kadar zayıf olduğunu biliyordu. Bu yüzden Osmanlılara, kendilerini rahat bıraktıkları takdirde, İran'ın bir bölümünü vereceğini söyledi.

Osmanlı Türkleri Abbas'ın savaşmaktan korktuğunu sandı. Fakat Abbas'ın bir planı vardı. Düzensiz İran ordusunu eğitmesi için bir İngiliz asker olan Sir Robert Sherley'yi tuttu. Sherley, Abbas'ın askerlerine tüfeği ve diğer Avrupa silahlarını kullanmayı öğretti. Onları piyade, tüfekçi ve topçu olarak bölüklere ayırdı. İran ordusu birkaç yıl eğitim aldıktan sonra Osmanlı Türkleriyle karşılaşıp onları hezimete uğrattı. Abbas bütün topraklarını geri aldığı gibi Türk topraklarının da bir kısmını ele geçirdi.

Artık Abbas'ın başka bir planı vardı: İran'ı büyük bir ticaret ülkesi yapmak. İran'daki en iyi liman, Basra Körfezi'ndeki bir adaydı

ama o ada Portekizlilerin elindeydi. Abbas Portekizlileri adadan çıkararak orada kendi ticaret merkezini kurdu. Daha sonra ipek yapımını ve halı dokumayı canlandırmak için İran'a Çinli zanaatkârlar getirdi. Malların taşınabilmesi için yollar ve köprüler yaptırdı. Yeni yaptırdığı Bender Abbas, Doğu'daki en işlek limanlardan biri haline geldi! Günümüzde Pers ülkesine *İran* deriz. Bender Abbas da hâlâ önemli bir İran limanıdır.

Ancak Abbas İran'ı güvende tutmak için çabaladıkça korkusu da arttı. Soyluların kendisine komplo kurduklarını düşünüyor, kendi askerlerinden korkuyordu. Hatta öz oğlunun bile ihanet ettiğinden şüphelendi ve idam edilmesini emretti! Şah Abbas yetmiş yaşında öldüğünde, arkasında güçlü ve müreffeh bir imparatorluk bıraktı, fakat ıstırap ve suçluluk duygusu onu yiyip bitirmişti.

Osmanlı Türkleri

Safevi İmparatorluğu güçlendikçe, bu imparatorluğun batısında yaşayan Türkler geriledi. Ancak tıpkı Safevi İmparatorluğu gibi, Osmanlı İmpa-ratorluğu'nu da büyük ve amansız bir hükümdar kurtardı: Sultan IV. Murat.

Murat dünyaya geldiği sırada, Şah Abbas artık kudretiyle ünlü, yaşlanmış bir adamdı. Genç Murat büyürken, bir gün hükmedeceği imparatorluğun tarihini araştırdı. İslam imparatorluğu İran topraklarında hüküm sürerken, tek bir Türk boyunun –Selçukluların– Orta Asya'dan Ortadoğu'ya geldiklerini öğrenmişti. Tıpkı Gazneli Türklerin, ülkelerini ele geçiren Müslüman hükümdarlara karşı ayaklanıp İran topraklarının hâkimiyetini ele geçirdikleri gibi, Selçuklular da ayaklanıp kendi küçük Müslüman imparatorluklarını kurmuşlardı.

Korkusuz, amansız savaşçılar olan Selçuklu Türkleri kısa zamanda topraklarını genişlettiler. İran'ın bir kısmını ele geçirip, Bizans İmparatorluğu'ndan toprak aldılar. Suriye ve Filistin'i zapt ettiler.

Ancak Türkler daha önceleri hep göçebe olarak yaşamışlardı. Bir imparatorluğu fethetmeyi başarsalar da, vergi toplama, yolları

tamir etme ve kanun yapma işlerinde pek başarılı değillerdi. İmparatorlukları parçalanmaya başladı. İmparatorluk çökerken, bir Türk lider, Osman adında bir savaşçı, takipçilerini etrafında topladı ve kurtarabileceğini kurtarmaya azmetti. Osman ve takipçileri, Akdeniz'in kuzeybatı köşesinin hemen yukarısındaki, günümüzde Türkiye dediğimiz ülkede yaşıyorlardı. Türkiye kısa sürede yeni Türk imparatorluğunun merkezi haline geldi: Osmanlı İmparatorluğu. Artık Ortadoğu'daki iki büyük imparatorluk da –Selçuklu ve Osmanlı– Türkler tarafından yönetiliyordu.

Osman'ın liderliği altında Osmanlı Türkleri, Selçukluların hükmettiklerinden çok daha büyük bir alanı ele geçirdiler. Savaşa savaşa doğuya, Dicle ve Fırat'tan ta İran sınırlarına kadar ilerlediler. Bağdat şehri dahil olmak üzere Arabistan'ın çoğunu ele geçirdiler. Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'i fethedip İstanbul adını verdiler. Onlardan önceki İslam imparatorluğunun yaptığı gibi, Mısır ve Kuzey Afrika üzerinde hak iddia ettiler. Daha sonra bütün dünyayı korkutan bir şey yaptılar: Asya'yı Avrupa'dan ayıran Boğaz'ı geçtiler. Artık Türkler Avrupa'yı fethediyordu.

Avrupa kralları endişelenmeye başladı. Osmanlı İmparatorluğu daha ne kadar yayılacaktı? Onlar seyrederken, Osmanlı Türkleri Yunanistan'ı fethetti, savaşarak Rusya'ya kadar girdi ve batıya akın etmeye devam etti. Osmanlı sultanı artık kendine "İki Diyarın ve İki Denizin Hükümdarı" diyordu, çünkü iki kıtaya, yani Asya ve Avrupa'ya yayılmış bir krallığa hükmediyordu!

Bir Osmanlı parası

Ancak tıpkı antik Roma İmparatorluğu gibi Osmanlı İmparatorluğu da çok büyümüştü. Sultanlar şölenlere, saraya ve ipeklere çok fazla para harcamaya başladılar. Güney Amerika'dan Avrupa'ya o kadar çok İspanyol altını gelmişti ki artık kimse Osmanlıların gümüş paralarını istemiyordu. Bir Osmanlı yazarı şöyle yazmıştı: "Akçeler çiğ

taneleri kadar değersizleşti." Osmanlı memurları yozlaşıp çalabildikleri kadar yiyecek ve para çaldılar. "İmparatorluk," diye yazmıştı Osmanlılar zamanında yaşamış bir İngiliz, "Ahlaksızlıktan gözü dönmüş bir ihtiyara benzedi." Osmanlılar gözde şehirleri Bağdat'ın bile hâkimiyetini kaybetti.

Ancak sonra Osmanlı tahtına IV. Murat geçti.

Kimse Murat'ın büyük işler başarmasını beklemiyordu. Daha on bir yaşında, gösterişsiz, sessiz ve şişman bir çocuktu. Annesi, on yıl boyunca yönetmesine yardım etmekte diretti. Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu küçülmeye devam ediyordu. Savaşlarda o kadar çok Osmanlı askeri ele geçirilip köle olarak satılıyordu ki Rusya köle pazarlarında bir Osmanlı askerini bir mayalı buğday içkisi parasına satın alabilirdiniz!

Murat sabretti. Attığı oklar on santim kalınlığındaki bir metal levhayı delip geçebilecek ustalığa ulaşana kadar ok ve yayla çalıştı. Bir buçuk kilometre uzaktaki bir caminin tepesine konmuş bir kuzgunu öldürebilecek beceriyi kazanana dek mızrak attı. İki yetişkin adamı birer eline alıp ikisini de farklı yönlere fırlatabilecek hale gelene kadar güreşti.

Sonunda Murat'ın zamanı geldi.

Murat yirmi üç yaşındayken Osmanlı ordusu ayaklandı. Sultanın sarayına yürüyüp bundan böyle imparatorluğu kendilerinin yöneteceğini ilan ettiler. "Sadrazamını bize teslim et!" dediler. "Onu değil, bizi dinlemelisin!"

Murat sadrazamı dostu olduğu için teslim etmek istemiyordu. Ancak sadrazam kendisi öne çıktı. "Sultanım," dedi Murat'a, "Varsın sizin tahtınız için benim gibi bin kul feda olsun. Ben şehit olacağım ve kanım onların ellerinde olacak." Kılıcını çekti ve asilerin liderine bir darbe indirmek üzere öne atıldı. Ancak güruh etrafını kuşatıp onu bıçakladı ve sonra kafasını kesti.

Murat, askerlerin kendisine de saldıracaklarını anlamıştı. Bu yüzden taleplerini kabul etmiş gibi yaptı. Sonunda yeniçeriler, genç sultanın tam olarak kendi istediklerini yapacağı düşüncesiyle sarayına dönmesine izin verdiler.

Ancak Murat isyanı kimin başlattığını bulmak için gizlice casuslarını gönderdi. Çok geçmeden elebaşını keşfetti: kendi adamlarından biri olan Recep Paşa. Sultan Murat, Recep Paşa'yı yeni sadrazamı yapmıştı! Ancak farkına vardı ki Recep Paşa ona ne yapması gerektiğini söyleyerek imparatorluğa hükmetmeyi umut ediyordu.

Bir sabah tam Recep Paşa bir toplantıdan çıkmıştı ki bir hizmetkâr yanına yanaşıp önünde eğildi. "Lütfen saraya gelin. Sultan sizinle konuşmak istiyor," dedi.

Recep Paşa hizmetkârın peşi sıra ilerledi. Hizmetkâr onu bir kapıya götürüp kapıyı açtı. Recep Paşa içeri girdiği anda etrafını sultanın suikastçıları sardı. Sultan Murat'ın şöyle emrettiğini duydu: "Kesin hainin kafasını!" Emri derhal yerine getirildi.

Murat daha sonra Recep Paşa'nın cesedinin, saray kapılarından dosdoğru bir grup ordu liderinin üstüne atılmasını emretti. Dehşete kapılan liderler kaçıştılar. Daha sonra Murat, isyana karışan kim varsa bulup oracıkta öldürmelerini söyleyerek casuslarını şehre gönderdi. Asilerin genellikle planlarını gece geç vakit meyhanelerde içerken yaptıklarını bildiğinden bütün meyhaneleri kapattı, hem de kalıcı olarak! Şarap içerken görülen biri hemen idam ediliyordu. Çok geçmeden haberler yayıldı: Murat artık güçsüz bir çocuk değildi. İsyana hoşgörü göstermeyecekti!

Murat'ın gücü arttıkça acımasızlığı da arttı. Baş müzisyeni ona bir İran şarkısı çalmaya kalkışınca, derhal adamın kafasını kestirdi. Kendisini çabuk tedavi edemeyen doktoru zehir içmeye zorladı! Geldiği duyulunca herkes hareketsiz kalırdı; kazara asi gibi görünebilirler diye hareket etmeye veya konuşmaya korkarlardı.

Fakat IV. Murat'ın zalimliği Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını önledi. Ordusu ve ona karşı çıkmaya çok korkan danışmanları sayesinde, kaybedilen Osmanlı topraklarını tekrar ele geçirme arayışına girdi. İranlıların sahiplendiği toprakları geri aldı. Bağdat şehrini tekrar ele geçirdi. İmparatorluğu yine eski sınırlarına ulaştırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü durmuştu.

Kısa bir süre sonra IV. Murat hastalandı. Yatakta yattığı iki hafta boyunca durumu giderek kötüleşti. Yirmi sekiz yaşındayken, ardında kurtarılmış bir imparatorluk bırakarak hayata veda etti.

9

Batı'nın Savaşı

Otuz Yıl Savaşı, 1618–1648

Sultan Murat Ortadoğu'daki mücadelesine devam eder, Osmanlı Türkleri için toprak elde etmeye çalışırken, Avrupa da kendi savaşını veriyor, Avrupalılar birbirleriyle dövüşüyordu. Bu Avrupa savaşı, bir avuç mutsuz Alman iki Alman soylusunu bir şatonun penceresinden aşağı atınca başladı. Otuz yıl boyunca, yüzlerce savaşta bütün Avrupa uluslarından birçok asker öldü.

"Otuz Yıl Savaşı"nın öyküsü ta Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'a kadar uzanır. Bu kitabın ilk bölümünde Charles'ı okumuştuk. Charles, imparatorluğunu kardeşi Ferdinand ile oğlu II. Philip arasında bölüştürmüştü. II. Philip, İspanya ve Hollanda'yı aldı (daha sonra Sessiz William Hollanda'nın özgürlüğüne kavuşmasına yardım etti). Ferdinand, Almanya'yı aldı ve sonunda kardeşinin yerine Kutsal Roma İmparatoru oldu.

Ferdinand ölünce, Almanya oğlu Maximilian'a, o ölünce de onun oğlu Matthias'a geçti. Matthias ölünce de, çocuğu olmadığı için Alman toprakları kuzeni II. Ferdinand'a kaldı.

Hemen sorunlar baş gösterdi.

O günlerde, Almanya küçük bölgelerden oluşuyordu ve bu bölgelerin her birini, Alman kralına bağlılık yemini etmiş güçlü bir prens yönetiyordu. Her prens kendi bölgesinin Katolik mi yoksa Protestan mı olacağını belirleme hakkına sahipti. Alman prenslerinin çoğu (ve bölgeleri) Protestan'dı. Ancak büyük büyük amcası V. Charles gibi II. Ferdinand da koyu bir Katolik'ti. Protestanlıktan nefret ettiği için, hemen yeni krallığında Protestan ibadetlerin kökünü kazımak için kanunlar çıkarmaya başladı.

Otuz Yıl Savaşı'na katılan ülkeler

Almanya'nın Bohemya bölgesindeki Protestan prensler bu duruma çok öfkelendiler. Protestan tebaaları da öyle! Ferdinand'ın Katolik kanunlarını protesto etmek için Bohemya'nın Prag şehrinde toplandılar.

Oysa Ferdinand o sırada Almanya'da değildi. Seyahate çıkmış ve yokluğunda yerine bakmaları için memurlarından ikisini görevlendirmişti.

Bu iki görevli, bu büyük, kızgın Protestan kalabalığıyla nasıl başa çıkacaklarını bilemediler. İlk başta ikna etmeye çalıştılar. Daha sonra sinirlenerek dağılmalarını emrettiler. "Hayır!" diye bağırdı güruh. Sonra liderlerden biri şöyle dedi: "Haydi, şu ikisini öldürüp hemen buracıkta bir Protestan hükümeti kuralım!"

Bunun üzerine iki görevli kraliyet şatosuna kaçarak kendilerini içeri kilitlediler. Güruh peşlerinden giderek, kapıları kırıp şatonun salonlarını ve odalarını istila etti. Nihayet iki görevliyi avludan on beş metre yukarıdaki bir odada buldular. Görevliler kendileriyle kalabalık arasına kocaman bir tahta masa çekseler de bir yararı olmadı. İsyancılar masayı devirdiler ve ikisini yakaladıkları gibi en yakın pencereden aşağı attılar!

İki görevlinin burnu bile kanamadı. Ayağa kalkıp koşarak uzaklaştılar. Daha sonra Ferdinand'a sadık olan Katolikler şöyle dediler: "Onları Bakire Meryem korudu!" Ancak Alman Protestanlar ise şöyle dediler: "Bunda şaşılacak bir şey yok. Yumuşak bir gübre yığınının üstüne düşmüşler." Bu olay otuz yıl savaşının başlangıcı oldu. Daha sonra Prag Defenestrasyonu olarak bilindi; *fenestra* Latincede pencere anlamına gelir, *defenestrasyon* da "birini camdan fırlatıp atma" anlamına gelen gösterişli bir ifadedir.

İsyancı Protestanlar bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ferdinand'ın karşı koymayacağını düşünüyor olabilirlerdi. Birçok Alman Ferdinand'ı pek ciddiye almıyordu. Ferdinand, tıknaz, kızıl saçlı, mavi gözlü, güleç ve miyop bir adamdı. Sarayında oradan oraya koşuş-

turup dururken kraldan çok uşağa benzerdi! Yoksullara para dağıtır, her gün kiliseye gider ve boş zamanlarında avlanırdı.

Ne var ki göründüğü kadar zararsız biri değildi. Almanya'nın Katolik kalması konusunda kararlıydı. Ayrıca büyük ihtirasları vardı; Almanya kralı olmasına rağmen Kutsal Roma İmparatoru da olmak istiyordu. Aşağı yukarı bir yüzyıldır da bir gelenek ortaya çıkmıştı: Bir kralın Kutsal Roma İmparatoru olabilmesi için *meclis* adı verilen özel bir toplantıda yedi Alman prensini ikna etmesi gerekiyordu. Bu prenslerden üçü yani *seçmen prensler* Protestan'dı ve isyana katılmışlardı!

Kutsal Roma İmparatoru unvanını alabilmek için Ferdinand Protestan topraklarını ve prenslerini tekrar hâkimiyeti altına almak zorundaydı. Böylece Avusturya ve İspanya'daki müttefiklerini, deneyimli askerlerden oluşan iki büyük ordu kurmaya ikna etti. Bohemya'ya yürüyen bu ordular asilerle karşı karşıya geldiklerinde, neredeyse anında onları yendiler. Ferdinand Bohemya'ya döndü, isyanın liderlerini astırdı ve kafalarını Prag'ın en büyük köprüsünün korkuluklarına diktirdi. Daha sonra Protestan asilerin bütün topraklarını ellerinden aldı ve sadık Katolik tebaasına verdi. En sonunda da seçmen prensleri kendisini Kutsal Roma İmparatoru yapmaya zorladı.

Fakat Ferdinand'ın eylemleri isyanı bastırmak yerine daha çok huzursuzluk yarattı. Almanya'nın kuzeyindeki diğer prensler isyana katılmamışlardı fakat Protestan topraklarının Katoliklere verilmesinden de kesinlikle rahatsız olmuşlardı. Sıra onların topraklarına mı gelmişti acaba? İngiltere, Hollanda ve Danimarka'nın (Hollanda'nın kuzeyi) Protestan kralları da durumdan hoşnut değildi. Almanya'ya baktıklarında, Protestanları yok etmek için iki ülkeyle kuvvetlerini birleştirmiş bir Kutsal Roma İmparatoru görüyorlardı. Peki ya bu üçlü ittifak daha sonra İngiltere'ye ya da Danimarka'ya saldırmaya karar verirse ne olacaktı?

Böylece Danimarka Kralı IV. Christian otuz bin askerden oluşan bir ordu topladı ve Ferdinand'ın artan gücüne bir son verme niyetiyle Almanya'ya doğru harekete geçti. IV. Christian, usta bir general ve

kurnaz bir adamdı. (O ve İngiltere Kralı I. James birbirlerine Latince mektup yazarlardı.) Çok hareketli biriydi; bir rivayete göre, yalnızca idman yapmak için içmeyi bırakır ve yalnızca içmek için de idmana ara verirdi. Her ne kadar niyeti Protestanlığı savunmak olsa da, ilaveten Alman topraklarından bir kısmını almayı da umut ediyordu.

IV. Christian ilerlerken, ordusu da büyüyordu; I. James onun kuvvetlerine katılmaları için İngiliz askerlerini gönderdi. Alman Protestanlar da Protestan Danimarka kralıyla birlikte hareket etmek için ona katıldılar. Krallığının başkentine doğru ilerleyen bu muazzam orduya karşı Ferdinand yeni bir general görevlendirdi: Albrecht von Wallenstein. Wallenstein savaşmayı severdi. Çok uzun boylu, iskelet gibi bir adamdı; genellikle üzerinde tek bir kırmızı nişan olan meşum karalara bürünürdü. "Acıması yok," diye yazmıştı astronom Johannes Kepler, Wallenstein'ı tarif ederken, "yalnızca kendisi ve arzularıyla meşgul... açgözlü, düzenbaz... çoğunlukla sessiz, genellikle şiddete meyilli." Wallenstein, Ferdinand'ın bile gözünü korkutuyordu.

Wallenstein, Ferdinand'ın kuvvetlerinin komutasını alıp IV. Christian'ın ordusuyla savaştı. Danimarkalı, İngiliz ve Protestan Alman askerler hezimete uğradı. Ordu dağıldı; IV. Christian bile canını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı. Ferdinand'ın ordusu dosdoğru Danimarka'ya girdi.

İsveç'in Protestan kralı II. Gustavus olanlardan dehşete kapılmıştı. İsveç'le Danimarka arasında sadece dar bir deniz vardır; artık Kutsal Roma İmparatoru'nun orduları kendi ülkesinden sadece birkaç kilometre uzaktaydı. Daha sonra Ferdinand onun ülkesini istila edip, tahtını ele geçirmeye ve *halkını* Katolik yapmaya kalkabilirdi.

II. Gustavus, danışmanları ve soylularla bir toplantı yaptı. Hepsi de, Wallenstein İsveç'e saldırmaya karar vermeden önce, Ferdinand'ın ordusuna saldırmanın daha akıllıca olacağında hemfikirdi. İsveçli soylular, "Düşmanımızın atlarını bizim çitlere bağlamasındansa, bizim bağlamamız yeğdir," dediler. Böylece İsveç ordusu savaşmak için toplandı.

Gustavus, IV. Christian'dan daha hazırlıklıydı. Askerlerini çok iyi eğitti ve sadık kalmaları için çok para verdi. Onları en kaliteli ve sıcak tutan giysilerle donattı: kürklü pelerinler, eldivenler ve suya dayanıklı deri çizmeler. Birçok ordunun yaptığı gibi uzun bir yekpare hat halinde ilerlemek yerine, çabuk hareket edip düşmana her yönden saldırabilecekleri küçük gruplar halinde savaşmayı öğretti. Üstelik bütün askerlerine tek bir üniforma giydiren ilk Avrupalı komutan da oydu. Bir savaş alanında dağılsalar bile, İsveç askerleri birbirlerini parlak mavi ve sarı paltolarından tanıyabiliyorlardı.

Sarı saçlı, geniş omuzlu, güçlü kuvvetli, dev gibi bir adam olan Gustavus bizzat askerlerine önderlik etti. İsveç ordusu Ferdinand'ın adamlarını Danimarka'dan çıkarıp Almanya'ya geri püskürttü. Binlerce Alman askeri öldürüldü. Çok geçmeden, Ferdinand'ın ordusu önünde geri çekilirken, Almanya'ya giren Gustavus Protestan prensleri Ferdinand'a karşı kendisine katılmaya ikna etti. İsveçliler ile Almanlar bir Protestan Birliği oluşturdular ve Almanya'nın merkezine fırtına gibi dalıp, Ferdinand'ın başkenti Viyana'ya yöneldiler. Zafer kesin görünüyordu.

İsveç Kralı II. Gustavus

Oysa Ferdinand pes etmeyi düşünmüyordu. Albrecht von Wallenstein'a suikast düzenlenmesini emretti ve başka bir generalin komutası altında orduyu yeniden örgütledi. Protestan Birliği ilerlerken, Gustavus savaşta öldürüldü. Onun liderliği olmayınca Protestan Birliği de dağılmaya başladı. İsveç askerleri darmadağın oldu. Alman Protestanlar barış görüşmesi yapmak arzusuyla birer birer Ferdinand'a yaklaşmaya başladı. Savaş on altı yıldır devam ediyordu ve artık bitirmek istiyorlardı.

Ferdinand düşmanlarıyla barış yaptı. Bir yıl sonra, Alman prensler ve Ferdinand bütün Protestan prenslerin, bölgelerinin dininin ne olacağına karar verebileceğini belirten bir antlaşma imzaladı (bu, savaş başlamadan önce geçerli olan anlaşmanın aynısıydı!). On yedi yıllık savaş sonucunda hiçbir şey elde edilememişti. Binlerce Alman ya savaş yaralarından ya da hastalıktan ölmüştü. Hayatta kalanların çoğunun evi yoktu; Bohemya'daki evlerin dörtte üçü yok olmuştu. Ferdinand mahvolmuş bir ülkeye hükmediyordu.

Ve savaş da henüz bitmemişti.

Fransa'nın ihtiraslı başpapazı Kardinal Richelieu, Ferdinand'ın savaşlar nedeniyle zayıfladığını gördü. Kutsal Roma İmparatoru unvanının, Almanya kralına değil, Fransa kralına ait olmasını istiyordu. Yeni antlaşma imzalandıktan haftalar sonra, Fransa Ferdinand'a savaş ilan etti.

Savaş kaldığı yerden devam etti. Danimarka, İsveç ve Hollanda tekrar bir araya geldiler. Muharebeler birbirini izledikçe, daha çok Alman öldü. Bazı yerlerde, nüfusun yarısı öldürülmüştü. Kırsalda ortalığa gömülmemiş cesetler saçılmıştı. Askerler ülkeyi dolaşıp, yiyecek arıyor ve sefalet içindeki halkı soyuyordu. Yoksullar açlıktan ölmemek için son çare olarak ot yemeye başlamıştı.

Ancak daha sonra, yaşlanan ve savaşlardan yorulmuş olan Ferdinand hastalandı ve kısa süre sonra öldü. Almanlar savaşmaya devam etti, ta ki Kardinal Richelieu de ölene dek. Hem Kutsal Roma İmparatoru hem de Fransa kardinali ölünce, diğer Avrupa ülkeleri ihtiyatlı bir biçimde bir barış antlaşması yapmaya çalıştılar.

Ancak barış antlaşmasının yapılması dört yıl sürdü. Savaşa dahil olan liderlerin çoğu artık ne için savaştıklarından bile emin değillerdi! Nihayet Prag Defenestrasyonundan otuz yıl sonra, Avrupa ülkeleri Westphalia Barış Antlaşması'nı imzalamayı kabul ettiler. Bu antlaşmayla, Alman topraklarının bir kısmı İsveç'e, bir kısmı da Fransa'ya verildi. Diğer Alman bölgelerinin kendilerini yönetmelerine müsaade edildi. Almanya krallığı o kadar bölünmüştü ki artık yok denebilirdi!

Westphalia Barış Antlaşması'ndan sonra bile, Fransa ve İspanya on bir yıl daha savaşmaya devam etti. Otuz Yıl Savaşı aslında, başladığından kırk bir yıl sonrası olan 1659 yılına kadar sona ermedi.

10

Avrupa'nın Uzak Doğusu

Japonya'nın Yalıtılmışlığı: Doğu'daki Kapalı Kapılar

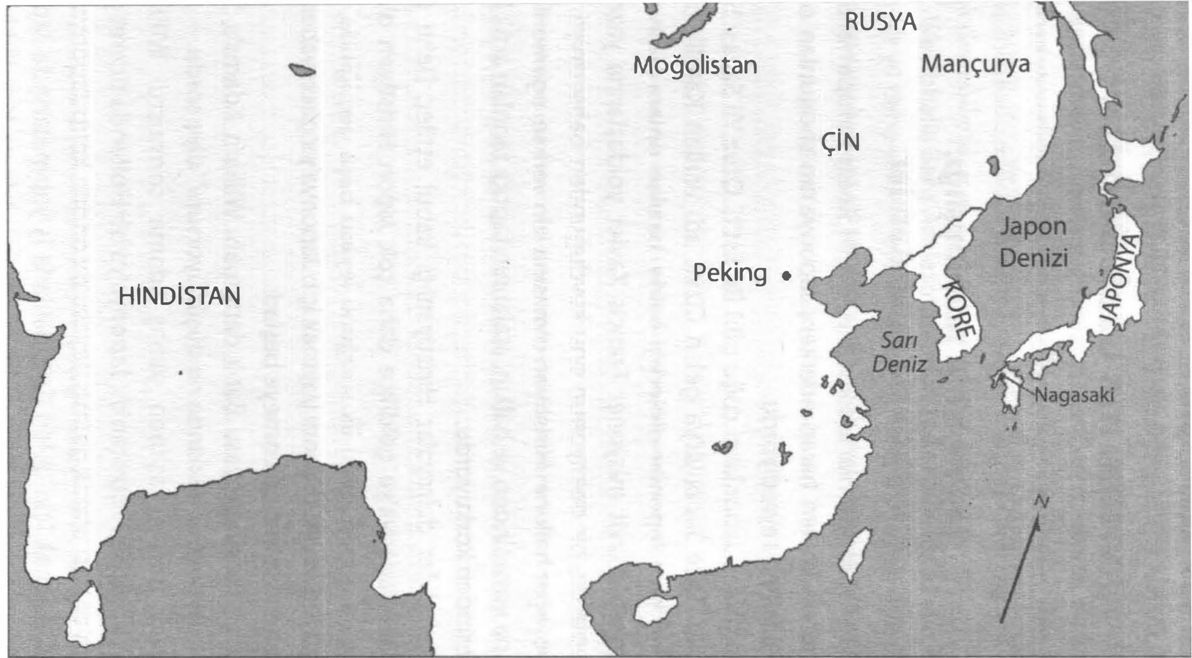
Katoliklerle Protestanlar arasındaki Otuz Yıl Savaşı Avrupa'nın dört bir yanında köyleri harap ederken, Japonya'nın shogunları olan biteni uzaktan seyrediyordu.

Shogunlar, Japonların çoğu gibi Budist'ti. Otuz Yıl Savaşı başlamadan önce Japonya'ya gelen Cizvit adı verilen Katolik misyonerleri bazı Japonlar dinlediği halde, bazıları onlara şüpheyle yaklaşmıştı. Cizvit misyoner Francis Xavier yoldaşlarına yazdığı mektuplarda, bir daimyonun onu kovduğundan bahsetmişti. Bu daimyo, eğer halkının Hıristiyan olmasına izin verirse, egemenliğinin sona ermesinden ve halkın, atalarının taptığı tanrıları artık hor görmesinden korkuyordu.

Fakat diğer daimyolar Hıristiyanlığı kabul ettiler. Daha çok misyoner Japonya'ya geldikçe daha çok Japon Hıristiyan oldu. Tokugawa hanedanının ilk shogunu Ieyasu başa geçtiğinde, bu yabancı din –ve inançlarını yaymak için Japonya'ya giren yabancılar– nedeniyle endişelenmeye başladı.

Bunun üzerine Ieyasu Batılı danışmanı William Adams'a, "Bu Cizvit misyonerler hakkında ne düşünüyorsun?" diye sordu.

Ieyasu soruyu aslında yanlış adama sormuştu! William Adams koyu bir Protestan'dı. Japonya'ya bir Hollanda ticaret gemisinin tayfası olarak gelmiş, Ieyasu da ondan kalıp Japonya'ya ticaret yapmak için gelen Avrupalılarla iş yapmalarında Japon hükümetine yardım etmesini rica etmişti. Adams Katoliklikten nefret ediyordu. Bu yüzden Ieyasu'ya Katolik misyonerlere dik-

Mançuların ortaya çıkışı sırasında Çin ve Japonya

kat etmesini söyledi. Bir İspanyol gemisi gelip de mürettebatı Japon limanlarının harita ve ölçümlerini yapmaya başlayınca, Adams, Ieyasu'ya istilaya karşı tetikte olmasını söyledi. "Önce tüccarlar gelir," dedi Ieyasu'ya. "Sonra misyonerleri ve Cizvitleri, en sonunda da orduları. İşte İspanya diğer ülkeleri böyle fetheder."

Ieyasu Adams'a inanıyordu. Eğer Katolik İspanyol askerleri Japonya'yı işgal edecek olursa, Katolik Japonların onlarla savaşmak istemeyeceklerinden korkuyordu. Öyle ki Ieyasu, nüfuzu arttıkça, Japonya'da Hıristiyanlığa daha az tolerans göstermeye başladı. Muharebe alanında kazandığı ilk zaferden on iki yıl sonra, Japonların artık Katolik Hıristiyanlar olamayacaklarını ilan etti. İki yıl sonra, bütün yabancı misyonerlerin sınırdışı edilmesini emreden bir kanun çıkardı.

Ieyasu öldükten sonra Tokugawa shogunu olan oğlu Hidetada, Hıristiyanlık karşıtı daha çok kanun çıkardı. O sıralarda Otuz Yıl Savaşı başlamıştı. Avrupa'da Katolik Kutsal Roma imparatoru Katoliklik adına başka ülkeleri fethediyordu! Hidetada'nın aynı şeyin *kendi* ülkesinin başına gelmesine izin vermeye hiç niyeti yoktu. Hıristiyan Japonların idam edilmelerini emretti. Ülkeyi terk etmeyen Katolik rahipler hapse atıldı.

Hidetada ülkesini oğlu Iemitsu ile birlikte yönetmeye başlayınca, daha da aşırı bir kanun çıkardılar. Iemitsu Japonların başka ülkelere seyahat etmelerini, Hıristiyanlığı öğrenmelerini ve bu dini (ve Avrupa'da yol açtığı huzursuzluğu) Japonya'ya getirmelerini istemiyordu. Bu yüzden Japonların, suyun karşı tarafındaki Kore'den öteye seyahat etmelerini yasakladı. Ve yabancı ticaret gemilerinin yanaştığı güney liman şehri Nagasaki'de yaşayan birçok Hıristiyan'ı idam ettirdi.

Buna rağmen Hıristiyanlık yayılmaya devam etti. Aslına bakarsanız, büyük, önemli bir şehir olan Nagasaki'de Budist'ten çok Hıristiyan vardı!

Bunun üzerine shogun Iemitsu en sert adımı atarak. Japonya'yı kapattı.

Iemitsu, Japon limanlarına hiçbir yabancı geminin girip çıkamayacağını ilan etti. Okyanusta seyahat edebilecek büyüklükte gemi inşa etmenin cezası ölümdü. Başka bir ülkeden dönmeye kalkan bir Japon vatandaşı, ülkeye yabancı fikirleri sokmaması için idam edilecekti. Ve ülkeden çıkmaya çalışan Japon kadınlar ve erkekler de idam edilecekti.

Iemitsu'nun katı kanunları bir isyana yol açtı. Binlerce Hıristiyan'ın idam edilmiş olduğu Nagasaki'nin yakınındaki Shimabara'da bulunan Hıristiyanlar shogunun emirlerine karşı gelmek için bir araya geldiler. Ancak Shimabara Ayaklanması'nın sonunun kötü olacağı belliydi. Hıristiyanlar yakınlardaki bir kalede sıkıştırıldılar, yiyecekleri, suları ve cephaneleri tükendi. Shimabara asileri teslim olduklarında da idam edildiler.

Iemitsu'nun kanunlarının arkası gelecekti. Yeni yasaklar koydu. Protestan Hollandalılar hariç hiçbir Avrupalı tüccarın Japonya'yla ticaret yapmasına izin verilmeyecekti. Hollandalıların dahi yılda ancak bir gemi göndermelerine izin vardı ve Japon kıyılarına çıkmaları yasaktı. Onlar için özel yapılmış, Nagasaki limanındaki küçücük yapay bir adaya gemilerini yanaştırmak zorundalardı. Japon topraklarına asla ayak basamazlardı.

Iemitsu

Sonraki yüzyılda, Japonlar artık Batı fikirlerinden ve Katolik misyonerlerden koparılmıştı. Hıristiyanlık yerine Budizm gelişti. *Zen* adı verilen bir Budizm çeşidi özellikle güçlendi. Zen Budistler, bilgeliğin, dış öğretilerden veya yabancı ülkelere seyahat etmekten değil, içten geldiğine inanırlardı. Bu yüzden ne hacca gider ne de vaaz dinlerlerdi. Bunların yerine, meditasyon yapar ve bilgeliğin ruhlarında açığa çıkmasını beklerlerdi. Zen Budistler hakikatin en küçük, basit yerlerde bulunabileceğine inandıkları için, Japonlar küçük ve güzel sanatlarda ustalaştılar; kum ve çakıl taşlarından minyatür manzaralar yaptılar; *bonsai* adı verilen ufak cüce ağaçlar yetiştirdiler ve meditasyon için güzel, sade bahçeler düzenlediler.

Bir sonraki yüzyılda, Japonya ve Zen Budizm –Avrupa'dan uzakta– gelişmeye devam etti. Japonya kapılarını dışarıya kapatmış, içine kapanmıştı.

Çin'in "Yabancılar Tarafından Fethi": Mançuların Yükselişi

Japonya'nın hemen batısındaki devasa ülke Çin de yabancı fikirlerle ve istilacılarla mücadele ediyordu. Ancak bu "yabancı istilacılar" Batı'dan değil bizzat Çin'den gelmişlerdi!

Çin, yüzyıllarca Ming hanedanı adı verilen bir imparatorlar ailesi tarafından yönetilmişti. Ming sülalesi, halkının Han Çinlisi olarak tanındığı Çin'in güneyinden geliyordu. Hem Ming imparatorları hem de hükmettikleri insanlar Han Çinlisi'ydi. Aynı dili konuşur, aynı yemekleri yer, aynı alfabeyle yazar, aynı giysileri giyerlerdi.

Ancak Çin'in kuzeyindeki Mançurya adı verilen bir bölgedeki savaşçı bir grup Ming hanedanından nefret ediyordu. *Mançuların* lideri, Han Çinlisi askerlerin Mançurya'ya gelerek yiyecek çaldıklarından ve çiftçileri topraklarından çıkardıklarından şikâyet ediyordu. O kadar öfkelenmişti ki "Ming Hanedanına Duyulan Yedi Nefret" adı verilen bir savaş yemini etti ve Ming İmparatorluğu'nun sınırlarına saldırmak için yola çıktı.

Ming İmparatorluğu, Mançuların "yabancı istilası"na kendini hazırlamıştı. Ancak Çin'in içinde başka bir tehdit yükseliyordu. Yıl-

lardır Ming Çin'i yoksullaşıyor ve sefalete sürükleniyordu. İmparatorlar Japonya'daki Hideyoshi'yle mücadele etmek için muazzam miktarda para harcamışlardı. Onlar para harcarken Çin nüfusu artıyordu. Artık Çin'de 160 milyon insan yaşıyordu ve onları doyuracak yiyeceği yetiştirecek kadar ekilebilir arazi yoktu. Havalar soğumuş, beklenmedik donlar portakal ağaçlarını ve taze ürünleri helak etmişti. Tahıl çok azalmıştı ve pahalıydı. Çok geçmeden ordunun askerlerini besleyip onlara ödeme yapacak parası kalmadı. Askerler ordudan ayrılmaya başladı. Aç köylü gruplarıyla birleşip, Çin'de başıboş dolaşarak soygunlar yaptılar ve şehirleri harap ettiler. Bu esnada Mançular Çin'in kuzeyindeki şehirlere saldırılar düzenlemeye başlamıştı. Han Çinlileri şikâyet ediyor, "Dört bir yanımızda savaş var, kendi evimizde bile güvende değiliz, imparator ise hiçbir şey yapmıyor!" diyorlardı.

Li Tzu-ch'eng adındaki Çinli bir postacı, Minglerin yerine kendi hükümranlığını kurmaya karar verdi. Halinden memnun olmayan aç insanları etrafına toplayarak oluşturduğu ordusunu başkent Pekin'e doğru sürdü. Taht için savaşmaya hazırdı. fakat Pekin'e vardığında şehir surlarında hiç asker olmadığını gördü. Li Tzu-ch'eng'in ordusu ihtiyatla yaklaştı. Kapıları iterek açtılar. Ming ordusu ortada yoktu! Aç kalan, bakımsız Ming askerlerini veba vurmuş, ya ölmüşler ya da şehirden kaçmışlardı.

Li Tzu-ch'eng saraya doğru zaferle yürüdü. O yaklaşırken, son Ming imparatoru odasında kendini astı. Ming hanedanı sona ermişti.

Ancak Li Tzu-ch'eng Çin'in yeni imparatoru olmayacaktı.

Çin'in güneyinde, Ming sülalesinden geriye kalanlar ve ordu tahtı geri alma umuduyla toplandı. Ming generallerden biri, Çin'in kuzeyinde halen ortalığı kasıp kavuran Mançulara bir mesaj gönderdi. "Bir zamanlar düşmandık," diye yazdı general, "fakat şimdi birleşip bu asi köylüyü ve ordusunu yenebiliriz."

Bu aslında bir hataydı.

Mançular seve seve yardım ettiler. Kuzeyden inip Li Tzu-ch'eng'i Pekin'den çıkardılar. Daha sonra da Mingleri oturtmak yerine, Çin tahtını sahiplenerek kendi hanedanlarını –bir Mançu hanedanı–

başlattılar. Artık Çin'e Han Çinlisi olmayan insanlar hükmediyordu. Köylü imparator mağlup edilmişti ama Çin tahtında da artık yabancı bir imparator oturuyordu.

Mançular Han Çinlisiyle dolu bir ülkede hüküm sürmeye başladılar. Mançular Han Çinlilerinden üstün olduklarını düşünüyor, kendilerine "saf" anlamına gelen *Qing* diyorlardı. Han Çinlisi tebaalarıyla aynı mahallelerde yaşamaktan kaçınıyorlardı. Mançu çocukları ile Han Çinlisi çocuklar birlikte oynayamıyor, büyüdüklerinde de birbirleriyle evlenmelerine izin verilmiyordu.

Ayrıca Mançular, Han Çinlilerinin üzerindeki hâkimiyetlerinin bir işareti olarak, tebaalarını saçlarını Mançu stilinde kesmeye zorluyorlardı. Han Çinlisi erkekler, atalarından gelen bir hediye olduğuna inandıkları saçlarını çok uzatırlardı. Ancak Mançu erkekleri kafalarının önünü tıraş ettikten sonra, saçlarını ya arkada uzun bir *kuyruk* halinde örer ya da iki örgü yaparlardı.

Han Çinlileri alnı tıraş etmenin barbarca, uygarlık dışı bir uygulama ve atalarına saygısızlık olduğunu düşünüyordu. Mançular onlara saçlarını iki örgü yapmalarını emrettiklerinde, Çinliler isyan etti. Mançu derebeylerine karşı çıkmak için toplanarak şöyle bağırdılar: "Saçınıza sahip çıkın, sonunda kafanızı kaybedecek olsanız bile!"

Mançular acımasızdı. İsyanları bastırıp, elebaşıları idam ettiler ve tebaalarını tıraş olmaya zorladılar. İlk Mançu imparatoru, Han Çinlilerine köle gibi davranırdı. Mançuları yetkili mevkilere getirdi ve Han Çinlisi memurları onlara hizmet etmeye zorladı.

Ancak ikinci Mançu imparatoru K'ang-hsi bunların hepsini değiştirdi.

K'ang-hsi, daha yedi yaşındayken tahta geçti. Naipleri ilk Mançu imparatoruna hizmet etmişti. İlk imparator gibi naipler de Han Çinlilerine tepeden bakıyor, onlara uşak ve köle muamelesi yapıyorlardı. Ancak K'ang-hsi, Han Çinlilerinin sayısının Mançulardan fazla olduğunu ve tebaalarını hor görürlerse bu devasa imparatorluğun hâkimiyetini ellerinde tutamayacaklarını daha çocukken idrak etti. K'ang-hsi Mançu vatandaşlarına bağlıydı ama Çin'i de seviyordu.

K'ang-hsi on üç yaşındayken kontrolü eline aldı. Naiplerini kovdu ve Han Çinlilerinin desteğini kazanmaya çalıştı. Bütün Çinli tebaasının, ister Mançu ister Han Çinlisi olsun, sarayında himaye görüp terfi edebileceğini ilan etti. Han Çinlilerine şöyle dedi: "Biz sizi fethetmedik. Biz sizi özgürleştirdik! Artık Ming askerlerinin mahsullerinizi çalmasından veya Ming imparatorlarının yüksek vergiler talep etmesinden korkmanıza gerek yok." Han Çinlileri kendilerini köle değil de özgür insanlar gibi hissetsinler diye vergileri indirdi. Çok geçmeden Han Çinlisi köylüler daha önce hiç olmadığı kadar düşük vergi ödemeye başladılar.

K'ang-hsi'nin stratejileri işe yaradı. Çin halkı zenginleştikçe Mançu hükümdarlarına duyulan nefret de azalmaya başladı. K'ang-hsi'nin idaresi altında, ordusu civardaki diğer ülkeleri fethedip Mançu İmparatorluğu'na kattıkça, Çin güçlenip büyüdü. Elli yıl boyunca, bu "yabancı istilacı" benimsediği bu ülkede hüküm sürdü ve onu dünyadaki en büyük, en zengin uluslardan biri haline getirdi.

11

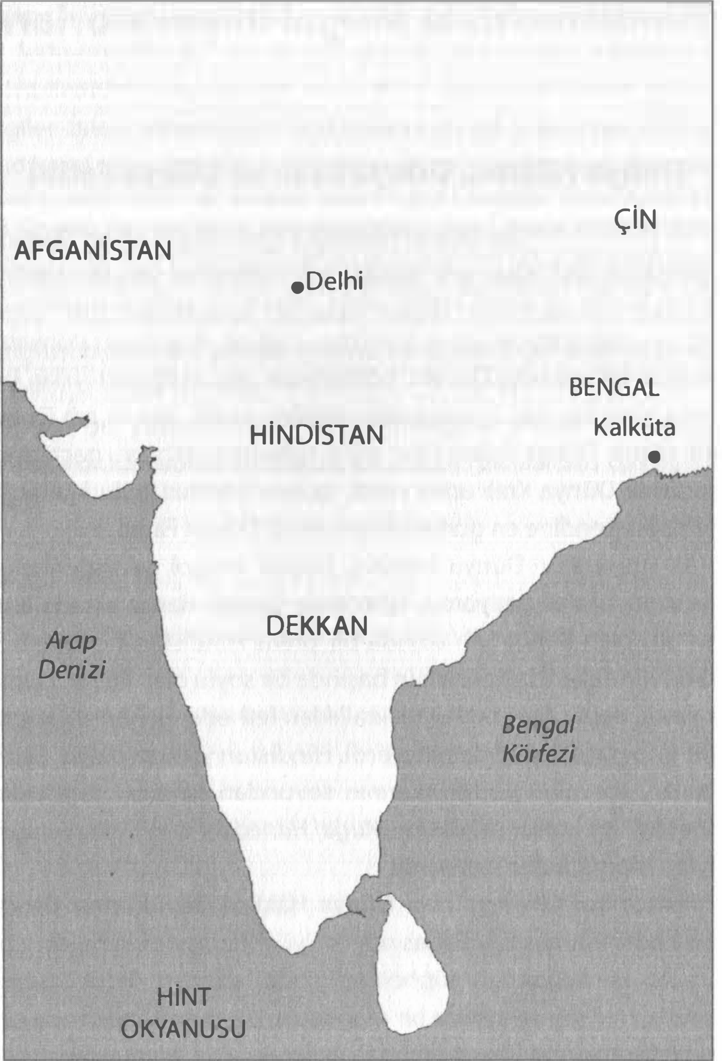
Hindistan'daki Mugal İmparatorları

Dünya Hâkimi, Dünya Kralı ve Dünya Fatihi

Çin'de hüküm süren Mançu imparatorları dünyanın en önemli ülkesini fethettiklerini düşünüyorlardı. Avrupa'daki Otuz Yıl Savaşı'na katılan krallar da *kendi* krallıklarının, bütün uygarlığın merkezi olduğuna inanıyorlardı. Oysa Hindistan kralları, *Hindistan*'ı dünyanın merkezi biliyorlardı! Önceki bölümlerde ele aldığımız yıllar boyunca Hindistan'da üç imparator hüküm sürdü. İlkinin adı Dünya Hâkimi'ydi. Dünya Hâkimi'nin oğlu babasının tahtına geçtiğinde kendisine Dünya Kralı adını verdi. Dünya Kralı'nın oğlu kral olduğunda ise kendine en görkemli ismi verdi: Dünya Fatihi.

İlk imparator Dünya Hâkimi, büyük Moğol savaşçı Cengiz Han'ın soyundan geliyordu. Yıllar önce Cengiz Han'ın akrabalarından biri olan Babür Şah adında bir prens Hindistan'a gelmişti. O sırada Hindistan'da her birinin başında bir soylu olan küçük krallıklar vardı. Babür Şah, bu küçük krallıkları fethederek hepsini tek bir Hint İmparatorluğu'nda birleştirdi. Hindistan yıllarca Babür Şah'ın oğulları, torunları ve torunlarının soyundan gelenler tarafından yönetildi. Bu krallar sülalesine *Mugal Hanedanı* deniliyordu çünkü soyları Moğollardan geliyordu.

Hintçe adı Cihangir olan Dünya Hâkimi, büyük atası Cengiz Han kadar acımasızdı. Babasının en iyi arkadaşının kendisine bir komplo kurduğundan şüphelendiğinde, adamın öldürülmesini emretti. Her salı sarayında bir mahkeme kurar ve kanunlarını çiğneyen insanları ya filler tarafından ezilerek ya da başı kesilerek ölüme mahkûm ederdi. Ve diğer insanlara bir uyarı olarak da, idam edilenlerin kafalarını imparatorluğunun ana yolları boyunca özel kulelerde sergilerdi.

Üç İmparator zamanında Hindistan

Ancak Cihangir zalim olmasına rağmen, aynı zamanda zeki ve anlayışlı bir kraldı da. Ne kadar çok İngiliz tüccar ipek ve baharat ticareti yapmak için limanlarına gelirse, Hindistan'ın o kadar zenginleşeceğini biliyordu. Bu yüzden İngiltere Kralı I. James'le, İngilizlerin bütün Hint limanlarına güvenle girmelerine olanak sağlayan bir *ticaret antlaşması* imzaladı. Ve Cihangir bir İngiliz *elçisini* (iki ülkenin dost olmasına yardımcı olmak için bir ülkeden diğerine gönderilen özel bir devlet memuru) Hindistan'a davet eden ilk imparator oldu.

İngiliz elçi, Cihangir'in sarayındaki zenginlikler karşısında hayrete düşmüştü. I. James'e yazdığı mektupta, saraydaki altınları, mücevherleri, gümüşleri ve enfes resimleri betimledi. İmparatorun en sevdiği oğlu Hürrem'in doğum günü için verdiği muazzam şöleni hayranlık içinde anlattı. O gün altınlara ve mücevherlere bürünmüş olan Hürrem, devasa bir altın terazinin bir kefesine oturmuştu. Saray mensupları terazinin diğer kefesine, prensin ağırlığını denkleyene dek, çuvallar dolusu altın, mücevher, baharat, mısır ve tereyağı yığmışlardı. Sonra bütün mallar yoksullara dağıtılmıştı.

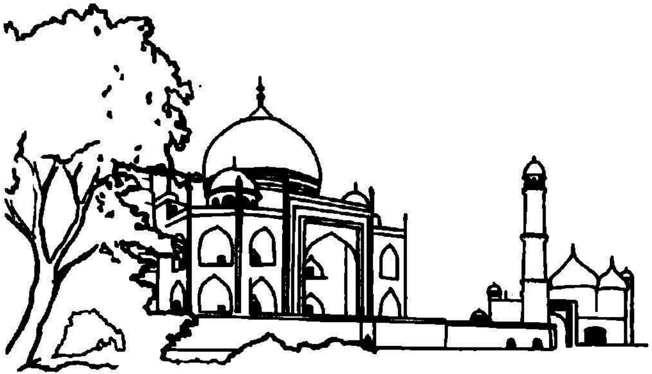
Cihangir ölünce Hürrem imparator oldu. Ve ona da yeni bir isim verildi; tıpkı babası Cihangir'in Dünya Hâkimi olarak bilinmesi gibi, Hürrem'e de artık Şah-ı Cihan yani Dünya Kralı denilecekti.

Şah-ı Cihan, kral olur olmaz, herkesin, kendisinin babası kadar güçlü olduğunu bilmesini sağladı. Tahtın bütün rakiplerinin –öz kardeşleri de dahil– idam edilmelerini emretti. Hindistan'ın uzak bölgelerindeki bazı şehirlerin hâkimiyetine karşı ayaklanmaya hazırlandıklarını öğrendiğinde, asilerle bizzat mücadele etmek için yola koyuldu. Hindistan'daki hâkimiyetini güçlendirmek için yıllarca uğraştı.

Dünya Kralı yalnız başına hüküm sürmüyordu. Karısı Mümtaz Mahal ona on üç çocuk doğurmuştu. Karısı her yere onunla birlikte seyahat ediyor, krallığını yönetmesine yardım ediyor ve askeri seferberliklerin planlanmasında birlikte çalışıyordu. Şah-ı Cihan'ın mührünü –yetkisinin işareti– elinde tutuyordu ve Şah-ı Cihan, her fermanı Mümtaz Mahal'e onaylattırıyordu.

Ancak Şah-ı Cihan kral olduktan yalnızca üç yıl sonra, başına bir trajedi geldi. Mümtaz ve ordusuyla bir savaşa giderken, Mümtaz hastalandı ve öldü. Şah-ı Cihan'ın saçları üzüntüden ağardı. O kadar çok ağladı ki gözleri bozuldu ve ömrünün sonuna kadar gözlük takmak zorunda kaldı. İki yıl boyunca karısının yasını tuttu; bu süre zarfında müzik dinlemekten, güzel giysiler giymekten ve kaliteli yiyecekler yemekten kaçındı.

İki yıl sonunda, Şah-ı Cihan, bütün dünyaya Mümtaz Mahal'i ne kadar çok sevdiğini gösterecek bir anıtmezar yaptırmaya karar verdi. Şah-ı Cihan bu mezar için ocaklardan en iyi kalite şeffaf mermerleri ve kıpkırmızı kumtaşlarını çıkarttırdı. Duvarları için değerli taşlar –pırıl pırıl yeşim taşları, ışıl ışıl elmaslar, gök mavisi turkuazlar– topladı. Mezar için, duru akarsulara tepeden bakacağı, Yamuna Nehri'nin kıyılarında güzel bir yer beğendi. Yirmi yıl boyunca yirmi bin zanaatkâr bu yapı için emek verdi. Kızıl kumtaşından bir temel üzerine, etrafında küçük kubbeler olan muazzam bir mermer kubbe inşa ettiler. Mezarın önünde devasa bir bahçe, lale ve nergislerle donatıldı. Hindistan'daki Müslümanların ibadet edebilmeleri için anıtmezarın iki yanına birer kırmızı cami inşa edildi. Bütün binalar, karmaşık asma, meyve, yaprak oymaları ve Müslümanların kutsal kitabı Kuran'dan Arapça yazılarla süslendi. Çiçekler ve asmalar mücevher kakmalıydı ve bazı çiçeklerde elli kadar mücevher vardı.

Tac Mahal

Şah-ı Cihan Hindistan'daki en güzel binayı yaptırmıştı. Tac Mahal adındaki bu mozole dünyanın sekizinci harikası olarak tanındı.

Şah-ı Cihan yapının projelerini denetlerken, krallığın yönetiminin çoğunu dört oğluna bırakmıştı. Oğullarından her biri Şah-ı Cihan'ın ordusunda generaldi ve imparatorluğun dörtte birine hükmediyordu. Şah-ı Cihan'ın oğlu Evrengzib en iyi generallerinden ve hükümdarlarından biriydi ve Şah-ı Cihan onu imparatorluk uğruna savaşması için tekrar tekrar dışarı gönderiyordu.

Ancak Evrengzib şehirler fethedip babasının ordusunu zaferlere taşısa da Şah-ı Cihan onu ödüllendirmedi. Bilakis Evrengzib'i eleştirdi ve rütbesini indirdi. Bu esnada Şah-ı Cihan'ın en sevdiği oğlu Dara sarayda aylaklık ederken babasının ona olan düşkünlüğü de artıyordu.

Şah-ı Cihan, Dara'yı kendine varis seçtiğini açıkladığında, Evrengzib isyan etti. Ordusunu toplayıp babasının başkentine yürüdü ve Dara'nın askerlerini yendi. Dara, çareyi kaçmakta buldu. Şah-ı Cihan da oğluna teslim olmak zorunda kaldı.

Evrengzib babasının kendi kalesine hapsedilmesini emretti. Eski imparatorun yiyecek, su, hizmetkâr ve doktordan mahrum kalmamasını sağladı fakat kaleyi terk etmesine asla izin vermedi. Şah-ı Cihan ona davranışını şikâyet eden mektuplar yazdığında ise Evrengzib bütün kâğıt ve kalemlerinin elinden alınmasını emretti.

Artık Hindistan'ın hükümdarı Evrengzib'ti. Kendine Dünya Fatihi unvanını verdi. Ölene dek hapis tutulan Şah-ı Cihan Tac Mahal'de Mümtaz Mahal'in yanına gömüldü ve Dünya Fatihi Evrengzib de bütün Hindistan'ın tartışmasız imparatoru oldu.

Evrengzib'in Üç Kararı

Dünya Fatihi Evrengzib artık Hindistan'ın hükümdarıydı. Dünya Kralı babası ve Dünya Hâkimi büyükbabası gibi güçlü ve nüfuzlu bir hükümdar olmaya kararlıydı. Başarılı da oldu. Aşağı yukarı elli yıl boyunca güçlü ve kudretli bir Hindistan'a hükmetti.

Ancak Evrengzib ölünce Hindistan sorunlar yaşamaya başladı. Evrengzib'in verdiği kararlardan üçü Hindistan'ın bağımsızlığını yok edecek yabancı istilacılara yolu açmıştı.

Evrengzib'in ilk kararı dinle ilgiliydi. Evrengzib bütün Mugal imparatorlar gibi Müslüman'dı, Muhammed'in öğretilerinin takipçisiydi. Fakat Hindistan'daki insanların çoğu Hindu'ydu. Yıllarca Mugal imparatorları Hindu tebaalarının kendi bildiklerince ibadet etmelerine izin vermişti. Hatta gelmiş geçmiş en büyük Mugal hükümdarlardan biri olan İmparator Ekber Şah (Evrengzib'in büyük büyükbabası) bir Hindu danışmanı, Devlet Bakanı olarak atamıştı.

Gel gör ki Evrengzib farklıydı. Hindistan'ın Müslüman bir ülke olmasını istiyordu ve imparator olarak görevinin Müslümanlığı yaymak olduğuna inanıyordu.

Evrengzib, saatlerce Kuran okuyup, Kuran öğretilerini sarayına gelen Müslüman teologlarla tartıştıktan sonra, İslam hukuku *Şeriat*'ın bütün Hindistan'ın hukuku olması gerektiğine ve ayrıca Hindistan'da yalnızca Müslümanların nüfuz sahibi olması gerektiğine karar verdi. Böylece sarayda Hindulara mevki vermedi ve yalnızca Müslümanları terfi ettirdi. Bütün Hinduları ekstra vergiler ödemeye zorladı. Yeni Hindu tapınakları yapıldığında, Evrengzib onları yıktırdı. Kuran Müslümanların şarap içmesini yasakladığı için, imparator Hindistan'da şarabı yasakladı. Kuran'ın bütün sanat türlerini ve eğlenceleri yasakladığına inandığı için de, sarayında müzik çalınmasına son verdi ve festivalleri yasakladı.

Evrengzib'in yasaları Müslüman Hintlilerin hoşuna gitse de, Hindu Hintliler imparatordan nefret ettiler. Evrengzib'in fermanları Hindistan'daki Müslümanlarla Hinduların birbirleriyle kavga etmeye başlayacakları anlamına geliyordu. Ve Evrengzib *ikinci* kararını verdikten sonra, Hindularla Müslümanlar arasındaki düşmanlık daha da arttı.

Evrengzib'in ikinci kararı Hindistan'ın güney bölgelerini fethetmekti. Babasının ve büyükbabasının saltanatı sırasında, Hint ordu-

su, Hindistan'ı Asya'dan ayıran yüksek dağlara dek kuzey bölgelerini fethetmişti. Ve Hindistan bir yarımada olduğu için, Evrengzib imparatorluğunu doğuya veya batıya doğru genişletemiyordu. Fakat yine de Hindistan'ı büyütmeye kararlıydı, bu yüzden ordusunu güneye sürdü.

Hindistan'ın Dekkan adı verilen güney toprakları sarp tepeler, engebeli araziler ve sık çalılıklarla kaplıydı. Dekkan'daki krallıklar henüz Evrengzib'in hâkimiyeti altında değildi. Ve her ne kadar Dekkan liderlerinin çoğu Müslüman olsa da, Mugalların hâkimiyeti altına girmek istemiyorlardı. Bu yüzden Dekkan krallıkları Hindistan'ın güneybatı bölümlerinde yaşayan Hindu kabilelerle ittifak kurdu. Maratha adı verilen bu Hindu kabileleri, Evrengzib'in, saltanatı altında yaşayan Hindulara yaptıklarına içerlemişlerdi. Dekkan halkının Evrengzib'e karşı koymasına seve seve yardım ettiler.

Evrengzib, yıllarca savaştıktan sonra Dekkan krallıklarını imparatorluğuna katmayı başardı. Ancak Dekkan Evrengzib'e asla bağlı olmadı. İnsanlar ona karşı küçük isyanlar çıkarmaya devam ettiler. Marathalar da Mugal hanedanının memurlarını ve askerlerini taciz etmek için *gerilla savaşçılarından* (örgütlü bir ordu yerine sinsi saldırılarla gizlice savaşan askerler) oluşan küçük grupları göndermeye devam etti. Evrengzib yirmi altı yılını Dekkan'da Hindu gerillalarla savaşarak ve Dekkan şehirlerinde asayişi korumaya çalışarak geçirdi. Bu esnada imparatorluğunun geri kalanıyla ilgilenmedi. Yirmi beş yıl boyunca başkenti Delhi'yi ziyaret etmedi.

Evrengzib, Müslümanlara Hindulardan daha iyi davranmış ve imparatorluğunun bazı bölümlerini kendine düşman etmişti. Güneyi fethetmeye karar verince krallığının geri kalanını umursamamıştı. Sonra Hindistan'ı sonsuza dek değiştirecek üçüncü kararını verdi. Dekkan'daki krallıklarla savaşırken, İngilizlerin Hindistan'a gelip kendi şehirlerini inşa etmelerine izin verdi.

Hatırlarsanız Evrengzib'in büyükbabası Cihangir (Dünya Hâkimi) İngiltere'yle bir ticaret antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşma İngiliz tüccarların bütün Hindistan'da ticaret merkezleri (İngiliz gemilerinin demir atıp Hint malları yükleyebildikleri limanlar) inşa etmelerine izin veriyordu.

İngilizler şimdi de Hindistan'ın doğu kıyılarındaki Bengal bölgesinde yeni bir ticaret merkezi inşa etmek istiyorlardı. Bu limanda yalnızca gemilerin yanaşması için bir yer değil, bir şehir ve fabrika kurmak için de izin istediler. Evrengzib kabul etti. Ne de olsa güneyde işi başından aşkındı ve bu yeni İngiliz şehri Hindistan'ı zenginleştirecekti.

Böylece İngilizler çok geçmeden Kalküta olarak bilinecek şehirlerini inşa etmeye başladılar. Ürünlerini Londra'da satabilecekleri bir ipek fabrikası yaptılar. Kalküta'da yaşamaya gelen İngilizlerin sayısı giderek arttı. Şehir bir Hint şehrinden çok bir İngiliz kolonisi gibi görünüyordu. İngiliz gemilerini korumak için Kalküta'ya askerler geldi. Kalküta'daki fabrikalar askerlerin silahları için barut üretiyordu.

Evrengzib o sırada farkında değildi ama Kalküta İngilizlerin Hindistan'ı işgal ederken kullanacakları bir üs olacak ve bu işgal Hint bağımsızlığına son verecekti.

İşgal Evrengzib'in ölümünden önce başlamadı. Ancak hayatının son günlerinde Evrengzib, imparatorluğu zenginleştirme ve Müslümanlaştırma çabalarının aslında Hindistan'ı zayıflattığının farkına varmaya başladı.

Evrengzib ölümünden hemen önce yine Dekkan'daydı ve isyan üstüne isyan bastırıyordu. Dekkan'a karşı verdiği savaşta beşinci ordusunu da kaybetmişti. Adamları vebadan kırılıyordu. Maratha gerillalarının sürekli saldırısı altındaydı. Neredeyse doksan yaşına gelmişti, yorgun ve hastaydı. Hindistan'ın kuzeyinde ise Evrengzib'in yokluğunda ülkeyi yönetmesi gereken kişiler paraları saçıp savuruyor, halkı ihmal ediyor ve suçun artmasına göz yumuyorlardı. Ölümü yakın olan yaşlı, yorgun Evrengzib oğullarından birine şöyle yazdı: "Ben artık kim olduğumu bilmiyorum. Ne yaptı-

ğımı bilmiyorum. Günah işledim ve yine de beni nasıl bir cezanın beklediğini bilmiyorum." Evrengzib'in Hindistan'ı büyük bir ülke yapma girişimleri başarısız olmuştu; o, Hindistan'ın sonunun gelmekte olduğunu bilerek öldü.

17. yüzyılda İngiltere

12

İngiltere'de Savaş, Yangın ve Veba

Charles'ın Kafasını Kaybetmesi

İngilizler Hindistan'da ticaret merkezleri inşa ederken, İngiltere kargaşa içindeydi.

İngiltere ve İskoçya kralı I. James ölmüş, oğlu Charles tahta geçmişti. Ancak saltanatının başından itibaren Charles İngiliz halkını kızdırmıştı.

İlk hatası, Fransız prenses Henrietta Maria'yla evlenmek oldu. Henrietta güzel, hayat dolu bir kızdı fakat Katolikliği bütün İngiltere'ye yaymak için papaya söz vermiş koyu bir Katolik'ti. İngilizlerin çoğu, özellikle de İngiliz Püritenler Katolik inancından nefret ediyor ve korkuyordu. Charles, resmi taç giyme töreni için hazırlandıktan sonra, Londra sokaklarındaki geleneksel geçit törenini yapmaya korkmuştu. Püritenlerin yol boyunca toplanıp hakaret edeceklerini düşünüyordu.

Charles bunun üzerine kiliseye Thames Nehri üzerinden mavnayla gitmeye karar verdi. Ancak taç giyme töreninin yapılacağı gün çok kargaşa çıktı. Kral ile kraliçenin saraydan çıkma zamanı geldiğinde, Henrietta odasından çıkmayı reddetti. Bir Protestan törenine katılamayacağını söyledi. Charles'ın soyluları onu zorla çıkarmaya çalıştıklarında ise odasının camlarını yumrukladı.

Bunun üzerine Charles taç giyme törenine kendi başına gitti. Thames'e kadar geçit töreniyle gitti fakat kraliyet mavnası iskeleyi ıskalayıp karaya oturdu. Charles çok daha küçük bir tekneyle gitmek zorunda kaldı. Kiliseye vardığında eşikte ayağı takıldı, neredeyse yüzüstü düşüyordu. Taç giyme yüzüğünü takmaya çalışırken yüzüğün büyük bir mücevheri düşüp kayboldu. Törenin so-

nuna doğru, başpiskopos oradaki kalabalığa, "Tanrı Kral Charles'ı korusun!" diye bağırmalarını söyledi, fakat çoğu onu duymadığı için Charles sessizlikle selamlandı. Tören sona erdiğinde de küçük bir deprem İngiltere'yi salladı!

Sıkıntılı taç giyme töreni problemli bir saltanatın başlangıcıydı. Babası James gibi Charles da kendisini tahta Tanrı'nın oturttuğuna ve tebaasının kendisine sorgusuz sualsiz itaat etmesi gerektiğine inanıyordu. Fakat Parlamento, kanunları, İngiltere halkını temsil eden kendi üyelerinin yapması gerektiğini düşünüyordu. Taç giyme töreninden sonra toplanan Parlamento, Charles'ın istediği parayı vermeyi reddetti.

Charles bu duruma çok öfkelendi. Parlamento'yu dağıtarak on bir yıl boyunca ülkeyi tek başına yönetti. Bu yıllar boyunca kendi başına savaşlara girip kanunlar yaptı. Hatta İngiliz ve İskoç Hıristiyanlara Tanrı'ya nasıl ibadet edeceklerini bile söyledi. Püritenlere yönelik o kadar çok yasak koydu ki yüzlerce Püriten İngiltere'yi terk edip, Amerikan kolonilerine gitti. İskoç kilisesini İngilizce dua kitabı kullanmaya ve İngilizce törenler yapmaya zorladı. İskoçlar bu İngiliz boyunduruğundan nefret ediyordu. Bir İskoç kilisesinde, papazı, İngilizce dua kitabını okurken yanında getirdiği iki tabancayı cemaate yöneltmek zorunda kalmıştı.

Ancak Charles İskoçları ve İngiliz Püritenleri kendisinden nefret ettirmekle meşgulken, parası da bitmek üzereydi. On bir yılın sonunda, para istemek için Parlamento'yu toplantıya çağırmak zorunda kaldı. Bu Parlamento, Charles sinirlendiğinde dağılmayı reddetti. Sekiz yıl boyunca toplantıları devam ettiğinden, Uzun Parlamento olarak tanındı.

Uzun Parlamento, Charles'ın gücünü sınırlayacak yasalar çıkarmak istiyordu. Ancak zaman geçtikçe kendi aralarında ufak şeyler yüzünden çekişmeler yaşamaya başladılar. Parlamento'daki Püritenler ile Püriten olmayanların, İngiltere Kilisesinin yeterince saf olup olmadığı hakkında yaptığı tartışmalar giderek artıyordu. Çok geçmeden Parlamento daha çok, Charles değil de Tanrı hakkında konuşmaya başlamıştı.

Charles, Parlamento'nun Püriten üyelerinin diğer üyeleri kızdırdığını görüyordu. Bunun üzerine beş yüz asker topladı ve en ateşli düşmanları olan beş Püriten'i tutuklamak umuduyla Parlamento'ya yürüdü. Ancak önceden uyarılan Püritenler gitmişti. Charles ve askerleri beş boş koltukla karşılaştı. Mahcup olan Charles, "Kuşlar uçup gitmiş!" diye söylendi ve sarayına geri döndü.

Bu bir hataydı.

Charles'ın istediklerini elde etmek için, İngiliz ordusunu İngilizlere karşı kullanmaya kalkıştığı haberi yayılınca, onun aleyhine dönenlerin sayısı arttı. Charles, bir isyanın patlak vermek üzere olduğunu fark etti. Londra'dan kaçarak en sadık soylularının yaşadığı İngiltere'nin kuzeyine gitti. Parlamento'daki Püritenler Londra'nın hâkimiyetini ele geçirdi.

İçsavaş başlamıştı!

Altı yıl boyunca, Charles'ın *Süvari* adı verilen destekçileri, (Püriten saç kesimleri nedeniyle) *Yuvarlak Kafa* denilen Parlamento destekçileriyle savaştı. Düzenli ordunun çoğu Charles'ın tarafındaydı fakat Yuvarlak Kafalar en modern silahları ve eğitim yöntemlerini kullanarak ordularını organize ettiler. Bu Yeni Model Orduya Püritenlerin en ateşlisi Oliver Cromwell komuta ediyordu.

Savaş başladıktan iki yıl sonra Cromwell, Marston Moor adında bir yerde yapılan muharebede, Charles'ın askerlerine karşı Yuvarlak Kafalara komuta etti. Yirmi bin İskoçyalı Yuvarlak Kafalarla birlikte savaşa katıldı çünkü Yuvarlak Kafalar İskoçyalılara, eğer kazanırlarsa *kendi* dua kitaplarını kullanabilecekleri sözü vermişti. Charles'ın ordusu yenildi. Sonrasında Oliver Cromwell kardeşine şöyle yazdı: "Hakikaten İngiltere ve Kilise Tanrı'nın büyük lütfuna mazhar oldu... Bütün şan ve şeref Tanrı'ya aittir."

Bu zafer Charles'ın iktidarının sonu oldu. Aylarca kaçtı fakat sonunda pes edip teslim oldu. Yuvarlak Kafalar kralı hapse attı. İçsavaşı kazanmışlardı.

Ancak Oliver Cromwell endişeliydi. Hapse düştüğünden beri Charles destekçilerine sürekli haber göndererek, ayaklanıp tahtını geri kazandırmaları için yalvarıyordu. Uzun Parlamento, Charles'la

nasıl baş edeceğini bilmiyordu. Püriten olmayan üyelerin çoğu Parlamento'nun Charles'la bir anlaşma yaparak ülkeyi birlikte yönetmesi gerektiğini düşünüyordu.

Cromwell, Charles'ın ve tiranlığının temelli gitmesini istiyordu. O ve diğer Püritenler, Yeni Model Orduyu Parlamentoya göndererek Charles'a sempati duyan herkesi kovdular. Geriye aşağı yukarı altmış üye kaldı. Bu "arındırılmış" Parlamento, Bakiye Parlamento olarak bilindi çünkü geriye yalnızca bir kısmı kalmıştı.

Bakiye Parlamento İngiltere'de asayişin ancak Charles ölürse sağlanabileceğine karar verdi. Charles'ı kendi ülkesine ihanetle suçladı. Bir mahkeme planlandı. Sarayı kralın kızgın destekçilerinden korumak için askerler görevlendirildi. Barut Komplosu'nu unutmadıklarından bodrumları aradılar. Duruşma hâkimi, vurulma ihtimaline karşı çelikle kaplı bir şapka taktı.

Charles, mahkemede hiçbir soruya cevap vermedi. Ancak birçok kişi onun aleyhinde tanıklık yaptı. Yargıç ise şu sözleri söyledi: "Halkın iyiliği ve yararı için yönetmek amacıyla kendisine *sınırlı* bir güç emanet edilmiş olan Charles Stuart mevcut Parlamento ve burada temsil edilen halka karşı haince ve kötü niyetle savaş açmıştır... Bu ulusun özgür insanlarının masum kanı dökülmüştür."

Mahkeme, Charles'ı suçlu bularak hapse attı. Üç gün sonra, 30 Ocak 1649'da İngiltere kralı hapisten çıkarıldı ve Londra'nın ortasında inşa edilmiş darağacına götürüldü. Charles karalar kaplı darağacına yürürken davullar kederli kederli çaldılar.

Charles darağacına çıktı, pelerinini çıkarıp yanında duran bir görevliye verdi. "Ben sana işaret verene kadar bekle," dedi cellada.

"Tamam, Majesteleri," dedi cellat.

Charles kafasını kütüğün üstüne koydu. "Çürüyebilen bir hükümdarlıktan çürümeyen bir hükümdarlığa gidiyorum," dedi. Cellada hemen işaret etti, cellat da baltasını salladı. Kalabalıktaki insanların bir kısmı ağlarken bir kısmı da sevinç çığlıkları atıyordu.

Cellat, Charles'ın kafasını eline alıp kaldırdı. "Bu bir hainin kafası!" diye bağırdı. Binlerce yıldır ilk kez İngiltere'yi artık bir kral yönetmiyordu.

Cromwell Koruyucu Lord Oluyor

Artık kral öldüğü için, İngiltere bir *monarşi* (bir kral veya kraliçe tarafından yönetilen bir ülke) değildi. Bakiye Parlamento, İngiltere'nin artık bir *cumhuriyet* (halkın kendisini temsil edecek liderleri seçerek kendi kendini yönettiği ülke) olduğunu ilan etti. Parlamento'nun İngiltere halkına kulak vermesi ve İngilizlerin istediği yasaları yapması gerekiyordu.

Fakat cumhuriyet kötü bir başlangıç yaptı.

Birçok İngiliz, Parlamento'nun ilk işinin İngiltere'deki mahkemelerde *reform yapmak* olacağını düşünüyordu. Dava açmak için muazzam miktarda para gerekiyordu ve yasalar da o kadar karmaşıktı ki birçok İngiliz vatandaşı kendilerine yardım etmesi için pahalı avukatlar tutmak zorunda kalıyordu. Yalnızca zenginler mahkemelerden tam anlamıyla yararlanabiliyordu.

Fakat Parlamento üyelerinin çoğu, İngiltere yasalarının olduğu gibi –karmaşık ve anlaşılması zor– kalmasını isteyen avukatlardı. Ve her ne kadar yeni liderlerin halk tarafından seçilebilmesi için parlamentonun kendisini lağvetmesi gerekiyorsa da bunu asla yapmadı. I. Charles idam edildikten dört yıl sonra, Bakiye Parlamento hâlâ İngiliz yasalarının değişmesinin gerekip gerekmediğini tartışıyordu.

Oliver Cromwell Parlamentodan usanmıştı. Generallerinden biri, Parlamentonun halk tarafından seçilmiş temsilciler yerine, yönetici seçkinler tarafından seçilmiş adamlardan oluşması gerektiğini öne sürdüğünde, Cromwell kabul etti. O ve Püriten arkadaşları İngiltere hükümetinin bir "azizler meclisi" –Püriten davasına inanan adamlar– olması gerektiğine karar verdiler.

Böylece Cromwell arkasında Yeni Model Ordusundan askerler olduğu halde, Bakiye Parlamentoya girerek parlamentonun lağvedildiğini ilan etti. "Burada gereğinden fazla oturdunuz!" diye bağırdı. "Tanrı adına, gidin buradan!" Askerler Bakiye Parlamento üyelerini gerginlik yaratarak kovdular!

Tıpkı Charles gibi Cromwell de İngilizleri tehdit etmek için İngiliz ordusunu kullanmıştı. Ne var ki Cromwell *kendisinin* güç

kullanmasının Tanrı'yı memnun ettiğine inanıyordu. Daha sonra, "Tanrı'nın ruhunu üzerimde bu kadar güçlü hissedince, artık insanlara danışmama gerek kalmadı," demişti.

Parlamento zor kullanılarak dağıtılmış olduğu için, Cromwell ve ordu generalleri "Tanrı'dan korkan, vefa ve dürüstlüğü onaylanmış" 139 kişiden oluşan yeni bir Parlamento görevlendirdiler. Bu Parlamento, üyelerinden Püriten papaz Praise-God Barebone'un isminden ötürü İskelet Parlamento olarak tanındı. Bunun yanı sıra Atanmış Meclis de deniliyordu, çünkü üyeleri tek tek seçilmişti yani Cromwell tarafından "atanmışlardı".

Cromwell İngiltere'ye hâlâ cumhuriyet dese de İngiltere artık İngiliz halkı tarafından değil, kendi seçtiği adamlar tarafından yönetiliyordu. Altı ay sonra, Cromwell'e bağlı bu Atanmış Meclis yeni bir kanun teklifi sundu. Bu kanun teklifi şöyleydi: "Parlamento şimdi bütün yetkilerini, İngiliz halkı adına karar vermesi için Oliver Cromwell'e veriyor!"

Oliver Cromwell İngiltere'nin yeni kralı olmuştu.

Adı hiçbir zaman "kral" olmadı. Bilakis ona İngiltere'nin Koruyucu Lordu unvanı verildi. İki yılda bir Parlamento'yu toplayıp üyelerin tavsiyelerini dinlemesi gerekiyordu.

Ancak Cromwell kesinlikle kral gibi *görünüyordu*. Ailesini kraliyet sarayına taşıdı. Onu Koruyucu Lort yapmak için düzenlenen tören taç giyme törenine aşırı derecede benziyordu. Danışmanları genellikle ona "Ekselansları" derdi. Parlamento istediklerini harfiyen yapmayı reddettiğinde, onlara, Tanrı adına konuştuğunu ve Koruyucu Lorda karşı geldiklerinde bizzat Tanrı'ya karşı geldiklerini söyleyerek onları azarlardı. "Bu yönetimi, dürüst bir adamın üzerine düşeni yapmak adına tüm kalbimle ve Tanrı'nın huzurunda devraldım..." diye açıklamada bulunurdu. "Ben Tanrı adına konuşurum, insanlar adına değil." Parlamento karşı gelmeye devam ettiğinde ise şöyle dedi: "Sanırım... Burada görevinize devam etmeniz İngiltere'nin çıkarına ve kamu yararına uygun değil. Bu yüzden bu Parlamento'yu lağvettiğimi beyan ediyorum."

Cromwell'in Parlamento'yu lağvetme ve İngiltere'yi canının istediği gibi yönetme gücü vardı. Ancak gücü onun gözden düşmesine yol açtı. Askerlerine, kralların taç giyme törenlerinde kullandıkları bütün kraliyet sembollerini (taç, asa, taç giyme yüzüğü ve bilezikler) parçalamalarını söyledi. İngilizler bu İngiliz hazinelerinin yok edilmesinden de hoşlanmadılar. Ordusunun fazla "Katolik" görünen kiliseleri yıkmasına izin verdi. Böylece Yeni Model Ordu ne zaman bir yere gitse, vitraylar kırılır, güzelim tahta oymalar ve heykeller paramparça edilir ve kurşun süsler eritilip mermi haline getirilirdi. Cromwell kendi Püriten inançlarını temel alan yasalar koydu. İskambil oynamanın günah olduğuna inandığı için oyun kâğıtları yasaklandı. Tiyatro oyunlarının günah olduğunu düşündüğünden, İngiltere'deki bütün tiyatrolar kapatıldı. Tanrı'nın sadece ilahileri onayladığına inandığı için İngilizler artık sadece ilahi söyleyebileceklerdi.

Cromwell artık o kadar nefret edilen biri haline gelmişti ki Koruyucu Lort olduktan üç yıl sonra birilerinin ona suikast düzenlemesini teşvik eden isimsiz bir kitapçık yayımlandı. Fakat kimsenin Cromwell'e suikast düzenlemesine gerek yoktu. çünkü zaten hastalığı kötüleşiyordu. Savaşlarda çok defa yara almış ve hiçbir zaman tam olarak iyileşememişti. Ayrıca sıtmadan da mustaripti. Koruyuculuğunun dördüncü senesinde en sevdiği kızı ölünce, Cromwell üzüntüsünden daha da hastalandı.

Oliver Cromwell Eylül 1658'de öldü. İngiltere halkının önünden geçerek son kez onu görebileceği bir kraliyet cenazesinde sergilenmek üzere vücudu mumyalandı. Fakat mumyalama işe yaramamıştı. Cromwell'in bedeni sergilenemeyecek kadar berbat vaziyetteydi. Bu yüzden alelacele Westminster Abbey'ye gömüldü ve bir balmumu figür sergilendi. Sonradan, boş bir tabut büyük cenaze töreninin odak noktası oldu. Bir gözlemci şöyle not düşmüştü: "Şimdiye kadar gördüğüm en eğlenceli cenaze töreniydi, çünkü köpekler dışında ağlayan yoktu."

Oliver Cromwell'in oğlu Richard Koruyucu Lortluk unvanı üzerinde hak iddia etti. Ancak İngilizler koruyuculuktan bıkmışlardı.

Monarşiden farkı yoktu, üstelik daha çok kural vardı! Orduda hizmet eden soylular kimin İngiltere'yi yöneteceği konusunda birbirleriyle tartışmaya başladılar.

Generallerinden biri, İngiltere'nin gelmiş geçmiş en büyük iç-savaşlardan birinin eşiğinde olduğunu fark etti. Londra'ya hareket ederek eski Uzun Parlamento üyelerini oturuma davet etti. Parlamento toplandı ve İngiltere'den kaçıp, Cromwell ve askerlerinden uzakta Fransa'da yaşayan I. Charles'ın oğluna bir mesaj göndermeye karar verdiler. Parlamento "Gel ve kral ol!" diye rica etti. Ancak her ne kadar Parlamento II. Charles'ı geri getirmeyi planlasa da, aynı zamanda kralın gücünü kısıtlayacak yasalar da çıkarmaya başlamıştı. Artık İngiliz kralları eylemleri nedeniyle Parlamento'ya hesap vermek zorunda kalacaklardı.

23 Mayıs 1660'da Charles'ın oğlu II. Charles İngiltere'ye döndü. Savaşlardan ve Püriten yasalarından bıkmış olan İngilizler onu sevinç çığlıklarıyla karşıladılar. Koruyuculuk yılları sona ermiş, kral geri dönmüştü!

Veba ve Yangınlar

II. Charles tahta geçince tiyatrolar tekrar açıldı. İngiltere'nin soyluları konserlere, oyunlara ve balolara akın ettiler. Cumhuriyet deneyimi başarısız olmuştu fakat çoğu İngiliz kendini rahatlamış hissediyordu. Cromwell yıllarında yaşadıkları sürekli savaş ve yıkımlar nihayet sona ermişti. II. Charles'ın saltanat yıllarına günümüzde Restorasyon denir, çünkü o dönemde İngiltere'nin geleneksel monarşisi ve yaşam tarzı da eski haline kavuşmuştu.

Ancak Restorasyonun ilk yılları neşeli geçse de, felaket hemen kapıdaydı.

İngiltere'nin en büyük şehri Londra büyüdükçe büyümüştü. Restorasyon döneminde Londra'da neredeyse yarım milyon insan yaşıyordu! Şehir birbirine çok yakın inşa edilmiş tahta binalarla doluydu. Evler dar sokaklara doğru öyle çıkıntı yapıyordu ki pencereden elinizi uzattığınızda neredeyse karşı taraftaki eve dokunabilirdiniz. Londra hem kalabalıktı hem de pislik içindeydi. Pis su

boruları ve oluklar çok eskiydi; sık sık kırık taş ve çöplerle tıkanıyor, kirli su ve lağım suları sokaklara yayılıyordu. Tek bir odada iki-üç yoksul aile bir arada yaşıyordu.

II. Charles'ın zaferle dönüşünden sadece dört yıl sonra, kaygı verici söylentiler yayılmaya başladı: Londra'nın uzak köşelerinde birkaç adam vebadan ölmüştü.

Kara Ölüm de denilen veba Londralılara yabancı değildi. Londralılar daha önce de veba salgını yaşamışlardı, hem de çok insan ölmüştü. Londra'nın sıkışık, pis sokakları hastalığın yayılması için idealdi. Böylece Londralılar nefeslerini tutarak hastalık haberlerini beklediler. Vebanın öylece yok olup gideceğini umut ediyorlardı. Londra'daki Lordlar Kamarası Başkanı, "Yalnızca şehrin varoşlarında, en karanlık ara sokaklarda ve en yoksullar arasında görünüyor gibiydi," diye yazmıştı.

Ancak çok geçmeden korkunç haberler Londra meyhanelerine ulaştı. Aileler topyekûn ölüyor, hastalık bütün şehirde yayılıyordu.

Noel itibariyle, her hafta binlerce Londralı ölüyordu. Veba aylarca halkı kırıp geçirdi. Ertesi yaz haziran ayında, hastalık şehrin merkezinde yayılmıştı. Londralılar kırsal bölgelere kaçmaya çalışsalar da veba getirmiş olabileceklerini düşünen köylüler onları kovdular. Londra'da çok az insan evinden çıkmaya cesaret edebiliyordu. "Dükkânlar kapandı," diye yazmıştı bir Londralı, "sokaklarda o kadar az insan yürüyor ki bazı yerleri otlar bürümeye başlamış ve neredeyse her yerde derin bir sessizlik hâkim, özellikle de duvarlar arasında." O kadar çok insan ölmüştü ki Londra'da ölüleri gömecek yer kalmamıştı. "Kilise avluları artık cesetlerle tıka basa dolu," diye yazmıştı bir başka Londralı, "Öyle ki birçok yer öncekine göre elli, yüz santim daha yüksek." Cesetlerin toplanıp büyük çukurlara gömülebilmesi için, sokaklarda dolaşıp, "Ölülerinizi getirin!" diye bağırarak, veba arabaları denilen kocaman yük arabalarını çeken adamlar tutulmuştu.

İngiliz yazar Daniel Defoe veba sırasında daha çocuktu fakat başkalarının öykülerinden yararlanarak vebayı anlattı. Şöyle yaz-

mıştı: "Londra'nın tümüyle gözyaşlarına boğulduğu söylenebilir... Veba bütün ilaçlara meydan okudu; çok iyi doktorlar bile, ilaçları ağızlarındayken hastalığa yakalandı... Sokaklarda çok az insan dolaşıyordu fakat her yerde orada burada yatan bir sürü ceset vardı... Her köşede ölüm hüküm sürüyordu."

On yedinci yüzyılda yaşayan insanlar vebanın sıçanlarda yaşayan pireler tarafından yayıldığını bilmiyordu. Hayvanların –fakat yanlış hayvanların– hastalığı kötüleştirdiğini düşünüyorlardı. Londra belediye başkanı, bütün kedi ve köpeklerin öldürülmesini emretti. Bu da daha fazla sıçan, daha fazla pire ve daha fazla veba demekti! O yıllarda bir günlük tutan İngiliz aristokrat Samuel Pepys şöyle yazmıştı: "Gece gündüz [cenaze] çanlarının çalması dışında çok az ses duyuluyor."

Sonunda veba yavaş yavaş azaldı. Bir yıl boyunca ortalığı kasıp kavurmuştu. İki yüz binin üstünde insan –Londra'daki her beş kişiden ikisi– ölmüştü! Ancak Noel yaklaşınca dükkânlar tekrar açılmaya başladı. İnsanlar tekrar sokaklarda yürüyor, Londra yavaş yavaş normale dönüyordu.

Ancak dokuz ay geçmeden başka bir trajedi patlak verdi.

1666 yılında bir eylül akşamı geç vakitlerde, kralın fırıncısı, Pudding Lane'deki dükkânında gece için ateşe odun atıyordu. Bir kömür parçası düştü ve yakındaki bir çalı çırpı yığınına doğru yana yana yuvarlandı. Önce zemin sonra duvarlar tutuştu. Alevler fırıncının dükkânını yuttuktan sonra yandaki evine sıçradı.

Kısa süre sonra hizmetkârları Londra belediye başkanını uyandırıp, ona Londra'da yangın çıktığını söylediler. Yalnızca iki ev tutuşmuştu fakat Londra'nın ahşap evleri çok kuru ve birbirine yakın olduğu için, küçük yangınlar hızla yayılabilirdi. Belediye başkanı uykudan kaldırıldığı için huysuzlandı. Söylene söylene faytona binerek Pudding Lane'e doğru yola koyuldu. Faytondan indi, yangının olduğu yere gidip dik dik baktı. "Öff," dedi. "Bir kadın bile bunun hakkından gelebilir." Sonra faytoncusuna eve sürmesini emretti.

Ancak belediye başkanı Pudding Lane'den daha yeni çıkmıştı ki yangın yandaki eve sıçradı, sonra da onun yanındakine. Yaz kurak geçmişti ve rüzgârlar alevleri Pudding Lane boyunca savuruyordu.

Civardaki evlerde yaşayan bazı insanlar değerli eşyalarını yakındaki taş kiliseye taşıdılar. Bazıları da Thames Nehri'ne kadar sıra oluşturup deri kova, lazımlık, çorba kâsesi gibi bulabildikleri her tür kapla suyu elden ele alevlere kadar geçirdiler. Ancak yangın çok çabuk yayılıyordu. Fırıncının evinin az ilerisinde bir gemi yapımcısının evi vardı ve bodrumu da, gemi bağlantı yerlerini birleştirmek için kullanılan katran varilleriyle tıka basa doluydu. Bodrum alev alınca variller patladı. Evin çatısı havaya uçtu. Alevler yukarıya doğru püskürdü. Yanan tahta kiremit ve odun parçacıkları onlarca metre uçarak diğer evleri tutuşturdu. Samuel Pepys, yangını şöyle tarif etmişti: "Muazzam bir yangındı. Uzun bir kuraklıktan sonra her şeyin, hatta kiliselerin taşlarının bile yanabileceği ortaya çıktı. Kiliseler, evler hepsi de hemen tutuşuyor, alevlerin korkunç sesi ve çöken evlerin çatırtıları kulakları tırmalıyordu."

Büyük Londra Yangını

Yangın bütün şehre yayıldı. İskeleler, kereste yığınları, evler ve hatta tahta mobilyalarla dolu bir taş şato olan Baynard Şatosu bile yandı. Meyhaneler, dükkânlar, kiliseler kül oldu. Yüzlerce insan Londra'nın merkezindeki devasa taş kilise St. Paul Katedrali'ne koştu. Gel gör ki alevler kilisenin duvarlarını yalayıp, kerestelerini yaktı ve çatıdaki kurşunu eritti, sonunda kilise de lav gibi nehrin sularına aktı. Duvarlardaki taşlar bile ısıdan patlamaya başladı.

Yangın üç gün boyunca devam etti. En sonunda askerler yangının beslenmemesi için önündeki evleri barutla havaya uçurup enkazı kaldırdı. Rüzgâr kesilmeye başladı. Yangın duraksadıktan sonra yavaş yavaş söndü.

Ne var ki Londra'nın beşte dördü yanmıştı. On üç bin ev, aşağı yukarı yüz kilise ve neredeyse bütün resmi binalar –mahkemeler, hapishaneler, postaneler, matbaalar– yok olmuştu. Londralı John Evelyn günlüğüne gözyaşları içinde şöyle yazmıştı: "Londra artık yok."

13

Güneş Kral

Fransa'nın Güneş Kralı

Fransa kraliyet sarayının ak duvarları öğleden sonranın sıcak güneşi altında ışıldıyordu. Fransa Kralı XIII. Louis* bakanlarıyla hararetli bir toplantı yaparken, kraliçe özel odasında mektup yazıyordu. Hizmetkârlar koridorlarda koşuşturuyordu. Yukarıda çocuk odasında, bir hizmetçi tahtın vârisi Veliahtın otlardan lekelenmiş giysilerini fırçayla yıkıyor, başka bir hizmetçi de küçük çocuğun gümüş kaplı kahvaltı tabaklarını cilalıyordu. Aşağıdaki mutfakta ise Veliahtın dadısı aşçıya, Veliaht için Flaman çorbası (yumurta akı, şarap ve tuz çırpıldıktan sonra kaynatılarak yapılan çorba) hazırlamasını söylüyordu; Veliahtta hafif bir soğuk algınlığı vardı ve ona güzel bir hasta çorbası pişirilmesi gerekiyordu.

Küçük çocuk ise dışarıdaki bahçelerde tek başına dolanıyordu. Daha dört yaşına bile basmamış olan Veliaht nasıl olduysa kimse fark etmeden saraydan kaçmayı başarmıştı. Toprağın üstünde bulduğu bir sopayı patikada yürürken çimlere doğru uzatıyordu. Hemen önünde geniş bir yalağa dökülen bir fıskiye vardı. Küçük çocuk eğilerek sopasıyla suyu karıştırdı. Sonra biraz daha eğilince ayağı kaydı, boyunu aşan suya düştü. Eğer oradan geçen bir köylü çırpınma seslerini duyup da onu çekmemiş olsaydı, Veliaht boğulacaktı.

Küçük prensin suya düşmesinin üzerinden çok geçmeden babası öldü. XIV. Louis dört buçuk yaşındayken Fransa kralı oldu. O, bütün Fransız vatandaşlarının, Fransa'daki bütün ot sapları ile toprak yığınlarının efendisiydi.

* "Lui" diye okuyunuz. (Ed. n.)

Güneş Kral'ın saltanatı sırasında Fransa

Yani Fransız kralı, hükmettiği ülkenin sahibi olma iddiasındaydı. Fransızlar krallarına "gözle görülür ilah" –Tanrı'nın dünyadaki temsilcisi– derlerdi. Öyle ki II. Charles tahtını elinde tutma mücadelesi verirken, XIV. Louis hiç muhalefetsiz hüküm sürüyordu. Babası ile babasının vekili Kardinal Richelieu, Fransa'yı Avrupa'daki en güçlü ülkelerden biri haline getirmişti. Ve XIV. Louis de bu güçlü ülkedeki en güçlü adamdı.

Küçükken Louis'nin yerine danışmanı Kardinal Mazarin ülkeyi yönetti. Richelieu Mazarin'e, acımasız ve otoriter bir şekilde yönetme eğitimi vermişti, buna göre her Fransız vatandaşı kralın emrine sorgusuz sualsiz boyun eğmeliydi. Louis'ye sürekli olarak, krala neredeyse bir tanrı gibi davranılması gerektiğini hatırlatıyordu.

Mazarin öldüğünde, Louis artık danışmanlar konseyi olmadan ülkeyi mutlak biçimde yöneteceğini ilan etti. Kendi kendisinin danışmanı olacaktı. Danışmanları çok şaşırmışlardı. Aşağı yukarı yüz yıldır hiçbir Fransız kralı ülkeyi danışmansız yönetmemişti. Hiç kimse, dansta ve saray yaşamında hünerli olan bu kibar genç adamın etkili bir hükümdar olacağına inanmıyordu.

Ancak Louis ne istediğini biliyordu. Anılarında daha sonra şöyle yazmıştı: "Her şeyden, hatta yaşamın kendisinden bile daha ünlü olmayı yürekten istiyorum." Sonraki elli yıl boyunca Louis Fransa'nın mutlak kralı olarak hüküm sürdü. Günlerce gecelerce çalıştı, hükümdarlığının her bir parçasına tahakküm etti. Gücünü temsil etmesi için amblem olarak güneşi seçti, maiyeti de ona, "Güneş Kral" adını taktı. Banyo yaptıktan sonra ancak yüksek rütbeli bir soylunun onu kurulamasına izin vardı. Giyinirken de diğer aristokratlar XIV. Louis'ye gömlek ve pantolonunu uzatma ayrıcalığını tatmak için birbirleriyle kavga ederlerdi. Louis, bunun bir kralın tebaasıyla kurduğu uygun bir ilişki olduğunu düşünüyordu. Oğluna yazdığı bir mektupta şöyle demişti: "Bizim seviyemizde bulunan insanların başına gelebilecek en büyük felaket, halkımızın bizi kendi koyacağı birtakım yasalara tabi kılmasına izin vermektir... Güç elde etmeye çalışan halka ne kadar çok güç bahşedersek edelim, o daima daha fazlasını ister. Halka ne kadar çok lütufta bulunursak bulunalım, o hiçbir zaman hoşnut olmaz. Gücü en çok isteyenler de daima en aptal olanlardır."

Güneş Kral'ın kendi büyüklüğüne layık bir saraya ihtiyacı olduğundan, ufak bir av köşkünün yer aldığı Versailles'da* devasa bir saray yaptırmaya karar verdi. Aşağı yukarı elli yıllık yoğun bir çalışma sonunda, bu ufak av köşkü dört yüz metre uzunluğunda muazzam bir saraya dönüştürüldü. Nehirden su getirmek ve bataklığı kurutmak için kanallar yapıldı. Versailles, on yedi büyük pencerenin karşısında on yedi devasa aynanın yer aldığı ünlü Aynalar Salonu ve som gümüşten bir tahtın bulunduğu Apollo Salonu gibi gösterişli odalarla doluydu. Bahçelerdeki, Apollo, Jüpiter ve Neptün gibi yüzlerce Yunan tanrısı heykelinde Louis'nin yüzü vardı! Her gece sarayda yakılan binlerce mum, baloları, konserleri ve Büyük Kanal üzerinde yapılan geçit törenlerini pırıl pırıl aydınlatırdı.

XIV. Louis

* "Versay" diye okuyunuz. (Ed. n.)

Louis gücünü artırmak için soylularını sarayda topladı. Onları saray adabına uygun davranmaya zorladı. Soylu kadın ve erkekler, isyan planlamak yerine kralı memnun etmeye çalışmakla uğraşıyorlardı. Soylular, eğer lütfuna mazhar olacaklarsa –yani kralın en sevdiği giysilerden giyme izni, taht odasının önüne biraz daha yakın bir pozisyon veya bir kraliyet yemeğinde biraz daha süslü bir sandalye gibi bir şey alacaklarsa– Louis'in her istediğini yaparlardı.

Versailles'da yıllarca yaşamış olan Duc de Simon, Louis'nin, kendine daha fazla bağlamak için soylularını para harcamaya da teşvik ettiğini yazmıştı. "Kral her şeyde ihtişam, debdebe ve savurganlık seviyor," diye ifade etmişti "ve benzer zevkleri sarayında da teşvik ediyordu; ziyafet ve iskambil oyunlarına bol bol para harcamak onun lütfunu kazanmanın, hatta ondan onur verici bir söz duymanın kesin bir yoluydu... Pahalı alışkanlıkları moda yaparak ve belli bir mevkideki insanlar için zorunlu kılarak, saray mensuplarını gelirlerinin ötesinde yaşamaya zorladı ve geçinebilmeleri için onları azar azar kendi ödeneğine bel bağlar hale getirdi."

Güneş Kral saltanatının çoğunda Fransa'nın sınırlarını genişletmek için savaştı. Louis'nin saltanatı sırasında Fransa Avrupa'daki en büyük ve en önemli ülke haline geldi.

Ancak Louis'nin ömrünün son yıllarında ordusu gücünü kaybetmeye başladı. İhtiraslı Fransa kralına karşı koymak için diğer Avrupa ulusları birleştiler. Fransa yeni elde ettiği toprakların bir kısmını kaybetti. Daha sonra oğlu Veliaht da aniden çiçek hastalığından öldü.

Louis fazla yas tutmadı; miskin ve bencil oğlundan pek hoşlanmazdı zaten. Veliahtın teyzesi iğneleyici bir şekilde, "Bu dünyada kral olmaktan daha çok korktuğu bir şey yoktu. Ziyadesiyle tembeldi, bütün gün yatakta oturabilirdi," demişti.

Veliahtın ölümü üzerine, Louis'nin torunu Fransa tahtının yeni varisi oldu. Ancak çok geçmeden torununun karısı –XIV. Louis'nin kendi kızı gibi sevdiği neşeli, sevecen bir kız– diş ağrısından şikâyet etmeye başladı.

Aslında sorun dişinde değildi, kızamığa yakalanmıştı.

Birkaç hafta sonra hayatını kaybetti. Birkaç gün sonra da kocası öldü. Daha sonra yine Louis'nin torunlarından biri attan düşüp öldü.

Birçok felaketle karşı karşıya kalan Louis de hastalandı. Bir av dönüşünde bitkin görünen Louis sol ayağındaki bir ağrıdan yakınıyordu. Doktorları ona bir şeyi olmadığını söylediler. Fakat dizinin altında büyüyen bir enfeksiyonu gözden kaçırmışlardı. Louis birkaç gün içinde kangren oldu. O ölünce Fransa tahtı, hayatta kalan tek torunu olan hastalıklı, beş yaşında bir çocuğa kaldı.

Güneş Kral kendini yeryüzünde bir tanrı kılmış olsa da büyük bir hata da yapmıştı. Gücünü, Fransa'daki sıradan insanları, savaşları ve savurgan saraylarını desteklemeleri için ağır vergiler ödemeye zorlayarak kazanmıştı. Versailles'ı inşa etmek için köylüler ve zanaatkârlar yıllarca emek vermişti. Bir Fransız aristokratı, her sabah, yoğun çalışma ve bataklık iklimi yüzünden can veren köylülerin cesetlerinin kaldırıldığını belirtmişti. Louis'nin bitip tükenmek bilmeyen savaşlarında binlerce Fransız ölmüştü. Ve Fransa kırsalının her yerinde öfke büyüyordu, öyle bir öfke ki Fransız tahtını sonsuza dek yok edecekti.

14

Prusya'nın Yükselişi

Birinci Prusya Kralı Friedrich

Büyük bir aile toplantısına katıldığınızı düşünün; bütün teyzeleriniz, amcalarınız, dayılarınız, halalarınız, yakın ve uzak kuzenleriniz gelmiş. Herkes aynı anda konuşuyor. Herkes ailedeki yerinizi bilmek istiyor. "Sen kimsin?" diye soruyor uzak kuzenlerinizden biri. "Ben Smith'lerdenim," diyebilirsiniz. Herkesin, sizin Johnson, Lee veya White'lardan olmadığınızı bilmesini istersiniz. Siz, anne babanız ve kardeşleriniz hepiniz Smith'siniz. Bu sizin kim olduğunuza dair önemli bir bilgidir.

Şimdi de ailenizin kendisini soyadıyla tanımlamadığını düşünün. Soyadı yerine, kendinize zamanınızın çoğunu geçirdiğiniz odanın ismini vermişsiniz. Uzak kuzeniniz size, "Sen kimsin?" diye sorduğunda, siz de, "Ben Üst Kat Kuzey Yatak Odasındanım!" veya "Alt Kat Bilgisayar Odasındanım," diye yanıtlayabilirsiniz. Hepiniz yine aynı sülaledensiniz fakat artık Üst Kat Kuzey Yatak Odası veya Alt Kat Bilgisayar Odasından olmak daha önemli.

Otuz Yıl Savaşı'ndan sonra Almanlar kendilerini böyle görüyorlardı. İngiltere'de yaşıyorsanız İngiliz, İspanya'da yaşıyorsanız İspanyol'dunuz. Ancak küçük Alman bölgelerinden birinde yaşıyorsanız, muhtemelen kendinizi "Alman" olarak görmezdiniz. Küçük bölgenizin bir vatandaşıydınız. Ve her biri bir prens tarafından yönetilen üç yüz küçük bölge vardı.

Ancak sonra bu prenslerden biri bölgesini bir krallık –bir Alman krallığı– yapmaya karar verdi.

Prens Friedrich, Almanya'nın doğusundaki Brandenburg bölgesini yönetiyordu. Friedrich'e ayrıca küçük bir krallık da miras kalmıştı: Brandenburg'un doğusundaki Prusya Krallığı. Brandenburg Kut-

I. Friedrich'in saltanatı sırasında Prusya

sal Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde olduğundan, Friedrich Brandenburg'dayken Kutsal Roma İmparatoru'na itaat etmek zorundaydı. Ancak Prusya Kutsal Roma İmparatorluğu'na ait değildi. Friedrich Prusya'dayken kimseye itaat etmek zorunda değildi.

Bunun üzerine Friedrich, Kutsal Roma İmparatoru'ndan, unvanını "Prusya Kralı" yapmak için izin istedi. Kutsal Roma İmparatoru, kendisine XIV. Louis'nin ordularıyla mücadelesinde yardımcı olan Friedrich'e minnettardı, hem Prusya da onun imparatorluğuna ait değildi. Bu yüzden kabul etti. Ancak Friedrich'e yalnızca "Prusya'*daki* Kral" unvanı için izin verdi. Friedrich'in Brandenburg'da değil, sadece Prusya'da bir kral gibi davranabileceğini aklından çıkarmamasını istiyordu.

Ocak 1701'de, Friedrich Prusya'daki Königsberg'e gitti, orada kendisi için bir taç giyme töreni düzenledi. Al kaftanlar giyerek bir kraliyet tahtına oturdu. Tacı takıp asasını eline aldı ve şöyle dedi: "Ben artık Kral I. Friedrich'im!" Sonra eşinin odasına gidip ona da kraliçe tacı giydirdi. Sonrasında çok büyük bir kraliyet şöleni düzenledi. Artık o Prusya Kralı'ydı!

Aslında Friedrich'in Brandenburg'da krallık yapma izni yoktu. Ancak Brandenburg'a geçit töreniyle döndüğünde, en büyük şehri Berlin'e bir kral gibi girdi. Top atışı yapıldı, şehrin dört bir yanında çanlar çaldı. Her pencerede mumlar, meşaleler ve fenerler yanıyor, şehir bir yıldız gibi ışıl ışıl parlıyordu.

Friedrich de XIV. Louis gibi halkının sorgusuz sualsiz itaat ettiği mutlak bir hükümdar olmak istiyordu. Fakat Kutsal Roma İmparatoru'nun bunu onaylamayacağını biliyordu ve savaşları karşılayıp, vergi toplayacak, düşmanlarının kellesini uçuracak kadar güçlü bir ordusu ve parası yoktu.

Yine de Friedrich mutlak bir hükümdarmış gibi *davrandı*. Tebaasının tümünün (hatta Brandenburg'dakiler de dahil olmak üzere) kendisine kral demesi için krallığının tümüne "Prusya" adını verdi. Şölenlere ve gösterişli törenlere muazzam miktarlarda para harcadı. Sarayı Avrupa'daki en muhteşem saraylardan biriydi. Oğlu daha sonraları şöyle demişti: "Babam gerçek bir kral olmadan çok önce

bir kral görünümüne sahipti." Fakat Friedrich'in rol yapması krallığındaki –Kutsal Roma İmparatorluğu'nun hem içindeki hem dışındaki– vatandaşlarının kendilerini tek bir Prusya krallığının halkı gibi görmelerini sağladı.

Anne-babanızın, herkesin onlara, "Üst Kattaki Kuzey Yatak Odası" veya "Alt Kattaki Bilgisayar Odası" mensubu demelerinden bıktığını ve "Kendimizi artık Smithler olarak görmeliyiz!" diye bir karar aldıklarını düşünelim. Ancak size, kendinize Smith demenizi emretmek yerine, Smith olmaktan ne kadar gurur duyduklarını gösteren büyük bir parti veriyorlar. Her sabah, bütün odalarda, "Bizler Smith'iz, hepiniz Smith olduğunuz için çok şanslısınız!" diye şarkılar söyleyerek dolaşıyorlar. Aylar sonra, kendinizi bir "Alt Kattaki Bilgisayar Odası" mensubu yerine, bir Smith olarak görmeye başlayabilirsiniz.

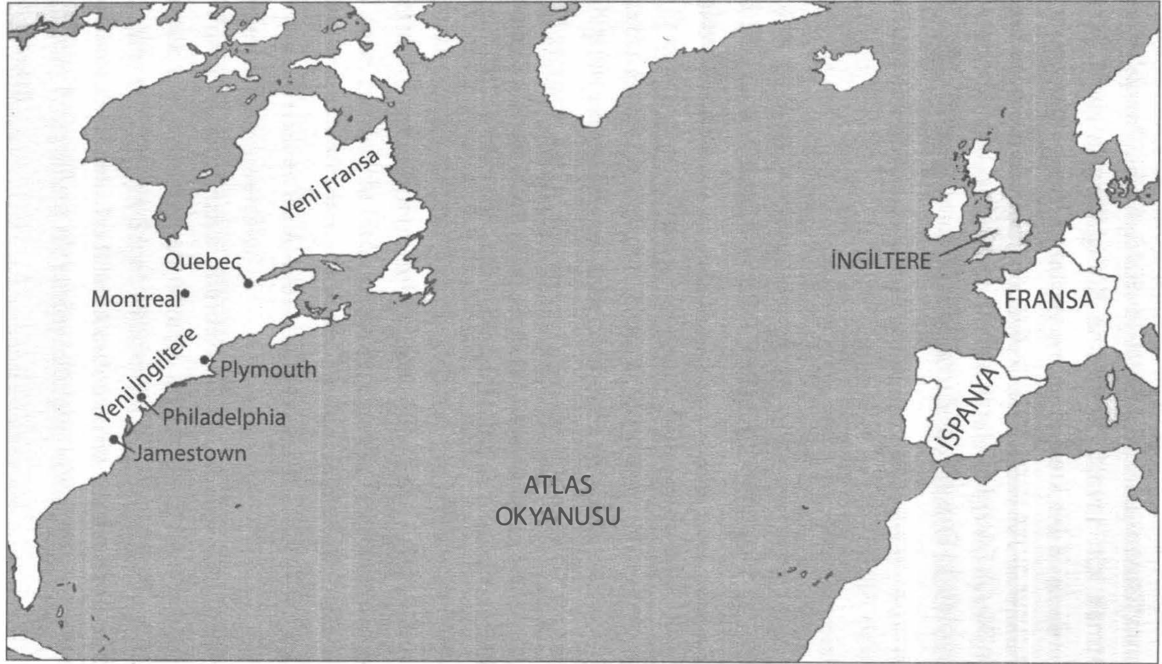
Friedrich'in yeni Prusya krallığında olan şey de biraz buna benziyordu. Friedrich, halkının *tümünü*, kendilerini Prusya'nın Alman krallığının vatandaşları olarak görmeye teşvik etti.

O zamana kadar, ülkelerin çoğundaki insanlar bir toprak parçasına (Britanya adası gibi) veya bir hükümdara (XIV. Louis veya İspanya'nın II. Philip'i gibi) bağlıydılar. Fakat Friedrich, krallığının iki farklı toprak parçasından oluştuğunun ve hükümdar olarak gücünün sınırlı olduğunun farkındaydı. Bu yüzden Prusyalıların farklı bir şeye, bir *devlete* bağlı olmalarını istedi. Prusyalılar bir Alman hükümdarı tarafından yönetilen bir Alman krallığı *inancına* biat etmeyi öğrendiler. Bu Alman krallığına *Reich* ("krallık" kelimesinin Almancası) adını verdiler.

Friedrich, bu Prusya adındaki Alman krallığı kavramını oluşturmak için uzun zaman uğraştı. Büyük bir Prusya üniversitesinin yanı sıra, Prusya Sanat Akademisi ile Prusya Kraliyet Bilimler Akademisi'ni kurdu. Bu Bilim Akademisi'ne, Alman dilini inceleme ve bütün Prusyalılara Almancayı düzgün kullanmayı öğretme görevini verdi.

Friedrich'in oğlu, I. Friedrich Wilhelm, Friedrich'in fikirlerini daha da ileriye taşıdı. Resmi olarak, hem Prusya'nın hem de

Brandenburg'un Prusya krallığına ait olduğunu ilan etti. Orduyu güçlendirdi. Daha sonra Friedrich'in torunu II. Friedrich büyükbabasının "ismen krallığını" gerçeğe dönüştürdü. Prusya'ya toprak katmak için savaştı. Kendisine Königsberg'de değil, bizzat Brandenburg'da bir kraliyet sarayı yaptırdı. Prusyalılara devletlerinden gurur duymaları için bir neden verdi. Friedrich'in torunu bu yüzden Büyük Friedrich olarak tanındı ve bir gün, büyükbabasının kurmuş olduğu Prusya krallığı modern Almanya devleti oldu.

17. yüzyılda Yeni İngiltere ve Yeni Fransa

15

Çatışan Yeni Dünya

Kolonilerle Savaş: Kral Philip Savaşı

Avrupa kralları krallıklarını büyütmek için plan yapıp savaşırken, Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonileri kendi başlarına büyüyordu. Atlas Okyanusu'ndaki bu uzun yolculuğu yapan kadın ve erkek sayısı giderek artıyordu. Yeni yerleşimler Massachusetts boyunca, günümüzde Rhode Island ve Connecticut adını verdiğimiz topraklara doğru yayıldılar. Yeni yerleşimciler daha fazla ev yapıyor, tarla açıyor ve ağaç kesiyorlardı.

Daha fazla yere ihtiyaçları vardı. Bu yüzden batıya –Amerika-Yerlilerinin topraklarına doğru– ilerlemeye devam ederlerken, en sonunda Wampanoag kabilesi onlarla mücadele etmeye karar verdi.

İlk başta Wampanoaglarla İngilizler dosttu. İngiliz yerleşimciler Massachusetts'e ilk geldiklerinde, Wampanoaglar onlara balık tutmayı, tuzak kurmayı ve sert kuzey kışlarında hayatta kalmayı öğretmişlerdi.

Ancak Massachusetts kolonisi büyüyünce, kolonicilerin Wampanoaglara ihtiyacı kalmadı. Kendi ürünlerini yetiştiriyor, ihtiyaçları olan tuz, silah ve tohum karşılığında kendi mallarını Avrupalı ticaret gemilerine satıyorlardı. Ve büyüyen şehirlerine daha fazla toprak vermeleri için Wampanoaglara baskı yapıyorlardı.

Wampanoag kabilesinin kralı Metacom, krallığının yok olmak üzere olduğunu fark etti. Halkı sevdikleri derelere balık tutmaya gittiğinde, kıyılar kolonicilerle dolu oluyordu. Av sahalarında yürürken, ağaçların arkasına gizlenen İngiliz avcıları geyik beklerken görüyorlardı. "Ben kararlıyım," dedi Metacom bir arkadaşına, "krallığımın yok olduğu günleri görmeyeceğim."

Soğuk bir ocak sabahı, genç bir Wampanoag erkeği, küçük köyünden ayrılarak, buz tutmuş, toprak yoldan hızlı hızlı Plymouth Koyu'na doğru yola koyuldu. Genç adam Metacom'un krallığında büyümüş olsa da gençliğinde, İngilizlerin Hıristiyan papazları eğitmek için açtığı küçük bir okula gitmişti. İngilizlerin Harvard adını verdiği bu küçük okulda, Wampanoag çocuğa, İngiliz ismi olan John Sassamon adı verilmişti.

John Sassamon Metacom'u iyi tanırdı. John İngilizce okuyup yazabildiği için, Metacom sık sık ondan İngiliz liderlere mesaj götürmesini isterdi. Fakat John Sassamon'ın şimdi taşıdığı bir uyarı mesajıydı.

John soğuk havada titreye titreye saatlerce yürüdü. Ayakları soğuktan uyuşmuştu. Nihayet Plymouth kalesinin uzun, ahşap surları göründüğünde, John Sassamon koşarak kapıdan içeriye girdi. "Vali nerede?" diye sordu. "Onunla hemen konuşmalıyım!"

Plymouth valisi Josiah Winslow evrak işleriyle uğraşıyordu. John Sassamon göz ucuyla Plymouth'un dayanıklı surlarına endişe içinde bakarak onu bekledi. Nihayet valinin ofisine getirildiğinde o kadar hızlı konuştu ki Winslow onu zar zor anlayabildi. Sassamon "Kral Metacom bir ordu kuruyor!" dedi. "Sizinle yapacağı savaşa bütün kabilelerin katılmalarını istiyor. Niyeti İngilizleri memleketlerine geri göndermek! Sizi uyarmaya geldim. Fakat ne olur beni geri göndermeyin. Burada olduğumu bilmiyor, eğer savaşçılar sizi uyardığımı öğrenecek olurlarsa beni öldürürler!"

Winslow bir of çekti. Birçok İngiliz gibi o da Wampanoagların aptal ve güvenilmez olduklarını düşünüyordu. "Bir Kızılderili'ye inanmak çok zordur," demişti bir arkadaşına, "doğruyu söyledikleri̇nde bile." John Sassamon'a döndü. "Evine git," dedi. "Plymouth Plantasyonu güvende."

Sassamon kalmak için yalvardı fakat Winslow onu dinlemedi. Sassamon kaleden ayrıldığı sırada gözleri yaşlarla dolmuştu.

Bir hafta sonra John Sassamon ortadan kayboldu. Cesedi buz tutmuş bir gölcükte donmuş halde bulundu. Boynu kırılmıştı.

Josiah Winslow ile Plymouth Plantasyonu liderleri alarma geçtiler. Belki de Sassamon'un korkuları asılsız değildi. İki adam, üç Wampanoag savaşçısının Sassamon'u öldürüp göle attıklarını gördükleri iddiasıyla ortaya çıktıklarında, İngilizler Metacom'a Massachusetts'te *gerçek* patronun kim olduğunu göstermeye karar verdiler. İngiliz askerler savaşçıları tutuklayıp Plymouth'a getirdiler. Wampanoag savaşçıları cinayetten yargılanıp hüküm giydiler ve idam edildiler.

Bunun üzerine Metacom küplere bindi. İngilizler ne cüretle köyünü işgal ederek savaşçılarını sürükleye sürükleye götürürlerdi? İdamdan üç gün sonra, Metacom ve adamları küçük bir Plymouth yerleşimine saldırarak evleri yakıp yerleşimcileri kovdular.

Savaş başlamıştı.

İngilizlerle Wampanoaglar arasındaki savaş aylarca devam etti. Kolonicilerin silahları daha fazla olmasına rağmen Amerikan Yerlileri sürpriz saldırılarda ve pusularda daha iyiydi. Üstelik Metacom civardaki diğer Yerli Amerikan kabilelerini, İngilizlere karşı verdiği savaşta kendisine katılmaya da ikna etmişti. Amerika Yerlisi savaşçılar İngiliz yerleşimlerini yakıp, İngiliz kolonicileri öldürerek diğerlerini esir aldı ve onları ancak para ve silah karşılığında serbest bıraktılar. Esir alınan kadınlardan biri olan Mary Rowlandson evine yapılan saldırıyı şöyle anlatmıştı: "Hayatımın en acı günüydü. Kızılderililer dört bir yandan ateş ediyor, kurşunlar dolu taneleri gibi yağıyordu. Kimileri canını kurtarmak için mücadele ederken, kimileri kendi kanında debeleniyor, evimiz alev alev yanıyordu. Çocuklarımı alıp kapıya yöneldim... Ancak biz kapıdan çıkmaya kalktığımızda, Kızılderililer öyle bir yaylım ateşine başladılar ki kurşunlar, sanki biri yerden bir avuç taş alıp da fırlatmış gibi takırdadı." Mary ve çocukları ele geçirildi ve haftalarca esir tutuldular, ta ki kocası serbest bırakılmaları için para ödeyene dek.

Sekiz ay sonra, Plymouth'lu bin üç yüz İngiliz, Metacom kuvvetlerine karşı en büyük saldırıyı gerçekleştirmek üzere bir araya

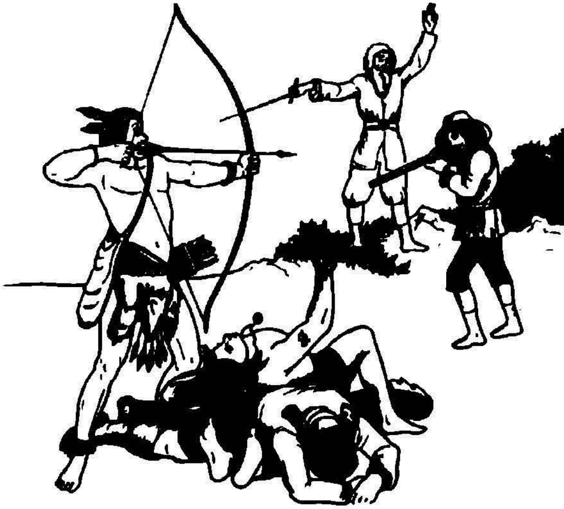
geldi. Narragansett kabilesiyle birleşmiş olan Metacom ve savaşçıları tehlikeli bir bataklığın ortasında kamp kurmuşlardı. İngilizler bataklıktan geçip Metacom'un kampına saldırdılar. Büyük Bataklık Savaşı olarak bilinen bu muharebe sonunda Amerikan Yerlisi savaşçıların neredeyse hepsi öldü! Metacom batıya, New York kolonisine kaçarak, kendisine savaşçı ve silah vermesi için Mohawk kabilesini ikna etmeye çalıştı. Mohawklar kabul etmeyince de kalan adamlarıyla savaşmaya devam etti.

Fakat Metacom'un küçülen savaş çetesinin uzun süre dayanması mümkün değildi. Büyük Bataklık Savaşı'ndan sekiz ay sonra İngiliz askerleri Metacom'un kampını kuşattılar. Metacom kaçtı fakat karısı ve dokuz yaşındaki oğlu ele geçirildi ve Güney Amerika'ya köle olarak satıldılar.

Metacom İngilizlerden on gün daha kaçtıktan sonra, en sonunda bir bataklığın ortasında etrafı sarıldı. İngiliz kuvvetlerine katılmış bir yerli savaşçı Metacom'u vurdu. İngilizler kafasını kestikten sonra, Plymouth'a doğru zafer alayıyla yürüdüler ve Metacom'un kafasını, yerleşimin ortasında bir kazığa diktiler. Ve o kafa orada yıllarca kaldı!

İngilizler Metacom'a "Kral Philip" dedikleri için, bu savaş Kral Philip Savaşı olarak bilindi. On iki İngiliz kasabası yakılıp kül olmuş, her on altı adamdan biri ölmüştü. Ürünler harap olmuş, çiftlikler yerle bir edilmişti. Sonraki kış aylarında birçok kolonici açlıktan öldü.

Ancak üç binden fazla Amerika Yerlisi de ölmüştü. Köyleri toptan yakılmış, kabileler topyekûn ortadan kaldırılmıştı; bu kabilelerden geriye kalan birkaç kişi de dağıldı ve çoğu kuzeye kaçtı. Artık İngilizler Kuzey Amerika'ya, Kral Philip Savaşı'nın boşalttığı topraklara yayılmaya devam edebilirlerdi.

Metacom okuyla nişan alıyor

Kolonilerle Savaş:
XIV. Louis'nin Yeni Fransa'yı Kurtarması

Kuzeydeki Massachusetts'te de, Fransız kolonileri Amerika Yerlisi düşmanlarla savaşıyorlardı.

Yeni Fransa halkı civardaki Amerika Yerlileriyle iyi geçinmek için ellerinden geleni yapmıştı. Yıllar önce, Samuel Champlain en yakındaki kabile olan Huronlarla dost olmaya çalışmıştı. Onlara hediyeler vermiş, köylerinde kalıp yemek yemiş ve düşmanlarıyla savaşlarında yardım etmişti.

Fakat Huronlar bu dostluktan zarar gördüler. Fransızlar Huronlara hediyeler verseler de aynı zamanda *çiçek hastalığı* gibi korkunç bir hastalık da bulaştırdılar. Huronlar daha önce hiç çiçek hastalığına yakalanmadıkları için vücutları mikropları tanıyıp mücadele edemedi. Hastalanmaya başladıklarında, kızarıklık yüzlerine yayıldı, soluk almada ve yutmada güçlük çekmeye başladılar. Huron kabilesinin yarısından fazlası çiçek hastalığından öldü.

Civarda yaşayan başka bir Yerli Amerikan kabilesi olan İrokualar Huronların hastalıktan zayıf düştüklerini gördüler. İrokualar Huronlardan daha savaşçı bir kabileydi. İrokua orduları, Huron kamplara saldırarak evlerini yakıp yüzlerce Huron'u öldürdü. Huron kabilesi parçalanınca da onların topraklarını ele geçirdiler.

Daha sonra İrokualar Yeni Fransa'yı yok etmek için harekete geçtiler, çünkü Fransızlar Huronlarla hep dost ve müttefik olmuşlardı. İrokua savaşçılarından oluşan küçük gruplar Quebec'teki çiftlikleri yağmalayıp, evleri yaktı ve yerleşimcileri öldürdü. Başka savaşçı grupları da Yeni Fransa'daki en büyük yerleşim olan Montreal'i kuşatma altına aldı. Yerleşimciler karşı koydular. Fakat vahşi ve kararlı İrokualar orman savaşında ustaydı. Şaşırtıcı bir hızla bir görünüp bir kaybolurken, arkalarında ölüm ve yıkım bırakıyorlardı. Saldırılar hiç durmadan devam etti. Fransızlar tehlikeli Yeni Fransa topraklarını terk ederek memleketlerine dönmeye başladı! Koloni neredeyse yok olma noktasına kadar geldi.

Ancak daha sonra Fransa Kralı XIV. Louis Yeni Fransa'yı kurtarmak için müdahale etti.

Güneş Kral XIV. Louis, imparatorluğunu büyütmek için yıllarca savaşmıştı. Yeni Dünya'daki kolonilerini kaybetmeye hiç niyeti yoktu! Bu yüzden İrokualarla savaşmaya göndereceği askerlere, Yeni Fransa'yı kurtaracak olurlarsa, Yeni Dünya'dan toprak vermeyi vaat etti.

Fransız askerleri Yeni Fransa'ya ulaştıklarında, gemiden uygun adım, savaşmaya hazır vaziyette indiler. Ellerinde topları, tüfekleri vardı. Zaten daha önce Avrupa'da kanlı savaşlara katılmışlardı, Kuzey Amerika'nın "vahşilerini" mi yenemeyeceklerdi?

Ne var ki yanılıyorlardı! Avrupa'nın savaş meydanları, onları sık ormanlar ile karışık çalılarda savaşmaya hazırlamamıştı. Fransız askerleri, mermi ve gülleleriyle dahi İrokuaları yenmeyi başaramadılar.

Ancak Yeni Fransa yerleşimlerini saldırılardan korumayı başardılar. En sonunda İrokualar her an bozulabilecek gibi görünen bir antlaşmaya razı olup kendi topraklarına geri çekildiler, Fransız askerler de yeni topraklarına yerleşerek yeni yaşamlarına hazırlandılar.

Bu defa da başka bir problemle karşı karşıya kaldılar. XIV. Louis, Yeni Fransa'ya hepsi de erkek olan yüzlerce asker göndermişti. Bu askerler aile kurup birçok küçük Fransız Kanadalı yetiştirmek istiyorlardı. Gel gör ki Yeni Fransa'da altı erkeğe bir kadın düşüyordu.

Bir kez daha XIV. Louis imdada yetişti. Kolonilere yerleşecek genç Fransız kadınlarına büyük miktarlarda para ödeyeceğini ilan etti. Birçok genç kadın kralın teklifini kabul ederek Yeni Fransa'ya gitti. Orada eş arayan Fransız askerleri tarafından büyük bir coşkuyla karşılandılar. Bu genç kadınlar *filles du roi*, yani "Kralın kızları" olarak tanındılar.

Artık Yeni Fransa daha güvenli bir yer olduğundan, koloni yeniden büyümeye başladı. *Yerli* adı verilen çiftçiler Yeni Dünya tarlalarını ekip biçiyor, *seyyah* denilen kürk tüccarları da nehirlerde gidip gelerek kürk ticareti yapıyorlardı. Fransa'dan Yeni Fransa limanlarına gelen gemiler Fransız malları, gazeteler ve daha çok yerleşimci getiriyordu. Quebec ve Montreal şehirleri büyüyüp zenginleşti. Sokaklar kaldırım taşlarıyla döşenirken, her şehrin ortasında taş evler yükseldi. Kuyumcuların, perukçuların ve terzilerin işleri arttı. Yeni Fransa'daki beyler ve hanımlar, Fransa'daki XIV. Louis'nin saray mensupları gibi ipeğe, dantele, pudralı peruğa ve mücevherlere büründüler.

Ancak İrokualar vazgeçmemişlerdi. Yine Yeni Fransa'nın zengin şehir ve çiftliklerine saldırmaya başladılar.

Bir ekim sabahı, François Jarret'nin çiftliği yumuşak sonbahar güneşi altında, huzur içinde güne başlamıştı. François Jarret bir *senyör*, yani büyük bir çiftlikle ödüllendirilmiş bir subaydı. Jarret'nin çiftliğinin adı Verchères'ti. Verchères topraklarında yaşayan çok sayıda çiftçi, Jarret'in tarlalarını onun adına ekip biçiyordu.

O sabah François Jarret ve karısı, yakındaki kasabada bir işleri olduğu için çiftlikte değillerdi. On dört yaşındaki kızları Marie-Madeleine tarlada yürüyor, bulunduğu yerden kaleyi görebiliyordu. Ağaçlarda kuşlar ötüşüyor, serin sonbahar rüzgârı yüzüne vuruyordu.

Marie-Madeleine aniden uzaktan gelen silah sesleri, sonra da korkunç bir haykırış duydu: Çiftçiler, "Canınızı kurtarın! İrokualar saldırıyor!" diye bağrışıyorlardı. Arkasını döner dönmez elli İrokua savaşçısının kendisine doğru saldırıya geçmiş olduklarını gördü. Çiftliğe doğru, can havliyle hızla koşmaya başladı.

Daha sonra Madeleine o gün olanları yazdı. Hikâyesinin basitleştirilmiş hali şöyledir:

> Beni kovalayan İrokualar, yakalayamayacakları kadar uzakta olduğumu anlayınca ateş etmeye başladılar. Mermiler yanımdan vızıldayarak geçiyordu. Kaledeki muhafızların beni duyabilecekleri mesafeye geldiğimde, "Silahlarınızı alın! Ne olur gelip beni kurtarın!" diye bağırmaya başladım. Fakat surlarda hiç kimse yoktu!
>
> Tam kapıya varmıştım ki savaşçıların en hızlısı beni boynumdaki mendilden yakaladı. Ben mendili çekip atınca mendil elinde kaldı. Kapıdan geçtiğim gibi kapıyı iterek kapattım! Etrafıma bakındığımda, kalenin duvarlarında birkaç açıklık olduğunu gördüm. Kalenin içindekilere, "Boşluklara kazık koyun! Duvarları onarın!" diye bağırmaya başladım. Kazıklardan birini kaptığım gibi boşluğa yerleştirdim. Diğerleri beni kazık taşırken görünce, onlar da duvarları onarmaya başladılar. Bunun üzerine muhafızları aramaya gittim. Birini saklanırken buldum. Bir diğeri de cephane ve barutun tutulduğu odadaydı. Elinde tutuşturulmuş bir fünye tutuyordu.

"Sen ne yapıyorsun öyle?" diye bağırdım. O da şöyle yanıt verdi: "Durum ümitsiz. Tek kurtuluşumuz burayı havaya uçurmak."

"Sefil adam!" diye bağırdım. "Ver onu bana!"

Bana fünyeyi verdi. Bize liderlik edebilecek başka biri olmadığını görünce, başlığımı çıkarıp bir şapka taktım ve bir silah kaptım. On iki ve on yaşlarındaki küçük erkek kardeşlerimi buldum. "Haydi," dedim. "Ülkemiz için canımız pahasına savaşalım!"

Topları doldurup surlardan ateşledik. İrokualar bundan ürkerek biraz gerilediler. Kalenin içindeki kadınlar ağlaşıyorlardı. Düşmanlarımız korktuğumuzu bilmesinler diye bu kadınların içeride bir odaya kilitlenmelerini emrettim. Güneş batıyor, gökyüzü bulutlarla kaplanıyordu. Kar yağmaya başlamıştı. Hava kararır kararmaz düşmanın tekrar saldıracağını biliyordum. Bütün gece surların üzerinde durup, kaleyi istilacılara karşı koruduk. Ben bir köşeyi aldım. İki kardeşim de birer köşe aldı. Son köşeyi ise seksen yaşındaki bir adam koruyordu! Sekiz gün boyunca kaleyi düşmana karşı savunduk.

En sonunda civardaki bir yerleşimden Fransız askerler gelip saldırganları püskürttü. Marie-Madeleine de Verchères, cesaretinden ötürü Fransız Kanadalılarının kahramanı oldu. Heykeli hâlâ Quebec'tedir.

William Penn'in Kutsal Deneyi

Yeni Fransa ve Yeni İngiltere'deki koloniler hayatta kalma mücadelesi verirken, William Penn adında bir adam farklı bir koloni kurmak için uğraş veriyordu. Penn, Pennsylvania adındaki bu yeni koloninin, bir savaş alanı değil, barış, kardeşlik ve sevgi kolonisi olmasını istiyordu.

Ancak Pennsylvania'nın tarihi dert ve sıkıntıyla doluydu!

Pennsylvania'nın hikâyesi 1660'da, on altı yaşındaki William Penn Oxford Üniversitesi'nde okurken başladı. İngilizler kısa bir süre önce II. Charles'ı İngiltere'ye geri çağırmaya karar vermişlerdi. İngiliz donanmasında bir subay olan William'ın babası, II. Charles'ı İngiltere'ye geri getiren gemiye komuta ediyordu. William'ın babasından çok memnun kalan II. Charles da onu amiral ve şövalye yaptı. II. Charles Londra'da taç giydiğinde, Amiral Penn ona hazinesi için on altı bin sterlin borç verdi ki bu miktar bir çiftçinin veya tüccarın ömrü boyunca kazanabileceğinden fazlaydı!

Amiral Penn, William'ın yeni kraliyet sarayında –belki bir elçi veya subay olarak– önemli bir mevkie sahip olmasını istiyordu. Fakat William, Oxford'da Hakikat Dostları Topluluğu adında dini bir grubun toplantılarına katılmaya başlamıştı. Dostların lakabı "Titreyenler" (Quakers) idi, çünkü onların Tanrı'nın huzurunda "titredikleri" söyleniyordu. Titreyenler İngiltere Kilisesi'ni reddediyorlardı. Basit kiliselerde toplanarak, oturup sessizce dua ediyor ve Tanrı'nın sözlerinin doğrudan kalplerine gelmesini bekliyorlardı. Herkesin eşit olması gerektiğine inanıyorlardı. Bu yüzden "siz" kelimesini kullanmaktan vazgeçtiler, çünkü o günlerde insanlar "siz" kelimesini üst düzeydekilerle konuşurken, "sen" kelimesini de eşitleriyle konuşurken kullanırlardı. Titreyenler kiminle konuşurlarsa konuşsunlar "sen" kelimesini kullanır, şapkalarını kralın huzurunda bile çıkarmazlardı! Bu bir başkaldırıya benziyordu, bu yüzden Titreyenler sık sık tutuklanıp hapse atılırlardı.

Amiral Penn William'ın bir Titreyen olmasını istemiyordu. O yüzden eve dönmesini emretti ve onu Fransa'ya gönderdi. William, Fransa'da XIV. Louis ile tanıştı; göz alıcı, güzel mi güzel Fransız sarayında Fransız kıyafetlerini ve görgü kurallarını öğrendi. Döndüğünde, varlıklı bir aristokrat yaşamı sürdürmekten memnun görünüyordu. Partilere ve balolara gitti. Asker olmaya karar verdi ve baştan aşağı zırhlara bürünmüş olarak bir portresini yaptırdı.

Ancak William sosyetik genç adam rolünü oynarken, aslında kafasında hâlâ Titreyen fikirleri vardı. Çok geçmeden Titreyen toplantılarına tekrar katılmaya başladı. Yirmi iki yaşındaki Willi-

am Penn bir gün bir Titreyen toplantısındayken aniden büyük bir mutluluk hissetti. Daha sonra, "Tanrı beni ziyaret etti, kati sesi ve Ebedi Kelamının şahadetiyle," dedi. Bu durumda William artık asker olamazdı, çünkü Titreyenler savaşmanın yanlış olduğuna inanırlardı. Ve kesinlikle bir kraliyet elçisi de olamazdı çünkü Titreyenler sarayda pek gözde değillerdi. Amiral Penn oğlunun Titreyen olduğunu öğrendiğinde o kadar öfkelendi ki onu evden kovarak bir daha geri gelmemesini söyledi.

William Penn arkadaşlarıyla birlikte yaşamak üzere Londra'ya gitti. Titreyen inançlarını savunan kitapçıklar yazıp, halka vaaz vermekten hapse atıldı. Serbest bırakıldığında ise babasının ölmek üzere olduğunu öğrendi. Babasının yanında olmak için hemen evine gitti. On gün sonra Amiral Penn hayatını kaybetti.

William sonraki üç yıl boyunca Titreyen fikirlerini yazdı, bu fikirler üzerinde düşündü. Bu esnada Titreyenler İngiltere'nin dört bir yanında inançları yüzünden hapse atılıyorlardı. William Penn Kuzey Amerika'da Püritenlerin istedikleri gibi ibadet edebildikleri koloniler kurduklarını biliyordu. Titreyenler da pekâlâ koloni kurabilirlerdi?

Böylece William II. Charles'a bir mektup yazarak, Penn ailesine hâlâ on altı bin sterlin borcu olduğunu hatırlattı. Kraldan, bunu para olarak değil de, Kuzey Amerika'da toprak olarak ödemesini rica etti.

II. Charles kabul etti ve o topraklara William'ın babasının onuruna Pennsylvania adı verilmesinde ısrar etti. 1681'de William Penn'e, Delaware Nehri'nin batı kıyılarında bir toprak parçası verdi. Toprak parçasının büyüklüğü İngiltere kadar vardı.

William Penn'in niyeti, bu topraklarda, Titreyen fikirlerinin izleneceği bir koloni kurmaktı. Yerleşimcilerin kardeşçe yaşamalarını ve herkesin birbirine eşit olmasını istiyordu. Başkentin adı Kardeşçe Sevgi Şehri –Yunancada *Philadelphia*– olacaktı. Koloniciler kendi kendilerini yönetecekti! William Penn onlara yardımcı olmak için, koloninin nasıl yönetileceğini açıklayan İdare Yapısı adını verdiği talimatları yazıya geçirdi. Koloniciler üç lider grubunu seçmek

için oy vereceklerdi: konsey, meclis ve vali. Konsey yasa yapacak, meclis yasaların geçip geçmeyeceğine dair oy kullanacak ve vali de yasalara uyulmasını sağlayacaktı. Bu sayede tek bir grup bütün güce sahip olamayacaktı. Daha sonra, bu İdare Yapısı Amerikan Anayasası için bir model olacaktı.

William Penn Amerika Yerlilerini de unutmamıştı. Onlara mesaj göndererek, kolonicilerin kullandıkları bütün topraklar için ödeme yapacağına söz verdi. Yeni kolonisinin talimatlarında şöyle yazmıştı: "Hiç kimse hiçbir şekil ve şart altında, sözlü veya fiili olarak, hiçbir Kızılderili'ye hakaret veya haksızlık edemez... Kızılderililerin de hoşlandıkları her şeyi yapma özgürlüğü vardır."

1682'de, William Penn yüz koloniciyle birlikte Pennsylvania'ya geldi. Ertesi yıl gelen yirmi üç gemi de her seferinde yeni yerleşimciler getirince toplamda nüfus iki bine ulaştı!

Ancak güneyindeki Maryland kolonisinin valisi Pennsylvania'nın büyümesini endişeyle izliyordu. Pennsylvania kolonicilerinin Maryland'e ait olması gereken topraklara yerleşmekte olduklarını düşünüyordu. William Penn'in gelişinden tam iki yıl sonra, Maryland valisi İngiltere'ye gidip kraldan Pennsylvania topraklarının bir kısmını isteyeceğini açıkladı.

William Penn kolonisinden bu kadar çabuk ayrılmak istemiyordu. Fakat başka seçeneği yoktu. Maryland valisinin peşinden İngiltere'ye gidip Pennsylvania'nın toprakları üzerindeki haklarını savunmak zorundaydı. Böylece üzgün bir halde bir gemiye binerek, Atlantik üzerindeki uzun yolculuğuna başladı.

Ve on beş yıl boyunca da dönmedi!

İngiltere'ye vardığında, II. Charles'ın onunla görüşemeyecek kadar hasta olduğunu öğrendi. Çok geçmeden II. Charles arkasında bir oğul bırakmadan öldü. Kardeşi II. James taht üzerinde hak iddia etti.

Fakat II. James Katolik'ti. İngiltere halkı dehşete kapılmıştı. Acaba bu, İngiltere'nin Katolik bir ülke olacağı anlamına mı geliyordu? Sonra daha da endişe verici bir şey oldu: II. James'in bir oğlu oldu. O ve eşi bu küçük çocuğu iyi bir Katolik –ve James'in varisi ola-

rak– yetiştirmeyi planlıyorlardı. Artık İngiltere tam bir Katolik kral hanedanıyla karşı karşıya olabilirdi!

İngiliz Protestanlar baş kaldırdılar ve James'in Hollanda'da yaşayan büyük kızı Mary'ye bir haber gönderdiler. Mary Protestan'dı ve Hollandalı bir asilzade olan Orange'lı III. William'la evlenmişti. İkisi de Protestan'dı. İngiliz Protestanlar, "İngiltere'ye gelip tahta çıkın!" diye yalvardılar. "Kral ve kraliçe olun ve bizi bu Katolik hâkimiyetinden kurtarın!"

William ile Mary bu teklifi kabul ettiler. Ayrıca Parlamentonun onayı olmadan kanun çıkarmaya çalışmayacaklarına dair bir belge imzalamayı da kabul ettiler. Kasım 1688'de, 14.000 Protestan askerle birlikte İngiltere'ye doğru yelken açtılar. Onlar karaya ayak basar basmaz, James'in kraliyet ordusu onu terk ederek yeni Protestan hükümdarlara kucak açtı! James, kardeşi gibi Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı.

William Penn

İngiltere'deki Protestanlar çok sevinmişlerdi. Artık, tiran olmayacaklarına söz vermiş olan Protestan bir kral ve kraliçeleri vardı. İngilizler buna Şanlı Devrim adını verdiler. Yeni hükümdarlar II. Mary ve III. William iktidarı asla Parlamento'dan almaya çalışmayacaktı.

Fakat Devrim William Penn için pek şanlı olmadı. Üç kez, krala olan sadakatinden şüphelenildiği için tutuklandı. Serbest bırakıldığı her seferinde Philadelphia'ya giden bir gemi bulmaya çalıştı ama başaramadı. Sonunda saklanmak zorunda kaldı. Yıllarca saklanmaya devam etti.

Nihayet II. James'in geri döneceğine ilişkin korkular yatışmaya başladığında, William saklandığı yerden çıkabildi de Kuzey Amerika'ya giden bir gemiden bilet aldı. Philadelphia limanının iskelesinde yürürken gözlerine inanamıyordu. On beş yılda Philadelphia bütün Kuzey Amerika'daki en büyük ikinci şehir haline gelmişti. Şehir; dükkânlar, yüksek tuğla evler, geniş caddeler ve binlerce insanla dolmuştu. Kutsal Deney başarılı olmuştu.

Günümüzde William Penn'in heykeli Philadelphia belediye binasının tepesinde yer alır. Heykel on bir metre yüksekliğindedir. Yıllarca, William Penn'in planladığı şehrin daima en yüksek noktasında olması için, Philadelphia'daki hiçbir binanın heykelin şapkasının kenarından daha yüksek olmasına izin verilmemiştir.

16

Batı

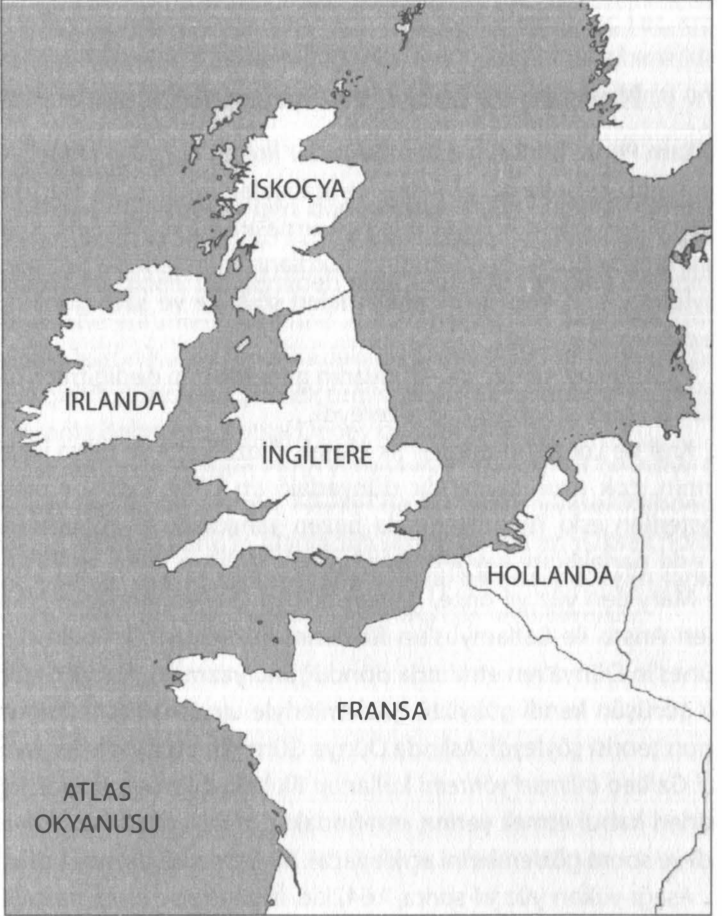
Newton ve Locke'un Evrensel Yasaları

William Penn, herkesin eşit olduğu bir koloni kurmayı amaçlıyordu. İngiltere halkı da yeni kral ve kraliçeleri William ve Mary'nin, sadece *halkın* istediği kanunları çıkarmasını istiyordu. Peki, kralın canının istediğini yapabildiği ve Lordların mülklerinde gezinerek köylülere itaat etmelerini emrettikleri şövalye ve şato günlerine ne olmuştu?

İngiltere ve Avrupa'da –dünyanın genelde Batı dediğimiz bölümü– bu günler sona ermek üzereydi.

Kral ve Lordların günleri ilk olarak, filozofların ve bilim insanlarının, çok uzun zamandır dünyadaki en bilge insanlar olarak gösterilen eski Yunanlıların da bazen yanıldıklarını anlamalarıyla eski parlaklığını kaybetmeye başladı. William Penn ve William ile Mary'den yüz yıl önce, İtalyan bilimci Galileo, antikçağ bilimcileri Aristo ile Batlamyus'un fikirlerini incelemişti. İki bilimci de Güneş'in Dünya'nın etrafında döndüğünü yazmıştı. Ancak Galileo bu görüşün kendi gökyüzü gözlemleriyle uyuşmadığını fark etti. Onun teorisi şöyleydi: Aslında Dünya Güneş'in etrafında dönüyordu! Galileo *bilimsel yöntemi* kullanan ilk bilimcilerden biriydi. Eski fikirleri kabul etmek yerine, etrafındaki dünyayı dikkatle gözlemledi ve sonra gözlemlerini açıklayacak bir teori oluşturmaya çalıştı.

Aşağı yukarı yüz yıl sonra, 1642'de, İngiltere'de zayıf, hastalıklı bir bebek dünyaya geldi. Anne-babası yaşamasını beklemiyordu fakat yine de İncil'de bahsi geçen İbrahim ve Sara'nın bebeğine istinaden çocuklarına Isaac adını verdiler. Isaac *yaşadı*. Aslına bakarsanız, Isaac Newton seksen dört yaşına kadar yaşadı! Ve bu seksen dört yılda Galileo'nun fikirlerini daha da ileriye götürdü.

Devrim sırasında Avrupa

Isaac Newton, büyüdükçe doğa olaylarına daha çok merak duymaya başladı. Bulabildiği her kitabı okudu. Bilimsel deneyler yaptı. Kurşunu ve bakırı altına dönüştürmek için çok uğraştı ama başaramadı.

Isaac on sekiz yaşındayken, İngiliz halkı II. Charles'ı tahta çıkması için davet etti. Üç yıl sonra, Isaac Newton Cambridge Üniversitesi'ne bilim eğitimi almaya gitti. Orada ona Platon ile Aristo'nun fikirlerini okuması söylendi, fakat Newton, Galileo ve Kopernik gibi modern bilimcilerin fikirlerinin gerçeğe daha yakın olduğunu düşünüyordu. Newton not defterine şöyle yazmıştı: "*Amicus Plato amicus Aristoteles magis amica veritas.*" Yani şöyle demişti: "Platon dostum, Aristo da dostum ama en iyi dostum hakikattir."

Cambridge veba yüzünden kapanınca, Isaac Newton evine döndü. Dünyayı incelemeye devam ederek, doğa olaylarının ilkelerini çözmeye çalıştı. O, çalışmalarına, yazı ve incelemelerine devam ederken, tahtta II. Charles oturuyordu; sonra hastalanıp ölünce yerine II. James geçti.

Bir gün Isaac Newton pencereden dalgın dalgın elma bahçelerine bakarken, bir elmanın yere düştüğünü gördü. Aklından şunlar geçti: "Neden elma her zaman yere düşüyor? Neden elma hiçbir zaman yana veya yukarıya gitmiyor? Elmanın her zaman tamı tamına aynı şekilde düşmesinde etkili olan bir kuvvet olmalı!"

Newton, gözlemlemeye, deneyler yapmaya ve düşünmeye devam etti, ta ki elma üzerinde etkili olan kuvveti tanımlayana dek. Bu kuvvete, Latince "ağır" anlamına gelen *grave* kelimesine istinaden *gravity* yani yerçekimi adını verdi. Bu "ağır" kuvvet, dünya gibi büyük cisimlerin, nesneleri kendilerine çeken bir kuvvete sahip oldukları anlamına gelir. Isaac Newton, matematikten yararlanarak, bu kuvvetin evrenin herhangi bir yerindeki etki gücünü öngörebileceğini gördü. Artık bir elma düştüğünde, Newton, elmanın tam olarak hangi hızda düştüğünü, yere ne zaman çarpacağını söyleyebilirdi.

Günümüzde yerçekimi yasaları adını verdiğimiz Newton'un yeni kuralları evrendeki her hareketin veya devinimin, onu yöneten bir yasası olduğunu gösterdi. Evren gizemli, sihirli, muazzam bir bilmece değildi. Bilakis insanlar neler olacağını kestirebilir, hatta öngörebilirlerdi. Evren sürekli olarak aynı şekilde çalışan bir makine gibiydi. 1687'de II. James hâlâ tahttayken (ve Katolik yöntemleri yüzünden gitgide gözden düşerken) Isaac Newton fikirlerini *Principia Mathematica* (Matematiğin İlkeleri) adlı bir kitapta yayımladı.

Newton'un, evrenin tümüne hâkim olan yasalar hakkındaki fikirleri sadece diğer bilimcileri etkilemekle kalmadı. (Fikirler hakkında düşünen) *filozoflar*, (para ve ilkeleri hakkında fikir yürüten) *ekonomistler* ve (ülkelerin yönetim biçimi hakkında düşünen) *siyaset felsefecileri* gibi düşünürler, nesneleri yöneten evrensel yasaların insanları da yönettiğini düşünmeye başladılar. Eğer insanları gözlemlemek ve davranış biçimleri hakkında teoriler üretmek için bilimsel yöntemden faydalanabilirlerse, bu evrensel yasaları keşfetmek mümkün olabilirdi. Bu takdirde yaşam artık gizemli bir şey olmaktan çıkardı. Böylece bir ülke yoksullaşırken, başka bir ülkenin neden refaha kavuştuğunu, bir ülke savaşı kaybettiği halde, diğerinin neden kazandığını anlayabilirlerdi. Evrensel yasalar bunların hepsini açıklayabilirdi!

Yine bir İngiliz olan John Locke bu evrensel yasaları keşfetmeye kararlıydı. İngilizler I. Charles'a karşı ayaklandıklarında, John Locke on yedi yaşındaydı. İçsavaş sırasında babası kraliyet karşıtı güçlere katılarak Charles'ın ordusuna karşı savaştı. Charles'ın idam edilmesinden sonra, John Locke Oxford'a okumaya gitti. Tarih ve Yunan Felsefesi bölümünde okuyacaktı fakat Isaac Newton gibi John Locke da bu fikirlerin eskimiş olduğunu düşünüyor, bilimsel deneyler yapmak ve modern filozofların yeni fikirlerini okumak istiyordu.

II. Charles İngiltere'ye döndüğünde, Locke yirmi sekiz yaşına girmişti. Kralın destekçileri Locke'un cumhuriyeti krala tercih ettiğini biliyorlardı. Locke tutuklanmaktan, hatta idam edilmekten

korkuyordu. Bu yüzden İngiltere'den ayrılarak Fransa, Hollanda ve diğer Avrupa ülkelerine gidip diğer biliminsanları ve filozoflardan bir şeyler öğrendi. II. James'in saltanatı sırasında İngiltere'nin dışındaydı. Mary ve William muzaffer bir şekilde İngiltere'ye geldiklerinde, John Locke Mary'nin kraliyet ekibinin bir üyesi olarak İngiltere'ye geri döndü.

İngiltere artık bir *meşrutiyet* –kral ve kraliçenin, Parlamento'nun yaptığı yasalara uymak zorunda olduğu yönetim biçimi– olduğundan, John Locke'un da sırf bir yönetim şeklini diğerine tercih ettiği için tutuklanmaktan endişelenmesine gerek kalmamıştı. Artık son yıllarda geliştirdiği fikirlerini yazıya geçirmekte özgürdü. İngiltere'ye döndükten sonraki yıl,1690'da, John Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme* adında bir kitap yayımladı.

John Locke kitabında, insanların davranış biçimlerini öngörebilen evrensel yasalar keşfetmiş olduğunu açıkladı. Bütün insanların eşit olduğunu yazdı. Her insanın, "doğal yasalara" göre, "yaşam, sağlık, özgürlük ve varlık" elde etme hakkı vardı. Hiçbir kralın, Tanrı'nın kendisine, tebaasını idam ettirme, hapse attırma veya mallarını elinden alma gibi ilahi bir güç verdiğini iddia etme hakkı yoktu.

Ancak Locke şehir veya ülkelerde toplanmış insan gruplarının, kanun yapacak ve icra edecek *birisine* ihtiyaçları olduğunu da ekledi. Bu yüzden insanlar gruplar halinde bir araya gelerek bir sözleşme yapmalılardı. Bu sözleşme içlerinden bazılarına diğerlerini yönetme hakkı verirdi, fakat yöneticiler ancak halkın onlara vermeye istekli oldukları kadar güç sahibi olabilirlerdi. Yöneticiler tebaalarının "yaşam, sağlık, özgürlük ve varlıklarını" ellerinden alamazlardı. Eğer tebaalarını "yıkıma uğratır, köleleştirir veya... yoksullaştırırlarsa" insanlar bir araya gelerek sözleşmenin artık geçerli olmadığını beyan eder ve yöneticileri görevlerinden alıp yeni yöneticiler atayabilirlerdi. "Yönetilen insanların," diye yazdı Locke, "esas alabilecekleri bir tüzük olmalı... Ve başka bir kişinin değişken, belirsiz, keyfi iradesine tabi olmamalılar." Başka bir deyişle, bir kral dahi yasalara uymak zorundadır, yoksa tahtını kaybeder.

John Locke ayrıca, her yöneticinin baştan çıkarak gücünü kötüye kullanabileceğini de düşünüyordu. Bu yüzden iyi bir yönetimin, William Penn'in kolonisi gibi üç kısımdan oluşması gerektiğini yazdı. Bir grup yasaları yapacak, başka bir grup uygulayacak, üçüncü bir grup da başka ülkelerle savaşmaktan sorumlu olacaktı. Bu şekilde hiçbir kral sadece kendi yararına yasa yapamaz veya sırf zenginleşmek veya daha önemli hale gelmek için savaş başlatamazdı.

Isaac Newton, John Locke ve İngiltere ile Avrupa'da yaşayan birçok insan yönetim hakkındaki bu fikirleri kabul etmeye ve ayrıca gözlem yoluyla keşfedilmiş bu evrensel yasaların, insan yaşamının her yönünü yönettiğine inanmaya başladılar. Günümüzde genellikle bu fikirlerden "Batı fikirleri" diye söz ederiz. Kimi zaman da bu fikirlerin popüler olduğu dönemden "Aydınlanma" çağı olarak söz ederiz.

Ancak John Locke'un yaşadığı günlerde Doğu ülkeleri genellikle Batı'yla aynı görüşte değildi. Aslına bakarsanız, Japonya'nın limanlarını kapatmasının nedenlerinden biri de Aydınlanma fikirlerinin içeriye girmesine –ve Japon vatandaşlarının shogun'un gücünü sorgulamalarına– engel olmaktı.

Bilimsel Ziraat

Soğuk, karanlık bir mart günü; saat sabahın beşi. İngiltere'nin güneyindeki bir çiftçinin kulübesinin taş basamakları buz tutmuş; bacanın dumanı yeni yeni tütüyor. Yakınlardaki bir taş duvarın karşısındaki bir koyun sürüsü umutla kulübeye doğru bakarken, ara sıra içlerinden biri *meliyor*.

William Barkely kalkalı bir saat olmuş. Lazımlıkları boşaltmış, içeriye odun getirip ateşe atmış. Karısı Joan günlük ekmeği yoğuruyor; hamur, fırınlanmaya hazır hale gelene dek ateşin yanında kabaracak. Üç çocuk hâlâ uyuyor ama Joan'un kulağı bebeği Matilda'da. William duvardan bir ip indirerek feneri yakıyor. İneklerden birini kesmek için ahıra doğru gidiyor. Bir gün öncesinden kalma, bir tabak biraya batırılmış yulaf ekmeğinden ibaret her günkü kahvaltısını çoktan yapmış.

Çok uzaklarda, konforlu bir Londra malikânesinde ise şimdi yetmiş dokuz yaşında olan Isaac Newton hâlâ uyuyor. Bir-iki saat içinde bir hizmetçi sabah çayını getirip ateşine odun atacak. Isaac Newton omzuna battaniyeler sarılı olduğu halde yatağında doğrularak çayını içecek ve uşağının gelip kıyafetlerini hazırlamasını bekleyecek. Giyinir giyinmez, ızgara balık, elma kurusu ve beyaz ekmekten oluşan kahvaltısının başına oturacak. Atlı arabası onu bekliyor; sabahın soğuğunda tir tir titreyen arabacı koltuğunda büzülmüş. Newton kahvaltısını yapınca, arabacı onu Wood Caddesi'ndeki sıcak ve konforlu bir taverna olan Mitre'ye götürecek. Newton buradaki, biliminsanlarından oluşan Kraliyet Topluluğunun başkanı. Toplantıdan sonra Newton fırından yeni çıkmış rosto, soğuk adaçayı çorbası, şarap ve elmalı tarttan oluşan yemeğini yiyip, tavernanın harlayan ateşinin önündeki deri sandalyede kestirecek.

Varlıklı bir filozof ve bilimcinin yaşamı, yoğun çalışan bir çiftçinin yaşamından çok farklı görünüyor! Ancak evrensel yasaları keşfetmeye çalışan Newton ve Locke gibi düşünürler, günlerini yazmak ve (elleriyle çalışmak yerine) düşünmekle geçirmeye maddi gücü yeten varlıklı insanlar olsalar da, buldukları Evrensel Yasalar William ve Joan gibi çiftçilerin yaşamlarını değiştirdi.

William, babasından ve büyükbabasından farklı bir biçimde toprağı işliyor. Evrensel doğa yasalarından yararlanılarak bulunan yeni *bilimsel* ziraat yöntemlerini kullanıyor.

Doğal dünyayı açıklayabilecek yasaların keşfedilebileceği düşüncesi kısa sürede günlük yaşamın pratik ayrıntılarını değiştirmeye başladı. Sonuçta eğer evren ve insanlar evrensel yasalar tarafından yönetiliyorsa, o zaman mahsuller ve hayvanlar da evrensel yasalar tarafından yönetiliyor demekti. Eğer çiftçiler bu yasaları bilirlerse, onlardan, daha büyük mahsuller almak ve daha sağlıklı hayvanlar yetiştirmek için yararlanabilirlerdi.

William Barkely ailesi için bir inek kesmeye hazırlanıyor. Yirmi yıl önce, yoksul aileler kışın veya bahar başlarında et yiyemezlerdi. Fakat William'ın elinde ailesi için bol miktarda et var

çünkü o, bitki ve hayvanlara ilişkin evrensel yasalardan bazılarını biliyor.

Yüzyıllardır çiftçiler buğday ekilen tarlaların yıllar geçtikçe daha az mahsul verdiğini biliyorlardı. Buğday topraktaki mineralleri tükettiği için mineraller azaldıkça buğday da küçülüp incelirdi. Bu yüzden çiftçiler bir yıl buğday, ertesi yıl arpa eker, üçüncü yıl da topraktaki minerallerin geri gelmesi için tarlaları boş bırakırlardı.

Oysa İngiliz ve Hollandalı çiftçiler bitkilerin yaşamını yöneten evrensel yasaları araştırmaya başladıklarında, farklı bitki türlerinin farklı mineral türlerini kullandıklarını keşfettiler. Büyük bir mülkü olan İngiliz çiftçi Lort Charles Townshend yeni bir ürün rotasyonu ortaya attı. Turp ve yonca, mineralleri toprağa *geri verdiği* için, önce buğday, sonra turp, daha sonra arpa veya yulaf ve en sonunda da yonca ekilmesini önerdi. Bu dört yıllık rotasyonu kullanan çiftçiler tarlalarını her yıl ekebilirlerdi. Hem daha çok tahılları, hem de büyükbaş hayvanlarının daha çok yemi –turp ve yonca– olurdu. Çok geçmeden, birçok İngiliz çiftçi Townshend'in ürün rotasyonunu kullanmaya başladı ve ona da "Turp Townshend" lakabı takıldı.

Artık çiftçilerin ellerinde daha çok tahıl ve hayvan yemi olduğu için, yıl boyunca daha büyük hayvan sürülerini beslemeye güçleri yetiyordu. Ayrıca yıl içinde de istedikleri zaman et yiyebiliyorlardı!

William Barkely ve ailesi bu akşam yemekte sığır eti yiyecek. William Barkely eti pişirilmek üzere hazırladıktan sonra, sürüyü beslemek için koyun ağılına gidiyor. William'ın koyunları bol miktarda kalın yünleri olan, büyük, besili koyunlar. William birkaç yıldır iri, sağlıklı kuzular elde etmek için en iyi koyunlarını dikkatle damızlık yetiştiriyor. Artık onun sürüsü yöredeki en mükemmel sürü!

William'ın büyükbabasının, en iyi koyunlarını çiftleştirme imkânı yoktu. *Onun* zamanında çiftçilerin ürünlerini yetiştirip, sürülerini otlamaya çıkarabilecekleri özel, çitli tarlalar yoktu. Açık tarlaların sahibi kasabalardı ve kasabadaki herkes tarlaları birlikte ekip biçerdi. Herkesin inekleri ve koyunları ortak otlakta birlikte otlardı.

Ancak bilimsel ziraat, ürün rotasyonuna ilgiyi artırınca artık çiftçiler kendi tarlalarını mümkün olan en modern şekilde sürmek istiyorlardı. Bunun üzerine İngiliz hükümeti Çit Yasası adı verilen bir yasa çıkardı. Bu yasaya göre, ortak tarlalar her biri çitlerle çevrili özel tarlalara bölündü. Çit sayesinde her bir çiftçi ürünlerini rotasyona tabi tutup tarlalarını gübreleyebilir ve hangi hayvanların çiftleşeceklerini belirleyebilirdi. Bir koyun yetiştiricisi yalnızca en iyi koyunlarını damızlık yetiştirebilirdi. Bir mandıra çiftçisi yalnızca en besili sığırları çiftleştirerek kesimlik daha çok inek yetiştirebilirdi. Aslına bakarsanız, Robert Bakewell adında bir çiftçi farklı sürülerden en besili inekleri çiftleştirerek New Leicestershire adı verilen yepyeni bir inek cinsi oluşturdu. Bu hayvan çabuk yağ bağladığı için İngilizler bol yağlı sığır etini yıl boyunca yiyebiliyorlardı.

Ancak Çit Yasası bütün çiftçileri memnun etmedi. Bir kasaba topraklarını çit ile çevirdiğinde, tarlaları bölmek için hükümet görevlileri gelirdi. Tarlaları alan çiftçiler görevlilere ödeme yapmak ve ayrıca topraklarını çevirecek çitler ve taş duvarlar için de para ödemek zorundalardı. Kasabası çit ile çevrildiğinde William'ın bunları karşılayacak parası vardı fakat civardaki diğer yoksul çiftçilerin ellerinde yeterli paraları yoktu. Çiftliklerini zengin çiftçilere satmak zorunda kaldılar. William bunlardan birini satın aldı. Artık çiftliğinin büyüklüğü iki katına çıkmıştı.

William koyunlarını besledikten sonra, saban atına koşum takmaya gidiyor. Artık günün geri kalanında yapacağı iş, erken bahar buğdayını ekmek. Atını, üstünde iki kutu ve altında iki keskin, içi boş tahta kanadı olan kare biçiminde tahta bir makineye koşuyor. Bu yeni icat sayesinde tarlalarının verimi daha da artmış. Babası tohumları, tarlada yürüyüp etrafına saçarak ekerdi. Bazı tohumlar filizlenirken bazıları da heba olurdu. Bir kısmını kuşlar yer, bir kısmı da filizlenemeden güneşte kavrulurdu. *Çıkan* bitkiler de düzenli sıralar halinde olmadığı için, William'ın babası ürünlere bakıp, yabani otları temizleyeceği zamanlarda, aralarında yürüyemezdi.

Ancak daha sonra, bir bilimci ve çiftçi olan Jethro Tull, tohum ekeri icat etti. William'ın atı tohum ekeri tarlada çekerken, iki tahta kanat toprakta dar, eşit izler açacak. *Tohum silosu* adı verilen kutulardan tohumlar düşerek saban izlerine girecek. Güneşten ve tohumları yiyen kuşlardan korunan ve bir önceki yıl turp dikilen zengin topraktan beslenen William'ın buğday tohumları kilelerce ürün verecek. William bu buğdayın bir kısmını satarken, geri kalanıyla da ailesini, koyun ve keçilerini doyuracak.

İngiltere'nin dört bir yanında William gibi çiftçiler bu yeni bilimsel ziraat yöntemlerini kullanıyorlar. Eski ürün yetiştirme ve hayvan bakma yöntemleri yok olurken bir Ziraat Devrimi meydana geliyor.

17

Rusya'nın Yüzünü Batı'ya Dönmesi

Büyük Petro

İngiliz çiftçilerle Avrupalı felsefeciler Batı'da, Japon ve Çin halkı da Doğu'da yaşıyorsa, ortada kalan bölgede kimler yaşıyordu dersiniz?

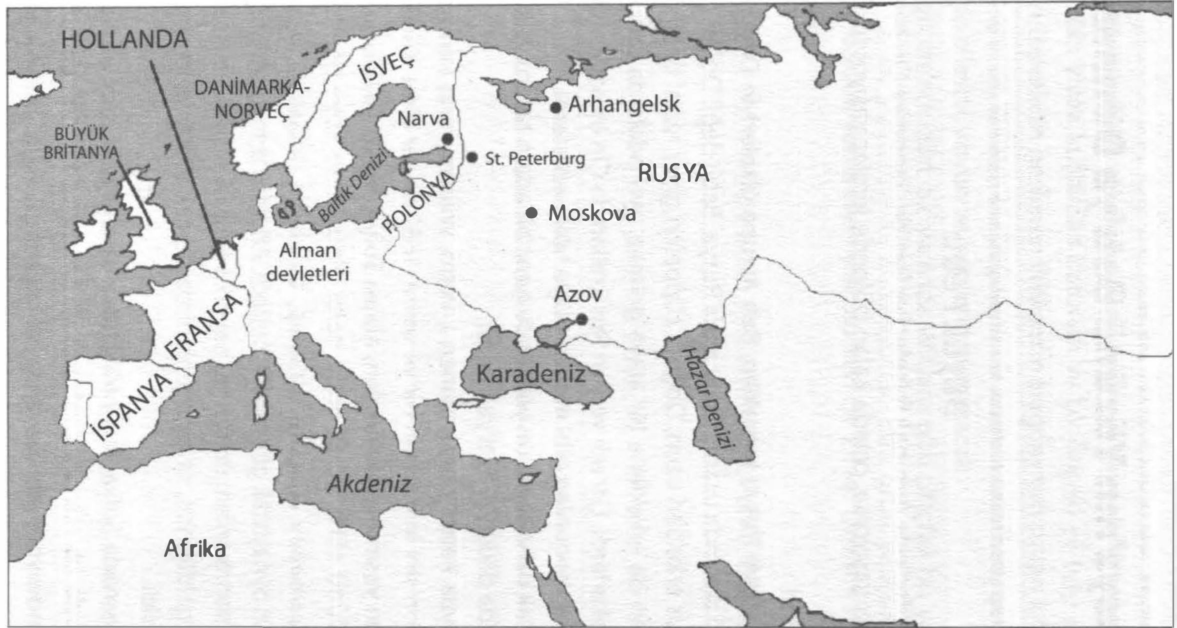
Ruslar!

Muazzam Rusya toprakları, Batı Avrupa ülkeleriyle Doğu Asya ülkeleri arasında uzanır. Ortaçağda Rusya, Batılı değil Doğulu sayılırdı. Rus erkekleri uzun, Doğulu cüppeleri giyer, sakal bırakır, Rus kadınları da erkeklerle bir araya gelmez, ayrı odalarda oturur ve peçe takarlardı. *Çar* adı verilen Rus kralları da Çin imparatorları ve Japonya shogunları gibi mutlak güçle hükmederlerdi.

Ancak daha sonra on yedisinde genç bir adam hâkimiyeti eline aldığında dikkatini Batı'ya çevirdi.

"Büyük Petro" olarak bilinen I. Petro, William Penn Pennsylvania kolonisini kurduktan bir yıl sonra, 1682'de çar oldu. Küçük çar daha on yaşında olduğundan, ablası Sofya, Moskova'daki sarayın kontrolünü eline alarak onun naibi oldu. Petro köye gönderildi, orada zamanını ağaçlara tırmanıp, tarlalarda dolaşarak ve savaş oyunları oynayarak geçirmeye başladı. Arkadaşlarını gruplara ayırdıktan sonra onlara üniforma, bayrak ve davul verirdi. Petro on bir yaşına geldiğinde, savaş oyunlarında gerçek toplar kullanmasına izin verildi.

Bu esnada Sofya, Rus birliklerinin savaşa girmesini emretmiş, çar tacıyla bir resmini yaptırmış ve giderek daha çok *gerçek* Rus çarı kendisiymiş gibi davranmaya başlamıştı. Petro on yedi yaşındayken, Sofya kraliyet muhafızlarını, kırsaldaki evlerinde Petro ve annesine saldırmaya ikna etmeye çalıştı. Fakat kraliyet muhafızları

Büyük Petro'nun saltanatı sırasında Rusya

onun bu isteğini reddettiler! Sofya'dan ve zorbalığından usanmışlardı. Bilakis Rusya'nın meşru çarı Petro'ya bağlılık yemini ettiler. Kardeşinden korkan Sofya bir manastıra kaçtı ve ömrünün geri kalanını orada geçirdi.

Artık Petro resmen çardı.

Petro, kendini bildi bileli Batı'ya hayrandı. Ancak Rusya'ya çok fazla Avrupalı gelmiyordu ve Rusya'ya yerleşmiş olanlar da Ruslardan ayrı, "yabancılar" için ayrılmış özel kolonilerde yaşıyorlardı. Petro bu kolonilerde saatlerce zaman geçirir, orada yaşayan Batılılarla konuşurdu. Hatta oradaki bir barakada bulduğu eski, çürümüş bir İngiliz yelkenlisine hayran kalmıştı. Petro İngilizlerinkine benzer gemiler istiyordu. Avrupa'ya yelken açabilecek bir donanma kurmak istiyordu. Rus balını, mumunu ve kürklerini Avrupa'ya götürüp, oradan da Rusların yararlanması için Batı'nın bütün lükslerini getirecek bir ticaret filosu istiyordu.

Fakat Petro Rusya'nın, gemilerin girip çıkabileceği iyi bir limanı olmadan Batı'yı asla ziyaret edemeyeceğinin farkındaydı. Rusya'nın kuzey kıyıları çok soğuk ve buzlarla kaplı olduğu için gemiler yılın çoğunda oraya ulaşamazlardı. Petro'nun tek liman kenti olan Arhangelsk de fazla kuzeydeydi; limanı buzlardan ötürü altı ay kapanıyordu. Soğuk kutup kışları sırasında güneş sadece beş saatliğine doğardı. Ve hava o kadar soğuktu ki tükürecek olsanız tükürüğünüz yere varmadan donardı.

Rusya'nın sıcak bir limana ihtiyacı vardı ve Peter bir tanesine göz koymuştu: Azak limanı. Azak Denizi doğrudan Karadeniz'e, Karadeniz de Akdeniz'e açılıyordu. Azak Osmanlı Türklerine aitti fakat Peter Rus ordusunun savaşta Türkleri yenip Azak'ı alabileceğinden emindi.

Dolayısıyla Petro ordusunu Azak'a sürerek limanı koruyan kaleyi kuşattı. Teslim olmalarını bildiren bir yazıyı bir okun ucuna iliştirdi ve bir okçuya şehre atmasını emretti. Ancak Türkler Petro'nun talebine gülüp geçtiler. Petro bunun nedenini kısa sürede çözdü. Türk gemileri, doğrudan Azak'a girerek kalenin içindeki Türklere yiyecek ve silah getiriyordu. Bu esnada, surların dışında karargâh

kuran Rusların yiyecek ve cephanesi tükenmeye yüz tutmuştu. Hava da gitgide soğuyor, vahşi bir kış yaklaşıyordu!

Petro, Türk gemilerini engelleyemezse Azak'ı asla ele geçiremeyeceğini anlamıştı. Bunun üzerine ordusunu geri çekti ve adamlarına bahardan önce yirmi beş savaş gemisi ile yüzlerce mavna yapmalarını emretti. Rus askerleri kış boyunca var güçleriyle bu muazzam filoyu inşa etmek ve kullanmayı öğrenmek için uğraştılar. Bahar geldiğinde, yepyeni Rus donanması Azak'ı kurtarmaya gelen Türk kadırgalarını geri püskürttü. Bu arada, Rus askerleri Azak surlarının yanında molozlardan bir yığın yapmaya başladılar. Yığın yeterli yüksekliğe eriştiğinde, askerler yığının üzerinden kalenin içine girdiler. Türkler teslim olduklarını göstermek için türbanlarını salladılar. Azak düşmüştü!

Artık Petro limanına kavuşmuştu. Ancak halen Batı'yla özgürce ticaret yapamıyordu çünkü Azak Denizi'nin Akdeniz'e çıkışını sağlayan boğazın kontrolü de Osmanlı Türklerinin elindeydi. Petro'nun niyeti Türkleri bu boğazdan da çıkarmaktı. Bu takdirde Batı'ya giden yol tamamen açılacaktı!

Fakat Petro Türklerle savaşmaya devam edecekse yardıma ihtiyacı olacağının farkındaydı. Bu yüzden Avrupa'yı ziyaret etmeye karar verdi. Batılı ülkelerin donanmalarını ve ticari şirketlerini nasıl yönettiklerini görecek, Avrupa uluslarını Osmanlı Türklerine karşı savaşında kendisine katılmaya ikna etmeye çalışacaktı. Batı'ya seyahat eden ilk Rus çarı o olacaktı.

Petro, soylu, memur, hizmetkâr, asker ve denizcilerden oluşan muazzam bir grupla Batı'ya keşif seferine çıktı. Önce Rusya'nın hemen batısındaki Polonya'yı ziyaret etmeyi, sonra da Almanya, Hollanda ve İngiltere'ye gitmeyi planlıyordu. Yolculuğu bir buçuk yıl sürdü! Petro, Batı ülkelerinin başardıkları işleri her yönüyle öğrenmek için aylarca uğraştı. Prusya'da haftalarca topçuluk öğrendi. Hollanda'da, Amsterdam'da, dört ay boyunca Doğu Hindistan Şirketi'nin doklarında çalıştı. İngiltere'yi ziyaretinde ise İngiliz doklarında da bir dört ay geçirdi. Londra Kulesi'ni ve Darphane'yi ziyaret etti. Royal Society'nin toplantılarına katıldı. Hatta bir Tit-

reyenler toplantısına bile gitti ve William Penn'le tanıştı! (Ancak daha sonra saray mensuplarından birine şöyle demiştir: "Ülkeleri için savaşmayacak bir avuç adam ne işe yarar ki?")

Rus çarıyla tanışan Batılılar onun merakına ve kıvrak zekâsına hayran kalsalar da vahşi ve yaban göründüğünü de düşünüyorlardı. Ne bulursa –konyak, votka, şarap, bira– içiyordu. Giysileri yamalıydı ve pek de temiz değildi. Eğer canını sıkarlarsa arkadaşlarını ve danışmanlarını yumruklayıp tekmeliyordu. Hatta bir keresinde, sırf eğlence olsun diye, yardımcılarından birini bütün bir kaplumbağayı yemeye zorlamıştı. Onunla bir baloda tanışan aristokrat bir Alman hanımı, "İnsan onu görünce keşke davranışları biraz daha yontulmuş olsaydı diye içinden geçiriyor… Ayrıca kimsenin ona kibar bir şekilde yemek yemeyi öğretmediği de görülebiliyor," diye yazmıştı.

Petro, Rusya'ya bir sürü yeni fikirle döndü. Daha Batılı görünebilmek için sakalını kesti. Daha sonra, *boyar* denilen soylulara sakallarını kesmelerini emretti. Sakalın onları çok eski moda ve Doğulu gösterdiğini düşünüyordu.

Büyük Peter'in tepesi attığında

Rus soyluları bu durumdan hiç hoşlanmadılar. Onlar Avrupalılara benzemek istemiyorlardı! Birçoğu sakallarının Tanrı'yla aralarındaki özel bir ilişkiyi simgelediğine inanıyordu. Hatta bazıları sakalları olmadan cennete bile giremeyeceklerinden korkuyor, bu yüzden tıraş ettikleri sakallarını, tabutlarına konulması umuduyla özel çantalar içinde yanlarında taşıyorlardı. Fakat Petro son derece kararlıydı. Yanında her zaman makas taşırdı. Ne zaman sakallı bir soylu görse, hemen sakalını kesmeye koyulurdu.

Petro ayrıca soylulara Batı giysileri giymelerini de emretti. Eğer sarayından bir kişinin uzun Doğu tuniği giydiğini görecek olursa, makasıyla eteğini ve kol yenlerini keserdi! Ayrıca kadınların da peçelerini çıkarıp sosyal toplantılarda erkeklerin arasına karışmalarını, hatta özel hocaları olmasını ve erkekler gibi eğitim almalarını istiyordu.

Fakat Petro Rusların daha çok Batılı gibi görünüp davranmalarını istemesine rağmen, onların Batılı *olmalarını* istemiyordu. Fransa ve İspanya gibi ülkelerdeki Batılı filozoflar bütün insanların eşit olduğunu –ve hükümdarların, hatta çarların bile, canlarının istediğini yapacak güce sahip olmaması gerektiğini– savunuyordu. Petro Rusya'nın *o kadar da* Batılı olmasını istemiyordu doğrusu!

Petro'nun Batı'ya Açılan Limanı

Petro'nun Avrupa'ya yaptığı yolculuk başarılı geçmiş, Batı ülkeleri hakkında çok şey öğrenmişti. Ancak aynı zamanda başarısız da olmuştu çünkü İngiltere ve Hollanda'yı Türklere karşı yapacağı savaşta kendisine katılmaya ikna edememişti. Azak Limanı Petro'nun elindeydi fakat hâlâ Akdeniz'e ulaşamıyordu. Şimdi Petro'nun elinde seksen altı savaş gemisi olmasına rağmen gemiler hiçbir yere gidemiyordu!

Petro yardım almadan Türklerle savaşırsa büyük ihtimalle kaybedeceğinin farkındaydı. Avrupa'ya başka bir açık yol bulma umuduyla haritaları inceledi. Gemilerini Avrupa'ya göndermenin tek yolu onları Baltık Denizi'ne çıkarmaktı.

Ancak ne yazık ki Baltık kıyıları da İsveç'in elindeydi.

Bunun üzerine Petro İsveç'e savaş ilan etti. İsveç'in komşusu Danimarka-Norveç de Petro'ya katıldı. Bir zamanlar Danimarka, Nor-

veç ve İsveç, hepsi tek bir kral tarafından yönetilirken daha sonra İsveç ayrılmıştı. Şimdi ise gitgide büyüyüp güçleniyor ve açgözlülüğü de artıyordu. Danimarka-Norveç halkı, Rusya'yla birlikte, palazlanan İsveç İmparatorluğu'nu yenebileceklerini umut ediyordu.

Petro İsveç'i bir iki haftada mağlup edebileceğine inanıyordu. Ne de olsa İsveç ordusunun başında, on dokuz yaşındaki kral XII. Charles vardı. Charles, çılgın eğlence ve pervasız av partileriyle tanınıyordu (ellerinde sadece tahta yabalar olduğu halde, bütün saray halkını dışarıya çıkarıp ayı avlamaya zorluyordu). Petro, bu şamatacı çocuğun disiplinli bir askeri seferi planlayıp yürütebileceğine inanmıyordu.

Petro yine yanılıyordu. Büyük Kuzey Savaşı adı verilen İsveç'le savaş 1700'de başladı ve yirmi bir yıl boyunca devam etti.

Savaş onun için kötü başladı. Petro Baltık'ın doğu kıyılarındaki İsveç şehri Narva'ya saldırmak için yola çıktı fakat ordusu çok fazla top ve kuşatma silahı taşıdığı için yolculuk aylar sürdü. Bu esnada Charles Danimarka'yı istila etti ve Danimarkalıları korkutup teslim olmaya zorladı. Petro'nun ordusu Narva'ya vardığında ise, toplar doğru düzgün çalışmadı. Rus barutu o kadar kötüydü ki gülleler çoğunlukla toplardan zor bela çıkarak bir zarar vermeden cup diye yere düşüyordu. Ya da barut çok şiddetli patlıyor ve topun kendisini infilak ettiriyordu!

Ruslar toplarıyla cebelleşirken, Petro, yokluğunda ülke yönetiminin nasıl gittiğini kontrol etmek için Moskova'ya dönmeye karar verdi. Yola çıkalı birkaç saat olmuştu ki Rus ordusu, Charles'ın komutası altındaki çok büyük bir İsveç ordusunun Narva'dan yalnızca on kilometre uzakta olduğunu öğrendi! Savaşa hazırlanmak için telaş içinde koşuşturdular. Ancak İsveç ordusu görüş alanlarına girer girmez, Rusların tam üzerinde bir kar fırtınası patladı. Yoğun tipi altında Ruslar değil saf tutmak, doğru yönü bile bulamadılar. Süvariler yanlış yöne sapınca yakınlardaki Narva Nehri'ne düşüp boğuldular. Generaller ve subaylar, mümkün olduğunca çabuk teslim olabilmek için dörtnala İsveçlilere doğru at sürdüler!

XII. Charles mest olmuştu. Zaferini kutlayan bir madalya yapılmasını emretti. Madalyanın üstündeki resimde, Büyük Petro sel gibi akan gözyaşlarını mendiliyle silerek kaçıyordu.

Rus ordusu geri çekildi, fakat Charles onları takip etmemeye karar verdi. Kış yaklaşıyordu ve Charles ordusunun buz gibi Rus yabanında donarak ölebileceğinin farkındaydı. Böylece İsveç birlikleri uzun kışın sona ermesini beklemeye başladılar. Bu arada Petro ordusunu bahara hazırlamak amacıyla geri döndü. Yeni toplar yapılmasını ve gemilerin onarılmasını emretti. Ordusuna daha çok asker alarak, onlara hem ateşli silahlarla hem de süngülerle savaşmayı öğretti. Savaş tekrar başladığında Ruslar İsveçlileri uzak tutacak kadar güçlenmişlerdi. Muharebe üstüne muharebe yapıldı. Büyük Petro savaşta çok aktif rol oynadı; cepheden cepheye giderek taarruzları yönetti, savaş gemileriyle açıldı, hatta gemilerin tersanelerde tamir edilmesine bile yardım etti.

1702'de, sonunda Petro Baltık Denizi'ne açılan Neva Nehri üzerinde küçük bir İsveç kalesini ele geçirmeyi başardı. Ne var ki İsveç donanması tarafından korunan Baltık Denizi'ne hâlâ açılamıyordu. Ancak Baltık'ı İsveçlilerin elinden alabileceğinden hiç kuşkusu yoktu. Bu takdirde, gemiler küçük Neva kalesinden Avrupa'ya açılabilirlerdi. Neva Nehri kıyıları Rusların "Batı'ya Açılan Penceresi" olabilirdi.

Petro, Neva kıyılarında yepyeni bir şehir kurmayı planlıyordu. Koruyucu azizi Peter'e istinaden şehrine St. Peterburg (Petrograd) adını verdi.

St. Peterburg'un inşa edileceği topraklar, su kuşları, sazlık ve sivrisineklerle dolu bataklık bir alandı. Ne kerestelik ağaç ne de temel için taş vardı. Petro'nun yeni kraliyet sarayı hariç ortada bina namına bir şey yoktu. O da kırıldı kırılacak tahta duvarları tuğla desenine boyanmış, sobası olmayan, üç odalı küçük bir kulübeydi.

Fakat Petro'nun morali yerindeydi. O imgeleminde, bir Avrupa şehri kadar büyük bir şehrin siluetini görebiliyordu. İsveç'le savaş devam ederken, Petro bütün askerlerin St. Peterburg'un inşasında çalışmasını emretti. Köylüleri ve İsveçli savaş esirlerini de orada

çalışmaya zorladı. Onlara o kadar az para veriyordu ki köylüler ve esirler açlıktan ölmemek için çalmak ve dilenmek zorunda kalıyorlardı. Her tahta ve taş parçasının, uzaklardan sürüklene sürüklene St. Peterburg'a getirilmesi gerekiyordu. Ayrıca el arabası da olmadığından, işçiler taşları eteklerinde taşıyorlardı.

Petro inşa ederken, XII. Charles da stratejisini kuruyordu. Petro St. Peterburg'un inşasına başladıktan altı yıl sonra Charles Rusya'yı istila etti.

Rus ordusu geri çekilirken, İsveçliler onları Rusya'nın içlerine kadar kovaladılar. Ancak zaten sonbahardı ve soğuklar bastırmak üzereydi. Charles'ın askerleri Rus kışı hakkında dehşetli öyküler anlatmaya başladılar. O kadar soğuk olurmuş ki, diyorlardı, kuşlar havada uçarken ölür, yere taş gibi çakılırlarmış.

Zafer rüyalarıyla heyecanlanan Charles adamlarına devam etmelerini emretti. Rus ordusu geri çekilmeye devam etti, artık yakınlardaki tek sığınak, küçük kapılı ufak surları olan bir kasabaydı. Sonra sıcaklık birden düştü.

Gelmiş geçmiş en soğuk kışlardan biri Rus ovalarını vurmuştu! İsveçliler kasabanın dar kapısında toplandılar fakat bütün ordunun kapıdan geçmesi üç gün sürdü. Bu esnada üç binden fazla asker donarak öldü. Binlercesi de soğuktan burun, kulak, el ve ayak parmaklarını kaybetti. Bunca zaman, ağır kürkleri, sıcak çizmeleri ve kışa dayanıklı çadırları ile soğuktan korunan Ruslar ise yakınlarda güvenli bir biçimde karargâh kurmuşlardı. Zayıf düşen İsveçliler nihayet Ruslarla karşılaştıklarında, Ruslar galip geldiler. On bin İsveç askeri ya öldürüldü ya da esir edildi. Ruslar savaş alanına hâkim olmuşlardı!

XII. Charles teslim olmayı reddedince savaş devam etti. Ancak dört yıl sonra Charles anlamsız bir muharebe sırasında bir kurşuna hedef olarak hayatını kaybetti. Charles olmayınca İsveçliler de teslim oldular. Baltık'ın doğu kıyılarını Petro'a verdiler. Artık Petro'nun Batı'ya Açılan Penceresi iyice açılmıştı.

Petro sonraki birkaç yıl boyunca, Rusya'yı Batılı ülkeler kadar zenginleştirmek için çok çalıştı. Kanallar, fabrikalar, tuzlalar, demir

imalathaneleri, madenler açtı. Kumaş, vernik ve başka malların yapımını öğretmeleri için Rusya'ya Avrupalı zanaatkârlar getirdi. Yeni başkenti ilan ettiği St. Peterburg'a çok emek verdi. Şehir kurulduktan on iki yıl sonra, 1714'te, Batılı bir diplomat şehrin "birbirine bağlı bir köy yığınından" başka bir şey olmadığını söyledi. Ancak yalnızca on yıl sonra, 1724'te, aynı diplomat St. Peterburg'un "muhteşem saraylarla" dolu "bir dünya harikası" olduğunu ifade etti.

Petro şehrinin tadını çok kısa bir süre çıkarabildi. Aynı yıl 1724'te, bir Rus fabrikasını ziyaret etmek için gemiyle giderken, yakınlardaki bir teknenin kıyı boyunda karaya oturup batmaya başladığını gören Petro denizcileri kurtarmak için soğuk suya atladı. Ancak ne yazık ki daha sonra ateşi çıkıp hastalandı. Bir daha asla sağlığına kavuşamadı ve vârisinin adını yazmaya çalışırken öldü.

Petro öldüğü sırada, Rus İmparatorluğu kuzeyde Arhangelsk 'ten güneyde Hazar Denizi'ne, doğuda Ural Dağları'ndan, batıda Polonya ve İsveç sınırlarına kadar uzanıyordu. Moskova ve St. Peterburg Batılı tüccar ve diplomatlarla dolup taşmıştı. Rus diplomatları bütün Avrupa saraylarını ziyaret ediyordu. Petro Rusya'yı büyütmüştü. Ancak daha da önemlisi, Rusya'yı Avrupa'nın bir parçası haline getirmişti. Bu başarılardan ötürü Büyük Petro olarak tanındı.

18

Doğu ile Batı'nın Çarpışması

Osmanlıların Yüzlerini (İki Kez) Batı'ya Dönüşü

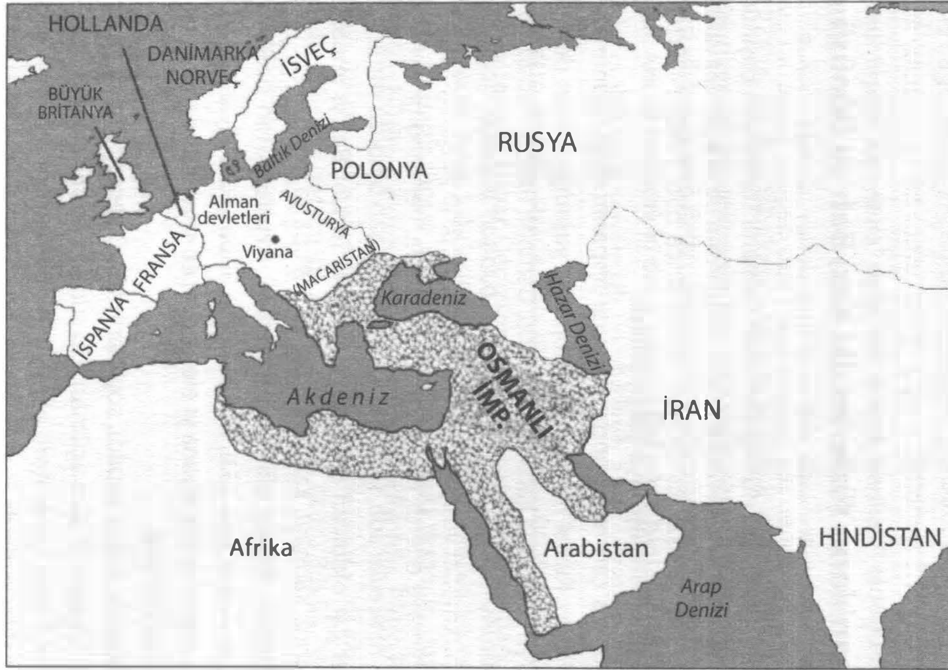
Batı'ya yüzünü dönen tek Doğulu kral Petro değildi. Rusya'nın güneyindeki, Petro'nun düşmanları olan Osmanlı Türklerinin başında da imparatorluğunu Batılılaştırmayı umut eden bir hükümdar vardı.

Fakat bu padişah tahta geçmeden önce bile, Türkler –Batı'yı fethederek– Batılılaşmaya çalışıyorlardı.

Petro Rus çarı olduğunda, Osmanlı İmparatorluğu günümüzdeki Irak'tan, Kutsal Roma imparatorunun yaşadığı Alman devleti Avusturya sınırlarına kadar uzanıyordu. Osmanlı Türkleri Müslüman olan, gururlu Doğululardı. Kralları yani *padişah* imparatorluğa tek başına hükmeder ve ayrıca kutsal Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerini de himaye ederdi. Padişahın emri altında, her istediğini yerine getiren *Yeniçeriler* adlı, seçkin askerlerden oluşan bir ordu vardı.

Peter çar olduktan sonraki yıl 1683'te, Türkler Batı'yı imparatorluklarına katmaya karar verdiler ve Avrupa'ya doğru ilerlemeye başladılar. İki yüz elli bin Türk askeri, Avusturya'nın başkenti Viyana'ya doğru yola çıktı. Kutsal Roma imparatoru Viyana'da yaşıyordu. Eğer Türkler Viyana'yı ele geçirecek olurlarsa, Batı'nın kalbine sahip olurlardı.

Viyanalılar telaşa kapıldı, soyluların tümü servetleriyle birlikte kaçtılar. Savaşacak alan açılması için surların önündeki evler yıkıldı. Kutsal Roma imparatoru ailesiyle birlikte gizlice şehirden kaçtı. Viyanalılar surlarda durup en kötüsünü beklemeye başladılar. Sonra Türklerin oluşturduğu uzun, ürkütücü saflar ufuktan yavaş yavaş ortaya çıktı. Bu muazzam ordunun ayak sesleri yeri göğü sarsıyordu. "Deniz dalgaları gibi ortalığı salladılar," diye yazmıştı bir Viyanalı.

III. Ahmet'in idaresi altındaki Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı ordusu Viyana'yı adamakıllı kuşattı. Ordunun başındaki vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşa gösterişli ipek örtüler, kaliteli kilimlerle kaplı çadırlar kurdurup etraflarına bahçeler yaptırdı. Kara Mustafa Paşa'nın buradan yakın zamanda ayrılmaya niyeti yoktu.

Türkler Viyana surlarının karşısında hendekler kazıp, üzerlerini kereste ve toprakla örtmeye başladılar. Viyanalılara, yeraltından gelecek bir tünel açma sesine karşı tetikte olmaları söylendi. Türklerin şehre girmemesi için, Alman askerleri kazma seslerini duyar duymaz, tünellerin üzerindeki taşları kırıp, karanlık, sıkışık yeraltında göğüs göğse çarpışacaklardı.

Bir sabah, şafak doğmadan çok önce, ekmek hazırlayan iki fırıncıdan biri hamur yoğururken, diğeri fırına ateş atıyordu. Viyana hâlâ uykudaydı; şehirde çıt çıkmıyordu.

Hamur yoğuran fırıncı aniden duraksadı. Kulağına yeraltından garip bir ses geliyordu. Türk askerleri fırının altında tünel kazıyorlardı.

"Yardım edin!" diye bağırdı. "İstilacılar burada! Koşun! Onlara engel olun!" Koşa koşa gelen Alman askerleri fırının taşlarını kaldıraçla kaldırdıktan sonra, tünellerden aşağı atlayıp ateş ettiler. Tünel kazan Türkler geri püskürtüldü. Viyana bir gün daha kazanmıştı. Efsaneye göre, fırıncılar bu olayın şerefine yeni bir ekmek çeşidi icat ettiler: *Kruvasan* adını verdikleri, Türk bayrağındaki hilal amblemine benzer küçük ekmekler.

Ancak kimse Viyana'nın çok fazla dayanabileceğini düşünmüyordu. Kuşatma beklenenden uzun sürdü. Elindeki et biten halk eşekleri ve başıboş dolaşan kedileri yiyordu. Birçoğu hastalanmaya başlamıştı. Kimse de yardıma geliyor gibi görünmüyordu! Türkler hendek kazmaya devam ettiler. Her an, çok büyük bir taarruz Viyana'nın dökülmekte olan surları üzerinden boşalabilir ve şehir düşebilirdi.

Bu arada, Fransız, Polonyalı ve Alman askerlerden yavaş yavaş bir ordu toplanıyordu. Nihayet 11 Eylül 1683'te ordu hazır hale geldi. Ertesi sabah Avrupalıların saldırısı başladı. Alman ve Polonyalı askerler Türk karargâhına baskın yaptılar. Türk karargâhının savunması çöktü, Kara Mustafa Paşa kaçtı. Türkler güçlü olmalarına rağmen, ordu çok uzun süre karargâhta kaldığı için artık organize

değildi ve yavaştı, sürülmeleri kolay oldu. Kara Mustafa Paşa ülkesine döndüğünde, padişah kafasının kadife bir torba içinde saraya getirilmesini emretti.

Viyana'ya düzenlenen saldırı Osmanlı Türklerinin son büyük saldırısı oldu. Ondan sonra imparatorluk küçülmeye başladı. Alman orduları onları doğuya, Macaristan'ın dışına sürdüler. İmparatorluğun batı yanı yok oldu. Doğuyla Batı arasındaki mesafe bir kez daha açılıyordu.

Ancak yirmi beş yıl sonra, yeni bir padişah ve sadrazamı bu mesafeyi tekrar kapatmaya çalıştılar.

Büyük Petro gibi, III. Ahmet de Batı kültürüne ve fikirlerine hayranlık duyuyordu. Özellikle laleleri çok seviyordu. Lale, Türklerin geldikleri Orta Asya'da yabani çiçek olarak bulunurdu. Aslına bakarsanız, yabani lale Osmanlı Hükümdarlığı'nın simgesiydi. Hollandalı kâşifler laleleri bulup Hollanda'ya götürdüklerinde, bahçıvanlar onları kültürleyerek dünyadaki en muhteşem çiçeklerden birine dönüştürdüler.

Şimdi de Ahmet laleyi Türklere geri getirmişti. Hollanda'dan binlerce lale soğanı getirtip sarayına ektirdi. Lalelere yüzlerce bahçıvan bakardı. Nisan ayında laleler çiçek açtığında, III. Ahmet lale bahçeleri arasında muazzam eğlenceler tertipler, renkli lambalar asılı bahçelerde güzel müzikler çalınırdı. III. Ahmet bu eğlencelere Batılı diplomatları da davet ederdi. Fransız elçisi gördüğü manzarayı şöyle betimlemişti:"Her dört çiçekte bir mum yakılmış... Yollarda bin bir çeşit kuşla dolu devasa kafesler asılı. Çitler, farklı renklerde sayısız cam lambayla aydınlatılmış ve şişelere yerleştirilmiş her çeşit, muazzam miktarda çiçeklerle süslenmiş..." Lale yatakları arasında akan derelerde, sırtlarında mumlar taşıyan kocaman kaplumbağalar yüzerdi.

Lalelere olan düşkünlüğü nedeniyle III. Ahmet "Lale Padişahı", saltanatı da Lale Devri olarak tanındı. On yıl boyunca, Lale Padişahı ve sadrazamı Damat İbrahim Paşa Osmanlı sarayını Batı saraylarına benzetmeye çalıştılar. Padişahın yeni sarayı *Sadabat* yani "Mutluluk Sarayı" bir Fransız sarayı esas alınarak yapıldı. Damat İbrahim Paşa Avrupa sanatı ve bilimi hakkında bilgi edinmeleri için Fransız şehirlerine ve fabrikalarına elçiler gönderdi.

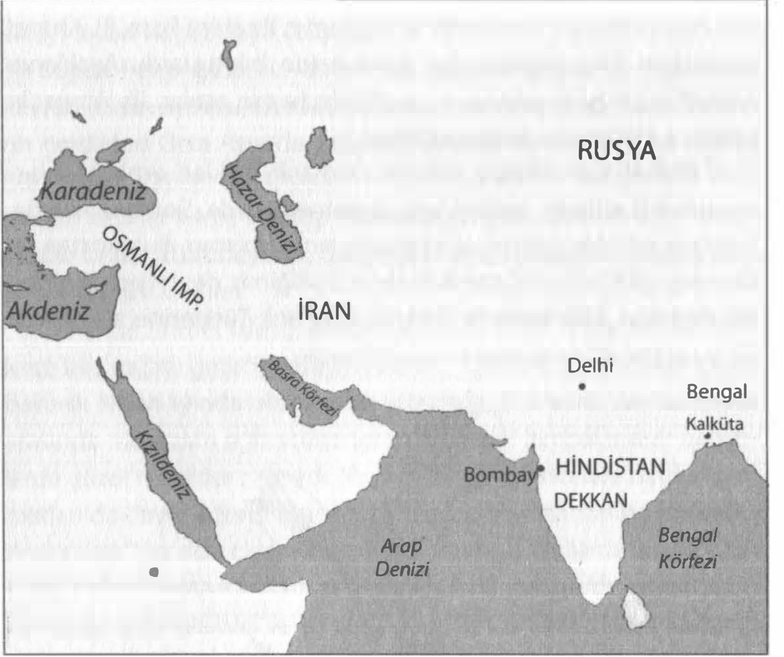
Elçiler bir matbaa getirdiler. Türkler ilk kez kitap yayımlamaya başladılar: sözlükler, bilim hakkında kitaplar ve Batı ordularının askeri stratejileri hakkında bir kitap!

III. Ahmet'in sarayı hiçbir zaman Büyük Petro'nun sarayı kadar Batılılaşmadı. III. Ahmet'in imparatorluğundaki kadınlar hâlâ Müslüman inancının emrettiği kaftanları giyiyor, peçe takıyorlardı. Osmanlı Türkleri kendilerine özgü türbanı ve sakallarını korudular. İslam dinine uygun ibadetlerine devam ettiler. Ancak saray Yeniçeriler için fazla Batılılaşmıştı! 1730'da – Büyük Petro'nun ölümünden beş yıl sonra– Yeniçeriler artık Damat İbrahim Paşa, III. Ahmet ve sarayın lüks yaşamından fena halde bıkmışlardı. Ayaklanıp Ahmet'in sarayını yaktılar ve padişahı hapse attılar. III. Ahmet'in yeğeni I. Mahmut'u başa getirdiler.

I. Mahmut'un idaresi altında, Osmanlı Türkleri artık Batılılaşma tehdidi altında değildi ama gelişmediler de. Sonraki yıllarda, Türklere ait olan topraklar –Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ gibi günümüzde Balkanlar dediğimiz devletler– birer birer ayrıldılar. Günümüzde Türkiye, Osmanlı Türklerine ait devasa Doğu imparatorluğunun son kalıntısıdır.

III. Ahmet Lale Padişahı olarak bilinir

Gerileyen Hint İmparatorluğu

19

Hindistan'daki İngilizler

Hint İmparatorluğu'nun Çöküşü

Toprak kaybetmekte olan tek Doğu imparatorluğu Osmanlı devleti değildi. Osmanlıların güneydoğusundaki Hint İmparatorluğu da küçülüyordu.

Hindistan'ın üç büyük Mugal imparatorunu daha önce görmüştük: Cihangir (Dünya Hâkimi), Şah-ı Cihan (Dünya Kralı) ve Evrengzib (Dünya Fatihi). Bu üç imparator Hindistan'ı devasa ve zengin bir ülke haline getirdiler. Ancak bu imparatorların sonuncusu olan Evrengzib çok önemli üç karar aldı. İslam dinini Hindistan'ın hukuku yapmaya ve Hinduların tapınaklarını yıkmaya karar verdi. Saltanatı boyunca Hindistan'ın güneyindeki Dekkan topraklarını fethetmek için savaştı ve bunu yaparken de krallığının kuzey bölümü ile başkent Delhi'yi ikinci plana attı. Ayrıca İngilizlerin, Hindistan'ın doğu kıyısındaki Bengal eyaletinde bir ticaret merkezi inşa etmelerine de izin verdi.

Evrengzib Bengal'deki İngiliz ticaret merkezinin, Hint İmparatorluğu'nun sonunu getireceğinin farkında değildi. Fakat seksen dokuz yaşındayken öldüğünde, Hindistan'ın, Hintlilerin Müslümanlara duydukları nefret ile yıllar süren savaşlarda dökülen kan yüzünden parçalandığını görebiliyordu. Hastaydı, yıpranmıştı ve çok kederliydi. Ölümünden hemen önce şöyle yazmıştı: "Ülkeme ve halkıma gerçek değerini veremedim."

Evrengzib haklıydı. Hindistan sefalet içindeydi. O öldükten sonra durum daha da kötüleşti.

İmparator son nefesini verir vermez, üç oğlu da taht üzerinde hak iddia etti. Evrengzib'in en büyük oğlu altmış dört yıldır tahta çıkmayı bekliyordu! Kardeşlerine boyun eğmek niyetinde değildi.

Kardeşleriyle savaşarak onları öldürdükten sonra İmparator I. Bahadır Şah olarak taç giydi ve Delhi'deki kraliyet sarayına taşındı.

Bahadır Şah bir süre Hindistan'ın yaralarını sarmaya çalıştı. Evrengzib Hindu tapınaklarını yok etmişti, Bahadır Şah Hinduların istedikleri gibi ibadet etmelerine izin verdi. Evrengzib Hindistan'ın güneyinde yaşayan kabilelerle yıllarca savaşmıştı; Bahadır Şah onlarla barış yapmaya çalıştı. Ancak imparator olduktan sadece beş yıl sonra hayatını kaybetti.

Tahta oğlu çıktı ve on bir ay boyunca, imparatorluk görevlerinden çok, en sevdiği dansçı kızla ilgilendi. Yeni imparator dansçı kızın bütün arkadaşlarını –yoksul müzisyenler ile yaşlı bir manav dahil– memur yaptı. İmparator zevk için saatlerce ağaç keserdi. Sırf yolcuların kıyıya güç bela ulaşmalarını seyretmek için, kanallardaki tekneleri batırır ve kalesinin tepesinde oturup gelene geçene taş atardı.

En sonunda, tüm bunlar iki Hint soylusu olan Hüseyin Ali ile Hasan Ali kardeşlerin canına tak etti.

Ali kardeşler tuttukları suikastçılara imparatoru yatak odasında boğdurdular. Mugal kanı taşıyan genç bir adamı imparator yapmaya karar verdiler. Yeni "imparatoru" alelacele Delhi'ye götürdükten sonra gösterişli bir taç giyme töreni ayarladılar. Ali kardeşlerin niyeti Hindistan'ın *asıl* hâkimleri olmaktı. Faruk Hisiyar'ın tek yapması gereken, Ali kardeşlerin söylediklerini yerine getirmekti.

Fakat Faruk Hisiyar korkak ve şüpheci çıktı. Herkesten, hatta kendi hizmetkârları ile saray bahçesinde oynayan çocuklardan bile korkuyordu. Ali kardeşleri, kendisine suikast planları yapmakla suçlayarak idam ettirmekle tehdit etti! Bunun üzerine Hüseyin ile Hasan bu işe yaramaz kraldan kurtulmak için bir kez daha suikastçılarını saraya gönderdiler. Faruk Hisiyar suikastçıların yaklaştıklarını görünce, annesinin eteğinin altına saklandı. Suikastçılar yine de onu buldular. Sürükleye sürükleye çıkardıktan sonra infaz ettiler. Ölümü kimsenin umurunda olmadı. "O, çıtkırıldım, ikiyüzlü, korkak ve rezil biriydi," diye yazmıştı o devirde yaşayan bir yazar. "Onun için üzülmek mümkün değil."

Ali kardeşler Mugal hanedanının başka bir üyesini tahta çıkardılar ancak o da dört ay hüküm sürdükten sonra felç geçirip öldü. Tahta bir hükümdar daha geçirdiler. Bu imparator ise ikincisinden daha kısa sürede hayatını kaybetti. En sonunda, Hüseyin ve Hasan on yedi yaşındaki Mugal Muhammed Şah'ı imparator yaptılar.

Muhammed, sağlıklı ve aktif biriydi. Aslına bakarsanız o kadar aktifti ki Ali kardeşlerden kurtulmak için birkaç hırslı Hint soylusunu ikna etti. Sonraki otuz yıl boyunca, Muhammed Şah Hindistan'da tek başına hüküm sürdü.

Ne var ki Muhammed Şah, imparatorluğunu *yönetmekle* pek uğraşmadı. Çoğu zaman hayvan dövüşlerine gider, ayı ve yabani domuzların birbirlerini boynuzlayıp yaralamalarını izlerdi. Hatta kendisini eğlendirsinler diye vahşi hayvanların Delhi'ye getirilmeleri için para öderdi. Bir dövüşte, vahşi bir file karşı ölümüne dövüşmeleri için, ayıların, keçilerin, koçların ve yabani bir domuzun kaplan postuna büründürülmelerini emretmişti.

Bu esnada ise Hindistan'daki bütün memurlar bir zamanlar imparator adına yönettikleri toprakları bölmek ve kendi adlarına yönetmekle meşguldüler. Bir zamanlar tek bir Mugal imparatorunun idaresi altında olan Hindistan artık önemsiz krallarca yönetilen bir avuç küçük bağımsız devlete ayrılmıştı ki bu krallar onları ziyaret etmek veya emir vermek zahmetine girmeyen bir imparatora bağlıymış gibi rol yapıyorlardı.

Evrengzib'in ölümünden otuz yıl sonra, Persler zayıf düşüp bölünmüş Hindistan'ı işgal ettiler.

Birkaç bölüm önce İran İmparatorluğu'ndaki bu karmaşık yapıyı görmüştük. Hatırlarsanız, İran, Osmanlı İmparatorluğu ile Hint İmparatorluğu arasında bulunuyordu. Ali kardeşlerin Hint tahtına birbiri ardına imparator geçirdiği sırada, İran İmparatorluğunun başında Nadir Şah adında bir hükümdar vardı. Nadir Şah, imparatorluğun günümüzde Afganistan adını verdiğimiz bölümünde yaşayan bir eşkıyaydı. Ancak Osmanlı Türkleriyle yapılan savaşta kendini ispat ettikten sonra, İran tahtı üzerinde hak iddia edecek kadar popülaritesi arttı. Etrafındaki ülkelerin onu şah olarak tanı-

malarını çok istiyordu. Hint imparatorunun kendisini İran'ın meşru hükümdarı olarak tanıması umuduyla Delhi'ye ulaklar gönderdi.

Ancak Hint sarayı o sıralar o kadar karışıktı ki kimse ona cevaben başka bir ulak göndermedi. Nadir Şah küplere bindi. "Hint sarayı ne cüretle beni görmezden gelip hakaret eder?" dedi. "Bana bir haydut kralmışım gibi davranmaya nasıl cüret ederler? Onlara unutamayacakları bir ders vereceğim!"

Ordusunu Hindistan'ın kuzeyinden Delhi'ye ilerletirken yolunun üzerindeki Hint şehirlerini fethetti. Korkuya kapılan Hint ordusu onu karşılamak için Delhi'nin dışına çıktı. Ancak Nadir Şah'ın dev savaş develerinden ve silahlarından o kadar dehşete kapıldılar ki saldırısını karşılamak için saf bile tutamadılar. Yirmi bin Hint askeri savaş alanında öldü.

Nadir Şah, Muhammed Şah'ı esir aldı ve Delhi'ye kadar, reverans yapıp selamlayarak İran zafer alayını takip etmeye zorladı. Delhi'ye geldiklerinde ise, Nadir Şah şehrin yakılıp insanların kılıçtan geçirilmesini emretti. "Sokaklar kuru yaprak gibi cesetlerle kaplıydı," diye yazmıştı tanıklardan biri. "Yanıp kül olmuş şehir kavrulmuş bir ovaya benziyordu." Daha sonra Nadir Şah Hindistan hazinelerinin anahtarını ele geçirip, Tac Mahal'ı yağmaladı ve bulabildiği tüm gümüş, altın, mücevher ve fillerle birlikte İran'a geri döndü. Hatta Hindistan'ın ünlü Tavus Kuşu Tahtını bile Pers'e götürüp mücevherlerini almak için parçaladı. Bunu izleyen bir Hintli, "Üç yüz kırk sekiz yıllık zenginlik bir anda el değiştirdi," diye üzüntüsünü dile getirmişti.

Hint imparatorluğu yok olmuştu. Muhammed Şah tahtta kaldı fakat artık yanmış surlar, metruk evler ve açık mezarlarla dolu bir hayalet şehre hükmediyordu.

Tüccarların İstilası

Hindistan parçalanınca, İngilizler idareyi ele geçirme zamanının geldiğine karar verdiler.

Jamestown kolonicileri Kuzey Amerika'ya geldikten beş yıl sonra İngiliz tüccarlar Hindistan'daki ilk İngiliz ticaret merkezini inşa et-

mişlerdi. İngiliz tüccarlar Hindistan'ın batı kıyısında zengin, işlek bir liman olan Surat'taki ahşap, köhne bir binada hesaplarını üstünkörü yapar; pamuk, ipek ve çivit otu yaprağı balyalarını saydıktan sonra bu Hint mallarını civardaki körfezde demirli İngiliz gemilerine yükletirlerdi. İngilizler Hint mallarının ticaretinden çok para kazanınca daha çok ticaret merkezi açtılar: önce biraz güneydeki Bombay'da ve daha sonra Hindistan'ın diğer tarafındaki Bengal eyaletinde. İngiliz tüccarlar bu limanları inşa etmek, gemi ve denizcilerin parasını ödemek için Doğu Hindistan Şirketi adında bir grup kurdular. Şirketin her bir üyesi, ticaret merkezlerinin bina ve gemi kiralarının ödenmesine katkıda bulunuyor ve karşılığında da kârdan pay alıyordu.

Ancak Evrengzib ölünce Hindistan çökmeye başladı. Yerli devlet görevlileri kendilerini kral ilan edip birbirleriyle savaştı, Hindistan'ın güneyindeki Hindu kabileler ülkenin kuzey bölümlerini işgal ettiler. İranlılar Delhi'ye yürüyüp orayı yerle bir ettiler.

Olanları ticaret merkezlerinden izleyen İngilizler kaygılanmışlardı. İngiliz tüccarlar, yol üzerinde saldırıya uğrama ihtimalleri olduğu halde, Hindistan'ın merkezinden limanlara ipek, muslin ve çivitotu taşımaya nasıl devam edebilirlerdi? Hindu kabileler, Müslüman asiler veya Pers istilacılar küçük, İngiliz ticaret merkezlerine saldıracak olurlarsa ne olacaktı?

İngilizler tüccarlığın yanı sıra asker olma zamanının da geldiğine karar verdiler. Ticaret gruplarını ve merkezlerini korumak için savaşacaklardı. Bombay ve Bengal'de kaleler inşa etmeye başladılar.

İşte sorunlar da bu noktada başladı.

Diğer Hint görevlileri gibi, Bengal eyaletinin valisi de artık kendini Bengal'in hükümdarı yani *navab* olarak görüyordu. Adı Siraj olan bu navab, İngilizlerin Bengal'deki Kalküta adlı küçük İngiliz yerleşiminin tam ortasında kendilerine bir kale inşa ettiklerini gördü. İngilizler buraya bir İngiliz kralının adına istinaden William Kalesi adını vermişlerdi. Surlara toplar yerleştiriyorlardı. Siraj'dan izin isteme gereği bile duymamışlardı! Siraj'ın şüpheleri giderek arttı. İngilizlerin neden Kalküta'da bir kaleye ihtiyaçları vardı ki? Yoksa onun küçük Bengal krallığını mı ele geçirmeyi planlıyorlardı?

Siraj Bengal ordusunun İngilizleri yenebileceğinden emin değildi fakat kafasında bir fikir vardı. Hindistan'da birçok Fransız tüccar da bulunuyordu. İngilizleri Kalküta'dan kovmalarına yardım ederlerse Fransızlara Hindistan'da toprak vermeyi vaat edecekti.

Fransızlar, Hindistan'ın İngilizlerden kurtulmasına yardım etmeye hazırdı. Siraj'a katıldıktan sonra birlikte Kalküta'ya doğru ilerlediler. Kalküta'daki kale daha yeni bitmişti ve surlar üstünde birkaç İngiliz askeri vardı. Siraj'ın ordusu kaleyi dört gün içinde ele geçirdi.

Siraj'ın askerleri kaleye girdiğinde, Siraj bütün İngiliz esirlerin –145 erkek ve 1 kadın– William Kalesi'nin zindanına atılmalarını emretti. Kalenin bodrumunda yer alan bu küçük zindana "Kara Delik" adı takılmıştı. Zindan 7 metre uzunluğunda ve 5,5 metre genişliğindeydi, yani aşağı yukarı bir çocuk yatak odası kadardı. Gel gör ki Siraj'ın askerleri geride bir tek İngiliz kalmamak üzere hepsini oraya girmeye zorlayarak kapıyı sürgüledi.

İçeride ne su ne de yiyecek vardı. Gece çok sıcaktı, hiç esinti yoktu. Kara Delik'te ne oturacak –ne de nefes alacak– bir yer vardı. Geceyi bu zindanda geçiren esirlerden biri olan John Holwell, sabaha kadar esirlerden 120 tanesinin havasızlıktan öldüğünü iddia etti. "Kendinizi, Bengal'deki sıcak ve nemli bir havada, bir zindana sıkış tepiş tıkılmış yüz kırk altı biçare insanın yerine koyun. Ruhumun çektiği acıyı size anlatmaya kelimeler yetmez." Holwell'in anlattıklarına göre, sıkışıklıktan dimdik ayakta durmak zorunda kalan insanlar susuzluk ve sıcaktan ölmüşlerdi.

Daha sonra bazı tarihçiler Holwell'in abarttığını, bu kadar çok insanın o kadar küçük bir yere sığmasının mümkün olmadığını öne sürdüler. Ancak gerçekte bunun bir önemi yoktu. İngilizler Kalküta'daki Kara Delik hikâyesini duyduklarında küplere bindiler. Böyle bir vahşeti nasıl görmezden gelebilirlerdi? Doğu Hindistan Şirketi hiç duyulmamış bir şey yapmaya karar verdi: Siraj'ı ve Bengallileri cezalandırmak için Hindistan'a bir ordu gönderecekti.

Bu çok olağanüstü bir karardı. Ne de olsa, Doğu Hindistan Şirketi bir ülke veya kral değil, bir *şirketti*. Microsoft veya Wal-Mart gibi büyük bir şirketin, çalışanlarına kötü davranıldığı için, bir ordu tutup da bir şehri işgal ettiğini düşünebiliyor musunuz? Doğu Hindistan Şirketi'nin yaptığı işte tam olarak buydu. Üyeleri, bir ordu ve orduyu yönetecek bir general tuttular.

General Sir Robert Clive, ordusunu Hindistan'a götürerek Siraj'ın askerlerini karşılamaya hazırlandı. Ancak işini şansa bırakmadı. Sir Robert Clive, Siraj'ın baş generali Mir Cafer'e gizli bir mesaj gönderdi. Mesaj şöyleydi: "İngiliz ordusunun ilerlediğini gördüğünde, ordunun çoğunu muharebeden uzak tutmak için bir bahane uydur. Eğer bunu yaparsan, Siraj ölür ölmez *seni* Bengal'in hâkimi yaparım!"

Mir Cafer mesajı dinledi ve hiçbir şey için söz vermedi. Fakat Hint ordusu Doğu Hindistan Şirketi'nin adamlarıyla karşılaştığında, Mir Cafer bir köşede mızrağına yaslanarak bekledi. Hiçbir emir vermedi. Emrini bekleyen askerleri geri çekilmeye devam ettiler. Çok geçmeden düzenleri bozuldu ve panik içinde kaçıştılar. Siraj da öldürüldü.

Robert Clive Bengal'e İngiliz hâkimiyetini getirir

Robert Clive, artık Mir Cafer'in Bengal'in navabı olacağını ilan etti. Fakat Mir Cafer tahtını –ve iktidarını– Doğu Hindistan Şirketi'ne borçlu olduğu için İngilizlerin ondan istediklerini yapmak zorundaydı. Şirketin emirlerine karşı geldiğinde, Bengal'e daha büyük başka bir ordu gelerek Mir Cafer'e saldırdı. İkinci muharebe sona erdiğinde, artık Doğu Hindistan Şirketi İngiltere adına Bengal eyaletini yönetiyordu.

Bu faal istilacılardan korkan zayıf Hint imparatoru İngilizlere Bengal'de vergi toplama ve harcama yetkisi verdi. Bengal İngiliz yasalarına göre yönetilmeye ve davalar bir İngiliz hâkiminin başkanlık ettiği bir İngiliz mahkemesinde görülmeye başlandı. Kalküta da başkenti ilan edildi. Artık İngilizler sadece tüccar değil, yönetici de olmuşlardı.

Sonraki birkaç yıl Hint İmparatorluğu parçalanmaya devam ederken, İngilizlerin toprak talebi de giderek arttı. En sonunda bizzat imparatoru "himayeleri" altına aldılar. Son Mugal imparatoru artık İngilizlerin tutsağıydı. Hindistan tüccarlara yenik düşmüştü.

20

Doğu İmparatorluğu

İmparator Chi'en-lung'un Kütüphanesi

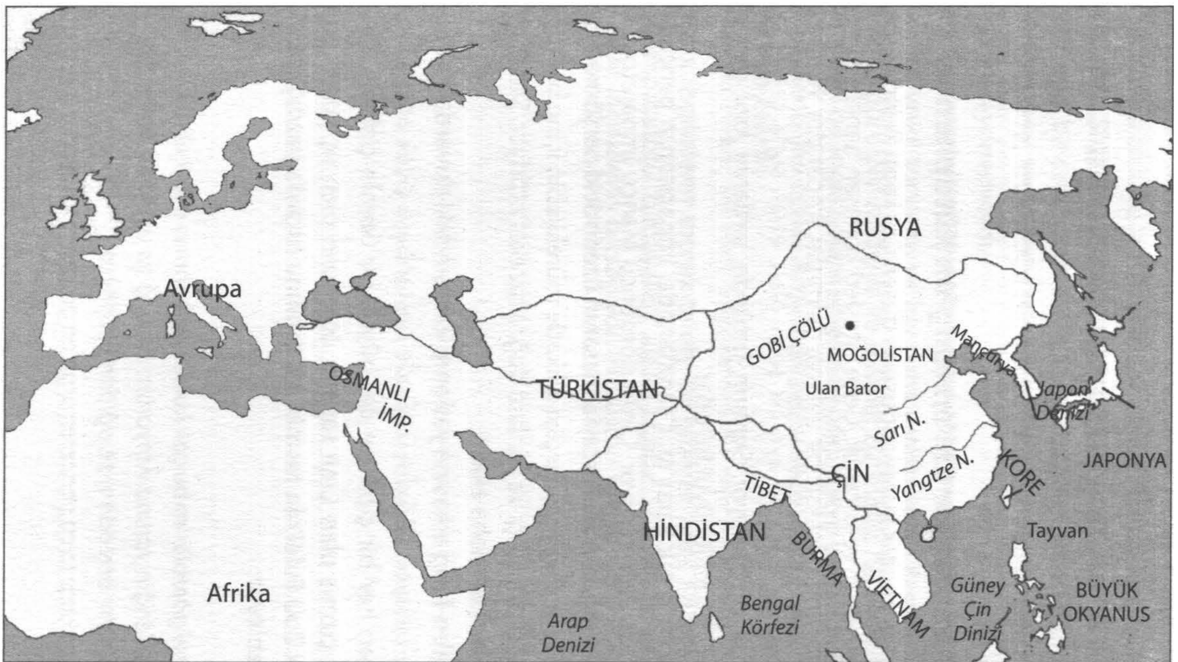
Hindistan'ın uzak kuzeydoğusuna düşen Çin kenti Pekin'in sokakları çok sessiz ve karanlık. Gece, ateşleri korlaşan hanlarda, yolcular odalarında deliksiz bir uykuya dalmışlar. İmparator ve ailesinin yaşadığı, şehir içinde ayrı bir şehir olan, etrafı surla çevrili Yasak Saray'da çıt çıkmıyor. Surların üstünde, sırtlarını kızıl duvarlara dönmüş gözcüler uyukluyorlar.

Ancak Yasak Saray'ın iç taraflarında, imparatorun pencerelerine lamba ışığı vuruyor. Çin'in dördüncü Mançu imparatoru olan Chi'en-lung, elindeki fırçayla masanın üzerindeki parşömen tomarının üzerine eğilmiş. Fırçayı dikkatle mürekkebin içine batırdıktan sonra yukarı, aşağı ve yanlara doğru hareket ettiriyor. Şiirine şimdi Çince bir harf daha ekledi.

Chi'en-lung arkasına yaslanıp karşısındaki duvarda asılı duran resme bakıyor. Kâğıdın üstünde baştanbaşa çiçek açmış bir erik dalı var; her bir çiçek ve dal büyük bir özenle çizilmiş. Bu erik dalını çizmiş olan Çinli sanatçı Zou Fulei öleli üç yüzyıl olmuş. Ancak Zou Fulei'nin resmin sol tarafına fırçayla yazdığı şiiri hâlâ okunabiliyor:

Nasıl görebilirim bu çalı kulübede baharın dönüşünü?
Yaşlı eriğin yanına veriyorum kurbağayı yoldaşlık etsin diye.
Soğuyor boş odam sis ağıtları yatıştıkça,
Mürekkep izleri pencereme gelen gölgeleri tutuyor.

Zou Fulei'nin şiiri, dalı nasıl boyadığını anlatır: Boş odasında otururken, ay –sihirli bir kurbağanın yaşadığı düşünülen gizemli,

Çin'in büyüklüğü

parlak bir yer– bir erik dalının gölgesini kâğıt pencerelere yansıtır. Zou Fulei işte bu deseni resmine aktarmış.

İmparator, üç yüz yıl önce yaşamış olan sanatçının şiirini tamamlamak için dört dize daha yazıyor. Az evvel bitirmiş olduğu dizeye bakıyor.

Tek bir nefeste bahar sona eriyor ama dönmeli

Kâğıdın üzerine eğilip şu dizeyi de ilave ediyor:

Fakat bu soğuk eriklere kim haber verdi?

Şiirinden memnun kalan imparator gülümsüyor. *Bu şiiri bitirdiğimde*, diye aklından geçiriyor, *kendi dizelerimi Zou Fulei'nin resminin sağ tarafına yazacağım. Onun dizeleri ve benim dizelerim sonsuza dek yaşayacak!*

Hem imparator hem şair olan Chi'en-lung, büyük Mançu imparatoru K'ang-hsi'nin torunu. Yıllardır büyükbabasının imparatorluğunu yönetiyor. O zamanlarda, Osmanlı İmparatorluğu çöküş döneminde, Lale Padişahı tahttan indiriliyor, Muhammed Şah eski püskü tahtında oturmuş, Hindistan'da İngilizlerin gücünün artmasını izliyor.

Fakat Çin eskisinden de güçlü ve zengin. Çinli askerler bir isyan olasılığına karşı gözleri tetikte bekliyor. Ressamlar ve şairler sarayın yardımsever himayesi altında gelişiyorlar. Bakır kırmızısı, yeşil ve pembeye boyanan Çin porseleni bütün dünyada çok değerli.

Chi'en-lung ayağa kalkıp pencereye yürüyor. Gözleri, Yasak Şehrin karanlık bahçelerine ve malikânelerine, sarayı koruyan surların ötesindeki Pekin'in karanlık çatılarına ve sokaklarına dalıyor. Çin İmparatorluğu'nun kuzeydoğusundaki bu şehir dünyanın en büyük şehri. Pekin'de bir milyondan fazla insan yaşıyor! Chi'en-lung'un imparatorluğu Rusya sınırından, güneyde Çin'i Hindistan'dan ayıran Himalaya Dağları'na kadar uzanıyor.

Chi'en-lung'un arzusu, bütün dünyanın Çin'in ne kadar büyük olduğunu öğrenmesi. Her ne kadar etrafındaki bütün ülkeler Çin'in büyüklüğünü görüp, sınırları içinde yaşayan milyonlarca insana gıpta etseler de, imparator Çin'in en büyük başarısının –şiir, felsefe ve tarih kitapları ile romanlar– bu devasa ülkedeki

her yere dağılmış, gözlerden uzak kütüphanelerde olduğunu biliyor.

Chi'en-lung tahta geçtikten otuz yıl sonra 1772'de, Çin edebiyatının en büyük eserlerini muazzam bir koleksiyonda toplamaya karar verdi. Bu işin başına iki bilgini getirdi. Onlar da başka bilginleri görevlendirdiler. Yıllarca bu bilginler Çin'i baştan aşağı dolaşarak, şehirlerdeki kütüphaneleri ve zengin adamların özel koleksiyonlarını incelediler. En sonunda yazılmış bütün büyük Çince kitapların bir listesini oluşturdular.

Bilginler ve Chi'en-lung bu listeleri birlikte incelediler. Haftalarca tartıştıktan sonra, dört kategoride, yani klasikler, tarih, felsefe ve edebiyat dallarında en önemli kitaplardan oluşan son bir seçki üzerinde uzlaştılar. Artık daha büyük bir iş ortaya çıkmıştı: Bu eserlerin sonuçta tek bir muazzam set olacak şekilde kopyası çıkarılmalıydı.

Çince kitapların kopyasını çıkarmak İngilizce kitapları kopyalamaktan daha karmaşıktı. İngiliz alfabesinde yirmi altı harf vardır ve bu harflerle İngilizce kelimelerin tamamını oluşturabilirsiniz. Ancak Çincede farklı sesler ve kelimeler için farklı semboller vardır. Chi'en-lung zamanında yayımlanmış Çince bir sözlükte bu sembollerden kırk binden fazla vardı. Çinli bir sanatçının bu sembolleri düzgün bir şekilde yapabilmesi için on bir fırça darbesinde ustalaşması gerekiyordu. Güzel yazı sanatı o kadar zordu ki hiçbir yabancı bu sanatı tam anlamıyla öğrenemezdi.

Sanatçılar toplanan eserleri kopyalamaya başladılar. Kopyalanacak kitap sayısının 36.725 olduğu ortaya çıktı. Üstelik Chi'en-lung her birinden yedi kopya çıkarılmasını istiyordu. Buna göre kaligraflar toplamda çeyrek milyon kitap yazacaklardı.

Kitap araştırması başladıktan on yıl sonra, serinin ilk kopyası tamamlandı. Bu seriye, "Edebiyatın Dört Dalında Bütün Kütüphane" anlamına gelen Çince *Ssu-ku ch'üan-shu* adı verildi. Bütün kütüphanenin yedi kopyasını tamamlamak beş yıl daha aldı. Kopyalardan dördü dört saraya, üçü de bilginlerin inceleyebileceği kütüphanelere yerleştirildi.

Ancak bilginler bu kitapları gelecek asırlar için sakladıkları halde, Chi'en-lung diğer kitapların yok edilmelerini emretti. Birçok Çinlinin, yıllar önce kuzeyden inip Çin tahtında hak iddia eden Mançuların hâkimiyetine hâlâ içerlediğini biliyordu.

Bu yüzden, Çin'in en büyük eserlerinin listesini yapan bilginlere bir de Mançu hanedanını kötüleyen sözler içeren kitapları arama görevi verildi. Bilginler bu kitapların listesini yapıp imparatora getirdiler. Chi'en-lung onların yok edilmesini emretti! Sonraki on dört yıl boyunca, Çin'in her eyaletindeki valilere emir üstüne emir gönderdi ve bu yasaklı kitapları bütün kütüphanelerde tekrar tekrar arayıp buldukları kopyaları yakmalarını emretti. Çin imparatoru kitapları seviyordu fakat iktidarını daha fazla seviyordu.

Ejderha Diyarı

Chi'en-lung Çin'e altmış yıl boyunca hükmetti. Bütün bu süre boyunca, güçlü Batı ülkelerinin ele geçirdiği toprak miktarı da arttı. İspanya Güney Amerika'nın çoğunda ve Kuzey Amerika'nın bir kısmında hüküm sürüyordu. Fransa'nın Kuzey Amerika'da toprağı vardı. İngiltere'nin Kuzey Amerika'da kolonileri vardı ve şimdi bir de Hindistan'da yayılıyordu!

Bu esnada Çin de çok miktarda toprak ele geçiriyordu. Çin İmparatorluğu'nun merkezi, eski Çin medeniyetinin ilk geliştiği yer olan Sarı Nehir ve Yangtze Nehirleri'nin etrafıydı. Bu "On Sekiz Eyaletin Çin'i" milyonlarca Han Çinlisi ile Mançu'nun memleketiydi.

Ancak bu "merkez" Çin'in yalnızca bir parçasıydı.

Yasak Saray'ın çatısında durup Pekin'in sonu gelmez gibi görünen çatılarına baktığınızı hayal edin. Arkanızda bir hışırtı duyarak dönüp baktığınızda, yere bir kraliyet ejderhasının konduğunu görüyorsunuz. İmparatorun iktidarının sembolü olan bu kraliyet ejderhasının her bir ayağında beş parmağı var. Uzun vücudu yılana benziyor, kuyruğu balık kuyruğu. Geyik boynuzlarıyla taçlanmış başını indirip kaldırırken gözleri kor gibi kıpkırmızı parlıyor!

Ejderhanın pullarla kaplı vücuduna tırmanıyorsunuz. Rahat olup olmadığınıza bakmak için yılana benzer boynunu çevirdiğinde, üzerinde bacaklarınızı rahatça açıp oturacak kadar büyük olmadığınızı görüyor. Bunun üzerine yardımcı olmak için biraz büzülüyor. Kraliyet ejderhaları istedikleri zaman boyutlarını değiştirebilirler. Ayrıca kendilerini sağanak yağışa ve denizde anafora da dönüştürebilirler; bu ejderhanın, siz üzerindeyken kendini suya dönüştürmeyeceğini umut ediyorsunuz.

Ejderha kanatlarını çırpıp havalanıyor. Arkanıza doğan güneşi alarak, kuzeye doğru, bu bitmez tükenmez çatıların üzerinden uçuyorsunuz. Kızıl ışık önce Pekin surlarına, sonra bodur ağaçlar ve fırça gibi uzun otlarla kaplı tepeler ile dağların üzerine düşüyor. Altınızdan bayır ve zirveler geçiyor. Köylülerin, dağların sıcak güney taraflarına pirinç, kurak kuzey taraflarına da buğday ektikleri, Çin'in dağlık bölgeleri üzerinde uçuyorsunuz.

Ancak daha sonra dağlar gitgide azalırken, dümdüz kahverengi bir ova ortaya çıkıyor. Ejderha birdenbire alçalmaya başlıyor. Altınızda, uğuldayan rüzgârlarla birlikte hareket eden sarı beyaz kumlar görüyorsunuz. Bir kum faresi deliğine doğru koşuyor. Ejderha yaklaşırken, tek başına duran alçak bir ağaca tünemiş bir akbaba kızgın bir biçimde uzaklara doğru kanat çırpıyor. Devasa kurak bir ova olan Gobi Çölü ile Cengiz Han ve onun Moğol topluluğunun soyundan gelenlerin memleketi olan Moğolistan sınırının üzerinde uçuyorsunuz.

Altınızda, bir grup göçebe keçe çadırlarından çıkıp, ağızları şaşkınlıktan açık vaziyette yukarı bakıyorlar. Ejderhayı tanıyorlar, çünkü artık Moğolistan Çin'e ait.

Chi'en-lung'un büyükbabası K'ang-hsi Moğolistan'ı istila edip onları kendisine haraç ödemeye zorladı. Artık Moğolistan her yıl Çin imparatoruna haraç gönderiyor. Ejderha, çölü geride bırakarak kuzeye doğru uçuyor. Önünüzde Moğolistan'ın başkenti Ulan Batur uzanıyor. Ejderha, Ulan Batur'un surları boyunca kanatlarını yan yatırıp güneybatıya dönüyor. Ulan Batur'u arkanızda bırakırken, sokaklarına göz atıyorsunuz: Çinli askerler herhangi bir isyan ihtimaline karşı ara sokaklarda devriye geziyorlar!

Şimdi de Türk boylarının Türk imparatorluğunu yaymak için savaştıkları topraklara doğru, güneye uçuyorsunuz. Fakat Osmanlı Türklerinin ihtişamlı günleri geride kalmış. Artık bu Türk topraklarının bir kısmında Çin hüküm sürüyor; buralara Çin Türkistan'ı deniyor. Altınızda, bir caminin kubbesi güneşte ışıl ışıl parlıyor. Bu Türkler hâlâ Müslüman olmalarına rağmen Çin'in Budist imparatoruna haraç ödüyorlar. Caminin ötesindeki ormanlarda beyaz bir toz esintisi görüyorsunuz. Aniden ejderha tekrar alçalınca, Türkistan'ın içlerine yönelmiş Çinli askerlerden oluşan bir ordu görüyorsunuz. Türkler huzursuzluk çıkardığından, Chi'en-lung onları hâkimiyeti altında tutmak için sürekli savaşıyor!

Çin sınırlarının yarısını kat ettiniz; şimdi güneş tam tepede ve ejderha da doğuya doğru geri dönmeye başlıyor. Altınızda, dünyanın en yüksek dağı olan Everest var! Gölgesi kuzeyindeki topraklar üzerine düşüyor. Bu topraklar üzerindeki kadim ülke Tibet gizemli ve az bilinen bir yer; yaşlılar Shangri-La adlı karlı dağlarında gizli bir krallık olduğunu fısıldaşırlar. Shangri-La'da yaşayanlar hiç acıkmaz, yaşlanmaz ve ölmezlermiş!

Tibetliler, bir Moğol prensiyle birlikte hüküm süren Dalai Lama adında Budist bir keşiş tarafından yönetilen barışçıl bir halk. Çin güneydeki bu toprakları henüz tamamıyla fethetmemiş ama imparator ülkeler koleksiyonuna onu da eklemeyi planlıyor. Daha birkaç yıl önce, Dalai Lama'ya yönetimde yardımcı olması gereken Moğol prensi, Tibet'e hâkim olmak isteyen diğer Moğol prensleriyle savaştı. İmparator Dalai Lama'yı korumak için Tibet'e Çinli askerler gönderdi. İsyan sona ermiş olmasına rağmen, bu Çinli askerler hâlâ Çin'de duruyorlar. Önderleri olan, "Yüksek Şef" adı verilen iki Çinli görevli Dalai Lama'nın yönetimine "yardım ediyor" ve yavaş yavaş güçlerini artırıyorlar.

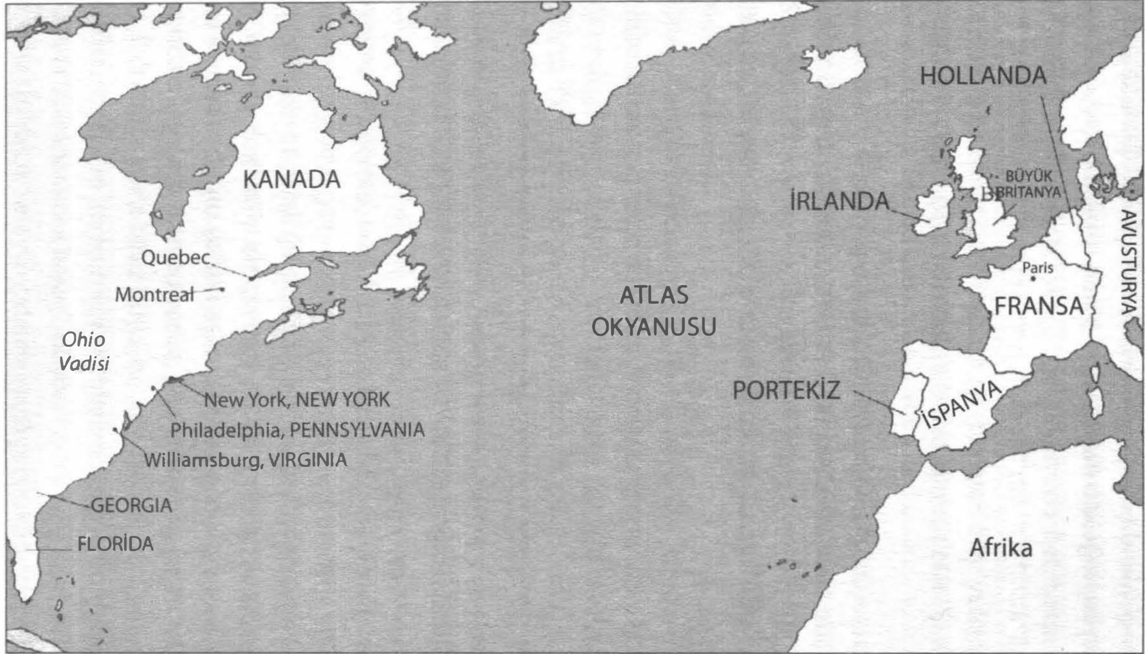
Tibet'i arkanızda bırakıp doğuya ve güneye doğru uçuyorsunuz. Burada, Çin anakarasından okyanusa devasa bir toprak parçası uzanıyor. Çok yüksekte olduğunuz için iki taraftaki suları da görebilirsiniz: bu toprakların batı yakasındaki Bengal Körfezi ile doğudaki Güney Çin Denizi'ni! Altınızdaki topraklar kızıl ve gü-

müş rengi ışıltılar saçıyor. Ejderha bir kez daha alçalınca Bengal Körfezi'nin kıyısındaki ülke Burma'yı görüyorsunuz. Nehirler dağ zirveleri arasından kıvrıla kıvrıla ilerleyip, yavaş yavaş genişleyerek, kadın ve erkeklerin pirinç tarlalarında eğilerek çalıştıkları ışıl ışıl taşkın ovalarına geliyor. Şimdi arkanızda batmakta olan güneş, parlak teneke çatıları olan, kırmızı sırlı tuğla ve kerestеden yapılma evlerin üzerinde ışıl ışıl parlıyor. Köy yollarında, mavi cüppeli erkeklerle, saçlarında altın ve zümrüt olan kadınlar Budist tapınağına doğru yürüyorlar. Fakat Burma'nın kuzeyine doğru ilerleyen, savaşmaya hazır Çinli askerleri görüyorsunuz. İmparator Burma yüzünden endişeli. Burma biraz fazla güçleniyor! Sonraki üç yıl boyunca, bu askerler Burma'yı dört kez istila edecek; bu ülkeye asla sahip olamasalar da kuzey halkı haraç ödemeye zorlanacak.

Güney Çin Denizi'nden geçip, kıyısı boyunca uzanan uzun, ince ülke Vietnam'a uçuyorsunuz. Memleketlerine dönen Çinli askerler sulu pirinç tarlaları arasından kuzeye güçlükle ilerliyorlar. Çin yıllarca Vietnam'ı ele geçirmeye çalışmıştı. Şu an için işgal başarısız oldu. Vietnam'ın kraliyet hanedanı bir kez daha Çinli istilacıları kovdu. Kraliyet ejderhası hüsran içinde burnundan soluyor. Aniden suya doğru yön değiştirince az kalsın aşağıdaki dalgaya düşecek gibi oluyorsunuz. Bir sağanağa dönüşmeyeceği umuduyla boynuna yapışıyorsunuz. Ancak ejderha hemen Çin kıyılarının açığındaki bir adaya yönleniyor: Tayvan adası. Burada, Çinlilerin komşularını ele geçirme girişimi başarılı olmuş! Tayvan artık Çin'in güney eyaleti Fukien'in bir parçası haline gelmiş. Anakaradan Tayvan kıyılarına doğru yelken açan tekneler görüyorsunuz. Çinli yerleşimciler Tayvan'a akın ediyorlar; adanın nüfusu yarım milyon artmış. Ejderha gururla biraz büyüyor. Size başarılı bir Çin fethini daha göstermek için karanın iç kesimlerine doğru yön değiştiriyor: Kore artık imparatora haraç ödüyor.

Ejderha sizi Yasak Saray'ın çatısına nazikçe bıraktığında, dünyadaki en büyük imparatorluğun sınırları etrafındaki yolculuğunuzu tamamlamış oldunuz. Bu zamanda, dünyada dokuz yüz milyon

insan yaşıyor olabilir, bu insanların üç yüz milyondan fazlası Çin İmparatorluğu'nda bulunuyor. Fransa, İspanya ve İngiltere güçlü ülkeler olsalar da dünyadaki insanların üçte biri Çin kraliyet ejderhasının bayrağı altında yaşıyor!

Üç Savaş sırasında Kuzey Amerika

21

Kuzey Amerika Savaşı

Üç Anlamsız Savaş

Çin İmparatorluğu dünyadaki en büyük imparatorluktu fakat Çin'e haraç ödemek zorunda olan ülkeler hep özgür olmayı umut ediyorlardı. Çinli askerler devamlı olarak Moğolistan, Türkistan, Tayvan ve diğer Çin "sömürgelerini" bağlı tutmak için savaşıyorlardı!

Fransa, İngiltere ve İspanya imparatorluklarında artık barış hâkim değildi. Fakat Avrupa'da birbirlerine çok yakın olan bu üç imparatorluk, kolonilerini ellerinde tutmak için savaşmak yerine, birbirleriyle savaştılar. Bu üç ülke üç savaş yaptı. Bu savaşlardan her biri Avrupa'da başladıktan sonra Kuzey Amerika'daki kolonilere yayıldı. Her savaşın –biri Avrupalılar diğeri de koloniciler tarafından verilmiş– iki ismi vardı.

Bu üç savaştan hiçbirinde de bir sonuca ulaşılamadı.

İlk savaş, Güneş Kral XIV. Louis'nin, Fransa'nın Avrupa'daki gücünü artırmaya çalışmasıyla başladı. Onu durdurmak için Avrupa'nın diğer ülkeleri –Hollanda, Avusturya ve İngiltere– ittifak kurdular. Savaşlarına da Büyük İttifak Savaşı adını verdiler. İngiliz askerleri Avrupa'daki Fransızlarla savaşırken, İngiliz yönetimi de Kuzey Amerika'daki İrokualara, Kanada'daki Fransız yerleşimlerine saldırması için para verdi. Buna karşılık, Fransız yerleşimciler (bu İrokua saldırılarının arkasında İngilizlerin olduğunu çok iyi biliyorlardı) İngiliz yerleşimlerine saldırdılar. Sekiz yıl boyunca, New York ve Yeni İngiltere'deki İngiliz yerleşimciler, Yeni İngiltere ve Kanada'daki Fransız yerleşimcilerle savaştılar. Yerleşimciler, Büyük İttifak Savaşı'nın Kuzey Amerika bölümü olan *savaşlarına* İngiltere Kralı William'a istinaden, Kral William Savaşı adını verdiler.

Sekiz yıl süren savaş sonunda kazanan olmadı. Ancak Avrupa'da Fransa ve İngiltere nihayet barış yaptı. Yerleşimcilere savaşa son vermeleri emredilince onlar da bu emre uydular. 1689'dan 1697'ye dek sekiz yıl devam eden savaş, Fransız ve İngiliz kolonilerine nefretten başka bir şey kazandırmamıştı.

Dört yıl sonra, XIV. Louis torununu İspanya kralı yapmayı başardı. Böylece gücünü çok artırmış oldu. İngiltere ve Hollanda, Fransa'ya tekrar savaş ilan ettiler ve bu defa İspanya'ya da savaş açtılar. İspanya İntikal Savaşı adı verilen bu savaş Avrupa'da yıllarca devam etti. Bir kez daha, Kuzey Amerika'daki Fransız ve İngiliz kolonileri, Avrupa'daki ana ülkeleri gibi birbirleriyle savaştılar. *Savaşlarına*, İngiltere'nin yeni kraliçesine istinaden Kraliçe Anne Savaşı adını verdiler, çünkü o dönemde William ve Mary ölmüş, tahta Mary'nin küçük kardeşi Anne çıkmıştı.

Kraliçe Anne Savaşı sırasında, İngilizler birkaç Fransız yerleşimini ele geçirmeyi başardılar. Quebec'in doğusundaki Fransız Acadia yerleşimi artık İngilizlerin olmuştu. İngiliz birlikleri ayrıca Florida'ya da girerek İspanyolların Pensacola kolonisini yakıp yıktılar. İngiltere Kuzey Amerika'da üstünlüğü ele geçiriyor gibiydi.

Ancak yine savaş gerçek bir zafer elde edilemeden sona erdi. Avrupa'da İngilizlerle Fransızlar on üç yıl savaştıktan sonra barış yaptılar. Bunun üzerine yine Fransız, İngiliz ve İspanyol kolonileri de savaşa son verdiler.

Kısa bir süreliğine, Fransa ve İngiltere'de barış hâkim oldu. İki ülkede de yeni krallar tahta çıktı. İspanya İntikal Savaşı'nın sona ermesinden iki yıl sonra XIV. Louis öldü. Torununun beş yaşındaki oğlu tahta geçti. İngiltere'deki Kraliçe Anne de bir vâris bırakmadan öldü. Bunun üzerine Parlamento da tacı I. James'in torununun oğlu "İncil Kral"a vermek için oylama yaptı. Bu kişinin adı George Louis idi ve iyi bir Protestan prensti.

Ancak ne yazık ki İngiliz değildi!

James'in torunu olan George'un annesi Almanya'da doğmuş ve bir Alman prensiyle evlenmişti. Hannover'de büyüyen George Louis de yalnızca Almanca biliyor ve kendini Alman olarak görü-

yordu. Ancak Parlamento Katolik bir kraldan öylesine çekiniyordu ki bir Alman'a kralları olarak taç giydirmeye gönüllülerdi! Böylece George Louis İngiltere'ye geldi ve I. George olarak taç giydi. I. George İngilizce bilmiyordu ve bakanları arasında Almanca bilen yoktu. Öyle ki İngiltere'nin devlet işlerini Fransızca yürütmek zorunda kaldılar!

I. George ve XV. Louis'nin saltanatı sırasında İngiltere ve Fransa'da barış hâkimdi. Kuzey Amerika'daki İngiliz ve Fransız kolonileri de aynı şekildeydi. Ancak I. George felç geçirip öldükten ve oğlu II. George tahta geçtikten sonra, üçüncü kez savaş patlak verdi. Bu defa savaş İngiltere ile Fransa arasında değil, İngiltere ile İspanya arasındaydı. Ve bir kulak yüzünden başladı.

İspanyol ve İngiliz gemi kaptanlarının arası hiçbir zaman iyi olmamıştı. İngiliz gemileri, Güney Amerika madenlerinden altın taşıyan İspanyol gemilerini ele geçirip soyma umuduyla, genellikle Güney Amerika ile İspanya arasındaki sularda gezinirlerdi. İspanyol kaptanlar da bütün İngilizlerin korsan olduklarından şüphelendiklerinden, İspanyol gemileri Güney Amerika limanları civarındaki sularda gözcülük eder, yasalara uyan İngiliz tüccarları arar ve bazen de onları soyarlardı.

Kapalı bir sonbahar günü, kaptan Robert Jenkins elinde bir kavanozla Parlamentonun toplantısına girdi. İngiliz gemilerini taciz eden İspanyolları konuşmak için toplanmış Avam Kamarası üyeleri, onun odanın ortasındaki tahta masaya doğru yürümesini izledi. Jenkins uzun, kır saçlarını kulağının arkasına çekti. Bir kulağında altın bir halka takılıydı, diğer kulağı ise yoktu. Jenkins kavanozu masanın üzerine çarptı. Kulağı kavanozdaki viskinin içinde yüzüyordu.

"Bunu görüyor musunuz?" diye sordu Jenkins. "İspanyollar kıyıdan uzaktayken gemime yanaştılar. Gemiye binip bizi bağladıktan sonra korsan olmakla suçladılar. Düşünebiliyor musunuz, benim gibi kanunlara saygılı bir İngiliz tüccarını! Çalıntı mal bulamayınca da kaptanları kulağımı kesti! Sonra da şöyle bağırdı, 'İngiltere Kralı bile olsa, aynı şeyi ona da yapardım!' Gemimizi soyduktan sonra

kendi gemilerine binip bizi yelkensiz küreksiz öylece sürüklenmeye bıraktılar!"

Parlamento, yasalara saygılı bir İngiliz tüccarına karşı yapılan bu davranışa çok öfkelenmişti. İspanyollar Robert Jenkins'in hırsız ve yalancı olduğunu ve anlattıklarının hiçbirinin meydana gelmediğini söyleseler de onları dinleyen olmadı. 1739'da İngiltere İspanya'ya savaş ilan etti.

Jenkins'in Kulağı Savaşı adı verilen bu savaş kısa zamanda çok büyüdü. Kutsal Roma İmparatoru VI. Charles kısa süre önce ölmüştü ve vârisleri taht kavgasına başlamışlardı. İngilizler Avusturyalı vârisi desteklerken, Fransa Avusturya'nın daha fazla güce sahip olmasını istemiyordu. Bu yüzden Fransa İspanya'nın İngiltere'yle giriştiği savaşta İspanya'ya katıldı. Sonra Avusturya İngiltere'ye, Prusya da Fransa'ya katıldı. Jenkins'in Kulağı Savaşı Avusturya İntikal Savaşı haline dönüşmüştü.

Avrupa yine savaşa girmiş ve savaş yine kolonilere sıçramıştı. Georgia'daki İngiliz kolonileri Florida'daki İspanyol kolonilerine saldırdılar. Kuzeyde, Fransız ve İngiliz kolonileri birbirleriyle savaşmaya başladı. Koloniciler *savaşlarına* yine İngiltere kralının adını verdiler: Kral George Savaşı. Savaş dört yıl sürdü.

En sonunda İngiltere, Fransa ve İspanya bir barış antlaşması imzaladı ve kolonicilere –yine– savaşmayı bırakmalarını söylediler. Üçüncü anlamsız savaş da sona ermişti. Yüzlerce kolonici ve Amerikan Yerlisi; Kral William, Kraliçe Anne ve Kral George Savaşları'nda ölmüştü.

Gel gör ki hiçbir şey değişmemişti.

Yedi Yıl Savaşı

Üç savaşın ardından, Fransa, İngiltere ve İspanya Kuzey Amerika kavgalarını bir çözüme kavuşturma konusunda hiçbir ilerleme kaydedememişlerdi. Fransa'nın kuzeyde Kanada ve güneyde de günümüzde Louisiana eyaletinin bulunduğu yerde kolonileri vardı. İngiltere'nin kolonileri doğu kıyıları boyunca uzanıyordu. İspanya'nın kolonileri Florida ile New Mexico'daki Santa Fe'de bu-

lunuyordu. Ancak Kuzey Amerika'da halen boş olan çok büyük alanlar vardı. Peki, hangi ülke diğerlerini kovup kıtayı ele geçirebilecekti?

Yapılacak tek bir savaş daha meseleyi kesin olarak halledecekti. Bu defa savaş Kuzey Amerika'da başladı ve tüm dünyaya yayıldı.

Kral George Savaşı sona erdikten beş yıl sonra, 1753'te, Virginia'daki İngiliz kolonisinin valisi İngiliz gözcülerden endişe verici haberler aldı. Fransızlar Ohio Vadisi'nde (günümüzdeki Pennsylvania'nın batısı) yollar inşa ediyorlardı. Vali Robert Dinwiddie İngilizlerin de zengin, ağaçlık Ohio Vadisi'nde gözü olduğunu biliyordu! Eğer Fransızlar vadiye sahip çıkacak olursa, İngilizler oraya asla giremeyebilirlerdi.

Bunun üzerine Vali Dinwiddie Kral II. George'a haber gönderip, "Ne yapalım?" diye sordu. Kral II. George da şöyle yanıt verdi: "Bir ulak gönder ve Fransızlara oradan gitmelerini söyle. Gitmeyecek olurlarsa, onları kov ve o toprakları korumak için de bir İngiliz kalesi inşa et!"

Vali Dinwiddie bir of çekti. Savaşabilecek çok az adamı vardı ve kuşkusuz bunlar Fransa kuvvetleriyle boy ölçüşemezlerdi. Ayrıca kim elinde Fransızlara geri çekilmelerini söyleyen bir mektupla, ele geçirilme riskini göze alarak, yabanda yüzlerce mil yol kat etmeye gönüllü olacaktı ki?

Ancak Genç bir Virginialı gönüllü oldu. Daha yirmi bir yaşında olan Virginia doğumlu George Washington bir İngiliz tütün çiftçisinin oğluydu. Son birkaç yıldır arazi mühendisi olarak çalışmış, çiftlikleri ölçerek sahipleri için haritalar çizmişti. Oysa George Washington arazi mühendisi değil asker olmak istiyordu. Vali Dinwiddie'ye mesajı taşımasına izin vermesi için yalvardı. Azizler Günü'nün arifesinde vali razı oldu. Washington, kendisine eşlik edecek bir yaban rehberi ve çevirmen buldu ve sabahı bile beklemeden aynı gün yola çıktılar.

Küçük grubun dağları aşıp, Ohio Nehri Vadisi'nden geçerek, Fransızların karargâhına ulaşması üç hafta sürdü. Birkaç günlük mesafedelerken, Washington vadideki en bereketli yere geldi: üç

nehrin kesiştiği Ohio Çatalı. Washington orada yapılacak bir kalenin tüm vadiye hâkim olacağını düşündü.

Nihayet vadinin kuzeyindeki Fransız karargâhına ulaştılar. Valinin mesajını Fransızların komutanına ilettiğinde komutan güldü ve genç adama Virginia'ya geri dönmesini söyledi.

Washington yola çıktı. Fakat artık aralık ortası olduğundan, hava gitgide soğuyor ve kar yağıyordu. Ellerindeki erzak tükenmek üzereydi. Atları açlıktan zayıf düşünce, Washington onları bırakmak zorunda kaldı. Yaban rehberiyle birlikte karda güçlükle ilerlerken, Fransızların müttefiki bir Amerikan Yerlisi aniden önlerine çıkıp Washington'a ateş etti! Washington, Fransızların onun gitmesine izin verdikleri için pişman olup arkasından suikastçılar gönderdiklerinden korktu. Allegheny Nehri'nin kıyılarına doğru koşturdu. Hemen karşıya geçmek zorundaydı. Fakat nehir yüzen buz parçalarıyla doluydu.

Washington ile rehberi bir sal inşa ederek nehre indirdiler. Ancak buzlara çarpan sal alabora oldu! Suya düşen Washington salın kenarını yakalamaya çalıştı. Güç bela yakalayıp kendini yukarı çekti. Rehber de sala tutunabilmişti. İki adam nehrin ortasındaki küçük bir adaya çıkarak, geceyi orada, aç biilaç ve ateşsiz geçirdiler. Sıcaklık gitgide düşerken üzerleri buz tuttu. Nehirde ıslanan Washington'un giysileri dondu.

Ancak sabah olduğunda, nehrin üzerinde kalın bir buz tabakası oluşmuştu. İki adam yürüyerek karşı kıyıya geçtiler. Sonunda İngiliz tüccarların yaşadığı bir yerleşime ulaştılar ve eve dönmek için at bulmayı başardılar.

Washington, Vali Dinwiddie'nin Williamsburg'daki konağına vardığında, valiye olan bitenleri anlattı. Dinwiddiea İngiltere'ye haber gönderip daha fazla asker istedi. Bu arada üç nehrin kesiştiği yerde bir kale inşa etmek için kırk adam gönderildi. Dinwiddie, Washington'u terfi ettirdi ve koloni askerlerinden oluşan küçük bir grupla birlikte yeni kaleyi korumaya gönderdi. Ancak Fransızlar o sırada çok güçlülerdi. Küçük kaleyi ele geçirip Washington'un ufak ordusunu alt ettiler. Washington teslim oldu ve geri çekilmesine izin verildi.

Ancak İngilizlerin pes etmeye hiç niyeti yoktu. Londra'dan, İngiliz General Edward Braddock'ın komutası altında, iki bin "muvazzaf" asker geldi. Edward Braddock "düzenli ve disiplinli birliklerinin", Fransızlar ile onların Amerikan Yerlisi müttefiklerini çabucak bozguna uğratacaklarından emindi. George Washington'u İngiliz zaferini görmesi için yardımcısı olarak davet etti.

Fakat Braddock'ın, Kuzey Amerika'nın yabani orman ve dağlarında hiç savaş tecrübesi yoktu. Adamları Ohio Nehri Vadisi'ne doğru uzun bir sıra halinde ilerlerken, davul çalıp, sancak sallıyor ve yolu açmak için kayaları patlatıyorlardı.

Fransızlar hazırdı. Ohio Çatalı'ndan on altı kilometre ötede, ağaçların arkasında Braddock'ın askerlerine pusu kurmuşlardı. Askerlerin kırmızı üniformaları onları kolay hedef haline getirdi. İngiliz askerler ağaçların arkasına saklanıp ateş etmeye çalıştıklarında ise Braddock onlara tekrar sıraya girmelerini emretti! Bin İngiliz askeri öldü, geri kalanlar da dehşet içinde kaçıştılar. Washington'un altındaki iki at da vuruldu. O gece giysilerini çıkardığında, dört kurşun deliği olduğunu gördü.

Fransız ve Kızılderili Savaşı başlamıştı. Çok geçmeden Avrupa'daki diğer ülkeler de saflarını seçip savaşa katıldılar. Savaş Avrupa'ya, hatta Hindistan'a ve okyanusların ötesine yayıldı. Fransız ve Kızılderili Savaşı'na yeni bir Avrupa ismi verildi: Yedi Yıl Savaşı.

İlk başlarda, Fransa üstünlüğü ele geçiriyor gibiydi. Ancak İngiltere Başbakanı William Pitt İngiltere'nin zafer kazanmasında kararlıydı. Kuzey Amerika'daki İngiliz birliklerinin ellerinde bol para, gemi ve mühimmat olmasını ve koloni askerleri ile İngiltere'den gelen "muvazzaf" askerlerin de birbirleriyle çekişmek yerine birlikte savaşmalarını sağladı. İngiliz "kırmızı paltolular" da Kuzey Amerika'nın orman ve alanlarında savaşmayı öğrenmeye başladılar. Kırmızı paltolarını çıkarıp tersyüz ettikten sonra içlerini kille kaplıyor, parlak, düzgün namlularının güneşte parlamaması için üzerlerine is ve çamur sürüyorlardı. Daha sonra küçük gruplar halinde, ağaçları siper alarak savaşmaya başladılar. Fransızların Kızıl-

derili müttefikleri bu durumdan hiç hoşlanmamışlardı. "Bu kırmızı paltolular," dediler Fransızlara, "artık öylece durup kendilerini öldürtmüyorlar!"

Fransızlar memleketlerinde de sorunlarla boğuşuyorlardı. Artık yetişkin bir adam olan XV. Louis zayıf, savurgan biri olup çıkmıştı. Zamanının çoğunu, kadın peşinde koşmak ve lüks içinde yaşamakla geçiriyor, gitgide gözden düşüyordu. Savaş başladıktan üç yıl sonra 1757'de, bir suikastçı gizlice Versailles sarayına girip XV. Louis'yi bir çakıyla öldürmeye çalıştı.

Çok geçmeden İngilizler Fransızları Kuzey Amerika'dan çıkarmaya başladılar. George Washington Ohio Nehri kalesine başarılı bir saldırı düzenleyerek kaleyi geri aldı. Kaleye başbakanın adına istinaden Pitt Kalesi adı verildi. Günümüzde Pittsburgh şehri, kalenin ilk yapıldığı yerde bulunur.

Daha sonra İngilizler Yeni Fransa'nın başkenti Quebec'i ele geçirdiler. Ertesi yıl Montreal de düştü. Yeni Fransa artık İngiltere'nin olmuştu! Fransızlar teslim olmayı kabul ettiler. 1763'te imzalanan Paris Antlaşması'yla Yedi Yıl Savaşı sonlandı. XV. Louis, Louisiana hariç, Kuzey Amerika'daki bütün Fransız topraklarını vermeyi kabul etti. Yeni Fransa'da yaşayan çok sayıda yerleşimci ya Fransa'ya geri döndü ya da Louisiana kolonisindeki New Orleans'a taşındı. Halen Fransızca konuşanlar olsa da artık İngiliz hâkimiyeti altındaydılar.

XV. Louis, XIV. Louis'nin kurtarmış olduğu muazzam imparatorluğu kaybetmişti. Bu yüzden halkı ondan nefret etti. Kısa süre sonra çiçek hastalığından öldüğünde, saray mensupları vücuduna sönmemiş kireç döküp gece vakti törensiz gömdüler. O, Fransa'nın en nefret edilen kişisi haline gelmişti.

DEVRİM!

Britanya Kolonilerinde Huzursuzluk

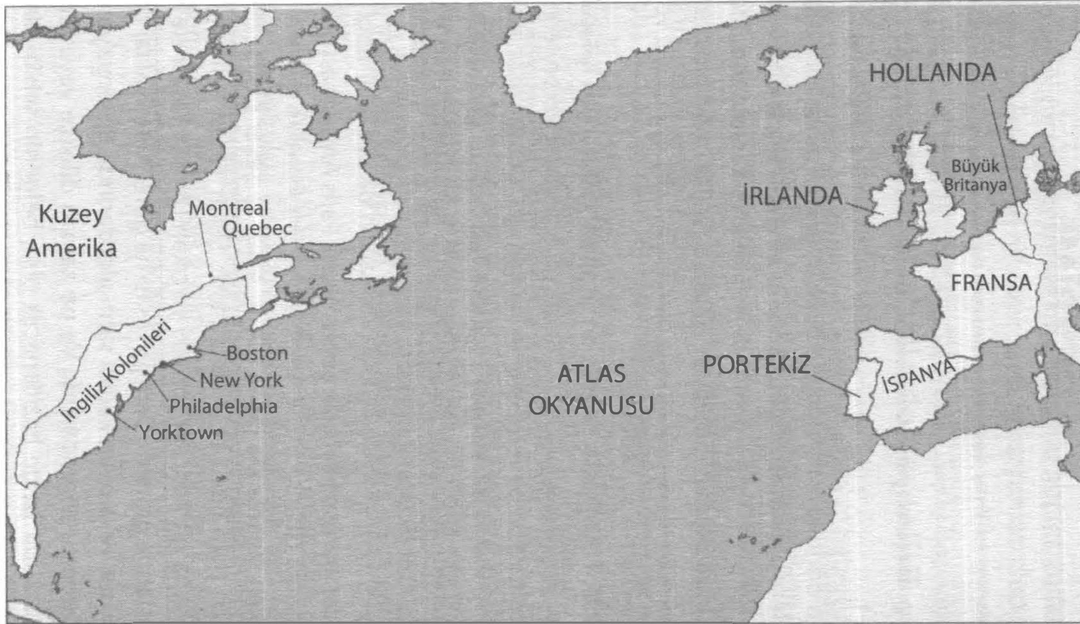
İngiliz İmparatorluğu büyüyordu. Montreal'e kadar, Kuzey Amerika'nın doğu kıyıları İngiltere'nin elindeydi. Fransa Hindistan'ı da İngilizlere bırakmıştı. Kraliçe Anne'in saltanatı sırasında, İskoçya ile Galler de Birlik Yasası dahilinde İngiltere'ye katılmışlardı. Bundan böyle, İngilizlerden "Britanyalı" –kırmızı, beyaz, mavi renklerindeki Büyük Britanya bayrağı altında olan İngiliz, İskoçyalı, Galli ve Amerikalılar– olarak söz edebiliriz.

Ancak Amerikalılar sadece on üç yıl daha Britanyalı kalacaklardı.

Yedi Yıl Savaşı sırasında, Britanya Amerikan kolonilerinin savunmasına yüz binlerce sterlin harcamıştı. Britanyalılar kolonilerin, bu paranın bir kısmını İngiltere hazinesine geri ödemesinin tam zamanı olduğunu düşünüyorlardı. Bunu yapmanın en basit yolu da Amerikalılar için ekstra vergi yasaları çıkarmaktı.

Böylece Parlamento ile kralın bakanları bir dizi yeni vergi yasası çıkardılar. Bunların ilki olan Şeker Yasası, Paris Antlaşması'ndan tam bir yıl sonra çıkarıldı. Artık Amerikalılar, Britanya'dan gelenler hariç, Amerikan limanlarına gelen bütün şeker ve şeker pekmezleri için fazladan para ödemek zorundalardı. Şeker Yasası Amerikalıların hiç hoşuna gitmedi. Bir sonraki yıl çıkan Damga Yasası ise hiç mi hiç hoşlarına gitmedi. Damga Yasası'na göre, Amerikalılar gazete, broşür, zar veya oyun kâğıdı satın aldıklarında Britanya'ya ekstra para ödemek zorundalardı. Ve ne zaman dilekçe veya diploma gibi resmi bir belge hazırlanacak olsa, belgenin sahibi olan kolonici, belgenin "damgalanıp" resmiyete kavuşması için bir ücret ödemek zorundaydı.

Bu paranın hepsi Britanya'ya gidiyordu.

İngiltere, Fransa ve Amerika Kolonileri

Başka yasalar da çıkarıldı. Amerikalılara, Kuzey Amerika'ya gönderilen Britanya birliklerine yatacak yer ve yiyecek tedarik etmeleri ve bunların paralarını ödemeleri emredildi. Cam, kâğıt, boya ve çay için de yeni vergiler kondu.

Büyük Britanya'nın hazinesine biraz daha para aktı.

Amerikalılar bu vergi yasalarını, *Genel Meclislerinde* –bütün koloni liderlerinin bir araya geldiği toplantılar– tartışmaya başladılar. Liderlerin birçoğu, Parlamentonun, yasa haline getirmeden önce, yeni vergiler için meclislerden onay alması gerektiğini düşünüyordu. Virginia meclisinde fevri bir lider olan Patrick Henry ayağa kalktı ve bağırarak şunları söyledi: "Bu koloninin sakinleri, Genel Meclis'in yasaları veya hükümleri dışında dayatılmış hiçbir vergi yasasına veya hükümlerine uymak zorunda değildir!"

Patrick Henry, Britanya yasalarına göre, hiçbir Britanya vatandaşının, *temsilcisi* (haklarını savunmak için seçilmiş kişi) Parlamento'da kabul etmediği sürece, vergi ödemeye zorlanamayacağını savundu. Fakat Parlamento'da Amerikalılar olmadığı için, kolonilerin temsilcileri de *yoktu*. Parlamento tarafından konan herhangi bir vergi yasal değildi çünkü Amerika'nın Britanya vatandaşlarını, Parlamento'da bunu onaylayan temsilcileri olmadığı halde, vergi ödemeye zorluyordu. Kuzey Amerika'nın kıyıları boyunca, "Temsilci yoksa vergi de yok!" sözü Amerikalıların sloganı haline geldi.

Büyük Britanya'nın yeni kralı III. George vergilerin bazılarını *yürürlükten kaldırmayı* kabul etti. III. George, Yedi Yıl Savaşı sona ermeden kısa bir süre önce felç geçirip aniden ölen II. George'un torunuydu. Britanya tahtına barış zamanının tadını çıkarmaya hazırlanarak oturmuştu. Kolonilerle olan sorunlarını ise hesaba katmamıştı.

III. George'un birkaç vergiyi yürürlükten kaldırmasının bir yararı olmadı çünkü Parlamento çay vergisinin kalmasında ısrar etmişti. Parlamento, Amerikalıların, kolonilerin Büyük Britanya'ya ait olduğunu ve Büyük Britanya yönetiminin, kolonilerden izin istemeye gerek görmeden, dilediği yasayı çıkarabileceğini bilmelerini

istiyordu. Amerikalılar bu duruma çok öfkelendiler. Büyük liman kentlerindeki Britanyalı askerler giderek daha çok tepki görmeye başladılar.

1770'te soğuk bir mart sabahı, Boston'daki bir grup Amerikalı Britanyalı askerlere kartopu atarken, askerlerden biri paniğe kapılıp ateş etmeleri emrini verdi. Askerler silahsız Amerikalıların üzerine ateş etti. Beş kişi öldü, onlarcası yaralandı. İlk defa, Britanyalı askerler kendi kolonicilerine ateş etmişlerdi.

Koloni liderleri derhal bu olaya korkunç bir isim verdiler: Boston Katliamı. Aslında yalnızca beş kişi öldüğü için bu gelmiş geçmiş en küçük katliamdı herhalde. Ancak çok geçmeden bütün kolonilerdeki Amerikalılar Boston Katliamını konuşuyorlardı.

Parlamento'nun öfkesi de arttıkça artıyordu. Amerikalı tüccarlar İngiliz çaylarını boykot etmeye karar verdiler. Çay kargolarını boşaltmayı reddettiler. Çay partileri kahve partilerine dönüştü. Bu dönemde yazılmış "Hoşça kal Çay" adlı bir şiir şöyle başlar:

Elveda krema kabım ve maşam…
Demliğim artık bir daha hiç cömert olmayacak
Bu habis çayla fincanları doldururken,
Çünkü suyla doldurup öylece içeceğim
Aziz mi aziz ÖZGÜRLÜĞÜMÜ kaybetmeden önce.

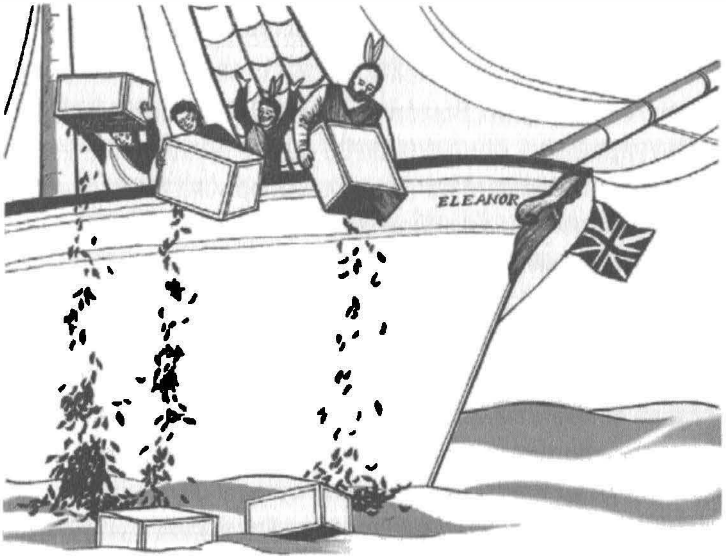
Fakat Boston valisi çay taşıyan gemilerin yüklerini boşaltıp mallarını satmalarına izin verilmesinde ısrar ediyordu.

Amerikalılar ayaklandılar. 16 Aralık 1773 akşamında, Kızılderili battaniyelerine sarınıp, kafalarına tüy takmış altmış adam üç Britanya çay gemisinin demirlediği rıhtıma giderek 342 sandık çayı Boston Limanı'na boşalttı.

Parlamento bu "Boston Çay Partisi"ne çok öfkelendi. Kolonicilerin "Kabul Edilemez Yasalar" adını verdiği bir dizi yasa çıkardı. Boston çayın parasını ödeyene kadar, liman kapalı kalacaktı. Boston'u, Britanyalı General Thomas Gage'in komuta ettiği Britanyalı askerler idare edeceklerdi. İzinsiz hiçbir toplantı yapılmayacaktı.

Bunun üzerine, her koloniden liderler Philadelphia'da, İlk Kıta Kongresi'nde bir araya geldiler. Kongre 1774'te yapıldı. Patrick Henry oradaydı. George Washington da!

Kıta Kongresi'nde bir dilekçe yazılıp III. George ve Parlamento'ya gönderildi. Bu dilekçeyle Britanya yönetiminden, askerlerini çekmesi, limanı açması ve vergileri yürürlükten kaldırması istendi. Kıta Kongresi ayrıca kolonilerin artık izinleri olmadan çıkarılan yasalara uymayacakları konusunda da uyarıda bulundu. İlk kez, Amerika kolonileri birlikte hareket ediyorlardı.

Boston Çay Partisi

Dilekçe İngiltere'ye vardığında neler olacağını kimse kestiremiyordu. Ancak birçok Amerikalı savaş çıkacağından emindi. Silah ve kurşun toplayarak saklamaya başladılar. Patrick Henry, İlk Kıta Kongresi'nden döndüğünde Virginia Meclisi'nde şöyle dedi: "Yaklaşan fırtınayı engellemek için elimizden gelen her şeyi yaptık. Dilekçe yazdık, karşı çıktık, yalvardık... Eğer özgür olmak istiyorsak... Savaşmak zorundayız! Tekrarlıyorum, efendiler, sa-

vaşmak zorundayız! Beyefendiler barış, barış diye ağlayabilirler ama barış filan yok... Yaşam; zincir ve kölelik pahasına alınabilecek kadar kıymetli mi? Barış bu kadar tatlı mı? Tanrı korusun! Başkaları hangi yolu tutar bilmiyorum fakat bana ya özgürlük verin ya da ölüm!"

Amerikan Devrimi

Parlamento'ya gönderilen dilekçe barış getirmedi. Bilakis, Britanyalılar imparatorluklarını bir arada tutmak için Amerikalılarla savaşmaya hazırlandılar.

Britanyalı liderler Amerikalıların da savaşa hazırlandıklarının farkındalardı. Genç Amerikalı erkeklerin, Massachussetts yerleşimleri olan Lexington, Boston ve Concord dolaylarında silahlarıyla talim yaptıklarını görüyorlardı. Bu genç adamlar hemen savaşa gitmeye hazır olduklarından kendilerine gönüllü asker diyorlardı. Britanyalılar, gönüllü askerlerin tüfek ve kurşun biriktirdiklerini ve en büyük silah birikiminin Concord'da olduğunu biliyorlardı.

18 Nisan 1775'te, Britanya birliği karanlıktan yararlanarak Boston'dan çıktı. Planları, gece yürüyerek aniden Concord'a varmak ve Amerikalıları şaşırtarak silahlarını ellerinden almaktı.

Fakat Amerikalılar onların bu planını öğrendiler. İki Bostonlu, Paul Revere ve William Dawes'e, Britanya birliklerinden önce Concord'a gidip oradaki Amerikalıları uyarma görevi verildi. Bu iki adam bütün gece, "Britanyalılar geliyor! Britanyalılar geliyor!" diye haykırarak dörtnala at sürdüler.

Geçtikleri yollarda, Amerikalılar silahlarını ellerine aldılar. Gönüllü askerler Lexington'da, Concord yolunun ortasında toplanarak Britanya birliklerinin meydana çıkmasını beklemeye başladılar.

Askerler Lexington'a 19 Nisan sabahı erken saatlerde vardılar. Soğuk, sisli bir sabahtı. Britanyalı askerlerin komutanı, sisin içinde, yolu kapatmış gönüllü askerleri görünce kılıcını onlara doğrulttu.

"Bırakın silahlarınızı asiler, yoksa ölürsünüz!" diye bağırdı.

Gönüllü askerler tüfekleri hazır vaziyette ona dik dik baktılar.

"Ateş!" diye bağırdı subay.

Tüfekler ateşlendi. Sekiz gönüllü asker düştü. Geri kalanları teslim oldu. Fakat Britanyalılar Concord'a vardıklarında, orada daha fazla gönüllü askerin toplanmış olduğunu gördüler. İki taraf da silahlarını ateşledi. Birçok gönüllü asker yere yığıldı. Britanyalı askerler de aynı şekilde. Britanyalılar silahları aradılar ama bir şey bulamadılar. Boston'a doğru yola koyuldular. Yol boyunca, gönüllü askerler onları takip ederek, ağaçların arkasından ateş ettiler. Yolculuk sona ermeden iki yüzden fazla Britanyalı asker ölmüştü. Böylece Amerikan Bağımsızlık Savaşı da başlamış oldu.

Haberler bütün kolonilerde yayıldı. Erkekler savaşmaya hazırlandı. İkinci Kıta Kongresi toplanarak George Washington'u bütün koloni ordularına komutan atadı.

Bu arada, 17 Haziran 1775'te, savaşın ilk büyük muharebesi yapıldı. Britanyalılar, Boston'un yukarısında yüksek bir tepe olan Bunker Tepesi'nde karargâh kurmuş Amerikan askerlerine saldırdılar. Üç taarruzdan sonra, Amerikalılar yenildi ve Britanyalılar tepenin kontrolünü ele geçirdiler. Ancak Britanyalılar Amerikalılardan üç kat fazla adam kaybetmişlerdi.

Daha sonra Washington Boston'a geldi ve gönüllülerden oluşan bu dağınık birliği, Britanyalılarla karşılaşmaya hazır bir orduya dönüştürme işini üstlendi! Elinde ne yeterli erzak ne de silah vardı. Birçok askerin ayakkabısı bile yoktu. Çoğu istediği zaman ordudan ayrılabilirdi ve birçoğu da zaten öyle yapıyordu. Ancak Washington bir askeri karargâh inşa etti, ordusunu düzene soktu.

Amerikalılar savaşmaya devam ettiler. Savaşın, parlamentoda temsil değil, gerçek bağımsızlık adına devam etmesini savunmaya başlayan Amerikalı sayısı da giderek artıyordu. Amerikalı yazar Thomas Paine *Sağduyu* adını verdiği bir broşür yayımlayarak, Amerikalıların İngiltere'den tamamen ayrılmalarını ve dünyanın bilmesi adına, bunun gerekçelerinin kamuoyuna açıklanmasını savundu. "Kendimizi Britanya'nın tebaası olarak ilan ettiğimizde," dedi Thomas Paine, "Asiler olarak görülmeliyiz. Bir manifesto olsaydı... çektiğimiz tüm o acıları ve çözüm için deneyip de bir şey

elde edemediğimiz barışçıl yöntemleri ifade eden... böyle bir bildiri çok yararlı olurdu."

Binlerce Amerikalı *Sağduyu*'yu okudu ve ifade edilenlere katıldı. Mayıs 1776'da, Rhode Island, Büyük Britanya'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan eden ilk koloni oldu. Artık *eyalet* adı verilen kolonilerin, kendi ülkelerini oluşturmaya neden gerek duyduklarını bir bildiriyle açıklamak için, Philadelphia'da yeni bir Kıta Kongresi toplandı. Bu *manifestonun* ilk taslağını yazma görevi Virginialı Thomas Jefferson'a verildi.

4 Temmuz 1776'da Kıta Kongresi Thomas Jefferson'ın Bağımsızlık Bildirgesi adı verilen manifestosunu onayladı. Manifesto şöyle başlıyordu: "İnsani olaylar sırasında, öyle bir an gelir ki insanları birbirine bağlayan politik bağları çözmek, dünya güçleri arasından, doğa ve Tanrı kanunlarının onlara verdiği ayrı ve eşit konumu seçip benimsemek gerekir, insanoğlunun düşüncelerine saygı, onları ayrılmaya zorlayan nedenleri beyan etmelerini gerektirir!" Bildirgenin devamında Büyük Britanya'nın kolonilere yaptığı bütün yanlışlar sıralanıyor ve sonunda da, "Bu birleşik koloniler özgür ve bağımsız devletlerdir ve böyle olmaya hakları vardır" deniyordu. "Britanya Krallığı'na olan bütün bağlılıklarından kurtulmuşlardır ve onlarla Büyük Britanya devleti arasındaki bütün politik bağlantılar tamamen sona ermiştir."

Bunun üzerine, Britanyalılar New York'a otuz bin asker çıkarıp Washington'un ordusuna saldırdılar. Amerikalılar mağlup oldular ve Britanyalılar peşlerinde olduğu halde kilometrelerce geri çekilmek zorunda kaldılar. Washington'un elinde yalnızca üç bin adam kalmıştı. Gönüllüler bırakıp gitmiş, diğerleri de firar etmişti.

Washington, Britanya ordusuyla asla başa çıkamayacağının farkındaydı. Bu yüzden sürpriz bir saldırı düzenlemeye karar verdi. 1776 yılının Noel akşamı Washington'un ordusu Delaware Nehri'nin bir yanına karargâh kurdu. Kral III. George'un kiraladığı Alman birlikleri de diğer tarafta bira içip dans ederek kutlama yapıyorlardı. Gece yarısı, Washington adamlarını karşı kıyıya gönderdi. Teknenin alabildiği kadar asker karşı kıyıya geçtikten sonra tek-

ne dönüp tekrar asker alıyordu. Bu şekilde hepsi karşıya geçtiler. "Korkunç bir soğuk vardı, bir kar fırtınası bastırmak üzereydi," diye yazmıştı emir subaylarından biri. "Askerlerden bazıları ayaklarına eski paçavralar dolamıştı, bazıları da yalınayaktı... Sulu sepkene çeviren fırtına bıçak gibi kesiyordu." Tekneler alabora olma veya yollarını kaybetme, adamlar ise donarak ölme tehlikesiyle karşı karşıyalardı.

Washington sebat etti. Amerikalılar karşı kıyıya ulaştıktan sonra Alman birliklerini şaşırtıp yendiler ve binden fazla esir aldılar. "Bu şanlı bir zafer!" diye bağırdı emir subayı. "Bu zafer bütün dostlarımızın yüreklerini sevinçle doldurup makûs talihimizi tersine çevirecek!"

Savaş henüz sona ermemişti. Savaşı takip eden herkes kısa sürede Amerikan direnişinin çökeceğinden emindi. Ne de olsa, Britanya İmparatorluğu daha yakın zamanda Yedi Yıl Savaşı'nı kazanmıştı! Koloniler daha fazla direnemezlerdi.

Ancak daha sonra, 1778'de durum tersine döndü: Fransa savaşa katılıp eski düşmanı İngiltere'ye karşı Amerikalıların yanında yer almaya karar verdi. Daha sonra Hollanda ve İspanya da isyana katıldılar. Savaş yavaş yavaş İngilizleri yormaya başladı. Bir kez daha koloniler Büyük Britanya'nın hazinesini boşaltıyordu!

1781'de, Washington'un ordusu Virginia sahillerindeki Yorktown'da, en büyük Britanya kuvvetlerini köşeye sıkıştırmayı başardı. Bir Fransız filosu sulara açılıp Britanyalıların geri çekilmesini engelledi. Sonunda, Britanyalı komutan Lort Cornwallis silahlarını bırakmaktan başka bir seçeneği olmadığına karar verdi. Geleneğe göre, Britanyalılar teslim olurken askeri bando "Dünya Altüst Oldu" adındaki eski bir ezgiyi çaldı:

Düğünçiçekleri vızıldarsa arının peşinde
Tekneler karada, kiliseler denizdeyse
Midilliler insana biner, otlar inek yerse,
Fareler kovalarsa kedileri deliklere
Anneler bebeklerini satarsa

Çingenelere yarım kron karşılığında,
Yaz bahar, bahar da yaz olursa,
İşte o zaman dünya altüst olur.

Bu sayılanlardan hiçbiri, Amerikan kolonilerinin Büyük Britanya'yla girdikleri bir savaşı kazanmalarından daha saçma görünmüyordu!

1783'te, Büyük Britanya, kolonilere bağımsızlıklarını veren bir anlaşma imzaladı. Amerikalılar artık kolonici değil, yeni bir ülkenin vatandaşlarıydılar!

23

Yeni Ülke

Amerikan Anayasası

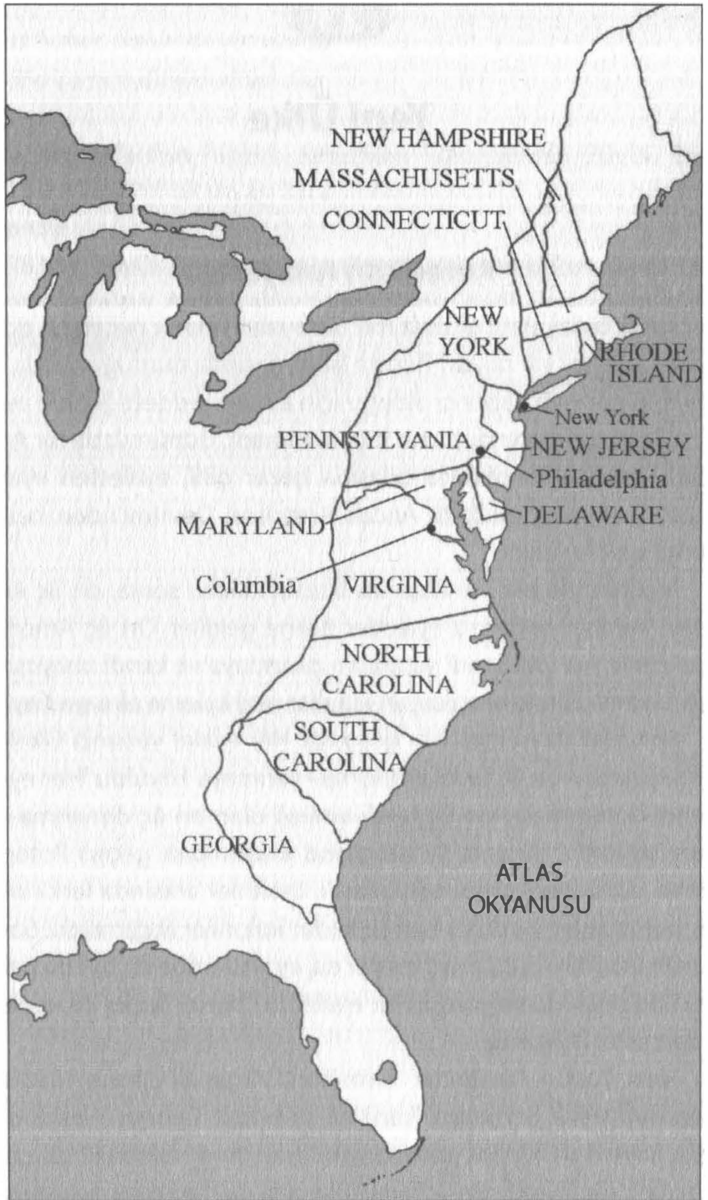
Hiç farklı bir eyalete gittiniz mi? Siz eyalet sınırını geçerken nöbet tutan askerler var mıydı? Benzin istasyonunda durduğunuzda, görevlinin paranızı yabancı olduğu için almayı reddettiği oldu mu?

Büyük ihtimalle bunların hiçbiri olmadı. Günümüzde bir Amerikalı, mutfaktan oturma odasına geçer gibi, eyaletten eyalete kolayca seyahat edebilir. Ancak Amerikan Devrimi'nden hemen sonra işler farklıydı.

İngiltere'yle barış antlaşması imzalandıktan sonra, on üç Amerikan kolonisi bağımsız eyaletler haline geldiler. On üç Amerikan eyaletinin her biri kendi yasalarını çıkarmaya ve kendi *anayasasını* (bir ülkenin işleyişini açıklayan kurallar seti) kaleme almaya başladı.

Sorunlar da hemen baş gösterdi. Her eyalet yabancı ülkelerle antlaşmalar –on üç farklı antlaşma– yapmaya koyuldu. Her eyalet kendi donanması –on üç farklı amirali olan on üç donanma– olsun istiyordu. Virginia ile Maryland aralarından geçen Potomac Nehri yüzünden kavga ediyorlardı. Eyaletler arasında farklı paralar kullananlar vardı. Ve her ne kadar koloniler Bağımsızlık Savaşı için Fransa'dan borç almış olsalar da, eyaletlerden hiçbiri bu parayı geri ödemek istemiyordu. Her eyalet bu borcu *başka* bir eyaletin ödemesini istiyordu.

New Yorklu Alexander Hamilton, Virginialı James Madison, Pennsylvanialı Benjamin Franklin ve bizzat George Washington gibi Amerikalı liderler yakında yeni eyaletlerde işlerin kötüleşeceğini fark etmişlerdi. On üç farklı ülke gibi davranmaya devam edecek olurlarsa, bu yeni ulus yabancı ülkelerle antlaşmalar yapmak, güçlü bir donanma kurmak veya yurtdışına ticaret gemileri gön-

1788'de Amerika Birleşik Devletleri

dermek gibi işlerin üstesinden gelemeyecekti. George Washington, "Hızla bir anarşi ve karmaşa ortamına doğru sürükleniyoruz," diye uyardı.

Bütün eyaletlerin birleşip federal bir hükümet –on üç eyalet adına hareket etme yetkisi olan bir yönetim– kurmalarının zamanı gelmişti.

Birçok Amerikalı, federal hükümet fikrinden hazzetmiyordu. Ne de olsa, daha yeni Büyük Britanya federal hükümetinden kurtulmak için savaş vermişlerdi. Federal bir hükümetin, en iyi olduğunu düşündüğü şeyi yapmak için eyaletlerin gücünü elinden almayacağından nasıl emin olabilirlerdi?

Nihayet, eyaletlerden on ikisi, federal bir hükümet gerekliliğinin tartışılacağı Philadelphia'daki bir Anayasa Kongresi'ne liderlerini göndermeyi teklif ettiler. George Washington gitmek istemiyordu. Liderlerin yani *delegelerin* tartışmaktan başka bir şey yapmayacaklarından emindi. Ancak diğer Virginia delegeleri Washington'a gelmesi için yalvardılar. Herkes George Washington'a saygı duyuyordu. Eğer bütün eyaletlerin liderlerini uzlaştırabilecek biri varsa o da Washington'du.

Delegeler Philadelphia'ya 1787'de vardılar. Şehrin merkezindeki kırmızı tuğlalı Bağımsızlık Sarayı'nda toplandılar. George Washington toplantı başkanı seçildi. Artık seksen bir yaşında olan Benjamin Franklin günlük toplantılara yürüyerek gelemeyecek kadar yaşlıydı. Bu yüzden kendisini bir sandalyeyle Bağımsızlık Sarayı'na taşımaları için, hapishaneden salıverilmiş dört mahkûm tutmuştu.

Delegeler günlerce konuşup tartıştılar. Dışardan kimsenin dinlemesine izin verilmiyordu. Kimse kulak misafiri olmasın diye pencereler bile çivilenerek kapatılmıştı.

Delegeler yeni anayasanın, Amerika Birleşik Devletleri'ne, hem birlikte hem de ayrı ayrı hareket etme yetkisi vermesini istiyorlardı. En sonunda, Birleşik Devletler yönetimini, İngiliz parlamentosundaki Avam ve Lordlar Kamarası gibi iki "meclise" ayıracak bir plan üzerinde anlaştılar. Bu meclisler yasa yazma ve oylamadan sorumlu olacaklardı. Meclislerden birinin adı *Senato*

olacaktı. Büyüklüğü ne olursa olsun her eyalet senatoya, senatör adı verilen iki temsilci seçip gönderecekti. Bu şekilde, her eyaletin eşit söz hakkı olacak, hiçbir eyalet bir diğerinden fazla güç sahibi olamayacaktı.

Fakat her eyalet ayrıca otuz bin kişi başına da bir temsilci seçecekti. Bu temsilciler *Temsilciler Meclisi*'nde bir araya geleceklerdi. Temsilciler Meclisi, Birleşik Devletler'deki herkesin, hangi eyalette yaşarsa yaşasın, tek bir ülkeye ait olduğunu gösteriyordu. Her eyaletteki her bir bireyin meclise temsilci gönderme yetkisi eşit olacaktı. Daha çok insanın yaşadığı eyaletlerin daha fazla temsilcisi, fakat aynı sayıda senatörü olacaktı.

Ülkenin bütün kanunlarının *her iki* meclis tarafından da onaylanması gerekiyordu: hem eyaletler hem de halk tarafından. Bu iki meclis birlikte Kongre olarak anılacaktı. Kongre, yeni federal hükümetin, kanun çıkarma, savaş ilan etme ve yabancı ülkelerle antlaşmalar yapma yetkisi olan *yasama* bölümü olacaktı.

Ancak İngiltere Parlamentosunda da iki meclis vardı. Amerika'daki İngilizlerin karşı çıkmasna rağmen, Parlamento vergi yasaları çıkarmıştı. Kongrenin de aynı şeyi yapmasına ne engel olacaktı?

Delegeler, kongrenin çıkaracağı bir yasayı *veto etme* yani durdurma yetkisi olan bir liderin olması gerektiğine karar verdiler. Bu lidere Başkan denilecekti. Yasa çıkarma yetkisi olmayacak fakat kongre yanlış yola saparsa engel olabilecekti! Artık federal Amerikan hükümetinin iki bölümü vardı: yasama organı Kongre ile *yürütme organı* başkan.

Fakat hem Kongrenin hem de Başkanın çıkarılan yasalara uyup uymadığını kim takip edecekti? Federal hükümetin üçüncü bir organa ihtiyacı vardı: yasalara uyulup uyulmadığına karar verecek bir hâkimler kurulu. Bu "Yüksek Mahkeme" federal hükümetin *yargı organı* oldu. Üyeleri başkan tarafından seçilmeli fakat kongre tarafından onaylanmalıydı. Hükümetin üç bölümünün her biri diğer bölümlerle işbirliği içinde çalışmak zorundaydı. Hükümetin hiçbir bölümü yetkinin tümünü ele geçiremezdi.

Delegeler bu kuralların tümünü, yeni bir anayasa halinde yazıp imzaladıktan sonra her eyaletteki gazetelerde yayımladılar. Anayasa şöyle başlıyordu: "Biz, Birleşik Devletler halkı, daha yetkin bir birlik oluşturmak, adaleti tesis etmek, iç asayişi sağlamak, ortak savunmayı temin etmek, refah seviyesini yükseltmek ve kendimiz ve gelecek kuşaklar adına özgürlüğün nimetlerini güvence altına almak amacıyla, Amerika Birleşik Devletleri için bu Anayasayı yapıyor ve resmileştiriyoruz." Daha sonra anayasada üç yönetim erkinin nasıl çalışacağı açıklanıyordu.

Delegeler, anayasayı dokuz eyaletin kabul yani tasdik edeceğini belirlemişlerdi. 7 Aralık 1787'de, ilk kabul eden eyalet Delaware oldu. Ocak 1788 itibariyle, Pennsylvania, New Jersey, Georgia ve Connecticut da onaylamıştı. Dört ay sonra Massachusetts, Maryland ve Güney Carolina da onayladı. Haziran 1788'de, dokuzuncu eyalet New Hampshire da onaylayınca, Anayasa, Amerika Birleşik Devletleri'nin yasası haline geldi.

Anayasadan herkes memnun değildi. Virginialı fevri Patrick Henry bu anayasayı "son derece korkunç" bir yasa diye adlandırdı. Başkanın kral olmasından, kongrenin de halka karşı çok fazla güç kullanmasından korkuyordu. Anayasaya bir *Haklar Bildirgesinin* – hükümetin, Birleşik Devletler halkına karşı asla kullanamayacağı bir yetkiler listesi– eklenmesini istiyordu.

Başka birçok Amerikalı da bir Haklar Bildirgesi istiyordu. "Bütün güçler istismara meyillidir, " demişti James Madison, "bu yüzden insan haklarını hükümetin aşırılıklarına karşı güçlendirmeliyiz."

Dört yıl sonra, bir Haklar Bildirgesi orijinal anayasaya eklendi. Anayasaya on *madde* halinde eklenen Haklar Bildirgesi'ne göre, kongre asla Amerikan vatandaşlarının fikirlerini ifade etme, istedikleri şekilde Tanrı'ya ibadet etme, halka açık yerlerde toplanma veya kendilerini savunmak için silah bulundurma haklarını ellerinden alamazdı. Halka açık bir duruşma yapılmadan, kimse hükümet tarafından tutuklanıp hapse atılamazdı. Haklar Bildirgesi'ne göre, federal hükümet, halkına karşı –bunun için iyi nedenler var gibi görünse dahi– asla bir kral gibi davranamazdı.

Anayasa tamamlanmış, nihayet Birleşik Devletler gerçek bir ulus olmuştu.

İlk Amerikan Başkanı (1789 - 1797)

Anayasa Kongresi sona erdikten sonra George Washington evine döndü. Altmış yaşına yaklaşmıştı. Fransız ve Kızılderili Savaşı'na katılmış, Bağımsızlık Savaşı'na önderlik etmişti. Artık tek istediği, Virginia'daki çiftliğinde hayvanlarını beslemek, bahçesinde çalışmak ve uzun, sessiz akşamlarda karısıyla birlikte şöminenin önünde oturmaktı.

Ancak anayasayı imzalamış olan delegeler George Washington'a ilk başkan olması için yalvardılar. Birçok Amerikalı bu yeni makam konusunda endişeliydi. Başkanın kısa sürede kral olmaya kalkışacağından korkuyorlardı. Delegeler de George Washington'un asla Amerika kralı olmaya çalışmayacağını biliyorlardı.

Washington Amerika'nın kralı olmak istemiyordu. Başkan olmayı dahi istemiyordu. "Kendi çiftliğimde huzur içinde emekliliğimi geçirmek en büyük ve tek arzum," demişti Alexander Hamilton'a. "Tanrı şahidim olsun ki bu görev, şimdiye kadar benden istenen kişisel duygularımdan ve dileklerimden yapacağım en büyük fedakârlıktır."

Fakat George Washington aynı zamanda Birleşik Devletler halkına karşı da bir vazifesi olduğuna inanıyordu. Eğer başkan olmasını istiyorlarsa kabul etmek zorundaydı.

İlk Birleşik Devletler Başkanlığı seçimi Şubat 1789'da yapıldı ve Washington oybirliğiyle seçildi. Söz vermiş olduğu gibi, görevi kabul etti. Ne var ki günlüğüne şöyle yazmıştı: "[başkanlık görevine başlarken] öylesine endişeliyim ve acı verici hislerin yükü altında öylesine eziliyorum ki, bunu tarif etmem mümkün değil."

Washington, Birleşik Devletler'in geçici başkenti New York'a, başkanlık yemini etmek, yani törenle göreve başlamak için gitmek zorundaydı. Başlangıçta sakin bir yolculuk yapmayı umut ediyordu fakat ne zaman bir kasabaya yaklaşsa, insanlar dışarı çıkıp tezahürat yapıyor, küçük kızlar çiçek atıyor, erkekler şap-

kalarını çıkarıyor, kiliselerde çanlar çalıyordu! Philadelphia'dan geçerken şerefine inşa edilmiş zafer taklarının altından geçmek zorunda kaldı. Nihayet New Jersey'e vardığında, bir mavna onu New York'a götürmek üzere hazır bekliyordu. Kırmızı halı serilmiş rıhtımın bir yanında askerler hazır olda bekliyorlardı. Bayraklarla kaplanmış mavnada, her biri on üç eyaleti temsil eden on üç adam kürek çekiyordu. Mavna rıhtımdan ayrılır ayrılmaz, arkasına gemilerden oluşan bir alay dizildi: Mürettebatı tezahürat yapan bir İspanyol savaş gemisi, Washington'un onuruna şarkılar söyleyen gezici bir koro ve tezahürat yapan Amerikalılarla dolu onlarca küçük gemi.

Mavna, Wall Street yakınına yanaştı. Washington New York sokaklarına adım attığında, çatı ve kaldırımların, tezahürat yapan ve ismini haykıran insanlarla dolu olduğunu gördü. "Sokaklarda iğne atsan yere düşmezdi," diye yazmıştı bir adam sahneyi karısına tasvir ederken. "Kadınlar, erkekler ve çocuklar, dahası on binlerce kafa, hasattan önceki mısır taneleri gibi dizilmişti." Pencerelerden sarkan kadınlar, "Büyük Washington gelmiş!" diye bağırıyor, ağaç dallarındaki küçük çocuklar, "Yaşasın! Yaşasın!" diye haykırıyorlardı. Bazı insanlar kendilerinden geçti. "Onu gördüm!" diye haykırdı bir kadın. "Onun önünde diz çökerim!"

Washington, askerlerin etrafını sardığı bir faytonla, Federal Saray adını alan belediye sarayına götürüldü. Bütün kalabalığın kendisini görebileceği ikinci kattaki bir balkonda dikelerek, elini İncil'in üstüne koydu ve ilk başkanlık yeminini etti. "Birleşik Devletler Başkanlığı görevimi hakkaniyetle yerine getireceğime ve yapabileceğim en iyi şekilde, Birleşik Devletler anayasasını muhafaza edip, koruyacağıma ve savunacağıma ant içiyorum," dedi Washington.

"Tanrı Washington'u korusun!" diye bağırdı kalabalık. "Aziz başkanımız sen çok yaşa!" Bandolar çaldı. Havai fişekler atıldı. Sokaklarda kutlama yapan o kadar çok insan vardı ki at arabası aralarından geçemeyince, George Washington başkanlık konutuna yürüyerek gitmek zorunda kaldı.

Washington bu kadar çok ilgiden mahcup olmuş ve korkmuştu. Şöyle dedi: "Vatandaşlarımın benden çok fazla şey beklemesinden çok korkuyorum." Fakat yardımcısı John Adams'la birlikte, muazzam bir iş olan Birleşik Devletler'i yönetme görevine başladı. Başkanlığa başladığı ilk haftada, emrinde 718 asker, 75 postane ve birkaç yazman vardı. Hükümet adına başka hiçbir şey yoktu.

Washington federal hükümeti sıfırdan inşa etmek zorundaydı. Ülkeyi yönetmesinde kendisine yardımcı olmaları için dört *bakan* seçti. Alexander Hamilton Hazine Bakanı, Thomas Jefferson Dışişleri Bakanı oldu. Washington ayrıca ordu ve donanmadan sorumlu olacak bir savaş bakanı ve Yüksek Mahkeme'nin kararlarını anlayıp riayet etmesine yardımcı olacak bir başsavcı atadı. Bu dört adam başkanın kabinesi olarak tanındı.

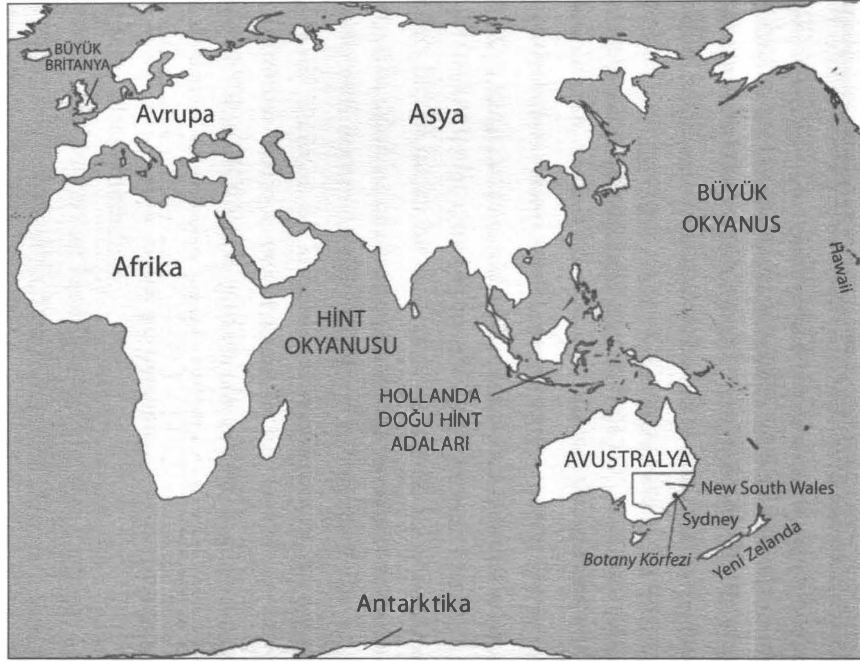
Washington, federal hükümetin –postaneleri işletmekten, deniz fenerlerindeki ışıkları yanık tutmaya kadar– bütün işlerini yürütmeleri için, aşağı yukarı bin kişiyi işe aldı. Ayrıca Birleşik Devletler'in yeni bir başkenti olacağını beyan eden yeni bir yasa imzaladı. Eyaletlerden hiçbiri başka bir eyaletteki bir şehrin başkent olmasını istemiyordu, çünkü o takdirde o eyalet diğerlerinden daha önemli hale gelecekti. Bunun üzerine Washington, Virginia ile Maryland'i, aralarındaki toprağın bir kısmını vermeye ikna etti. Bu topraklar, yani Columbia Bölgesi, yeni başkentin kurulacağı yer olacaktı. Kongre ve Yüksek Mahkeme orada toplanabilirdi. Başkan orada yaşardı. Başkanın yeni evinin temeli 1792'de Columbia Bölgesi'nde atıldı. İçinde 132 oda ve 35 banyo olacaktı. Zamanla başkanın evi Beyaz Saray olarak tanındı.

George Washington'un kesinlikle bir kralınkine benzer yetkileri varmış gibi görünüyordu. Yeni hükümetteki hemen herkesi o seçmişti. Göreve başlama töreninde, onuruna bestelenen bir şarkı –ki şarkının ezgisi de "Tanrı Kralı Korusun"du– çalınmıştı. Başkanın yeni evi, planları nedeniyle saraya benziyordu. Yeni başkente, başkanın onuruna Washington adı verildi.

Fakat Patrick Henry'nin korkuları gerçekleşmedi. George Washington kral olmaya çalışmadı. Kongre ona, "Hazretleri" veya "Baş-

kan Ekselansları" denmesini teklif etti fakat Washington sadece "Sayın Başkan" unvanıyla tanındı. Yalnızca dört yıllığına başkan olmak istiyordu çünkü iş gerçekten çok zordu. Ellerinde romatizma başlamış, saçları beyazlamıştı. Çiftliğine geri dönmek istiyordu. Dört yıllık hizmetinin sonunda Amerika halkı –aday olmadığı halde– onu tekrar seçti.

Washington bir dört yıllık dönem daha hizmet etmeyi kabul etti. Ancak daha sonra tekrar başkan olmayı reddetti. Amerika'nın, iktidarı ömür boyu elinde tutan bir başkana ihtiyacı olmadığının farkındaydı. Ülkeyi yönetenin başkan değil anayasa olmasını istiyordu. Washington başkanlık makamından vazgeçti; bu, hiçbir Avrupa kralının asla yapmayacağı bir şeydi. İngiltere Kralı III. George bunu duyduğunda, "O çağımızın en büyük şahsiyeti!" diyerek ona olan hayranlığını dile getirdi.

Büyük Güney Kıtası

24

Güneye Açılmak

Kaptan Cook'un Botany Koyu'na Ulaşması

Bir Londra pansiyonunda, Kaptan James Cook çok uzun bir yolculuk için erzak listesi hazırlıyordu. Kaptan Cook, İngiliz hükümeti tarafından bilimsel bir keşif seferi yapması için tutulmuştu: Yerkürenin diğer ucundaki Tahiti'ye gidip Venüs gezegenine bakacaktı. Teleskoplar, ölçüm aletleri, harita yapım gereçleri: Hepsi de etrafındaki kutuların içinde, gemisi *Endeavour*'un ambarına düzgünce yüklenmek üzere hazır bekliyordu.

Uzaklara yelken açmak James Cook için ekmek ve su gibi vazgeçilmez bir şeydi. Otuz üç yıl boyunca, dünyanın çoğunu dolaşarak, haritalar çizmiş, yeni, yabancı adaları ve sahilleri araştırmıştı. Yedi Yıl Savaşı sırasında, Britanyalıların Quebec'i denizden ele geçirebilmeleri için Kanada sahillerinin haritasını çıkarmıştı. Kömür gemilerinde, savaş gemilerinde, sancak gemilerinde ve mavnalarda yolculuk etmişti.

Fakat bu yolculuk çok farklıydı. James Cook Venüs'ü gözlemlemenin önemli bir görev olduğunun bilincindeydi. Venüs'ün güneş ile ay arasından geçişini İngiltere'den görmek mümkün olmayacak, bu olay dünyanın yalnızca güney bölümünden izlenebilecekti. Kraliyet Topluluğu'nun, bir yüzyıl daha meydana gelmeyecek bu geçişi inceleyebilmesi, Cook'un dikkatli ölçümler yapmasına bağlıydı.

Evet, Venüs ilginçti. Ancak Cook için daha ilginç olan bir şey varsa, o da deniz sandığının dibindeki mühürlü zarftı. O zarfı, III. George'un sarayından bir kraliyet ulağı ona vermişti. Zarfta Cook'un üstlenmesi gereken gizemli bir görev emri vardı ancak Venüs'ü izleme işini bitirene kadar zarfı açmasına izin yoktu.

Endeavour hazır olduğunda, Cook ve mürettebatı yola koyuldu. Adamlar, sıcak kumsallara, körpe yiyeceklere ve dünyadaki en güzel kadınlara sahip olduğu rivayet edilen Tahiti'ye gitmek için sabırsızlanıyorlardı. Sekiz ay sonra, *Endeavour* Tahiti'nin bembeyaz kumsallarına ulaştı. Adalar denizcilerin hayal ettiklerinden bile güzeldi. Tahiti yerlileri onlara çiçek çelenkleri taktı, meyve ve hindistancevizi ikram etti. Gemiciler dinlenip gemileri tamir ederken, Cook küçük bir tepedeki ağaçların kesilerek bir gözlem yeri inşa edilmesini emretti. Bütün astronomi gereçlerini buraya yerleştirdi ve geçişi beklemeye başladı. İki ay sonra büyük gün geldi. Ufacık kara bir benek gibi görünen gezegen, güneşin önünden yavaş yavaş hareket etti. Cook dikkatle izleyerek, Londra'daki bilim insanları için ölçümler alıp kaydetti.

Artık mühürlü talimatları açabilirdi!

O gece geç vakitlerde, odasında yalnızken bir mum yaktı ve mührü açtı. Kraliyet emrini iki defa, sonra bir defa daha okudu. "Güneye hareket ederek İngiltere adına Büyük Güney Kıtası'nı bulmalısın!"

Büyük Güney Kıtası! Coğrafyacılar uzun zamandır dünyanın alt kısmında gizli, devasa bir kıta olduğuna inanıyorlardı. Aksi takdirde, dünyanın dengesini kaybedip, kuzey yarıküredeki karaların hepsinin ağırlığı yüzünden devrileceğini düşünüyorlardı. Kimse şimdiye kadar bu gizemli karayı bulamamıştı fakat bir yıl önce Pasifik'te yol alan bir İngiliz kaptanının gözüne uzaktan dağlar ilişmişti. III. George, "Orayı keşfedip İngiltere adına hak iddia edecek gemiler göndermeliyiz!" diye bağırmıştı.

James Cook gönülsüz adamlarını *Endeavour*'a bindirdi, güneye döndü. Ancak üç ay sonra karayı –denize çıkıntı yapan uzun bir dağ sırası– gördüler. Burası acaba Büyük Güney Kıtası'na bağlı bir yarımada mıydı? Belli bir mesafeden etrafında dolanarak kıyıları incelediler. Fakat bu dağlar, aralarında girintili çıkıntılı bir körfez olan iki adanın üzerinde bulunuyorlardı. Cook aslında Yeni Zelanda'nın etrafında dolanıyordu.

Cook günlüğüne şöyle yazmıştı: "Güney kıtasına gelince, böyle bir şeyin var olduğuna inanmıyorum." *Endeavour*'u dönüş yoluna

çevirdi. On dokuz aydır seyahat eden, yorgun mürettebatı da eve dönmek istiyordu. Cook dönüş yolculuğunu batıdan yapmaları gerektiğine karar verdi. Yeni Zelanda'nın batısında başka bir adanın görüldüğünü bildiği için, dönüş yolculuğunda bu adanın kıyılarını keşfetmek istiyordu.

Çok geçmeden ada ortaya çıktı. Cook, denizcilerinin temiz su bulup, uzun dönüş yolculuğuna hazırlanmaları için gemisini sakin bir koya demirledi. Bu esnada kıyının haritalarını çizdi. Ada o kadar çok yabancı bitkiyle doluydu ki Cook adaya Botany Koyu adını verdi. (*Botany* yani botanik "bitkileri inceleyen bilim dalı" anlamına gelir.)

Endeavour tekrar yola çıktığında, James Cook bu adanın kıyıları boyunca ilerleyerek haritasını çıkardı. Burası ona Britanya'daki Galler'i hatırlattığı için, Yeni Güney Galler adını vermeye karar verdi.

Cook az kalsın yeni haritalarıyla birlikte İngiltere'ye dönemiyordu. Bir gece geç vakitlerde, *Endeavour* bir mercan resifinde *–mercan polipi* adı verilen çok küçük deniz hayvanlarının iskeletlerinden oluşan bıçak keskinliğinde çıkıntılar– karaya oturdu. Büyük Set Resifi denen bu resif Avustralya kıyıları boyunca uzanıyordu. Resif geminin tabanında bir delik açtı. Denizciler bütün ağır topları ve demirleri atmak, gemideki suyu pompayla boşaltmak ve deliği onarmak için sahile geri dönmek zorunda kaldılar. Kıyı boyunca giderken Cook da kıyının haritasını çıkardı. Sonra bir Britanya bayrağı dikti ve bütün kıyı şeridinin İngiltere Kralı III. George'a ait olduğunu ilan etti!

James Cook farkına varmamıştı ama aslında Büyük Güney Kıtası'nı bulmuştu. Yeni Güney Galler adını verdiği bu ada onun düşündüğünden çok daha büyüktü. Dünyadaki yedinci kıta olan Avustralya kıyılarında dolaşmıştı.

James Cook İngiltere'ye, elindeki Venüs ölçümleri ve Yeni Güney Galler haritasıyla 1771'de döndüğünde, çok iyi karşılandı ve keşifleri övüldü. Ancak ertesi yıl, Büyük Güney Kıtası'nı aramak için bir yolculuğa daha çıktı. İkinci yolculuğunda, güneydeki

Antarktika'ya gitti ve tek bulduğu buzullar oldu. Büyük Güney Kıtası'nı aramanın vakit kaybı olduğuna karar verdi.

Bu yüzden üçüncü seferine farklı bir misyonla çıktı: Kuzey Amerika'dan geçip Çin'e giden efsanevi Kuzeybatı Geçidi'ni son bir kez aramak. Bu kadar yıl sonra dahi, Britanyalılar hâlâ bu rotayı bulmayı umut ediyorlardı! Cook'un planı, geçidi Kuzey Amerika'nın *batı* kıyılarında aramaktı. Amerika'nın bağımsızlığını ilan ettiği yıl olan 1776'da, Cook Yeni Zelanda'ya gitti ve daha sonra Kuzey Amerika'nın Pasifik Kıyısı boyunca dolaştı.

Diğer kâşifler gibi Cook da Kuzeybatı Geçidi'ni bulamadı. Bu işten vazgeçti, geri dönüp güneye yöneldi. Gemileri *Resolution* ve *Discovery* fırtınalardan aşınmış, yelkenleri parçalanıp, halatları eskimişti. Cook gemilerin teçhizatını yenilemek için Hawaii'de durmaya karar verdi.

Hawaii yerlileri, denizcileri, meyve, kızarmış domuz ve çiçek çelenkleriyle karşıladılar. Denizciler Hawaii'nin, Tahiti'den bile iyi olduğunu düşündüler. Parçalanmış yelkenleri ve yıpranmış kalasları onardılar ve durmadan yediler.

Cook ve denizcileri Hawaiililerin, Cook'un tanrı olduğuna inandıkları için bu kadar dostça davrandıklarını bilmiyorlardı. Efsanelerinde, barış ve mutluluk tanrısı Rono'nun, Hawaii'ye yüzen bir orman içinde geri döneceği söyleniyordu. Yerliler Cook'un iki gemisinin direklerinin o orman olduğunu sanıyorlardı!

Ancak bir tanrının ziyareti bile fazla uzadığında kabak tadı verebilirdi. Denizciler yerlilerin yiyeceklerinin çoğunu yediler. İki hafta sonra, denizcilerden birinin yazdığına göre, yerliler, denizcilerin bellerine hafifçe vurarak, kâh işaretlerle kâh sözlerle gitme zamanlarının geldiğini anlatmaya çalıştılar.

Nihayet, gemiler tamir olmuş ve donanımlı, denizciler de lezzetli Hawaii eti ve meyveleriyle tıka basa doymuş halde kıyıdan ayrıldılar. Ancak yola çıkalı daha üç gün olmuştu ki gece geç vakit bir fırtına Cook'un gemisinin direğini parçaladı. Cook tamir için Hawaii'ye dönmeleri gerektiğine karar verdi.

Dört gün sonra, gemiler güç bela limana girdiler. "İkinci karşılanmamızın, ilkinden çok farklı olduğunu gördüğümüzde çok şaşırmıştık," diye yazmıştı aynı denizci, "ne bağırış ne koşuşturma ne telaş; yalnızca tek tük kıyıya yakın süzülen kanoların olduğu ıssız bir koy." Yerliler Rono ve yoldaş tanrılarının tekrar gelmesinden memnun olmamışlardı. Mutluluk tanrısı onlardan daha ne kadar yiyecek isteyecekti? Sırtlarını dönüp denizcilere yiyecek vermeyi reddettiler. O gece bazıları gemilere kadar yüzerek kalasların çivilerini çıkardı. Bazıları da geminin güvertesindeki demir aletleri aşırdı. Hatta geminin sandallarından birini alıp götürdüler.

Cook sert önlemler almaya karar verdi. On askerle birlikte kıyıya çıktığında, niyeti bir Hawaii şefini rehin alarak, çalınan sandal iade edilene kadar elinde tutmaktı. Britanyalı grup en yakın köye gitti ve şefin onlarla birlikte gemilerine gelmesini istedi.

Şef gönülsüzce kulübesinden çıktı, askerlerle birlikte kıyıya doğru yürümeye başladı. Bir grup oturmuş onları izliyordu. Gençler şefe, "Daha fazla gitme! Bu doğru değil! Kuma otur!" diye bağırmaya başladılar. Şef tereddüt etti. Sonra olanlar oldu: Genç savaşçılardan biri James Cook'a bir sopayla vurdu. Cook sendeleyip yere düşünce saçındaki kanı herkes gördü. Bu adam tanrı filan değildi! Ölümlü bir adamdı!

Çok öfkelenen diğer savaşçılar ellerindeki mızrak ve hançerlerle yerlerinden fırladılar. Askerler tekneye kadar güçlükle gidebildiler. Fakat dördünün –ve James Cook'un– cansız bedenleri kumsalda yatıyordu. Cook'un güney seferi son seferi olmuştu.

Mahkûm Anlaşması

Cook güneye yelken açtığı sıralarda, İngiltere Kuzey Ameri-ka'yı kaybetti. Artık İngiltere'nin elinde ne Amerikan kolonileri ne Amerikan tütünü ve ne de mahkûmlarını gönderebileceği bir yeri vardı.

Britanya mahkûmlar konusunda yer sıkıntısı yaşadığından, hâkimler hırsız, katil ve dolandırıcıları cezalarını çekmeleri için

Amerika'ya göndermeye başlamışlardı. Bu suçlular kolonilerde cezaları dolana kadar bir çiftçi veya plantasyon sahibi için çalışırlardı.

Ancak artık Amerikan eyaletleri İngiltere'nin suçlularını kabul etmiyordu. Bu kadar mahkûm nereye gidecekti?

İngiltere hükümeti, denize açılamayacak kadar eskimiş gemileri satın alıp nehirlere demirledi. Mahkûmlar bu hurda gemilere gönderildiler. Çok pis, nemli ve karanlık olan bu gemilerin içlerinde fare ve böcek kaynıyordu. Binlerce mahkûm bu gemilerde hayatını kaybetti.

Ancak hâlâ çok fazla mahkûm vardı.

Sonra İngilizlerin aklına Yeni Güney Galler geldi. Bağımsızlık Savaşı'ndan on yıl sonra, erzak, gardiyan ve mahkûm yüklü on bir gemi Avustralya'ya doğru yola çıktı. Cook'un İngiltere adına hak iddia ettiği bu topraklarda yeni bir koloni –mahkûm kolonisi– inşa etmeleri emredilmişti. Avustralya kıtası İngiltere'nin hapishanesi olmak üzereydi.

Hiç kimse cezasını çekmek için Avustralya'ya gönderilmek istemiyordu. Avustralya'da ne şehir ne liman ne de gemi vardı. Orada Aborjin adı verilen gizemli insanlar yaşıyordu ve pek dost canlısı olmayabilirlerdi. Ve Avustralya o kadar uzaktı ki yedi yıla mahkûm edilmiş bir suçlu asla eve dönemeyebilirdi. Bir hâkim Avustralya'ya bu ilk seferde gönderilecek bir suçluyu cezaya çarptırırken şöyle demişti: "Seni mahkûm ediyorum ama neye bilmiyorum, belki bir fırtına ve gemi kazasına, belki salgın hastalıklara, belki açlığa, belki vahşiler tarafından katledilmeye, belki de vahşi hayvanlar tarafından yenmeye."

Fakat Avustralya mahkûm kolonisinin ilk valisi Arthur Phillip'in, bu on bir gemideki kadın ve erkekleri katlettirmeye veya yedirmeye hiç niyeti yoktu.

Phillip siyah saçlı, ufak tefek, tez canlı, hareketli ve inatçı bir adamdı. Botany Koyu'na ayak bastığında, artık bin kişiden –bunların dörtte üçü hüküm giymiş suçlulardı– sorumluydu. Bunların çoğu bir ekmek veya bir çift ayakkabı çaldığı için Avustralya'ya gönderilmiş kadın ve çocuklardı. Birçoğu çalışamayacak kadar

hastaydı. Gerçekte hiçbiri kendi hapishaneleri olacak bir koloni inşa etmek istemiyordu.

Arthur Phillip onlara bir koloni inşa ettirmeyi ve koloniyi geliştirmeyi kafasına koymuştu. Fakat Botany Koyu'nun yerleşim için yanlış yer olduğu belliydi. Her taraf bataklıktı ve içme suyu yoktu. Daha ileride, gerisinde düz bir arazi ve bir su kaynağı bulunan bir koy vardı; Philip grubun buraya taşınmasını emretti. Bir İngiliz hükümet görevlisinin adına istinaden buraya Sydney Koyu adını verdi. Daha sonra Sydney kolonisini inşa etmek için çalışmaya koyuldu.

Mahkûmların çoğu hayvan bakmayı veya ürün yetiştirmeyi bilmeyen şehir insanlarıydı. Ev yapmak için ağaç bile kesemiyorlardı, çünkü yumuşak İngiliz ağaçlarını kesmeye uygun olan aletleri, Avustralya'nın demir gibi sert ağaç gövdelerinde işe yaramıyordu. Gardiyanlar da mahkûmlarla yan yana çalışmayı reddediyor, yalnızca onları gözetim altında tutmak ve emir vermek istiyorlardı.

Bunun üzerine Arthur Phillip mahkûmlardan bazılarını koloni lideri yaptı. Mahkûmlar yol ve kulübe inşa etmek için çalıştılar. Sabanları kendileri çekiyorlardı çünkü at yoktu.

Ancak bu kadar çok çalışmalarına rağmen, koloni neredeyse açlıktan ölüyordu. Aşağı yukarı üç yıl sonra, taze erzak getiren İngiliz gemisi kalmamıştı. Mahkûmlar kendilerini besleyecek kadar yiyecek yetiştirememişlerdi. Arthur Phillip koloninin yarısını yiyecek balık ve kuş bulmaları için uzak bir adaya gönderdi. Kalan herkesin normal istihkaklarının ancak yarısını alabileceklerini ilan etti. Aç kalan mahkûmlar yiyecek çalmaya başladılar. Yiyeceklerin tükenmesinden korkan Phillip suçluların kırbaçlanmalarını emretti.

Nihayet ufukta bir gemi belirdi. Bu biraz daha mahkûm –ve yiyecek– getiren bir İngiliz gemisiydi. Sydney açlıktan ölmekten kurtulmuştu.

Ancak gemi Arthur Phillip için bir talimat getirmemişti. Arthur Phillip İngiltere'ye geri dönmesine izin verileceğini ummuştu. Ancak bunun yerine adada kaldı ve gemiler dolusu mahkûmu

karşıladı, fazladan yiyecek için Kalküta'ya gemiler gönderilmesini organize etti, Afrika'dan meyve ağaçları ve asmalar getirilmesini emretti ve mahkûmları tarlalarda çalışmaya zorladı.

Açlığa ve çok çalışmaya rağmen, mahkûmlardan bazıları Avustralya'daki yaşamın aslında İngiltere'deki yaşamdan daha iyi olduğunu fark etmişlerdi. Onlar İngiltere'deyken kendi topraklarına sahip olma şansı hiç olmayan dilencilerdi. Ama burada, çok çalışırlarsa Arthur Phillip onlara çiftlik verecekti. 160 dönümlük bir çiftlik kazanan ilk mahkûm James Ruse oldu. Simeon Lort adında bir hırsız da Sydney kolonisinde on beş yıl geçirdikten sonra kendi mülkü olan varlıklı bir tüccar oldu. Francis Greenway adlı bir kalpazan ise Sydney'in ilk mimarı oldu ve onlarca yeni bina tasarladı.

Koloni yavaş yavaş gelişiyordu. Mahkûmlar Botany Koyu'na geldikten dört yıl sonra, özgür yerleşimciler Avustralya'ya gelmeye başladılar. Yüzlerce İngiliz kadın ve erkek İngiltere'de yoksulluktan ölmektense Avustralya'nın kızıl topraklarında yaşamaya çalışmanın daha iyi olacağına karar vermişlerdi. Cezalarını tamamlayan mahkûmların çoğu Avustralya'da kalıp çiftçilik yapmaya başladı. İç kısımlara taşınan yerleşimciler Avustralya'nın engin ovalarında koyun otlattılar. Bu yerleşimcilere *gecekonducu* deniliyordu çünkü topraklarını satın almamış, üzerine ev inşa edip sahiplenmişlerdi. Gecekonducular Londra'ya yün göndererek iyi para kazanıyorlardı.

Fakat gecekonducu olmak kolay değildi. Onlar yakıcı güneş, susuzluk, beklenmedik seller ve yalnızlıkla mücadele etmek zorundalardı. Etrafta ne doktor ne bakkal ne de kasaba vardı. Postalarını yılda iki kez, erzak arabaları geldiğinde alırlardı. Yapacak başka bir iş olmadığından çok içerlerdi. Avustralya'ya yiyecek, içecek ve ticari maldan çok rom geliyordu.

Ayrıca mahkûmların çoğu erkek olduğu için, Avustralya'da üç erkeğe bir kadın düşüyordu. Avustralya'da kadınlara ihtiyaç vardı. Londra'da, genç kadınları sadece beş sterlin karşılığında Avustralya'ya gönderecek bir komite kuruldu. Avustralya'ya genellikle İngiliz koca bulamayacak kadar yoksul kadınlar giderdi.

Nihayet 1792'de Phillip'in İngiltere'ye geri dönmesine izin çıktı. Phillip arkasında 4.221 kişiden oluşan bir koloni bıraktı ki bunların 3.099'u mahkûmdu. Sonraki seksen yıl boyunca, Avustralya'ya 160.000 mahkûm ve birçok özgür insan geldi. Zamanla Avustralya'da beş İngiliz kolonisi kuruldu.

Ancak İngiliz Avustralya'sı refaha kavuştuğu halde, Avustralya'nın yerli halkı kendi memleketlerinin dışına itiliyordu.

Arthur Phillip Sydney mahkûmlarına Aborjinlerle barış içinde yaşamalarını emretmişti. Bir Aborjini öldüren bir mahkûm asılırdı. Ancak buna rağmen, mahkûmlar Aborjinlerden yiyecek ve alet çalar, gecekonducular koyunlarını Aborjinlerin av alanlarında otlatırlardı. İngiliz Avustralya'sı büyürken, Aborjinlerin toprakları küçüldü. Arthur Phillip Botany Koyu'na ayak bastığı sırada, Avustralya'da üç yüz bin Aborjin yaşıyordu. Büyük Britanya Avustralya'nın tümü üzerinde hak iddia ettiğinde ise, kalan Aborjin sayısı seksen binden azdı.

Devrim zamanında Fransa

25

Devrimin Bozulması

Bastille Baskını

Avustralya kolonisi bazı yönlerden biraz yeni Birleşik Devletler'e benziyordu. Bu iki yerde de, yoksulların, soylu olmamalarına rağmen, toprak sahibi olma şansları vardı. Her iki yerde de, insanlar kralın hegemonyasından uzakta yaşayabiliyorlardı.

Fransa halkı Amerikalıların İngiliz kralına karşı ayaklanmasını hayranlıkla izledi. Hatta Fransızlar Amerikalıların özgürlüklerini kazanmalarına yardım bile ettiler. Ancak daha sonra memleketlerine dönüp mutlak bir hükümdara boyun eğdiler: Güneş Kral'ın torununun torunu XVI. Louis'ye. Ataları gibi XVI. Louis de Fransa'ya hükmetmeye ve canı ne isterse onu yapmaya ilahi bir hakkı olduğu iddiasındaydı.

Amerikan devriminden sonraki yıllarda, Fransızlar krallarının yanıldığına karar verdi.

Fransız halkı mutsuzdu. XIV. Louis, Fransa'nın parasının çoğunu, muazzam Versailles sarayını yaptırmak ve uzun savaşları sürdürmek için harcamıştı. XV. Louis de Yedi Yıl Savaşı'nı kaybederek, Fransa'yı daha da yoksullaştırmıştı. Bu iki kral da, Fransa'nın zenginleri neredeyse hiç vergi ödemezken, yoksul halkı giderek daha fazla vergi ödemeye zorlamışlardı.

Fransızlar üç bölüme yani *sınıfa* ayrılmıştı. İlk Sınıf Roma Katolik rahipleriydi. Onların vergi ödemesi gerekmiyordu çünkü Katoliklik Fransa'nın resmi diniydi. İkinci sınıf Fransa'nın soylularıydı. Birçoğu, yüzyıllardır ailelerine ait olan devasa malikânelerde ve çiftliklerde hüküm sürüyordu. Versailles'da aylarca kralla birlikte kalan soylular general, bakan ve elçi olarak hizmet ederlerdi. Çoğu ya hiç vergi ödemez ya da çok az öderdi.

İkinci Sınıfta yaklaşık otuz bin kişi varken, Üçüncü Sınıfta yirmi altı *milyon* insan vardı. Fransa'daki bütün tüccar, esnaf, doktor, çiftçi, avukat, hâkim, araba sürücüsü, rençper, fırıncı, terzi ve ayakkabı tamircileri Üçüncü Sınıfa mensuptu. Bu çalışan insanlar tuz, sabun, şarap, tütün ve deri için vergi öderlerdi. Ayrıca kiliseye de vergi verir ve çalıştıkları toprakların sahibi olan soylulara kira öderlerdi. Un öğüttürmek, üzüm ezdirmek ve köprüden geçmek için ücret öderlerdi. Bu insanlar yoksul ve açtı; Fransa yüzyılın en kötü buğday hasadını yaptığı için yiyecek ekmek yoktu. Fransa'da seyahat eden bir İngiliz, köylülerin açlığı karşısında şok olmuştu. Korkuluğa benzediklerini söylemişti.

Bu arada, soylular partilere, giysilere, arabalara ve kumara milyonlar harcamaya devam ediyorlardı.

XVI. Louis İkinci Sınıfın vergi ödemeye başlamasını teklif etti. Ne var ki soylular reddettiler! XVI. Louis mutlak bir hükümdar gibi görünse de istediği şeyleri yaptırabilmek için soyluların ve ordunun desteğine ihtiyaç duyuyordu. Üstelik Louis'nin başka dertleri de vardı. Genç kraliçe Marie Antoinette, yapacak bir işi olmadığından, balolarda dans edip, pahalı elbiseler alıyor ve iskambil oynuyordu. Paha biçilmez porselenden yapılma bir süt kovası taşıyan bir sütçü kız rolünü oynayabilmek için, küçük bir köy ve çiftlik inşa ettirmişti. Kutsal Roma İmparatoru olan erkek kardeşi ona "kuş beyinli" diyordu.

Aslında Marie Antoinette zalim bir kadın değildi. Üç çocuğuna çok düşkün, titiz bir anneydi. Çok yufka yürekli olduğundan, köylülerin açlık çektiklerini öğrendiğinde ağlamıştı. Ancak tamamen mumlarla aydınlatılmış bir parti vermek veya paha biçilmez kumaştan yapılma "basit bir köy elbisesi" giymek için milyonlarca frank harcarken, Fransız köylüsünün ne kadar kötü durumda olduğundan ve neler hissettiğinden haberi bile yoktu. Marie Antoinette giderek daha çok gözden düştü. Marie kraliçe olmadan çok önce ülke borç batağında olmasına rağmen, Fransızlar onun Fransa'nın bu kadar yoksullaşmasından tek başına sorumlu olduğunu fısıldaşıyorlardı.

Bağımsızlık Bildirgesi Amerika'da yayımlandıktan sonra, Fransızcaya tercüme edilerek Fransa'da da yayımlandı. Milyonlarca Fransız bildirgedeki özgürlük ve eşitlik hakkındaki sözleri okudu. Sonra da kendi zengin kraliçeleri ile aylak soylularına baktılar. Bir esnaf veya bir çiftçi tembel bir aristokratla eşit değil miydi?

Fransızların devrime olan ilgileri artarken, Fransa'nın hazinesi de boşalıyordu. XVI. Louis bir kez daha Fransa soylularına vergi ödetmeye çalıştı. Soylular yine reddettiler. Vergiyi ancak üç sınıftan temsilciler bir araya gelip yeni vergilerin gerekli olduğuna karar verirlerse ödeyeceklerini açıkladılar.

Louis razı oldu. Mayıs 1789'da, Fransa'nın dört bir yanından gelen delegeler vergiler hakkında konuşmak için Versailles'da toplandı. Bunların bir kısmı rahip, bir kısmı soylu, bir kısmı da Üçüncü Sınıfa mensup tüccar, esnaf, hâkim ve avukatlardı. Bu avukatlardan birinin adı Maximilien de Robespierre'di.

Üçüncü Sınıfın üyeleri çok geçmeden toplantıdan yaka silktiler. Onlara, Birinci ve İkinci Sınıf kadar önemli olmadıklarının göstergesi olarak, yalnızca siyah giysiler giyebilecekleri söylendi. Versailles'ın yalnızca yan kapılarını kullanabilirlerdi. Tüm temsilciler özel bir ayin için kiliseye gittiklerinde, sadece Birinci ve İkinci Sınıf üyeleri için ayrılmış yerler olduğunu gördüler; Üçüncü Sınıf nerede yer bulursa oraya oturacaktı.

Sonra kral her bir sınıfın ayrı bir salonda toplanarak, önerilen vergiler hakkında tek bir oy kullanabileceklerini söyledi. Eğer Birinci ve İkinci Sınıflar vergi ödememek için birlikte oy kullanırlarsa, Üçüncü Sınıfın onlara karşı kazanması mümkün değildi; oysa Üçüncü Sınıf Fransa'daki insanların çoğunu temsil ediyordu.

İşte bu bardağı taşıran son damla oldu.

Üçüncü Sınıf, toplantının ismini Ulusal Meclis olarak değiştirdikten sonra, Birinci Sınıftaki rahiplere kendilerine katılmaları için yalvardılar. Yıllardır insanların açlık çektikleri yoksul kasabalarda çalışan birçok rahip bu teklifi kabul etti. Hatta soylulardan bazıları bile Üçüncü Sınıfla birlik olmayı kabul ettiler. Eğer halkının çoğu aç olursa Fransa'nın asla büyük bir ülke olamayacağını anlamışlardı.

Diğer soylular ise koşa koşa Louis'ye gidip, Ulusal Meclis yönetimi üstlenmeden toplantıyı durdurması için yalvardılar. Öyle ki Louis, Üçüncü Sınıfın oy vermemesi için, toplantı salonunu kilitleyip onları içeriye sokmadı.

Bunun üzerine yeni Ulusal Meclis bir tenis kortunda toplandı ve Fransa için yeni bir anayasa yapmak üzere Tenis Kortu Yemini adını verdikleri bir yemin etti. Louis onlara kendi odalarına dönmelerini emretse de dinlemediler. Soylulardan biri şöyle dedi: "Kral size gitmenizi emretti!" Fakat Ulusal Meclis üyeleri de "Biz buraya halkın iradesiyle geldik ve süngü zoru olmadan dağılmayız!" diye bağırdı.

Yalnızca yirmi kilometre uzaktaki Paris'te, Üçüncü Sınıfın ayaklandığı haberi yayıldı. Paris'teki sıradan insanlar Ulusal Meclis'i desteklemek için silahlanmaya başlayınca, XVI. Louis de endişelenmeye başladı! Üçüncü Sınıftan olan Fransız askerlerinin Paris'teki isyancılar üzerine ateş açmayacağından korkuyordu. Bu yüzden kendi kraliyet muhafızlarından olan İsviçreli askerlere Paris'e gidip düzeni sağlamalarını emretti.

Paris halkı, askerlerin gelmek üzere olduğunu duyunca, "Boyun eğmektense ölürüz!" diye bağırdılar. Ancak askerlerle savaşmak için baruta ihtiyaçları vardı. Barutu nereden bulacaklardı?

"Bastille!" diye bağırdı birisi.

Paris'teki kraliyet hapishanesi Bastille, sekiz kulesi ve kırk santim kalınlığında surları olan eski bir kaleydi. Kalabalık, topları yukarı çevirerek surlara nişan almaya başladı. Hapishane muhafızı teslim olmasının daha iyi olacağına karar verdi. İçeride yalnızca yedi mahkûm vardı, devrimciler onları serbest bıraktı, barutu aldı ve muhafızın kafasını kesip bir mızrağın ucuna takarak sokaklarda koşmaya başladılar.

Tarih 4 Temmuz 1789'du. Bastille düşmüş ve kralın iktidarı sona ermişti. Tıpkı 4 Temmuz'un Birleşik Devletler'de bayram olması gibi, Bastille'in Düşüşü de günümüzde Fransa'da bayram olarak kutlanır.

Artık Paris'te halk hüküm sürüyordu. Kırsalda baştan aşağı köylüler ayaklanıp, zenginlerin konaklarını işgal ederek İkinci Sınıfın

nefret edilen soylularını öldürdüler. Bazı soylular ve rahipler de ayaklanmaya katılmaya karar verdiler. Diğerleri ise ülkeden kaçtı.

XVI. Louis ile ailesi bir at arabasıyla Paris'e götürülerek Tuileries sarayına kapatıldı. Ulusal Meclis de Paris'e gidip yönetimi devraldı. Artık yeni bir Fransız anayasası kaleme alma zamanı gelmişti. Fransa da artık İngiltere gibi, kralın yasalara uyması gereken ve ayrıca Amerika gibi, herkesin eşit olduğu bir ülke olacaktı.

Terör Devri

Tuileries'de hapis olan kraliyet ailesi başlarına gelecekleri beklerken, Ulusal Meclis Fransa'nın yeni anayasasını tartışıyordu. Ruhban sınıfı ile Üçüncü Sınıfın hali vakti yerinde üyeleri –doktorlar, avukatlar ve tüccarlar– yeni anayasa XVI. Louis'ye hemen hiçbir yetki vermediği sürece, onu tekrar tahta oturtmak istiyordu. Ancak Maximilien de Robespierre'in başında olduğu Üçüncü Sınıfın çoğunluğu Fransa'nın kralsız çok daha iyi durumda olacağında ısrarcıydı. Robespierre meclisi kraldan kurtulmaya ikna etmek için konuşma üstüne konuşma yapıyordu.

Meclis XVI. Louis'ye ne yapacağına karar veremiyordu. Ancak emin oldukları bir şey varsa o da İkinci Sınıftan kurtulmak *istedikleriydi.* Böylece meclis bundan böyle Fransa'da unvan olmayacağını beyan etti. Hiçbir Fransız dük veya baron olamayacaktı. Bunun yerine herkese yurttaş unvanı verilecekti. Bir ay sonra da meclis rahiplerin politikacılar gibi seçimle göreve geleceklerini duyurdu.

Artık Birinci ve İkinci Sınıflar yasadışı ilan edilmişlerdi. Ancak Fransa'da birçok kişi hâlâ gizliden gizliye, kralın tahta tekrar çıkarak eski tarzda hüküm süreceğini umut ediyordu. Bu *kraliyet yanlılarından* bazıları, kraliyet ailesinin saraydan gizlice çıkıp Fransa'nın kuzeyine kaçması için XVI. Louis'yle birlikte plan yaptılar. Orada kral kraliyet yanlılarını etrafına toplayarak yönetimi tekrar ele geçirmeye çalışabilirdi.

Louis, Marie ve çocuklar saraydan çıkıp bir at arabasına binmeyi başardılar. Ancak araba küçük bir kasaba olan St. Menehould'dan geçerken, yol kenarındaki bir adam arabanın içine bakınca yol-

cunun yüzünü tanıdı. Bu yüz, Fransız parasının üstündeki yüzün aynısıydı. Adam hemen bir ata binip, bir sonraki kasabaya kadar dörtnala gitti, kralın kaçtığını ve oraya doğru geldiğini haber verdi. Toplanan kalabalık arabayı durdurdu. Louis ve ailesi Paris'e geri götürüldü. Başlarına gelecekleri beklemeye devam ettiler.

Daha sonra Prusya Ordusu'nun komutanı Ulusal Meclis'e bir haber gönderdi. "Krala veya ailesine zarar verecek olursanız," dedi, "Prusya Fransa'yı işgal edip Paris'i yerle bir eder."

Paris halkı bu tehdidi duyduğunda, "Kral vatan haini! Düşmanlarımıza haber göndererek ülkemizi işgal etmeleri için yalvarıyor!" dedi. Krala karşı duyulan sönmeye yüz tutmuş nefret kızgın bir aleve dönüştü. Yirmi bin kadın ve erkek Tuileries sarayına öfkeyle hücum etti, kralın İsviçreli muhafızlarını öldürdükten sonra kraliyet ailesini sürükleyerek Tapınak adındaki karanlık bir zindana götürdü. Tapınaktan kaçmak mümkün değildi. Robespierre'in ateşli konuşmalarından cesaretlenen Ulusal Meclis Fransa'nın kati olarak bir cumhuriyet olmasına karar verdi. Meclis kendisine Ulusal Konvansiyon adını verdi. Artık Fransa yalnızca, halk tarafından seçilecek Ulusal Konvansiyon tarafından yönetilecekti.

Krala duyulan nefret, aristokrat kanı taşıyan herkese duyulan nefrete dönüştü. Devrimde yer alan soylular ülkeden kaçmaya başladılar. İktidarda bulunanlar kral *veya* asaletle alakalı hiçbir şey istemiyordu. Kralın başına gelecek şey artık belliydi. I. Charles gibi o da idam edilecekti.

21 Ocak 1793'te, XVI. Louis hücresinden çıkarıldı. Ayrılırken oğluna, "Ölümümün intikamını almaya çalışmayın!" dedi. Paris'in merkezindeki şehir meydanına götürüldü. Kurbanlarının boyunlarına keskin bir bıçak indiren bir giyotin onu bekliyordu. Cellât bıçağın iyi kesebilmesi için XVI. Louis'in saçlarını kesti. Louis kalabalığa bir konuşma yapmaya kalkınca yakındaki trampetçiler sesinin duyulmaması için hızla çalmaya başladılar. Louis giyotinin üstüne doğru itildi. Bıçak düştü. Bir asker kafasını yerden kaldırıp, "Yaşasın cumhuriyet!" diye bağırdı. İnsanlar bu büyük olayın hatı-

rası olarak saklamak için, koşturup mendillerini ve ellerindeki kumaş parçalarını akan kana batırdılar.

Kral ölmüştü. Fakat Fransız Cumhuriyeti'nin başı dertteydi. Dehşet içinde olan biteni izleyen diğer Avrupa ülkeleri bu deliliğin yayılmamasını umut ediyordu. Çok geçmeden, İngiltere, Hollanda ve İspanya, Fransa'ya savaş ilan etti. Fransa'nın batısında da, koyu Katolik olan birçok köylü ayaklanarak, Ulusal Konvansiyon'a ve onun Katolik rahiplere yaptıklarına karşı isyan ettiler.

Ulusal Konvansiyon cumhuriyetin yıkılacağından korkuyordu. Bu yüzden Kamu Güvenliği Komitesi adında yeni bir komite oluşturdu ve başına da Maximilien de Robespierre'i getirdi. Robespierre'e, cumhuriyete bağlılığından şüphelenilen herkesi tutuklama –ve idam etme– yetkisi verildi.

Robespierre, Fransa'nın batısında ayaklanan bütün köylüleri tutuklattırıp idam ettirdi. Sonra soylu, rahip ve krallara sempati duyma ihtimali olan herkesi giyotine göndermeye başladı.

Terör Devri başlamıştı.

Ulusal Konvansiyon, Şüpheli Kişiler Yasası adı altında yeni bir yasa çıkardı. Bu yasaya göre, devrime karşı olan –hatta devrime çok hevesli görünmeyen– herkes idam edilebilirdi! Bu yasaya göre hüküm giyen ilk kişi Marie Antoinette oldu. Kocasının ölümünden dokuz ay sonra, 16 Ekim'de, Marie Antoinette *kağnı* adı verilen kaba saba bir çiftlik arabasıyla giyotine gönderildi. Beyaz bir elbise giymişti. Daha otuz yedi yaşında olmasına rağmen, cellât kafasını kaldırdığında, herkes saçının bembeyaz olduğunu görmüştü.

Marie Antoinette, Robespierre'in son kurbanı değildi. Binlerce insanı cumhuriyete karşı komplo kurmakla suçladı: erkekleri, kadınları, köylüleri, yaşlıları, hatta çocukları! Fransa'daki bütün kasabalarda giyotinler indi durdu. Giyotinlerin yanına oturan yaşlı kadınlar askerler için çorap örerken birbirleriyle konuşup gülüşür, giyotin indiğinde de tezahürat yaparlardı. Örgünün üstüne kan sıçraması iyi bir şeydi. Kan, askerleri devrim ateşiyle fitillerdi! Tutuklanıp sonra serbest bırakılan bir İngiliz vatandaşı olan Helen Williams, "Giyotin hem masumları hem de suçluları

aynı şekilde talep ediyor, sokaklarda kan oluk oluk akıyordu," diye yazmıştı.

On altı bin Fransız vatandaşı giyotinle idam edildikten sonra, Ulusal Konvansiyon Robespierre hakkında endişelenmeye başladı. Robespierre'in çok fazla yetkisi vardı. Herkesten, hatta dostlarından bile şüphelenmeye başlamıştı. Üyeler, bu adamın XVI. Louis'den beter bir diktatör olmadan önce ortadan kaldırılması gerektiğini fısıldaşmaya başladılar.

Robespierre, konvansiyonun şüphelerini sezmişti. Konvansiyonun bir toplantısından önce öfkeyle bağırıp çağırarak kendisine karşı bir komplo kurulduğunu söyledi. "Kimlerin bana karşı olduğunu biliyorum!" diye bağırdı. "Onları da giyotine gönderip köklerini kazıyacağım!"

Tehdit edilmek Ulusal Konvansiyon'un hiç hoşuna gitmemişti. Ertesi gün, üyeler birbiri ardına ayağa kalkıp Robespierre'i suçlayan konuşmalar yaptılar. Kulaklarına inanamayan Robespierre bir sandalyeye çöküp, kafasını elleri arasına aldı. Tutuklandı ve birçok insanın hayatını kaybettiği giyotine sürüklenerek götürüldü. Terör Devri sona ermişti. Fransa'da artık ne krallar ne Robespierre ne de liderler vardı.

26

Büyük Katerina

Prenses Katerina'nın Rusya'ya Gelişi

Kral ve aristokratlar giyotinlerde can verirken, Rusya'da İmparatoriçe Büyük Katerina olanları dehşet içinde izliyordu.

Büyük Katerina Rusya tahtına otuz yıl önce geçmişti. Kendisinden önce hüküm sürmüş Büyük Petro gibi Katerina da Batı fikirlerine hayrandı. Ancak yine de kralların hüküm sürmesi gerektiğine, çünkü gücü onlara Tanrı'nın verdiğine kesinkes inanıyordu. Bakanlarından birine, "Fransa mahvolacak," demişti. Katerina krallara –ve imparatoriçelere– güçlerini Tanrı'nın verdiğine inanıyor olabilirdi. Fakat kendisi tahta gayet insani güçler vasıtasıyla çıkmıştı!

Katerina Rus bile değildi. Babası küçük bir Alman ülkesinin prensi, annesi de İsveçliydi. Ancak annesinin kuzeni, Rus imparatoru Büyük Petro'nun kızıyla evlenmiş ve oğulları Peter Ulrich de vâris ilan edilmişti. Peter Ulrich'in teyzesi İmparatoriçe Elizabeth Rus tahtını yıllar önce ele geçirmişti. Genç Katerina'nın, yeğeni için mükemmel bir eş olacağını düşünüyordu.

Katerina on beş yaşına girdiğinde, imparatoriçe Almanya'ya haber gönderip genç prensesi Rusya'ya davet etti. Katerina'nın annesi Johanna bu davete çok sevinmişti. Eğer kızı müstakbel çarla evlenecek olursa o da kraliçe annesi olacaktı! Fakat Katerina'nın babası endişe içinde başını salladı. "Rus Ortodoks Kilisesi'ne katılmak zorunda kalacaksın!" diye uyardı Katerina'yı. "Biz daima Martin Luther'in öğretilerini izlemişizdir. Luteryen kilisesinden asla vazgeçmeyeceğine bana söz vermelisin!"

Katerina söz verdi. Hem zaten Peter Ulrich'le evlenmek isteyip istemediğinden de emin değildi. Daha önce onunla bir kez, on yaşındayken tanışmıştı ve onun tuhaf, huysuz, birçok garip tiki olan

Katerina'nın saltanatı sırasında Rusya

ufak tefek, soluk benizli bir çocuk olduğunu hatırlıyordu. Daha on yaşında olmasına rağmen yemekte o kadar çok şarap içmişti ki masadan taşıyarak götürmüşlerdi. Hizmetkârlarına çok kötü ve kaba davranıyordu. Görünüşe göre tek istediği de oyuncak askerleriyle oynamaktı.

Ama taç giyme düşüncesi Katerina'yı cezp etmişti. Peter büyüyünce nasıl biri olmuştu acaba? Katerina çok merak ediyordu.

Böylece giysilerini hazırlayıp annesiyle birlikte Rusya'nın başkenti St. Peterburg'a doğru yola çıktı. St. Peterburg aşağı yukarı bin altı yüz kilometre uzaktaydı ve oraya giden yol Avrupa'nın en soğuk ve kasvetli bölgesinden geçiyordu. Altı hafta boyunca yolculuk ettiler. Yollar kar, buz ve çamurdan görülmüyordu. Köpeklerle tavuklar saman serpilmiş yerlerde dolaşırken, müşterilerin ısınmak için birbirlerine sokuldukları köy hanlarında konaklamak zorunda kaldılar. Katerina'nın elleri ve ayakları soğuktan şişti.

Ancak nihayet St. Peterburg'a vardıklarında sıcak pelerinler ve kutlamalarla karşılandılar. İmparatoriçenin kürklerle kaplı kızağı, onları Peter'in beklediği Moskova'ya götürmek üzere bekliyordu. Sonunda Katerina mumlarla aydınlatılmış muazzam bir malikâneye ulaştı, Peter onu karşılamak için ön salonda bekliyordu. Onu son gördüğünden bu yana boy atmış ve yakışıklı bir delikanlı olmuştu. Üstelik Katerina'yı gördüğüne de çok sevinmişti. "Keşke buraya daha çabuk gelebilmen için senin kızağının önünde ben koşsaydım!" diye haykırdı.

Ancak Katerina, Peter'le zaman geçirdikçe, ondan hoşlanmamaya başladı. Peter hizmetkârlara ve maiyetine kaba davranıyordu. Kiliseye gittiğinde, hoş olmayan sesler çıkarıyor, ayin sırasında yüksek sesle şakalar yapıyordu. Bir gün Rusya'ya hükmedecek olmasına rağmen, Rusça yerine Almanca konuşuyor ve etrafındaki Ruslara, ileride Prusya'da –Rusların nefret ettiği bir Alman ülkesi– yaşamak istediğini söylüyordu.

Ancak etrafındaki herkes onun Peter'le evlenmesini bekliyor gibiydi. İmparatoriçe Elizabeth, hizmetkârlarına dehşetli veryansın eden, iri yarı, ürkütücü bir kadın olduğu için, Katerina ona

Peter'den hoşlanmadığını söylemeye korkuyordu. Annesine söylemeye çalıştı fakat Johanna da dört gözle çar kayınvalidesi olmayı bekliyordu. Katerina'nın şüphelerine dudak büktü. Babası ona hak verirdi fakat o da yüzlerce kilometre uzaktaydı.

Karşı çıkmaya korkan Katerina Rus Ortodoks Kilisesi'ne katılmayı ve Peter'le nişanlanmayı kabul etti. Uzun, gösterişli bir nişan töreni yapıldı. Katerina'ya Rus Grand Düşesi unvanı verildi. Artık herkes onun önünde diz çöküp, "Ekselansları" diye hitap etmek ve elini öpmek zorundaydı.

Nişan töreninden dört ay sonra, Peter çiçek hastalığından yatağa düştü. Aynı hastalığa yakalanmaması için Katerina'yı hemen uzak bir yere götürdüler. O günlerde çiçek hastalığından milyonlarca insan ölüyordu. Peter'in hastalığı giderek kötüleşti, iltihaplar bütün yüzünü ve vücudunu kapladı. Hayatından ümit kesilmişti.

Gel gör ki Peter kurtuldu. Katerina onu tekrar gördüğünde, duyduğu dehşetten soluğu kesildi. Peter'in yüzü gözü şişmişti, cildinde bir sürü yara vardı. Tanınmayacak haldeydi. Katerina günlüğüne "Çok iğrenç olmuştu," diye yazdı. "Onu görür görmez kanım dondu!"

İşte tam o sırada, İmparatoriçe Elizabeth düğün için tarih belirleme zamanının geldiğini söyledi.

Katerina düğünden çok korkuyordu ama nişanı atmaktan da korkuyordu. Böylece imparatoriçenin aylarca hazırlık yaptığı muazzam bir törenle evlendiler. Avrupa'nın her yerinden elçiler gelmişti. Şölen saatlerce devam etti. Katerina artık müstakbel çarın eşiydi ve çok mutsuzdu.

Peter evlendikten sonra da düzelmedi. Aslına bakarsanız, davranışları o kadar tuhaflaştı ki Rus sarayı maiyeti onun için, aklını kaçırıyor diye dedikodu yapmaya başladı. Yaralarla kaplı yüzü hep asıktı ve seğiriyordu. Kilisede yüksek sesle konuşuyor, ziyaret eden büyükelçilere hakaret ediyor ve ciddi ortamlarda kontrolsüzce kıkırdıyordu. Hizmetkârlarının kafasına şarap dökmekten ve tahta askerlerle oynamaktan hoşlanıyordu. Karısını ise hiçe sayıyordu!

Katerina'nın hiç arkadaşı yoktu, annesi Johanna da düğünden sonra eve dönmüştü. Dokuz yıl boyunca, tarih, felsefe, askeri taktik ve ayrıca Roma imparatorları ve onların imparatorluklarını yönetme stratejileriyle ilgili kitaplar okudu. Subaylarla arkadaş oldu. St. Peterburg sokaklarında at arabasıyla dolaşırken Rusların onun güzelliği hakkında fısıldaştıklarını duyuyordu. Zayıf, çırpı gibi, itici Peter'in yanında, Katerina gerçek bir kraliçe gibi duruyordu!

Katerina'nın saraydaki yaşamı giderek zorlaşıyor, yalnızlığı da artıyordu. Peter ona herkesin içinde hakaret ediyor, sürgüne göndermekle tehdit ediyordu. Peter'le evlendikten dokuz yıl sonra Katerina ilk bebeğini doğurdu. İmparatoriçe Elizabeth bebeği hemen eline aldı ve herkesin peşinden gelmesini emrederek odadan hızla çıktı. Odada bir başına kalan Katerina bitap düşmüştü ve çok üşüyordu. Üç saat boyunca ona içecek su bile getiren olmadı. İmparatoriçe tahtın gelecekteki vârisini kendi yetiştirmeye karar vermişti. Küçük çocuğa Paul adını verdi ve beşiğini kendi odasına koydu. Katerina bebeğini altı hafta boyunca göremedi. Çok öfkelenmişti. Fakat yatağında yatarken uzun uzun düşündü.

İmparatoriçe Elizabeth yaşlanıyor, sağlığı da kötüleşiyordu. Peter de ahmak ve deli bir adamdı. Kendisi ise tahtın vârisinin annesiydi ve güçlü, zeki bir kadındı. Ruslar onu seviyor, ordu ona saygı duyuyordu. İmparatoriçe Elizabeth öldüğünde, kendisinin, huysuz, çocuksu kocasının yerine hüküm sürmemesi için bir neden yoktu.

Katerina iyileşince, planlar yapmaya başladı. Roma imparatorları ile onların halklarını kontrol yöntemleri hakkındaki kitapları tekrar okudu. İmparatoriçenin devlet adamlarıyla saatlerce konuştu. Adamlar onun zekâsından ve devlet işlerinden anlamasından çok etkilenmişlerdi. Bu arada Peter eskisinden de çok içmeye başlamıştı. Sarayda yalpalayarak yürüyor, avazı çıktığı kadar bağırıyor, kontrolsüz öfke nöbetleri sırasında köpeklerini, bazen de hizmetkârlarını dövüyordu.

Yaşlı imparatoriçe ise güçten düşmeye başlamıştı. Katerina'nın düğününden on altı yıl sonra 1761'de yatağa düştü. Çok geçme-

den hareket edemez oldu. Peter'i yanına çağırarak, "Rusya'yı iyi yönet," diye fısıldadı. "Hizmetkârlara iyi davran. Oğluna göz kulak ol." Gözleri kapandı fakat hâlâ nefes alıyordu. Yaşlı kadın hareketsiz yatarken bütün saray halkı günlerce bekledi. Nihayet Noel'de imparatoriçe öldü. Peter Ulrich, Rus Çarı oldu ve III. Petro adını aldı.

Katerina harekete geçmedi. O sırada hamileydi ve bir isyana önayak olamayacak kadar bitkin ve güçsüzdü. Bu soğuk, yabancı ülkede on altı yıl beklemişti. Biraz daha bekleyebilirdi.

Büyük Katerina

İmparatoriçe Elizabeth'in naaşı gümüş rengi danteller ve altın bir taçla süslendikten sonra, St. Peterburg'un en büyük katedraline götürüldü. Altı hafta boyunca, imparatoriçe için ayinler düzenlendi. Altı hafta sonunda ceset çok kötü kokmaya başlamıştı.

Ancak Katerina fark etmemiş gibi rol yaptı. Her gün katedrale gitti. Bütün St. Peterburg'un, ne kadar vefalı ve dindar olduğunu görmesini istiyordu. Bu arada yeni çar hiç ağlamamıştı. Muazzam ziyafetler veriyor, saray halkına yas kıyafetleri giymemelerini söylüyordu. Katedralde imparatoriçenin naaşını ziyaret ettiğinde, espriler yapıp yüksek sesle güldü.

Artık Peter ordunun başında olduğu için, askerlerin Prusya askerlerini model almaları gerektiğini ilan etti. Prusya ordusunu hep sevmişti zaten. Ancak yıllarca Prusya ordusuyla savaşmış Rus askerleri Prusyalılardan nefret ediyorlardı! Bu Peter'in umurunda bile değildi. Rusların Prusya askerlerinin üniformalarından giymeleri gerektiğini ilan etti. Onlara Prusyalılar gibi yürümeyi ve savaşmayı öğretmeyi planlıyordu. Askerler buna içerlediler. Birçoğu, onları ordu kışlasında sık sık ziyaret eden Katerina'nın kocasından daha iyi bir hükümdar olacağını fısıldaşmaya başladı.

Katerina ikinci bebeğini doğurduğu sırada, ordu Peter'e karşı kazan kaldırmaya neredeyse hazırdı. Yeni üniformalarından ve yeni Prusya âdetlerinden hiç hazzetmiyorlardı. Derken Peter on-

lardan iğrenç bir şey yapmalarını istedi. Kraliyet hazinesi için paraya ihtiyacı olduğundan, orduyu Rus Ortodoks Kilisesi'nin sahibi olduğu toprakları ele geçirmeye gönderdi. Bu toprakları satıp parasına el koymayı düşünüyordu.

Kilise liderleri karşı çıktılar. Bu topraklar yüzyıllardır kilisenin elindeydi. Ancak Peter onları dinlemedi. Askerlere, Ortodoks manastırlarında, hatta keşişlerin hücrelerinde değerli eşya arayarak, buldukları her şeyi almalarını emretti. Askerlerinin çoğu koyu Ortodoks'tu. Çarlarına boyun eğdiler ama aynı zamanda emirlerini yerine getirmekten nefret ettiler.

Bu arada Katerina loğusalık dönemini atlatmak üzereydi. Birkaç hafta sonra, halka açık ilk resmi yemeğine katıldı. Yüzlerce konuk –subaylar, Fransa ve Prusya büyükelçileri, devlet bakanları– gümüş çatal bıçak ve altın tabaklarla ışıl ışıl parlayan uzun masalara oturmuşlardı. Peter yüksek bir kürsüde oturmuş şarap içiyordu. Gecenin ilerleyen saatlerinde sarhoşluğu kötüleşince, sesi daha yüksek çıkmaya ve kabalaşmaya başladı. Ziyafetin sonunda, sendeleyerek ayağa kalktı ve Katerina'ya, "Aptal! Ahmak! İstersem seni ömrünün sonuna kadar hapislerde çürütürüm!" diye bağırdı.

Peter artık çok ileri gitmişti. Ordu Katerina'yı seviyor, çardan ise nefret ediyordu. Haber orduda çabuk yayıldı: Tahta imparatoriçeyi geçirme zamanı gelmişti.

28 Haziran 1762 sabahı, Katerina erkenden kalkıp imparatoriçe gibi giyindi. Peter St. Peterburg dışında bir kasabada kalıyordu. Askerlerin planı kasabayı kuşatmaktı ki böylece çar yardım talebi gönderemez, onlar da Katerina'yı imparatoriçe ilan edebilirlerdi.

Katerina giyindikten sonra askerlerin kışlasına gitti ve onlara Peter'in kendisini tutuklatıp sürgüne göndermesinden korktuğunu söyledi. Birçoğu elini öpmek için önünde diz çöktü. İçlerinden birkaçı, "Paul! Paul! Çarın yerine karısı değil, oğlu geçmeli!" diye bağırdı. Ancak ordunun geri kalanı, St. Peterburg sokaklarında Katerina'nın ardından giderek, "*Vivat! Vivat*!" yani "Yaşasın yeni imparatoriçe!" diye bağırdı.

Katerina St. Peterburg katedraline gitti ve St. Peterburg başrahibinden kendisini kutsamasını istedi. Metropolit, Peter'in Rus Ortodoks Kilisesi'ne yaptıklarından hiç hoşlanmıyordu. Katerina için dua edip onu imparatoriçe ilan etti. St. Peterburg'un dört bir yanında çanlar çaldı. Halk neler olduğunu öğrenmek için sokaklara döküldü. Birçoğu, sağı solu belli olmayan, zalim Peter tarafından artık yönetilmediklerini öğrendiğinde çok sevindi.

Bu arada çar etrafının sarılmış olduğunu fark etti. Orduyu kendi tarafına çekmeye çalışsa da gün ilerledikçe artık askerlerin kendisine sadık olmadıklarını anladı. Gece boyunca durmadan içti. Sabah olduğunda tahtını kaybettiğini idrak etmişti. Tahtını bıraktığına dair bir kâğıt imzalayıp Katerina'ya bir mektup gönderdi. Mektupta, "Ne olur, Rusya'dan gidip daima sevdiğim Prusya'da yaşayayım!" diye yalvarıyordu.

Ancak Katerina, Peter'in Prusya'ya gidecek olursa, Prusyalıları, Rusya'yı işgal ederek tahtını geri almasına yardım etmeye ikna edebileceğini biliyordu. Dolayısıyla müttefiklerine, Peter'i saraylarından birine götürüp orada tutmalarını emretti.

Katerina Rusya imparatoriçesi olduktan yalnızca bir hafta sonra, Peter'e nezaret eden subaylardan birinden aceleyle yazılmış bir not aldı. "Artık o aramızda değil!" diye başlıyordu mektup. "Yemekte Prens Baritainsky'yle kavgaya tutuştu ve biz daha onları ayıramadan hayatını kaybetti."

Eski çar öldürülmüştü.

Muhafızları Peter'in, Katerina'nın ona nezaret etmesi için gönderdiği soylulardan biri olan Prens Baritainsky'yle kavgaya tutuştuğunu iddia etti. İkisi dövüşürken aldığı bir darbe yüzünden Peter hayatını kaybetmişti.

Katerina St. Peterburg halkı için, imparatorun ani bir mide rahatsızlığından öldüğünü bildiren bir ilan yayınladı. "Bu Tanrı'nın iradesidir," yazıyordu ilanda. "Halkın saygılarını sunabilmesi için naaş katafalka konacak."

Peter'in naaşını görmek için binlerce kişi St. Peterburg'a geldi. Ancak insanlar önünden sırayla geçerken, dehşet nidaları yüksel-

di. Peter'in yüzü mosmordu. Boğazını kimsenin görmemesi için de etrafına geniş bir boyunbağı sarılmıştı. İmparator belli ki boğulmuştu.

Boğulmuş muydu? Muhafızlar onun birdenbire çıkan bir kavgada öldüğünü iddia ediyorlardı. Gerçekte neler olmuştu acaba? Katerina kocasının öldürülmesini mi emretmişti? Peter'in ölmesinin ne kadar iyi olacağından söz etmiş ve bu ima üzerine de muhafızları harekete mi geçmişti? Bilen yoktu ve üstelik Katerina da kocasının ölümü hakkında bir daha hiç konuşmadı. Ancak Katerina'nın bu yüzden kimseyi cezalandırmaması da birçok Rus'un gözünden kaçmamıştı!

Artık Katerina Rusya imparatoriçesiydi. Sonraki otuz yıl boyunca, Büyük Petro'nun gösterdiği kadar büyük bir gayretle, sonradan benimsediği ülkesini yönetti. Rusya'yı güçlendirip büyütmek için her gün on beş saat çalışırdı. Onun saltanatı altında Rusya'nın sınırları genişledi. Rus ordusu Alaska ve Kanada'nın kuzeyindeki topraklar üzerinde hak iddia edip, Türklerden ve Moğollardan toprak aldı ve Polonya'nın bir kısmını ele geçirdi.

Büyük Peter gibi Katerina da Batı'ya ait birçok fikre sempati duyuyordu. Hayranı olduğu, eşitlik ve özgürlük hakkında yazan Fransız filozof Voltaire'e birçok mektup yolladı. Rusya'ya birçok Batı âdetini getirdi. Halkının haklarına daha çok sahip çıkabilmesi için Rusya'nın eski, kafa karıştıran kanunlarını yeniden yazdırdı. Devlet bakanlarına, bilgi almak için kimseye işkence edilmemesini emretti. Yeni okullar açtı, Rus kadınları için ilk yüksekokulu kurdu. Hatta bir kadını Rus Bilimler Akademisi'nin müdürü yaptı. Katerina Rus halkının sağlığını iyileştirmek için yeni hastaneler açarak Batı'dan doktorlar getirtti. Artık halkı ona, "Büyük Katerina!" diyordu.

Ancak her ne kadar Katerina kendini modern, "aydın" bir imparatoriçe olarak görse de, Rus halkının Birleşik Devletler veya Fransa vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olmalarını istemiyordu. Katerina için, "eşitlik" bütün Rusların aynı kanunlara uymak zorunda olması demekti. Ancak bununla beraber bu yasaları imparatoriçenin

yapması şarttı ve kimseden izin almak zorunda da değildi! Katerina, Fransız Devrimi sırasında, "Fransız enfeksiyonu"nun Rusya'ya yayılma ihtimaline karşı maiyetini dikkatle gözledi. Gücüne tehdit oluşturabilecek insanlardan kurtulmakta hiç tereddüt etmedi. Sarayına davet edilen bir Fransız filozofu, "İnsanların aniden ölüverdiği bir ülkeye gitmeye hiç hevesli değilim!" sözleriyle daveti geri çevirdi.

Saltanatının sonuna doğru, Rusya güçlü ve zengin bir imparatorluk haline gelmişti. Ancak Katerina, soylularının, topraklarında yaşayan köylü ve serfler üzerindeki nüfuzlarını çok daha artırmıştı ve bu yoksul Ruslar eskisinden de yoksul ve perişan durumdalardı. "Fransız enfeksiyonu" Rusya'ya eşitlik ve özgürlük getirmemişti.

27

Değişen Bir Dünya

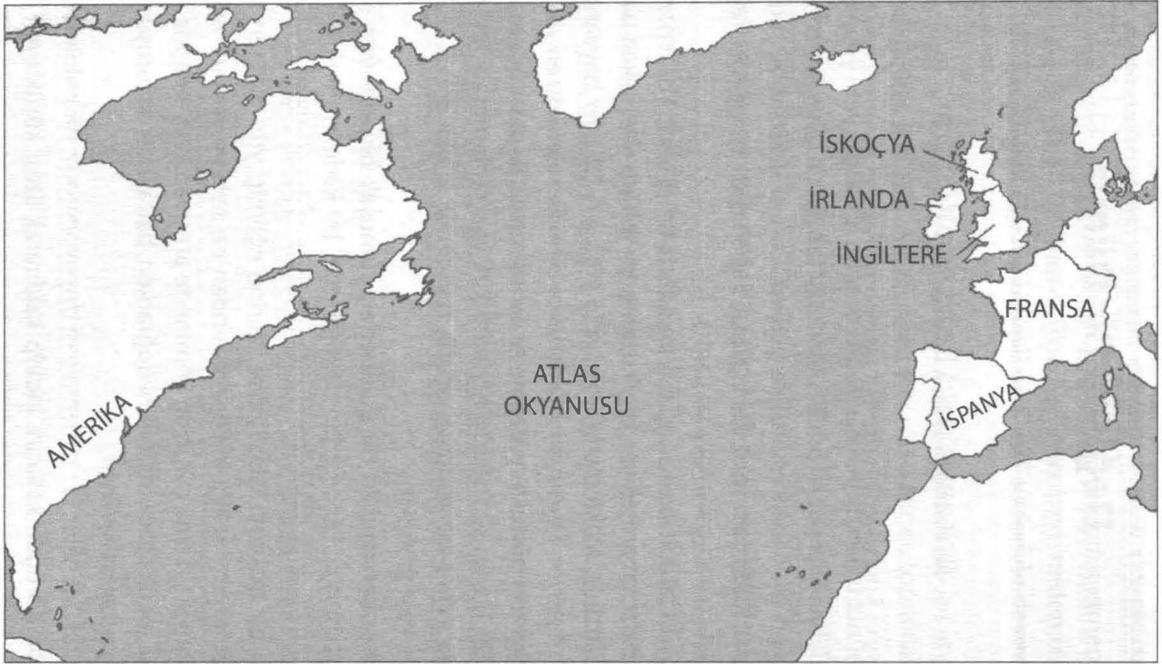
Britanya'daki Buhar ve Kömür

İki yanında sıra sıra kavak ağaçları olan, tozlu, toprak bir yolda yürüdüğünüzü düşünün. Yola doğru uzanan dallarda, yeni yeni açık yeşil bahar yaprakları tomurcuklanmış. Tepelerde öten kuşun sesi size serin bir sabah esintisiyle geliyor. Tam önünüzde bir İngiliz köyü var. Kilise çanı sekiz defa çalıyor. Sabahın erken vakitleri fakat köylüler çoktan çalışmaya başlamış.

Köyün bitimindeki ağaçların arkasında tarlalar var. Yol kenarında iki öküz saban çekiyor. Hayli uzakta, bir tohum eker çeken bir at görebilirsiniz. Makinelerin arkasında yürüyen çiftçiler hayvanları hizada tutuyor. Taş duvarlar tarlaları birbirinden ayırıyor; en yakındaki duvarın pürtüklü yüzeyine sırtlarını vermiş iki genç adam keyifsiz bir koyun sürüsünün tüylerini kırkıyor. Yanlarında yükselen bir yün yığını var. Yünü sepetlerle taşıyan üç küçük çocuk oraya buraya koşuşturuyor.

Yolun kenarındaki bir kulübeden yumuşak bir *tam tam* sesi duyuyorsunuz. Pencereden baktığınızda, bir kadının yünü eğirip kalın iplik haline getirdiğini görüyorsunuz. Odanın diğer ucunda, kocası bir dokuma tezgâhının üzerine eğilmiş, yün iplikten kumaş dokuyor; mekiği iplikler arasından ne zaman geçirse mekik tezgâhın iki yanına çarpıyor. Şöminede ateş var. Evin yanında küçük bir çocuk ağaç kütüklerini doğrarken, baltayı her savuruşunda odun parçalara ayrılıyor.

Sokaktan gelen bir çınlama sesi duyuyorsunuz. Bir nalbant nal yapıyor. Körüğün kollarını indirip kaldırarak ateşi körükleyen bir çırak esintiye rağmen ter döküyor. Nalbant, çekicini tüm gücüyle sallayıp yumuşamış demire vurarak onu bir hilal şekline sokuyor.

On sekizinci yüzyılda Avrupa ve Amerika

Köy sokağının sonunda, bir yel değirmeninin kanatları esintiyle birlikte hafif hafif dönüyor. Kanatların döndürdüğü değirmentaşları köyün buğdayını un haline getirirken, içerideki değirmenci değirmentaşlarına bakıyor.

Bu köyde makineleri ve aletleri çalıştıran kas gücü. İngiltere'nin dört bir yanında, insan ve hayvan gücü İngilizlerin yiyeceklerini ve mallarını üretiyor. Köy halkı rüzgâr gücünden de faydalanabilir; bir dere kenarındaki bir köy ise su çarkı kullanabilir.

Yeni bir güç kaynağı –ne kas ne rüzgâr ne de su– çok geçmeden köy yaşamını değiştirecek.

1769'da, İskoçyalı James Watt buhar makinesi adı verilen bir makine geliştirdi. Buhar makinesinin çalışma prensibi çok basittir. *Kazan* adı verilen kapalı bir metal kapta su ısıtılır. Su kaynadığında buhara dönüşür. Buhar sudan daha çok yer kapladığından kaptan dışarı çıkmak ister. Kaptan çıkmanın tek yolu ise dar bir boru olan *silindirdir*, fakat silindir dairesel bir metal parçası olan *pistonla* kapatılmıştır. Buhar silindirden geçmeye çalıştığında kaptan dışarı çıkmak ister. Sonra buhar soğur, yoğunlaşıp su haline gelir ve tekrar kazanın içine düşer. Piston da geri düşer. Bu defalarca tekrar ettiği için piston düzenli olarak yukarı aşağı hareket eder. Pistonun bu hareketinden, makineleri çalıştırmakta yararlanılabilir!

Buhar makinesi yüz yıl önce Fransız bir bilimci tarafından icat edilmiş ve yetmiş yıl önce de İngiliz bir mucit tarafından yapılmıştı. Ancak James Watt daha az yakıt kullanarak daha çok güç üretebilecek buhar motorunu nasıl yapabileceğini çözdü. Artık buhardan, makineleri –tahıl öğütecek değirmen, saban ve ağır yük çekecek motor, körük, su pompası, hatta gemi– çalıştırmakta yararlanılabilirdi.

Buhar makinesi Batı'yı, en az özgürlük ve eşitlik fikirleri kadar değiştirdi. Buhar, kas gücünden, yel değirmenlerinden veya su çarklarından çok daha hızlı olarak, çok daha fazla makineyi çalıştırabilirdi! İnsanlar yorulur, rüzgâr kesilir ve kuraklık dereleri kurutur. Ancak buhar makineleri kömürleri olduğu müddetçe çalışırlar.

Buhar makineleri yaygınlaştıkça onları besleyen kömür ihtiyacı da arttı. Buhar makineleri, makineleri eskisinden daha hızlı çalıştırsa da, kömür hâlâ elle çıkarılıyordu. Madencilerin kömürün bulunduğu toprağın içine tüneller kazmaları ve parça parça elle çıkarmaları gerekiyordu. Toprağın derinlerinde yeterli hava yoktu. Madenciler havayı tuzak kapılarla içeriye almaya çalışırlardı ancak yine de madende havanın bulunmadığı boşluklara rastlama ve dışarı çıkma fırsatı bulamadan boğulma ihtimalleri vardı! Madenciler bu boşluklara "kör nefes" adını vermişlerdi. Kör nefesten daha kötü bir şey varsa o da "grizuydu". Kömür *metan* gazı yayar. Kömür ocağının köşelerinde biriken metan, küçük bir kıvılcımla patlayabilir. Ancak bu küçük kıvılcım havayı kömür tozuyla doldurur ki bu da barut gibi davranarak tekrardan muazzam yıkıcı patlamalara yol açar. Patlamalarda da madenciler ölür ve tüneller yıkılır.

Madenciler boğulma, patlama veya tünel çökmesi sebebiyle can verebilirlerdi. Ancak hayatta kalanlar da genellikle daha sonra "siyah akciğer hastalığından" hayatını kaybederdi. Madenciler yıllarca ciğerlerine kömür tozu çektikten sonra, artık doğru dürüst nefes alamaz hale gelirlerdi. Ciğerleri artık onları hayatta tutmaya yetecek oksijeni çekemez olduğunda da can verirlerdi. Madencilerin şöyle bir şarkısı vardı: "Eskiden matkapçıydım, ta ki matkap benim hakkımdan gelene dek... Şimdi de yuttuğum tozlar canımı alıyor benim!"

Kömür tozunu kadınlar ve çocuklar da yutardı. Erkekler çalışırken kadınlar da tünellerden kömür arabaları çekerdi. Zifiri karanlık madende yere oturan çocuklar hava giriş çıkışını sağlayan tuzak kapıları açıp kapardı. Daha sekiz yaşında olan küçük bir kız şöyle demişti: "Lambasız çalışmak zorundayım. Çok korktuğum için bazen şarkı söylüyorum."

Madenciler kömürü buhar makineleri için çıkarırlardı. Fakat daha sonra kömürün makinelere taşınması gerekirdi. Tonlarca kömür İngiltere ırmaklarından mavnalarla taşınırdı. Peki, ya suya yakın yerlerde olmayan makineler?

Yanıt: Demiryolları! Bir trene kancayla bağlanmış bir buhar makinesi kömür yakarak çalışırdı fakat çok az kömür kullanarak bir ırmağın bir ucundan diğerine dek tonlarca kömür çekebilirdi.

Buhar makineleri yaygınlaştıkça, demiryolları da giderek yayıldı. Çiftçiler demiryollarına karşı çıkıyor, "Bu kadar gürültü ineklerimizi sütten kesecek! Tavuklar yumurtlamayacak! Ürünler kuruyacak!" diye yakınıyorlardı. Ancak demiryolu yapımcıları bu itirazları dinlemediler. Çok geçmeden, kömür trenleri yolcu trenleriyle birleştirildi. Buhar makineleri insanları bir yerden bir yere, atlardan ve at arabalarından çok daha hızlı götürebiliyordu. Milyonlarca insan trenleri kullanmaya ve gitgide evlerinden daha uzaklara gitmeye başladı. Buhar gücü İngiltere'deki yaşamı değiştiriyordu. Ve yakında bu değişiklik bütün Avrupa'ya ve Kuzey Amerika'ya yayılacaktı.

Amerika'daki Pamuk ve Silahlar

Buhar; pompaları, körükleri, gemileri ve trenleri çalıştırıyordu. Amerika'da ise yepyeni bir makineyi çalıştıracaktı: çırçır makinesi.

Birleşik Devletler'in güneyindeki sıcak, nemli tarlalar pamuk yetiştirmek için çok elverişliydi. Pamuktan eğrilen iplik bütün dünyada kullanılıyordu. Plantasyon sahipleri değerli pamuk çiçekleriyle kaplı, çok büyük, sağlıklı pamuk bitkileri yetiştirebiliyordu. Pamuk tarlaları hasada hazır hale geldiğinde ise köleler ve ücretli işçiler kabarık pamuk toplarını toplayarak büyük çuvallara doldururlardı.

Fakat bu pamuk topları günümüzde marketten satın aldığınız pamuklar gibi yumuşak ve pürüzsüz değildi. Üzerlerinde birçok tohum vardı. Üstelik tohumlar da keskin cırt bant parçaları gibi küçük kancalarla kaplıydı. Pamuk kullanıma hazır hale gelmeden önce, bütün tohumların birer birer toplardan ayıklanması gerekirdi. Bir köle bütün gün çalışsa bile ancak yarım kilo pamuğu ayıklayabilirdi.

Eli Whitney adında, Massachusettsli üniversiteli bir çocuk Amerikan Devrimi'nden sonra güneye geldi ve bir plantasyon yakının-

da bir atölye kurdu. Eli makineleri ve problem çözmeyi seviyordu. Kölelerin, ahtapot gibi kancalı tohumları pamuk çiçeklerinden ayırmak için uğraşmalarını izlemişti. "Bunun daha kolay bir yolu olmalı," diye düşündü Eli Whitney. Farklı silindir ve bıçaklarla deneyler yapmaya başladı.

Eli Whitney'in pamuk tohumu sorununu nasıl çözdüğünü tam olarak kimse bilmiyor. Ancak bir rivayete göre, Eli, civardaki bir plantasyonun arka verandasına oturmuş, tel bir kümes içerisindeki tavukları seyrediyordu. Kümesin yanına, içlerinden birini gövdesine indirmeye niyetlenen bir kedi oturdu. Dikkatsiz bir tavuk kümesin kenarına çıktığında, kedi patisini telin içinden geçirerek pençesini uzattı. Pençe tavuğu sıyırıp tüylerini yoldu.

Bir parçası yolunmuş tavuk ciyaklaya ciyaklaya koşturdu. Eline tüyden başka bir şey geçmeyen kedi ise sessizce uzaklaştı. Fakat bütün bunlar Whitney'e bir fikir vermişti.

Atölyesine geri dönüp metal bir ızgaraya sürtünen, dişli, metal bir silindir yaptı. Elle döndürülen silindir, pamuğu çekip ızgaraya sürtünce tohumlar da düşüyordu. *Çırçır* adı verilen bu yeni makinenin kolunu çeviren bir köle günde 7-9 kilo arasında pamuk temizleyebilirdi. Buhar makinesi pamuğu daha da hızlı temizleyebilirdi.

Çırçırın yardımıyla pamuk yetiştiricileri daha önce hiç hayal etmedikleri kadar para kazanabilirlerdi. Plantasyon sahipleri daha büyük tarlalara ekim yaparak daha çok köle satın aldılar. Sonraki yıllarda pamuk güneydeki en büyük sanayi oldu ve köleliği yüzlerce kat artırdı.

Whitney'in icatları daha bitmemişti. O başka bir sorunu daha çözmek istiyordu.

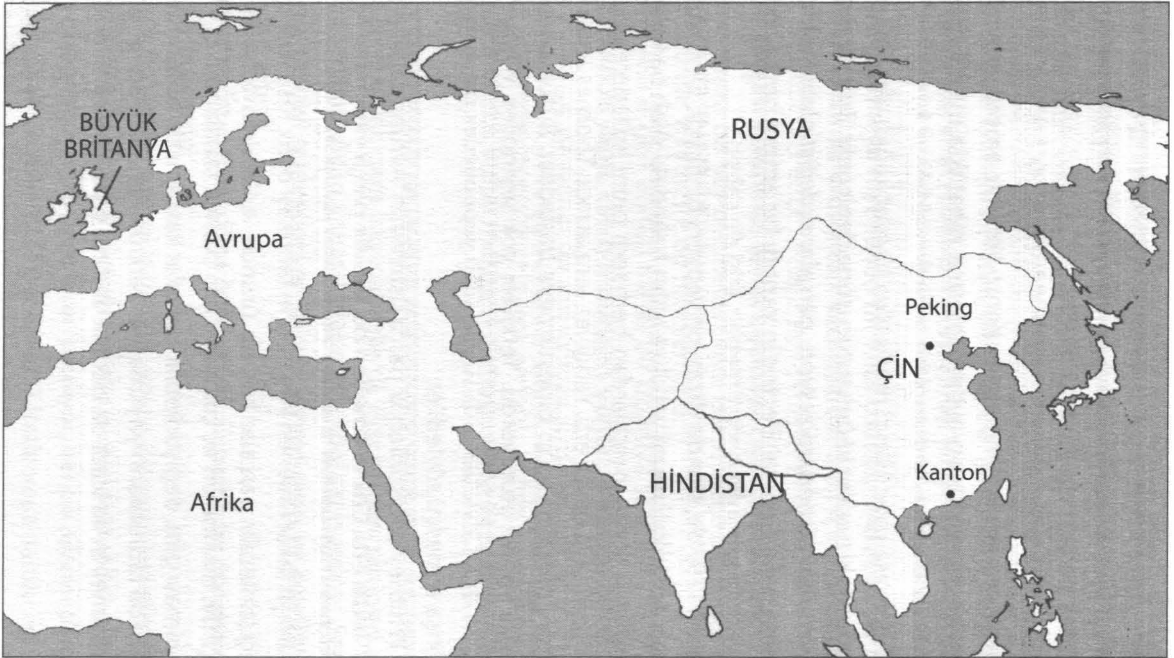
Bu sorunun ise pamukla bir ilgisi yoktu. Birleşik Devletler hükümeti Birleşik Devletler ordusunun daha iyi silahlara sahip olmasını istiyordu. Silahlar elle, birer birer yapılıyor, her bir silahın parçaları *sadece* o silaha uyuyordu! Eğer bir tetik kırılır veya namlu eğrilirse, asker silahını bir silah tamircisine götürüp yeni bir parçanın yapılmasını beklemek zorundaydı.

Eli Whitney şunu merak ediyordu: Neden silahlar, hepsinin namlu, tetik ve süngü büyüklüğü aynı olacak şekilde tasarlanmıyordu ki? Bu takdirde, yüzlerce namlu, tetik ve süngü yapılabilirdi. Bir silahın bir parçası kırılacak olursa da, askerin tek yapması gereken yedek parçayı alıp takmak olurdu.

Bu size çok basit geliyor olabilir. Günümüzde biz her makineye uyan parçaları kullanmaya alışkınız. Yeni bir ampul evinizdeki bir lambaya veya tavan aydınlatmasına rahatlıkla uyar. Evinizde bir kalemtıraş varsa, herhangi bir şehirden aldığınız kurşun kalem bu kalemtıraşa uyar. Hangi marketten tuvalet kâğıdı alırsanız alın, banyonuzdaki tuvalet kâğıdı tutucusuna denk gelir. Buna *standardizasyon* denir. Standardizasyon, parçaların *değiştirilebilir* olduğu anlamına gelir. General Electric'in yaptığı bir ampul başka bir şirketin yaptığı ampulle değiştirilebilir. İkisi de çalışır.

Ancak 1797'de, standardizasyon yepyeni bir fikirdi. Eli Whitney, bir grup Amerikalı resmi yetkiliye yığın halindeki silah parçalarını gösterdikten sonra, parçalardan herhangi birini kullanarak bir silah oluşturmaya davet etti. Yetkililer –aralarında Thomas Jefferson da vardı– parçaları seçip birleştirmeye başladılar. Bütün parçalar rahatlıkla yerine oturuyordu. Yetkililer çok sevindiler. Whitney'e, bütün Birleşik Devletler ordusu için silah yapabilecek bir silah fabrikası inşa etmesini söylediler.

Eli Whitney değiştirilebilir parça sisteminin "Avrupa'da bilinmediğini" iddia etti. Çok geçmeden bu şekilde parça yapımına "Amerikan sistemi" adı verildi. Aslında, bir Fransız mucit daha önce bunu tasarlamıştı fakat ünlenen Whitney'in fabrikası oldu. Kısa süre sonra, değiştirilebilir parçalar her tür üründe kullanılmaya başlandı: saat, çiftlik makineleri ve çırçırlar! Tıpkı pamuk tarlalarının güneyde yayılması gibi, değiştirilebilir parçalar kavramı da bütün Kuzey Amerika'da fabrikaların yayılmasına katkıda bulundu. Buhar gücü gibi, Whitney'in iki icadı da günlük yaşamı sonsuza dek değiştirecekti.

Chi'en-lung'un saltanatı sırasında Çin

28

Çin ve Dünyanın Geri Kalanı

Dünyanın Merkezindeki Krallık

Altmış yıl boyunca Çin'de İmparator Chi'en-lung hüküm sürmüştü. Amerikalılar bağımsızlık için savaşır, Kaptan Cook Avustralya kıyılarında ilerler ve Bastille düşerken, o, Pekin'de hüküm sürüyordu. Eli Whitney çırçırı icat ettiğinde, Chi'en-lung halen Çin'e hükmediyordu.

Batıdaki ülkeler buhar makineleri icat eder, kolonilere yerleşirken, Chi'en-lung kayıtsızca seyrediyordu. Çin'in Batı'dan gelecek hiçbir şeye ihtiyacı yoktu. Çinliler evrenin merkezinin Çin'de olduğuna inanır, kendilerine Ana Medeniyet derlerdi. Batının eşitlik ve özgürlük fikirlerinin, Mançu hükümdarının Cennetin Oğlu olarak hüküm sürdüğü ve avamdan uzakta, Yasak Şehrinde yaşadığı Çin'le pek bir alakası yok gibiydi. Çinliler Batı icatlarıyla da ilgilenmiyorlardı. Batılı bilimcilerin doğa yasalarını keşfetmek istemelerinin nedeni, buğday, inek, buhar ve pamuğu insanların hizmetine sunmaktı. Fakat Çinliler uzun zamandır Konfüçyüs'ün öğretilerini takip ediyorlardı. Konfüçyüs Çinlilere doğayı kabul etmeleri; onu yönetmeye çalışmak yerine, uyumlu bir şekilde ondan bir şeyler öğrenmeleri gerektiğini söylemişti.

İşte bu yüzden Chi'en-lung ne İngiltere ve Rusya'ya elçiler gönderdi, ne de yurtdışına gidebilecek ticaret gemileri inşa ettirdi. Ayrıca Batılı büyükelçilerin ve tüccarların da Çin'de dolaşmalarına izin vermedi. Yabancı gemilerin yalnızca tek bir Çin limanına girebileceklerini ilan etti: İngilizlerin Canton dediği Guangzhou limanı. Çin'e gelen yabancılar Sekiz Kural adı verilen yasalara uymak zorundalardı. Bu Sekiz Kuralla tüccarlara, tam olarak ne yapıp ne yapamayacakları açıklanıyordu. Hiçbir yabancı kadın Canton rıh-

tımındaki depoları ziyaret edemezdi. Hiçbir yabancı tüccar doğrudan Çinli bir memurla konuşamazdı, Çinli bir tüccardan onun adına konuşmasını rica etmek zorundaydı. Ticaret sezonunun sonunda tüccarlar Çin'den ayrılıp memleketlerine dönmek zorundaydı. Yabancıların Çince kitap satın almaları ve Çince öğrenmeleri yasaktı.

Ne yazık ki Britanyalıların Çin'e, Çin'in onlara olan ihtiyacından daha fazla ihtiyaçları vardı. İngilizler Çin çayını çok seviyordu. Her yıl Çin'den Britanya'ya yedi bin ton çay gelirdi. İngilizler ayrıca Çin'in ipeğine ve baharatlarına da muhtaçtı. İngiliz gemilerinin Çin'in bütün limanlarına girmelerine izin verilmesini istiyorlardı.

Böylece 1793'te, III. George Çin'e, İmparator Chi'en-lung'dan Sekiz Kuralı değiştirmesini rica etmek için bir elçi gönderdi. Bu elçi George Macartney adında bir konttu. Macartney deneyimli bir elçiydi. III. George adına dünyanın dört bir yanında görev yapmıştı. Rusya'da Büyük Katerina onu o kadar çok sevmişti ki ona bir kraliyet hatırası olarak, değerli mücevherlerle süslü bir tütün kutusu vermişti.

Macartney Canton'a inip de, çamurlu sahillerle yıkık dökük rıhtımları görünce başını salladı. Nasıl olur da bir ülke gemilerini ticaret için dünyanın her yanına göndermezdi? Kralların hüküm sürmek için halklarından izin istediği bir çağda, nasıl olur da bir imparator kendine hâlâ Cennetin Oğlu diyebilirdi? Bir arkadaşına şöyle demişti:"Çin İmparatorluğu, yüz elli yıldır suyun üstünde durmayı başarmış ve komşularını sırf cüssesi ve görünüşüyle korkutup yıldırmış yaşlı, çılgın bir savaş gemisi gibi... Hemen batmayabilir, biraz daha sürüklenir; sonra da kayalıklara çarpıp parçalanır."

Macartney geldiğinde, büyük Britanya İmparatorluğu'nun elçisi olarak, imparatorun sarayına kadar kendisine eşlik edilmesini ve saygı görmeyi bekliyordu. Anlamadığı şey ise Çinlilerin onu bir elçi olarak görmedikleriydi. İmparator elçi kabul etmezdi çünkü bu diğer kralların da kendisi kadar büyük olduklarını kabul etmek anlamına gelirdi. Chi'en-lung'un ziyaretçileri elçi değil haraç taşıyıcılarıydı.

Chi'en-lung Macartney'e kendisini bir *yurtta* (en sevdiği av bölgesinin yanındaki postla kaplı bir çadır) ziyarete gelmesini emretti. Macartney, imparatora Britanya'yla ticaret yaparsa neler elde edebileceğini göstermek için, tıka basa İngiliz mallarıyla dolu bir gemi getirmişti. Teleskoplar, ateşli silahlar, çalar saatler, çalgı aletleri ve yanında imparatoru gezdirebilecek bir baloncuyla birlikte bir sıcak hava balonu getirmişti. Bunların hepsi doksan araba ve kırk el arabasına yüklendi. Ne var ki bütün bu malları hediye olarak gören Chi'en-lung onların yakındaki bir yaz sarayına bırakılmalarını emretti.

Macartney elinde malları olmadan yurda girdi. Sonunda, Cennetin Oğlu imparatorun huzuruna alındı. Bütün saray halkı toplanmış sabırsızlıkla beklerken kısa bir sessizlik oldu. Macartney'nin *el pençe divan durması* bekleniyordu yani imparatorun büyüklüğünü kabul ettiğini göstermek için, elleri ve dizleri üstüne çöküp alnını yere dokuz kez vurmalıydı.

Macartney bunun kendisinden isteneceğini biliyordu. Bu yüzden III. George'un gerçek boyutunda, yağlı boya, çok büyük bir tablosunu getirmişti. "Büyük İmparator," dedi, "eğer maiyetiniz benim kralımın önünde eğilecek olursa, ben de sizin önünüzde eğilirim."

Çinliler bir barbarın resmi önünde eğilecek değillerdi. Böylece Macartney de ayakta kaldı! III. George'un resmi mektubunu uzattı ve Britanya'nın, Pekin'de yaşamak üzere, Çin'e bir elçi göndermek istediğini açıkladı. Kral, Britanya gemilerinin Çin'in muazzam sahil şeridi boyunca bütün limanlarına girip çıkmasını, Britanyalıların İngiliz tüccarların yıl boyunca yaşayabilecekleri yerleşimler ve ticaret merkezleri inşa etmesini istiyordu.

Gel gör ki Chi'en-lung mektuba şöyle bir bakıp kafasını salladı. Yazmanına işaret etti. İngiliz kralına taleplerinin hepsini reddeden bir mektup yazacaktı.

Mektuba şunlar yazıldı: "Siz kral, nice denizler ardında yaşıyorsunuz. Gelgelelim, medeniyetimizin muhteşem nimetlerinden faydalanmak gibi mütevazı bir dilekle, iyi niyetinizin bir işareti

olarak habercinizi hürmetle göndermişsiniz. Bu ulak doğum günümde bana saygılarını sunmak için denizler aşmış. Ve bana olan bağlılığınızı göstermek için, ülkenizin mallarından takdim etmişsiniz. Fakat bizim sizin mallarınıza ihtiyacımız yok. Böyle yabancı ve pahalı şeyler benim ilgimi çekmez; bizim her şeyimiz var. Bizim âdetlerimiz sizinkilere hiç benzemez. Ulağınız bizim bazı temel âdetlerimizi öğrenecek kadar yetenekliyse bile, bunları daha sonra sizin barbar ülkenizde uygulayamaz. Biz sizin istediğiniz şeyleri yapamayız."

Mektubu verdikten sonra, Chi'en-lung Macartney'i İngiltere'ye geri gönderdi. Dünyanın merkezindeki krallık Britanya'nın emirlerine boyun eğmeyecekti.

Afyon Ticaretinin Yükselişi

Britanyalılar imparatora Çin'in limanlarını açtıramamıştı. İngiliz tüccarlar Çin'den çay, ipek ve porselen almak için muazzam miktarlarda para harcıyor, fakat buna karşılık Çinliler Britanya'dan mal almıyorlardı.

İngiltere'nin elinde Çin'in istediği bir şey var mıydı peki? Tek bir şey *vardı*: afyon.

Afyon, tablet halinde preslenen veya haşhaş suyunun şuruba karıştırılmasıyla yapılan bir ilaçtı. İngiliz doktorlar afyonu ağrısı olan hastalara verirlerdi. Fakat afyonun tek yaptığı ağrıyı gidermek değildi. Hastaların kendilerini huzurlu ve dingin hissetmelerini sağlar ve bazen de günler süren güzel vizyonlar verirdi. "Afyon, keder, korku, sinir ve huysuzluğu önler ve giderir," demişti bir İngiliz doktor.

Afyon ağrıyı giderip, huzur veriyordu ama aynı zamanda hastaları sersemletip zihin bulanıklığına da yol açıyordu. Yine aynı doktor, "Duyguları köreltip, aptallığa ve dalgınlığa sebep oluyor," diye uyarmıştı. Gene de afyon almanın en kötü yönü bu değildi. Afyon alan hastalar daha fazlasını isterdi. Aldıkları miktar arttıkça ilaç daha az etkili olduğu için, gitgide daha büyük miktarlarda alırlardı. Daha sonra da bağımlı hale gelirlerdi. Afyo-

nu bırakmak isteyen bir "afyon kullanıcısı çok büyük, hatta dayanılması mümkün olmayan sıkıntı, endişe ve depresyona maruz kalırdı ki birkaç gün içinde tekrar afyon kullanmaya başlamadığı takdirde –afyon onları kısa zamanda canlandırırdı– büyük acılar çekerek ölürdü."

Birçok İngiliz kadın ve erkek afyon bağımlısı olmuştu. İlk başlarda, afyon insanlara huzur ve güzellik vaat ediyor gibiydi. İngiliz şair Samuel Taylor Coleridge'in afyon alma nedeni de çok harika vizyonlar görmesiydi. Bir afyon vizyonu sırasında, aşağıdaki şiirinde betimlediği fantastik bir sahne gördü:

Shangdu'da Kubilay Han
Verdi görkemli bir ferman:
Kutsal Irmak Alph'ın
Uçsuz bucaksız mağaralardan
Güneş görmeyen bir denize aktığı yerde…
Ve bahçeler vardı ışıldayan yılankavi derelerle
Çiçek açmış nice esanslı ağaçlar
Ve burada kadim ormanlar vardı
Tepeler yeşillikler arasında göz kırparken güneşli alanlara
Beş mil boyunca kıvrıla kıvrıla
Orman ve küçük vadiler arasından aktı kutsal nehir
Sonra ulaştı uçsuz bucaksız mağaralara
Ve hengâmeye gömüldü cansız bir okyanusta…
Nadir görülen bir mucizeydi,
Mağaraları buzdan güneşli zevk kubbesi

Bu şiirin ne anlama geldiğini kimse bilmiyor, çünkü afyon vizyonları gördüğünüz sırada çok anlamlı gelir ama uyandığınızda hiçbir şey ifade etmez!

Britanya'ya ait Doğu Hindistan Şirketi Hindistan'da haşhaş yetiştiriyordu. Hintli işçiler haşhaş suyundan afyon yaparak, Çin'e giden gemilere yüklüyorlardı. Afyon, Canton limanı ve kaçak olarak diğer limanlar vasıtasıyla da satılıyordu. Çinliler pipoyla afyon iç-

menin, vizyonları ve huzur duygularını güçlendirdiğini öğrendiler. Afyon talepleri de giderek arttı.

İmparator neler olup bittiğini görünce, afyonu yasakladı. Bundan böyle Çin'e hiçbir Britanya gemisi afyon getirmeyecekti! Çinlilerin, "sürekli olarak büyük bir aptallık ve sersemlik haline gömülmeleri, insan davranışları ve aklı için zararlıdır," dedi.

Britanyalılar Çin'e –gizlice– afyon getirmeye devam ettiler. Nihayet Çinlilerle yaptıkları ticaretten para kazanıyorlardı. Bir sandık afyonun getirisi, Londralı bir polisin üç *yılda* kazanacağı paraya eşitti. Hindistan'ın haşhaş ekiminden çok para kazanacağını gören Hindistan'daki Britanya valisi daha fazla afyon gönderebilmek için elinden geleni yaptı. Ancak Çin'e afyon gönderdiği halde, diğer İngilizlere, afyonun Hindistan'da yasaklanması gereken "habis" bir uyuşturucu olduğunu yazıyordu. Uyuşturucuyu Çinlilere satıyor ama Hindistan'daki Britanya tebaasının afyon içmesini istemiyordu.

Çin'e akan afyon miktarı giderek arttı. Tüccarlar afyonu satın alıp üstüne kâr koyarak satmak için birbirleriyle kavga ediyorlardı. İlk başlarda sadece zenginler afyon kullandığı halde, artık esnaflar, askerler, hatta hizmetkârlar bile uzun pipolarla haşhaş içiyorlardı. *Afyon ini* denen evlerde şiltelerin üzerine uzanıp afyon içerek, tuhaf hayvanlarla ve dönüp duran renklerle dolu, bir hafta süren hayallere dalıyorlardı. Afyon İngiliz hazinesine para akıtmasına rağmen Çin'in güneyini harap etti; Chi'en-lung yabancı fikirlerin ve tüccarların ülkesine girmesini yasaklamış olsa da yabancı zehrin girmesini engelleyememişti.

29

Bonapart'ın Yükselişi

Napolyon'un İktidara Gelişi

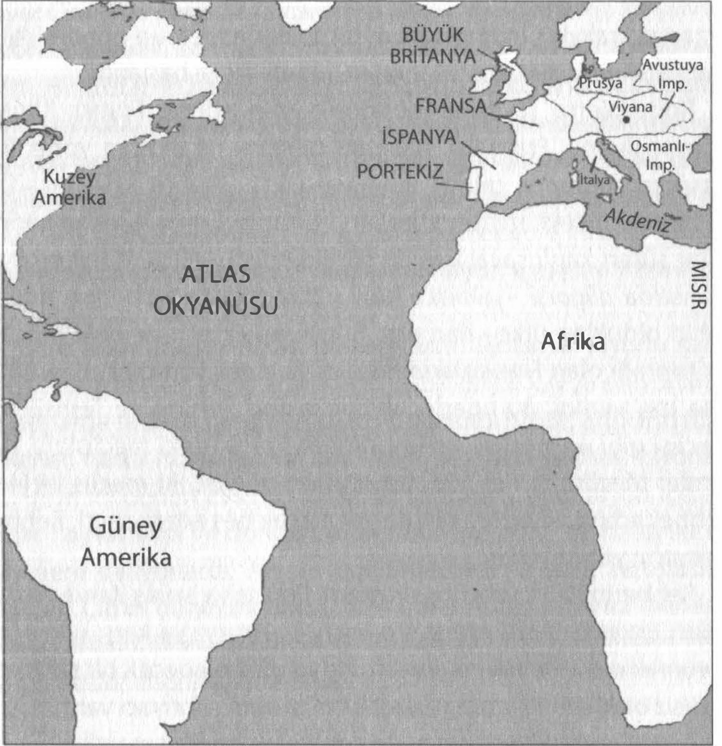
Britanya kralıyla Çin imparatoru birbirlerine mektup gönderirken, kralsız ülke bir diktatör tarafından yönetilmeye başlandı.

Robespierre giyotine gönderildikten sonra, Fransa Ulusal Konvansiyonu, Fransa'yı, halkının tamamı tarafından yönetilen bir ülke yapmaya çalışmaktan vazgeçti. Devrim kralı ortadan kaldırmış, ülkeyi aristokratlardan kurtarmış, ama aynı zamanda yıllar süren kanlı savaşlara da sürüklemişti. Ulusal Konvansiyon Fransa'da *oligarşi* –yalnızca bazı vatandaşların yönetme erkine sahip oldukları ülke– ilan etti. Bütün askerlerin ve belli miktarda toprağı olan Fransızların liderleri seçmek için oy kullanmalarına izin verildi. Bu liderler, Amerika'daki Senato ve Temsilciler Meclisi gibi iki meclise yerleştirildiler. Fransa'daki meclislere, Kadimler Meclisi ile Beş Yüz Konseyi adı verildi. İki meclis birlikte Rehber adındaki bir komitede yer alacak beş adam seçti. Rehber Fransa'yı yönetiyordu.

Rehberin ilk işi, devrim sırasında Fransa'ya savaş ilan eden ve halen Fransa'yı işgal etmeye çalışan Avusturya'ya karşı ülkelerini korumak oldu. Rehberin, Avusturya'ya düzenlenecek bir saldırıda Fransız ordusuna komuta edecek bir generale ihtiyacı vardı.

Görevlendirdikleri generalin adı Napolyon Bonapart'tı.

Napolyon Bonapart zaten tanınan biriydi. Birkaç yıl önce Robespierre Napolyon'u Fransa'nın güneyindeki kraliyet yanlısı yüzlerce Fransız'ı yakalamaya göndermişti. Daha sonra da hepsinin öldürülmesini emretmişti. Bunun üzerine Napolyon da toplarını üzerlerine çevirmiş, toplardan kurtulanları da giyotine göndermişti. "Eğer bir adamın böyle bir savaşta taraf tutması gerekiyorsa," demişti daha sonra kardeşine, "kazanan tarafı tutması iyi olur. Yen-

Napolyon Bonapart zamanında Fransa

mektense yemek daha iyidir." Napolyon Bonapart kazanan tarafta olmak için her şeyi yapardı.

Napolyon Rehberden emir alınca, ordusunu İtalya'ya soktu. O sıralarda, İtalya birbirinden ayrı küçük devletlerden oluşuyordu ve Avusturya da kuzeyin çoğunu –Fransa'ya yakın olan bölüm– kontrol ediyordu. Eğer Fransız ordusu Avusturyalıları çıkartabilirse, Fransa sınırı güvende olurdu.

Napolyon'un birlikleri savaşmaktan yorulmuştu. Karınları aç, vaziyetleri perişandı ve maaşları da aylardır ödenmemişti. Şikâyet edip, sızlanıyor, evlerine dönmek istiyorlardı. Ancak Napolyon onlardaki savaş ruhunu canlandırmaya kararlıydı. "Askerler!" diye haykırdı. "Biliyorum, aç ve perişansınız. Ancak şeref, zafer ve servet bulacağınız zengin şehirlere gideceğiz! Cesaretli olursanız tüm bunlara sahip olabilirsiniz!"

Tarifsiz servet vizyonları gören askerler Napolyon'un emrinde savaşa girdi. Avusturyalılar geri çekilmek zorunda kaldılar. Napolyon, kuzey İtalya'nın kontrolünü ele geçirdikten sonra, bütün İtalyanlara, Fransa'nın onları Avusturyalılardan kurtarmaya geldiklerini ilan etti. "Zincirlerinizi kırmaya geldik!" diye bağırdı. "Bizim kavgamız yalnızca sizi esir tutan zorbalarla!" Daha sonra İtalya'nın bütün muhteşem tablo ve heykellerinin Paris'teki Louvre müzesine konmak üzere Fransa'ya götürülmelerini emretti. Günümüzde dahi büyük İtalyan sanat eserleri hâlâ Paris'tedir! Napolyon ayrıca Katolik Kilisesine saygı duyduğunu ve hiçbir kiliseyi soymayacağını açıkladı fakat altın ve gümüş kaplarını ve paha biçilmez tablolarını *alıp* "güvenli bir yerde tutacaktı." Bir ihtimal bu olaydan sonra şu İtalyan deyişi yaygınlaşmış olabilir: "Bütün Fransızlar soyguncu değildir ama birçoğu hiç kuşkusuz öyledir!"

Daha sonra Napolyon ordusunu Avusturya'nın başkenti Viyana'ya doğru götürdü. Viyana Türklere karşı direnmiş olsa da Avusturyalılar Napolyon'u yenebileceklerini sanmıyorlardı. Ona Belçika ve Lombardiya'yı verdiler ve onunla bir barış antlaşması yaptılar.

Napolyon ülkesine zaferle döndükten sonra partilere, şölenlere ve törenlere davet edildi. Salt Fransa'nın ve hükümetin yararına hareket ettiğini iddia ediyordu. Ancak yakın arkadaşlarına ise şöyle diyordu: "Daha kariyerimin başındayım... Rehberin avukatları terfi alsın diye mi İtalya'daki zaferlerimi kazandım ben?"

Rehberin beş üyesi de Napolyon'un gücü kendisi için istediğini çok iyi biliyorlardı. Bu yüzden ona bir sonraki görevinin Büyük Britanya'yı işgal etmek olduğunu söylediler.

Napolyon Büyük Britanya'yı işgal etmenin, kendini öldürtmenin olası en iyi yolu olduğunu biliyordu. Britanya dünyadaki en güçlü donanmaya sahipti ve Fransız ordusu da zayıf ve bitap düşmüştü. Napolyon Mısır'ı işgal etmenin daha iyi olacağını öne sürdü. Ne de olsa, Mısır'da hüküm süren Türkler hiçbir zaman Fransa'nın dostu olmamıştı. Rehber kabul etti. Mısır Fransa'dan uzaktaydı, yani Napolyon uzun bir süre ortalarda olmayacaktı.

Napolyon'un adamları Mısır'a doğru yola çıktılar. Bu esnada İngiliz donanmasının amirali Horatio Nelson, casuslarından, Fransızların taarruz etmek üzere –bir şeye doğru– harekete geçtiklerini duymuştu. Akdeniz'de dolanarak Napolyon'u aradı. Fransızların bir İngiliz kolonisine veya mülküne saldırmadığından emin olmak istiyordu.

Bu esnada, Napolyon Mısır'a girdi ve İskenderiye ile Kahire'yi işgal etti. "Sizi esir tutan Türklerle mücadele etmeye ve haklarınızı geri almaya geldim!" dedi Mısırlılara. "Ben Muhammed'e ve Kuran'a onlardan çok daha fazla saygı duyuyorum!"

Ancak zaferinin tadını çıkarmaya fırsat bulamadı. Sonunda Britanya donanması onu yakaladı. İki donanmanın savaştığı "Nil Muharebesi"nde Napolyon'un gemilerinin çoğu ele geçirildi. Napolyon küçük bir gemiye binip, askerlerini geride bıraktı ve yoğun Akdeniz sisi altında gizlice Britanya donanmasının yanından geçerek Fransa'ya döndü. Napolyon Paris'e vardığında –Mısır'da neler olup bittiğini pek bilmeyen– Fransızlar onu gene bir kahraman gibi karşıladılar.

Napolyon artık iktidarı ele geçirmeye hazırdı.

Napolyon arkasında tepeden tırnağa silahlı askerler olduğu halde Kadimler Konseyine yürüdü ve Rehberin artık Fran-sa'yı koruyamayacak kadar zayıf olduğunu söyledi. Süngüleri gören Kadimler Konseyi –çabucak– Rehberi azletmeyi ve tıpkı eski Yunan'da olduğu gibi, yerine üç konsül yerleştirmeyi kabul etti. Konsüllerden biri elbette Napolyon'du. Ve çok geçmeden Napolyon Fransa'nın *tek* konsülü oldu.

Bazı Fransız vatandaşları, bir kralın yerine, askerlerini canının istediği gibi kullanacak bir diktatör getirdiklerini biliyorlardı. Ancak Fransa çok uzun zamandır savaşlar, katliamlar ve itimatsızlıklarla boğuştuğu için, çoğu Fransız, birileri karmaşaya biraz düzen getireceği için ona minnettardı. Bizzat Napolyon, Fransızlara güvenlik, kuvvet ve yeterli aş verdiği müddetçe, kendisine yetki vereceklerinden emindi. "Cumhuriyet mi?" diyordu arkadaşlarına. "O nasıl bir fikir öyle? Özgürlük fikri Fransızların aklını başından aldı ama zamanla geçecektir... Onların istedikleri zafer ve bir de kibirlerinden hoşnut olmaktır; özgürlüğe gelince, öyle bir kavramları yok."

İmparator Napolyon

Fransa'nın Konsülü Napolyon artık Paris'te hüküm sürüyordu. Fransa halkının oy kullanma hakkı hâlâ vardı ama gerçekte oylarının bir önemi yoktu; yetkinin tümü Napolyon ile onun Devlet Konseyi'nin elindeydi. Napolyon, Fransa'da düzenin ve hukukun hâkim olması için, Fransa'nın çok eski, karışık yasalarını yeniden yazmaya koyuldu. Bu yeni Napolyon Yasası, yasalar önünde herkesin eşit olması gerektiğini söylüyordu; tabii bazı istismalar vardı: Eğer bir çalışan patronuyla anlaşmazlık yaşarsa, kazanan daima patron olacaktı. Üstelik kadınların da hiçbir hakkı yoktu. "Kadınlar örgü örmeyi bırakmamalı," diyordu Napolyon.

Napolyon daha sonra Katolik Kilisesini kazanmaya çalıştı. Papaya Katoliklerin Fransa'da istedikleri gibi ibadet edebileceklerini ve hatta –Napolyon'a bağlılık yemini ettikleri müddetçe– Fransa'nın, Kilise tarafından atanmış Katolik rahiplere maaş ödeyeceğini söy-

ledi. Papa kabul etti. Ayrıca resmi kilise öğretisine yeni bir soru ve cevap eklemeye de söz verdi.

Soru: İmparatoru onurlandırmayı ve ona olan görevini yerine getirmeyi başaramayanlar için ne düşünmeliyiz?

Cevap: Onlar bizzat Tanrı'nın tesis ettiği düzene karşı geliyor ve sonsuz lanete hak kazanıyorlar.

Napolyon kimsenin emirlerine karşı gelmesini istemiyordu.

Napolyon konsül olduktan üç yıl sonra, konseyinden kendisini ömür boyu konsül yapmalarını istedi. Fransa için bir anayasa yazdı. Ancak bu anayasa İngiliz veya Amerikan yasalarına benzemiyordu. Yeni Fransız anayasasına göre, Napolyon istediği kanunları çıkarıp, kendi başına savaş ilan edebilir ve Fransa'nın politikalarına tek başına karar verebilirdi. Napolyon halka bu anayasaya oy vermelerini emretti. Daha sonra da anayasanın –iki bine karşılık üç milyon oyla– geçtiğini ilan etti! (Bu rakamları Napolyon kendisi uydurmuştu.)

Napolyon, krallığını Avrupa'da daha da genişletmeye hazırdı. Fakat öncelikle paraya ihtiyacı vardı. Bunun üzerine 1803'te, Fransa'nın Kuzey Amerika'daki bütün topraklarını Birleşik Devletler'e teklif etti. Bu "Louisiana Toprakları", ortabatıda Fransız New Orleans kolonisinden, Arkansas, Missouri, Kansas, Nebraska ve diğer eyaletlerin günümüzde bulunduğu topraklardan, Kanada'ya kadar olan her yeri kapsayan muazzam büyüklükte bir toprak parçasıydı. New Orleans hariç, bu toprak parçası üzerinde Fransız yerleşimciler yaşamıyordu. Napolyon hem koloni kurup hem de Avrupa'yı fethedemeyeceğinin farkındaydı. O yüzden bu bölgeyi Birleşik Devletler'e on beş milyon dolar karşılığında sattı. Bu "Louisiana Satışı" Birleşik Devletler'in büyüklüğünü bir günde iki katına çıkarmıştı!

Daha sonra Napolyon imparator unvanına sahip olması gerektiğine karar verdi ki böylece unvanını seçeceği bir vârise devretme hakkı da olacaktı. Öyle ki kendisi için muazzam bir taç giyme töreni tertipledi. Elinde ilk Kutsal Roma İmparatoru Şarlman'a ait olduğunu iddia ettiği bir kılıç tutan Napolyon Notre Dame Katedrali'nde

altın bir tahta oturdu. Sonra defneyaprağı şeklinde altın bir taç alıp başına koydu ve kendisini imparator ilan etti.

Artık İmparator Napolyon kendisi için bir imparatorluk fethetmeye hazırdı. İşe Fransa'nın eski düşmanıyla başlamayı planlıyordu: Britanya.

Fransa'daki bütün Britanya vatandaşlarını tutuklattı. Britanyalılar da buna karşılık Britanya karasularındaki bütün Fransız gemilerini ele geçirdiler. Fransız ve Britanya gemileri denizlerde dolaşarak, birbirlerine ateş ediyorlardı. Bu arada Napolyon yüzlerce tekne inşa ettirmeye başladı. Bu teknelerle 150.000 asker Manş Denizi'ni kürek çekerek geçtikten sonra İngiltere'yi işgal edeceklerdi. Bunlar pek sağlam tekneler değildi; Napolyon en az 20.000 askerin boğulacağından emindi. "Fakat bu kadarını zaten bir savaşta da kaybederdim," diye düşünerek tekne yaptırmaya devam etti.

Napolyon Bonapart

Tekneler yaptırıldığını gören İngilizler "Boney'in işgaline" karşı hazırlanmaya başladılar. İngiltere'nin dört bir yanında erkekler donanmaya çağrılarak, Napolyon'a karşı savaşacak Britanya savaş gemilerinde yer almaları için denizcilik eğitimi verildi. Britanyalı askerler Fransız işgalcilerle savaşmaya hazırlandılar. İngiltere'nin çiftçileri bile yabalarını kapıp Fransızlarla savaşmaya hazırdı!

İşgal zamanı geldiğinde, Napolyon amiraline, Fransız savaş gemilerini Manş Denizi'ne çıkararak İngiliz filosuyla savaşmalarını emretti. Manş Denizi İngiliz savaş gemilerinden temizlenir temizlenmez, Fransız askerleriyle dolu düz, yavaş mavnalar güvenle karşıya kürek çekebilirlerdi.

İngiliz filosunun komutanı, Amiral Horatio Nelson'du yani daha önce Nil Muharebesi'nde Napolyon'u mağlup etmiş olan amiral. Fransızları karşılamak üzere, kendi amiral gemisi *Victory* en önde olduğu halde filosuyla denize açıldı. *Victory*'deki işaret flamasında şöyle yazıyordu: "İngiltere her bireyin vazifesini yerine getirmesini bekliyor!" Muharebe İspanya kıyıları açığında başladı. Nelson'un gemileri Fransız gemilerinden daha iyi yol alıyor ve daha iyi savaşıyordu. Bir tek İngiliz gemisi bile batmadı. Oysa Napolyon'un yirmi iki gemisi ele geçirildi, kalanları da kaçtı. İçlerinde asker olan tekneler ise denize hiç indirilmedi.

Amiral Nelson İngiltere'yi yeni imparatordan kurtarmıştı. Ancak muharebe sırasında gemisinin güvertesinde dururken bir misket kurşunuyla vuruldu ve birkaç saat sonra hayatını kaybetti. Fransız amiral de öldü: Ne kadar kötü hezimete uğradığını görünce, intihar etti.

Trafalgar Muharebesi diye anılan bu deniz savaşı yeni imparatorun gücüne bir sınır koydu. Napolyon İngiltere'yi asla ele geçiremeyecekti. Ancak sonraki on yıl boyunca, gücünü Avrupa'ya yaymak için elinden geleni yapacaktı.

30

Karayipler'de Özgürlük

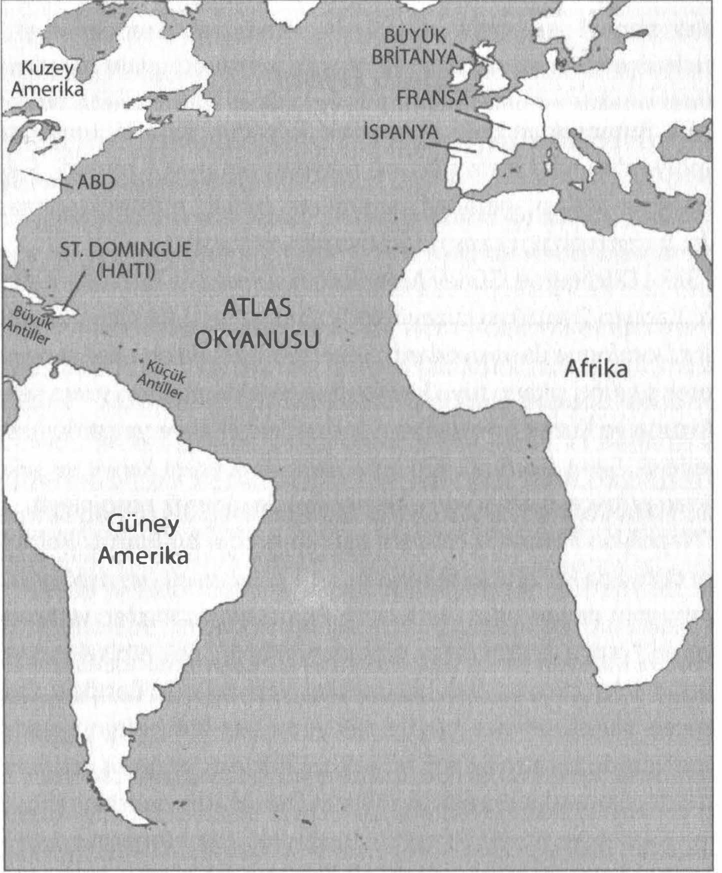
Haiti İsyanı

Büyük Britanya'dan çok uzaklardaki küçücük bir ada, İmparator Napolyon'un muazzam gücüne meydan okumak üzereydi. Saint Domingue Adası, gemileri, amiralleri, birkaç müttefiki olmasa dahi, bağımsızlığını kazanıp Fransa'dan ayrılacaktı.

Saint Domingue, Güney Amerika'nın yukarısı ile Florida'nın altındaki Karayip Denizi'nin kuzeyindedir. Fransız yerleşimciler yüz yıldır Saint Domingue'da yaşıyorlardı. Şeker kamışı tarlaları eker, saplarını ezerek suyunu çıkarır, suyu kaynatıp şeker elde ettikten sonra şekeri Avrupa ve Kuzey Amerika'ya gönderirlerdi. Kahve yetiştirip hasat ederlerdi. Saint Domingue'in limanlarını terk eden kahve ve şeker miktarı arttıkça, plantasyon işletmecileri de giderek zenginleşti.

Napolyon Fransa'da iktidara geldiği sırada, bu Fransız kolonisi tüm dünyada kullanılan şekerin neredeyse yarısını –ve aşağı yukarı kahvenin de yarısını– üretiyordu. Plantasyon sahipleri ve koloni liderleri Fransız aristokratlar gibi yaşıyorlardı. İpek elbiseler giyip, mücevherler takıyor, balo ve partiler veriyorlardı. Batıdaki Cap-Francais yerleşimi iyice büyüyerek yirmi beş bin kişinin yaşadığı bir şehir oldu; tiyatrolar, çok büyük malikâneler ve geniş caddelerle doldu. Fransızlar buraya "Antiller'in Paris'i" adını verdiler. (Birçok insan Güney ve Kuzey Amerika arasındaki ada kümesine *Antiller* diyordu.) Saint Domingue'deki plantasyon sahipleri o kadar zenginleştiler ki Versailles'daki saray mensupları başlarını sallayıp ne kadar çok para harcadıklarının dedikodusunu yapmaya başladılar.

Bu arada tarlalarda ter döküp emek harcayanlar kölelerdi. Saint Domingue'de otuz altı bin beyaz Avrupalı ve *yarım milyon* Afrikalı köle vardı.

Toussaint L'Ouverture zamanında Saint Domingue

Etraflarında bu kadar köle olan plantasyon sahipleri, Afrikalıların özgürlük veya eşitlik fikirlerinden haberdar olmamaları için çok uğraşıyorlardı (köleler çok çalışıyor ve kârdan hiç pay almıyorlardı). Fransız yasalarına göre, özgürlüğünü kazanan bir köle, Fransız vatandaşı ve Fransızlarla aynı haklara sahip olurdu. Ancak Saint Domingue yasalarına göre, Afrika kanı taşıyan herkes, ister köle ister özgür olsun, farklı kıyafetler giymek, kiliselerin ve diğer binaların farklı bölümlerinde oturmak ve her gece saat dokuzda içeride olmak zorundaydı. Afrika kanı taşıyan hiç kimse kuyumcu, sarraf, subay veya doktor olamazdı. Kölelerin hiçbir hakkı yoktu. Her gün, genellikle birbirlerine zincirlenmiş halde çalışır, yorgunluk ve hastalıktan ölürken, Afrika'dan yerlerine geçmeleri için daha fazla köle getirilirdi.

Afrikalı kölelerin tek bir avuntuları vardı. Bir araya gelerek eski Afrika âdetlerini uygularlar ve Afrikalı rahipler eski dini törenleri düzenlerken onları dinlerlerdi. Bu dini törenleri gören plantasyon sahipleri Afrikalıların sadece dans edip şarkı söylediklerini sanırdı. Ancak köleler dans edip şarkılar söylerken, rahiplerinin anlattıkları Fransa ve Amerika'daki –insanları özgürleştiren– devrimleri dinliyorlardı. Ve köleler dans ederken bir yandan da isyan planlıyorlardı.

20 Ağustos 1791'de, Fransa'daki Bastille'e baskın düzenlenmesinden üç yıl sonra köleler tarlalardan ve mahallelerden kaçtılar. Ellerine geçen bütün plantasyon sahiplerini öldürdükten sonra malikânelerini ateşe verdiler. Saint Domingue'in her tarafında, uzun zamandır çalıştıkları tarlaları yakıp yıktılar.

Bir Afrikalı olan Toussaint L'Ouverture, köle çetelerini endişeyle izliyordu. Ne bir stratejileri ne de Saint Domingue'u özgür kılmak gibi bir çabaları vardı, varsa yoksa intikam. Toussaint özgürlüğünü birkaç yıl önce kazanmıştı. Eski efendisinin ailesinin kaçmasına yardım ettikten sonra etrafında kendi askerlerini toplamaya başladı. Birçok kölenin aksine, Toussaint Fransızca okumayı öğrenmişti. Ordu idaresi konusunda biraz bilgisi vardı. Adamlarına bir arada nizami bir şekilde savaşmayı öğretti.

Bu esnada İspanya Napolyon'a savaş açmıştı. İspanyol askerleri Fransızların adadan çıkartılması için yardıma geldiklerinde, Toussaint onlara katıldı. Çok geçmeden dört bin adama komuta etmeye başladı. Yine eskiden köle olan Jean-Jacques Dessaline onun teğmeni oldu.

Fakat Toussaint gerçekte İspanya'nın müttefiki değildi. Onun tek istediği Saint Domingue'un özgür olmasıydı. Adayı işgal eden İspanyolların köleliğe devam etmekte bir beis görmediklerini anladığında, artık İspanyollar için savaşmayacağını açıkladı. Tekrar Fransa'ya sadakat yemini edecekti: Devrim Fransa'sına, herkesin eşit olması gerektiğini söyleyen Fransa'ya.

Adalarını geri alma fırsatı gören Fransızlar Toussaint'i, Saint Domingue'in vali vekili yaptılar. Toussaint, ordusunu İspanyolların üstüne sürüp onları kovdu. Bir zamanlar köle olarak hizmet ettiği adayı şimdi o yönetiyordu.

Saint Domingue çok hasar görmüştü. Kasabalar yakılıp yıkılmış, yollar kazılmış, tarlaları yabani otlar ve ağaçlar bürümüş, evler harabeye dönmüştü!

Toussaint, plantasyon sahiplerinin geri dönmelerine izin vereceğini ve kölelerin tekrar tarlalarda çalışmaya devam etmeleri gerektiğini ilan etti. Ancak artık plantasyon sahipleriyle köleler yan yana çalışarak, kârları bölüşeceklerdi. Hiçbir Afrikalı kırbaçlanamaz veya cezalandırılamazdı.

Saint Domingue yavaş yavaş tekrar şeker ve kahve üretmeye başladı.

Fakat Toussaint sadık bir Fransız olduğunu iddia etse de, Napolyon onun sadakatini kabul etmedi. İmparator Afrikalılardan nefret ediyordu. Bir zamanlar Fransa'ya bol para akıtan bir adanın başında bir Afrikalı valiyi bırakamazdı.

Dolayısıyla Saint Domingue'i yeniden ele geçirmeleri için yirmi bin adam gönderdi. İşgalin başına kayınbiraderi Charles Victor Emmanuel Leclerc'i geçirdi.

5 Şubat 1802'de, Leclerc'in ordusu adaya ayak bastı. Toussaint'in askerleri karşı koydu ve binlerce Fransız'ı öldürdü. Fakat Toussaint

adamlarının Fransa'nın muazzam kuvvetlerine karşı savaşmaya devam edemeyeceklerini görebiliyordu. Leclerc, Toussaint'e, adayı Dessaline'e verdiği takdirde, emekliliğini bir plantasyonda geçirebileceğine söz verdi. Bunun üzerine Toussaint teslim olmayı kabul etti. Ancak Leclerc sözünü tutmadı ve onu derhal tutukladı. Saint Domingue'u özgürlüğüne kavuşturan kişi Fransa Alpleri'ndeki soğuk bir hapishaneye gönderildi. Toussaint bir yıl geçmeden orada hayatını kaybetti.

Saint Domingue halkı –dört yüz bin eski köle– Leclerc'in yapacaklarını gergin bir halde bekliyordu. Napolyon'un çoktan emir gönderdiğini ise bilmiyorlardı: Hepsi de tekrar köle yapılacaklardı!

Sıcak bir haziran sabahı, Leclerc tam kahvaltısını bitirmek üzereyken emir eri karargâhın kapısında belirdi. "General!" dedi soluk soluğa. "Çabuk gelin benimle."

Leclerc afallamıştı. Emir erinin peşinden yakındaki çadıra kadar gitti. Orada yatan yaralı Fransızlara ordu doktoru bakıyordu. Subaylarından biri kapının yanındaki portatif bir karyolada yatıyordu. Yüzü süzülmüştü ve sapsarıydı; kolları ve bacakları titriyordu.

"Sarıhumma!" dedi emir eri soluk soluğa.

Fransızlar "sarıhumma"dan *–sıtma–* çok korkarlardı. Sıtma, sıcak tropikal adalarda sivrisinekler tarafından yayılan bir hastalıktı. Sıtma kurbanlarında yüksek ateş, üşüme, terleme ve halüsinasyonlar görülürdü.

Sıtma bir orduyu yok edebilirdi.

Dört haftada dört bin Fransız askeri öldü. Leclerc de hastalananlar arasındaydı. Ordusu küçülürken, Saint Domingue'un eski köleleri arasında bir haber yayıldı: Hepsi de yine köle yapılacaktı.

Toussaint'ın subayları mücadeleyi tekrar başlatmak için derhal plan yapmaya başladılar. Yine köle olmaktansa ölmeyi tercih ediyorlardı. Leclerc Fransa'ya haberler yollayarak Napolyon'a daha fazla asker göndermesi için yalvardı. Ancak yardım gelmeden hayatını kaybetti.

Fransızlar'ın yerine, Fransızları kovmak için İngilizler Saint Domingue limanına girdiler. Hayatta kalan Fransız komutanları tes-

lim olmak zorunda kaldılar. 1 Ocak 1804'te, Jean-Jacques Dessaline koloninin Fransa'dan ayrılıp bağımsızlığını kazandığını ilan etti. Adını "Haiti" olarak değiştirdi ve ilk hükümdarı oldu: Haiti'nin I. Jacques'ı. Daha sonra Fransız bayrağını indirerek ortasındaki beyaz bantı yırttı. Haiti bayrağında artık Fransız krallarının rengi olan beyaz yer almayacaktı. Bundan böyle ülkenin semalarında kırmızı, siyah bir bayrak dalgalanacaktı.

31

Farklı Bir Devrim

Fabrikaların Dünyası

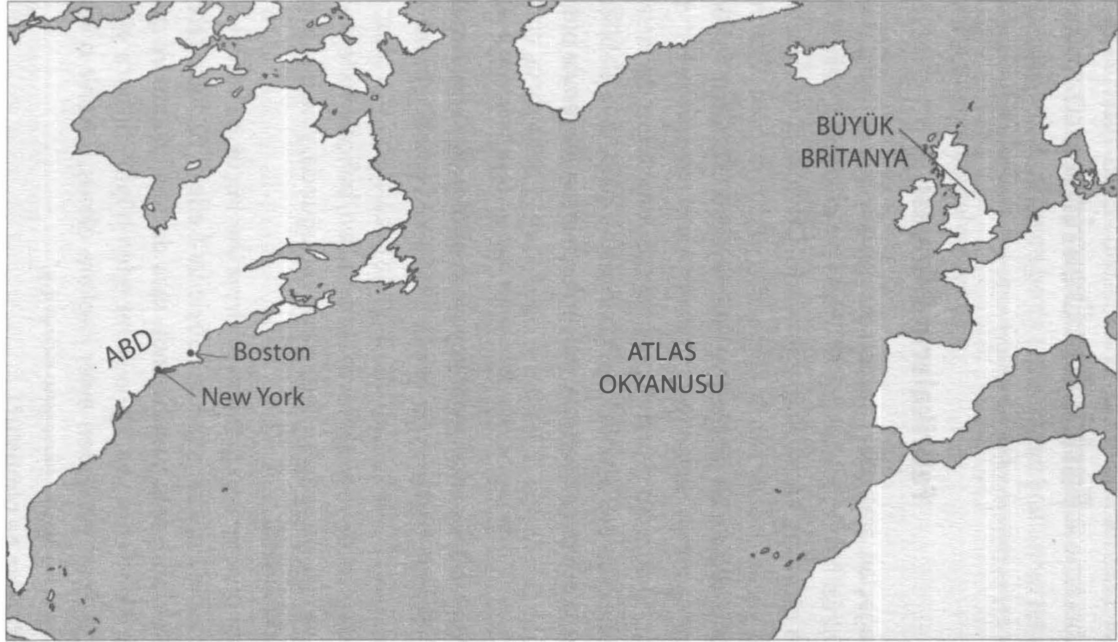
Kavak ağaçları arasındaki yoldan yürüyerek, küçük İngiliz köyüne gidişinizi hatırlıyor musunuz? Orada bir dokumacı, tezgâhının başında oturmuş, karısı da ip eğiriyordu. On dokuzuncu yüzyılda yaşamış yazar Andrew Ure dokumacının yaşamını, para kazanmak için mutlu, sağlıklı bir ortam diye tanımlıyordu. "Konutlar ve küçük bahçeler temiz ve düzenliydi... ailenin karnı tok sırtı pekti," diye yazmıştı. "Dokumacı oturarak çalışmaktan yorulduğunda, kırsalda bir kulübe olan atölyesinin küçük bahçesine çıkıp hava alabilirdi."

Avrupa'nın birçok yerinde, milyonlarca insan aileleriyle birlikte evlerinde çalışıyordu. Eğer anne baba kumaş dokuyorsa, çocuklar da yardımcı olurlardı: on yaşındaki çocuk pamuk ayıklar, genç kız ip eğirir, büyük erkek evlat koyunları güdüp yünlerini kırpardı. Yeni yürümeye başlamış bir çocuk bile ipliği yumak yaparak yardımcı olabilirdi! Aile kumaşı bitirdiğinde pazara götürüp satar, parasıyla da yiyecek ve alet edevat alırdı. Yazları, bahçelerinde havuç, lahana ve fasulye yetiştirir; kışları don tuttuğunda, yine bütün gün kumaş dokurlardı.

Şimdi otuz yıl ileri gidelim. Andrew Ure küçük bahçelerle kulübelerin bulunduğu aynı köyü şöyle tarif eder: "Yüzlerce fabrika var... Her fabrikanın yanı başında kara duman çıkaran ve güçlü buhar makinelerinin varlığına işaret eden büyük bir baca yükseliyor... Duman yüzünden evler kapkara olmuş... Nehir o kadar kirlenmiş ki su boya teknesine dönmüş."

İngiltere'ye ne olmuştu?

Kırsal bölgelerde baştan aşağı fabrikalar türemeye başlamış. Artık makineler bir zamanlar iplik ve kumaş yapan kadın ve erkek-

Fabrikaların yükselişi sırasında Britanya ve Birleşik Devletler

lerden daha iyi eğirip dokuyor ve örüyor. Buhar gücü sayesinde bu makineler hiç durmadan çalışıyor. İplikler giderek daha hızlı eğiriliyor, kumaşlar dokunup kesiliyor. Eskiden topraklarını çiftçilere kiralayan zenginler artık başka yollardan para kazanıyorlar. Bir fabrika satın alıp, makineleri çalıştırmak için işçi tutabilirler. Fabrikada o kadar çok kumaş üretiliyor ki sahibi kumaşı satabilir; işçilere, evde kumaş yaptıklarında kazanacakları parayı ödeyebilir ve yine de geriye daha bir sürü parası kalır.

İngiltere'nin dört bir yanında, varlıklı toprak sahipleri fabrika satın almaya ve inşa etmeye başladılar. Çok geçmeden, fabrikalarda üretilen kumaşı köylülerin evlerinde yaptıkları kumaştan çok daha ucuza satabileceklerini keşfettiler. El yapımı kumaş yerine ucuz kumaşı alan insan sayısı da giderek arttı.

Artık evde çalışan dokumacılar daha ucuza satmadıkları müddetçe *kumaşlarını* alacak insan bulamıyorlardı. Parça başına kazandıkları para düştüğü için, daha uzun süre çalışmak zorundalardı. Dokumacılar günde on altı saat çalışıyordu; parmakları yaralanıyor, gözleri kan çanağına dönüyor ama yine de ekmek paralarını çıkaramıyorlardı.

Tek bir seçenekleri vardı: fabrikalarda çalışmak.

Günümüzde çoğu insan "işe gider." Ancak on dokuzuncu yüzyılın başlarında, "işe gitmek" yepyeni bir kavramdı. Aileler hep evlerinde birlikte çalışmışlardı. Artık, geçimlerini sağlamak için evlerinden ayrılarak başka bir yere gidiyorlardı.

Fabrikadaki iş evdeki işten çok farklıydı. Dokumacılar başından sonuna dek kumaş yapmaya alışkındılar: Yünü alır, tarar, eğirir, dokur, keser ve satarlardı. Ancak fabrikada her işçi gün boyunca tekrar tekrar tek bir işi (iplik eğirme makinesinde ip bağlamak gibi) yapıyordu.

Eski tarz bir dokumacının başında kimse olmazdı. Eğer çok kumaş yaparsa, mallarını sattığında çok para kazanırdı. Eğer tembellik eder veya biraz kestirirse, para kazanamaz ve aç kalırdı! Bu durum onun sıkı çalışmasına yeterdi.

Ancak fabrikalarda işçilere parça başına ödeme yapılması mümkün değildi. Her işçi işin yalnızca küçük bir parçasını yapıyordu. Bu yüzden saat başına ödeme yapılması gerekiyordu. Bir de biri başlarında durup devamlı olarak sıkı çalışmalarını sağlamak zorundaydı. Bu gözcülere *ustabaşı* deniliyordu. Ustabaşılar, paralarını hak ettiklerinden emin olmak için fabrika işçilerine zulmederdi. İşçiler, pencereden dışarı baktıkları, birbirleriyle konuştukları veya yemek yemeleri on beş dakikadan uzun sürdüğü için ceza ödemek zorundalardı. Bazen gün boyunca tuvalete gitmelerine bile izin verilmezdi.

Çok kısa sürede, fabrika sahipleri kadın ve çocukların da erkekler kadar makineleri çalıştırabileceklerini fark ettiler, üstelik ücretleri de daha azdı! Erkekler artık evde çalışarak geçimlerini sağlayamıyordu. Şimdi genellikle fabrika işleri de bulamaz olmuşlardı. Ancak artık ailelerin yaşamlarını sürdürebilmesi için çocuklar uzun saatler boyu çalışıyordu. Makinelerin önünde bütün gün dikelmek zorunda olduklarından, birçok çocuğun bacakları deforme olmuştu. Eğer konuşur veya birbirleriyle şakalaşırlarsa ceza öderlerdi. Pamuk fabrikalarında, pamuğun yaydığı ince beyaz tozu bütün gün solurlardı. Akciğerleri bu yüzden hastalanırdı. Birçoğu hayatını kaybetti.

İngiliz şair William Blake, fabrikaların yani *imalathanelerin* İngiltere'yi bir Hıristiyan krallığı olan "Kudüs"ten, Tanrı'nın yargılayacağı bir ülkeye dönüştürdüğünü ifade etti. Bir şiiri şöyleydi:

Ve ilahi çehre
Bulutlu tepelerin üzerine parlar;
Burada kurulmuştu Kudüs
Peki, bu karanlık, şeytani fabrikalar arasına mı?

Şair William Wordsworth de para kazanmak için insan yaşamlarının feda edildiğinden yakınıyordu:

Erkekler, genç kızlar, delikanlılar,
Anneler, küçük çocuklar, oğlanlar ve kızlar
Girin ve o mutat işe yeniden başlayın
Bu tapınakta teklif edilir
Putların putu
Ebedi fedakârlığı kazanmak.

Britanya hükümeti fabrikaları iyileştirmek için bazı yasalar çıkarmaya çalıştı. Fakat fabrikalarından çok para kazanan zenginler itiraz ettiler! O kadar şiddetli karşı çıktılar ki ancak çok önemsiz yasalar çıkarılabildi. Bu yeni yasalardan birine göre, çocuklar günde sadece on iki saat çalışabilirdi! Başka bir fabrika yasasında ise sekiz yaşından küçük çocukların fabrikada çalıştırılamayacağı ifade ediliyordu.

Artık, sekiz yaşında bir çocuğun gün doğumundan gün batımına kadar fabrikada çalışması kanunlara tamamen uygundu. İngiltere'nin dört bir yanında –ve çok geçmeden bütün Avrupa'da– çocuklar, kadınlar ve erkekler sadece ekmek parası kazanabilmek için, soğukta, uzun saatler boyu, perişan halde çalışıyorlardı.

Sanayi Devrimi'ne Karşı Çıkan İşçiler

Fabrikaların yayılmasına herkes karşı çıkmıyordu. Birleşik Devletler'de, politikacı Alexander Hamilton fabrikaların ülke için yararlı olduğunu ileri sürdü. Eskiden, dokuma, çiftçilik veya belli bir zanaat eğitimi almamış olan insanlar ya dilenci ya hırsız olurdu. Artık bunlar fabrikalarda iş bulabilirlerdi. Hamilton ayrıca, fabrika sahiplerinin çocukları çalıştırmakla *iyi* bir şey yaptığını da düşünüyordu. "Genel olarak," diye yazmıştı, " fabrikalar, kadınları ve çocukları daha yararlı hale getiriyor ve çocuklar küçük yaşta başladıklarından bu onlar için daha çok geçerli."

Fakat bir zanaat eğitimi almış dokumacı, eğirici ve diğerleri işlerini kaybetmişlerdi. Artık bir zamanlar güzel kumaşlar yapmakla övünen hünerli bir dokumacı bir fabrikada, saatlerce kötü aydınlatılmış ve gürültülü bir odada çalışmak ve sıkıcı bir işi tekrar tekrar yapmak zorundaydı.

İngiltere'de, dokumacı ve eğiriciler yaşamlarını değiştiren fabrikalara saldırıp makineleri parçalamaya başladılar. Fabrikaların yakında *kendilerini* de günlük geçim kaynaklarından vazgeçmek zorunda bırakabileceğini anlayan diğer işçiler de –marangoz, demirci ve terziler– onlara katıldılar. Bir yeraltı ordusu oluştu. Liderleri kendisine "General Ned Ludd" diyen gizemli bir adamdı. Onun kim olduğunu veya niye bu ismi seçtiğini bilen yoktu. Ancak İngiltere'nin dört bir yanında, işçiler General Ned Ludd'un ordusuna katılarak Luddist olarak tanındılar.

Luddistlerin kendi alayları, silahları ve gizli tokalaşmaları vardı. Gizli bir parolaları da vardı: "Özgürlüğe Özgürlük!" Balta, çekiç sallayarak fabrikalara yürürken savaş şarkıları söylerlerdi. "Erkekler ekmek kavgası verirken gün ne kadar da kasvetli ve karanlık!" diyordu bir şarkıda. Başka bir şarkı da şöyleydi:

Siz İngiltere'nin tiranları
Yakında soyunuz tükenir.
Sizden hesap sorulur.
Yaptıklarınız yüzünden.

Luddistler yüzlerce makineyi kırıp onlarca fabrikayı kapattılar. Çok yoksul fabrika işçileri için Luddistler kahramandı! O günün popüler bir şarkısı şöyle başlıyordu:

Cesur Robin Hood hakkındaki eski şiirleri söyleme artık
Ben hayranlık duymam onun şölenlerine.
Artık Nottinghamshire Kahramanı
General Ludd'un başarılarını söylerim

Günümüzde de bazen, bilgisayar gibi yeni makinelerden şüphe duyan insanlara Luddist denir. Ancak Luddistlerin makineleri parçalamasının tek nedeni bilimsel keşifleri ve ilerlemeleri sevmemeleri değildi. Luddistler yaşamlarının tamamen değişiyor olmasına kızıyorlardı. Artık evlerinde yaptıkları işlerle geçinemiyorlardı.

Ya fabrikalarda çalışacak ya da açlıktan öleceklerdi! Üstelik fabrika sahiplerinin, işçilerin ne kadar para alacağını ve kaç saat çalışacaklarını belirleme yetkisi vardı. İşçilerin elinde ise hiçbir yetki yoktu. Adaletli bir ödeme yapılmasını talep edemezlerdi. Daha az çalışmayı ve hafta sonları tatil yapmayı isteyemezlerdi. Hatta doğru düzgün bir ışıklandırma ve makul yemek süreleri bile talep edemezlerdi. Haftada altı gün, ara sıra pazar günü de yarım gün çalışırlardı. İngiltere'de o kadar çok aç insan vardı ki fabrika sahipleri şikâyet eden birini kovup yerine başka birini alabilirdi.

Protestolar ve makine kırmalar yıllarca devam etti. Ancak sonunda İngiliz hükümeti protestoları durdurmak için fabrika sahipleriyle birleşti. Yeni yasalar çıkarıldı, fabrika makinesi kırmak büyük suç oldu. Bir makineyi parçalayan kişi idam edilebilirdi. Fabrikaları korumak için askerler geldi. İşçilere işleri olduğu için çok şanslı oldukları söylendi.

Birçoğu kendini şanslı hissetmiyordu. "Bu sıcaklık ve ağır işi göz önüne alacak olursak," dedi bir fabrika işçisi, "sanki şeytan peşimize düştü... Tanrı'nın bize sunduğu yaşam biçiminden memnun olmamız söyleniyor. Ancak ben diyorum ki Tanrı bize asla memnun olmamızın mümkün olmadığı bir yaşam vermez."

Birleşik Devletler'de, Thomas Jefferson gibi liderler de aynı fikirdeydi. "Çalışacak topraklarımız olduğu müddetçe," diye yazdı Thomas Jefferson, Alexander Hamilton'a, "vatandaşlarımızı asla çalışma tezgâhlarında görmek istemem... bırakın, atölyelerimiz Avrupa'da kalsın." Jefferson; pamuk, yün ve odunun hepsi Avrupa'ya, oradaki fabrikalara gönderilip sonra bitmiş mallar olarak geri gelecek olursa, Birleşik Devletler'deki yaşamın çok daha iyi olacağını düşünüyordu. Fabrikalar, diyordu Jefferson, yaraların insan gücünü tüketmesi gibi hükümetin desteğini çürütecek.

Ancak Birleşik Devletler'deki işadamlarının fabrikaların getireceği paraya karşı koymaları mümkün değildi. Çok geçmeden fabrika sistemi Birleşik Devletler'e de yayıldı. Boston ve New York'un kenar mahallelerinde fabrikalar kuruldu. Fabrika işçileri fabrikaların yanında, yalnızca onlar için inşa edilmiş küçücük, sefil evlerde

yaşıyorlardı. Çok az para kazandıkları için, iki üç aile bir evde kalıyordu. Çok sayıda insan, şehir yönetimlerinin yol yapmaya veya içme suyu için boru döşemeye yetişemediği bu "işçi yerleşimleri"ne yani *gecekondulara* doluştular. Gecekondularda genellikle, insan atıklarının içme suyuna karıştığı açık kanalizasyonlar olurdu. Sudaki atık çürüyüp gaz salardı. Su çok kirlenerek gazlarla dolunca sıcak havalarda gerçekten tutuşurdu. Tifo ve kolera gibi hastalıklar su vasıtasıyla yayıldı ve binlerce fabrika işçisinin ölümüne yol açtı. Boston şehrinde, Britanya'dan fabrika işinde çalışmaya gelmiş bir İrlandalı aşırı çalışmadan ve hastalıktan ölmeden en iyi ihtimalle on dört yıl yaşardı. Thomas Jefferson haklıydı. Fabrika gecekonduları Birleşik Devletler'in vücudundaki "yaralar" olmuştu.

Açık Batı

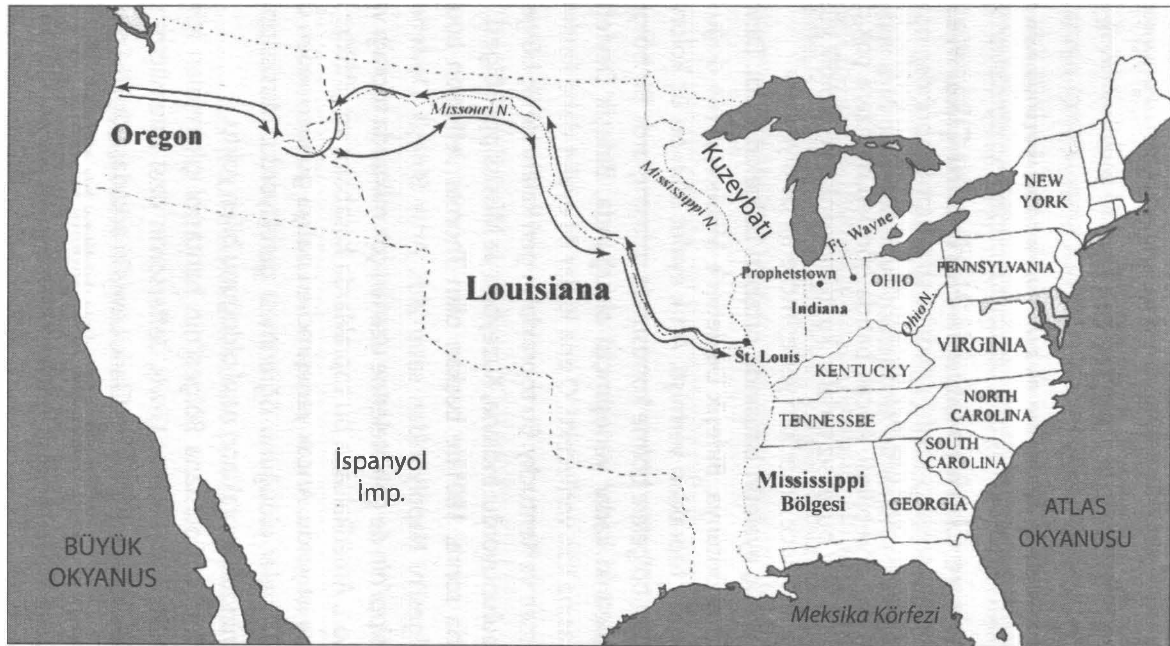
Lewis ve Clark'ın Batının Haritasını Çıkarması

Doğuya bakan bir Amerikalı Boston ve New York'un etrafında gecekondular görebilirdi. Ancak batıda görülen manzara çok daha güzeldi: uçsuz bucaksız tarlalar, kuytu ormanlar ve dimdik yükselen dağlar öylece Amerikan yerleşimcilerini bekliyorlardı.

İlk on üç eyaletin batısında ortabatı bölgeleri vardı. Devrimden sonra Britanya, Birleşik Devletler'e Mississippi'nin doğusundaki bütün toprakları vermişti. Artık eyalet olan on üç koloni bu toprakları *bölgelere* bölme konusunda uzlaşmışlardı. Bir bölgenin bir eyaletinki kadar yerleşimcisi olduğunda, Birleşik Devletler'e katılmasına izin verilecekti. O ana kadar iki eyalet daha katılmıştı: Tennessee ve Kentucky. Bu toprakların geri kalanı ise üç bölge halinde bulunuyordu: Indiana, Kuzeybatı ve Mississippi Bölgesi.

Daha sonra, 1801'de başkan olan Thomas Jefferson Louisiana Bölgesi'ni Napolyon'dan satın aldı. Artık Birleşik Devletler'in, Mississippi'nin de çok ötelerine uzanan çok miktarda toprağı vardı. Jefferson, Amerikalıların bu topraklarda kasabalar ve çiftlikler kurmalarını istiyordu. Ancak yerleşimcileri batıya göndermeden önce oralarda neler olduğunu öğrenmesi gerekiyordu. Mississippi'nin öte yanındaki toprakların nasıl olduğunu bilen yoktu.

Jefferson, Louisiana Bölgesi'nin haritasını çıkarmaları için iki kâşif tuttu. Meriwether Lewis, Jefferson'ın özel kalemliğini yapmış bir yüzbaşıydı. William Clark, Lewis'in arkadaşıydı; ikisi orduda birlikte görev yapmışlardı. İki adam birlikte bir tekne yapıp yaklaşık otuz kişilik bir kâşif grubu topladılar. 14 Mayıs 1804'te, Lewis ve Clark eşyalarını, adamlarını ve Lewis'in büyük, tüylü köpeği Scannon'ı tekneye yükleyerek, Missouri Nehri'nin yukarısına doğ-

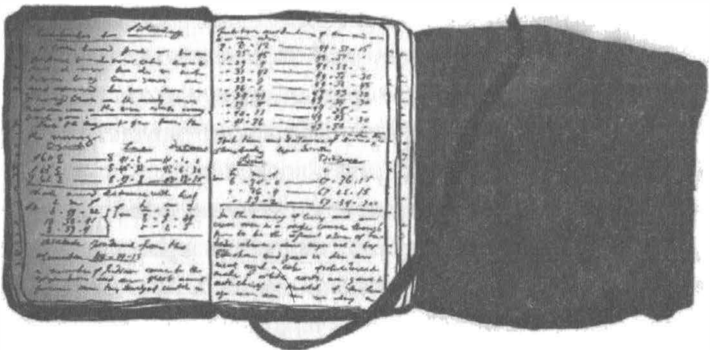

Lewis ve Clark'ın yolculuğu

ru yola koyuldular. Missouri'den yukarı çıktıktan sonra batıya, Louisiana Bölgesi'nin bilinmeyen topraklarına gitmeyi planlıyorlardı.

İlk başta hep akıntıya karşı gittiler. Suyun içinde yürüyerek, ağır teknelerini halatlarla hızlı Missouri akıntısına karşı çekmek zorunda kaldılar. Kafalarını ve omuzlarını sivrisineklerle tatarcıklar ısırıyor, dizlerinin etrafında nehir yılanları kaynıyordu. Günümüzde Kuzey Dakota denilen toprakların içlerine doğru güçlükle ilerlediler. Dost Amerikan Yerlisi kabilelerin yaşadığı topraklardan, vahşi, düşman Teton Siouxların ormanlarda sinsice dolaştıkları meçhul bölgelere doğru gittiler. Tam altı aydır yoldalardı. Hava soğuyor, sabahları nehrin kıyıları buz tutuyordu. Kasım ayıydı ve çok yakında kar yolculuklarını aksatabilirdi.

Lewis ve Clark keşif gezisine bir süreliğine ara verip, Mandan kabilesinin yaşadığı topraklarda bir kış kampı kurmaya karar verdiler. Mandanlar dost canlısı insanlardı; Kanadalı tüccarlar sık sık kürk ve başka mallar takas etmek için kuzeyden geldiklerinden, beyaz adamlara alışkındılar. Lewis ve Clark adamlarını bir kale inşa etmekle görevlendirdiler. Noel'de kale bitti. Lewis ve Clark tepesine bir Birleşik Devletler bayrağı çektiler. Bu kale artık Amerika Birleşik Devletleri'nin en batı ucundaki karakolu olmuştu.

Clark, keşif seferinin gelişimini, Kanada geyiği postuyla ciltlenmiş günlüğüne yazıyordu.

Baharın gelmesini beklerken, Lewis ve Clark, Mandanlarla ticaret yapmak için gelen Kanadalı tüccar Charbonneau'yle tanıştılar. Charbonneau çok az İngilizce bildiğinden, gruplarındaki kâşiflerden biri onun sözlerini iki lidere tercüme ediyordu. Charbonneau birkaç Amerika Yerlisi kabilesinin dilini konuşabiliyordu. Amerika Yerlisi olan eşi Sacagawea ise daha fazla dil biliyordu. Charbonneau baharda keşif grubuna katılmayı teklif etti. O ve karısı, Lewis ve Clark'ın yol boyunca karşılaşacağı kabilelerin konuşmalarını çevirebilirlerdi.

Lewis ve Clark kabul ettiler. Nisanda yola çıktıkları sırada, Sacagawea'nın yanında, daha iki aylık olan ilk oğlu da vardı. Bu minik bebeğin adı Jean-Baptiste'ti fakat grup ona "Pompy" adını takmıştı.

Grup batıya doğru yola çıktı. Çok geçmeden Missouri ve Yellowstone nehirlerinin birleştiği yere geldiler. Lewis kamp kurup avlanmaları gerektiğine karar verdi. Silahını alarak avlanmaya çıktı. Karşısına bir ayı çıkınca da nişan alıp ateş etti.

Canı yanan ayı arka ayakları üstünde kalkarak kükredi. Ancak bu ayı, Lewis'in doğuda görmeye alışkın olduğu ürkek siyah ayılardan değildi. Bu bir bozayıydı. Kaçmak yerine Lewis'i kovalamaya başladı. Lewis bir yandan canını kurtarmak için koşuyor bir yandan da silahını tekrar dolduruyordu. Can havliyle koşarken dönüp tekrar ateş etti. Lewis ayıyı son anda öldürebildi. Amerikalılar daha önce hiç bu kadar kocaman bir ayı görmemişlerdi: Üç metre boyundaydı.

Bu onların tehlikeyle son karşılaşmaları olmadı. Artık Rocky Dağları'na yaklaşıyorlardı. Rocky Dağları'nı aşabilirlerse, nihayet *Kıtasal su dağılma çizgisini* geçmiş olacaklardı.

Kıtasal su dağılma çizgisi Kuzey Amerika'nın ortasında yer alan sıradağlardı. Bu sınırın iki yanında da belli bir eğim vardı. Bir yağmur damlası çizginin doğu yakasına düşse, ta Atlas Okyanusu'na ulaşana dek, doğuya doğru yuvarlana yuvarlana giderdi. Ancak yağmur damlası çizginin sadece birkaç santim ötesine düşse, Büyük Okyanus'a kadar, batıya doğru aşağı yuvarlanırdı. Eğer grup Kıtasal su dağılma çizgisine ulaşabilirse, bir nehir bulup sahile kadar gidebilirdi.

Grup Rocky Dağları'na tırmanıyordu. Lewis ve birkaç adamı önden gittiler. O civarda yaşayan Shoshone Kızılderililerini bulmayı umut ediyorlardı. Dağları aşmak için onlardan at satın almaları gerekiyordu. Atlar olmadan su dağılma çizgisini aşamayabilirlerdi.

Lewis nihayet Shoshone Kızılderililerini buldu ve onları kendisini şeflerine götürmeleri için ikna etmeyi başardı. Shoshonelar bu beyaz yabancılardan şüphelenmişlerdi. Dağların bu kadar yakınında ne arıyorlardı? Shoshone halkına bir saldırı düzenlemeyi mi planlıyorlardı? Lewis, Clark ve grubun geri kalanının kendisine yetiştiklerini görünce rahatladı. Belki de Sacagawea, şefi, barış amaçlı geldiklerine ikna etmesine yardımcı olabilirdi.

Shoshone ve Amerikalılar hep birlikte yere oturdular. Konuşma çok yavaş ilerliyordu. Sacagawea, şefin sözlerini çevirebilecek kadar İngilizce bilmiyordu. O yüzden Shoshone dilini, kocasının bildiği Yerli Amerikan dillerinden biri olan Minnetareeye tercüme ediyordu. Yine çok az İngilizce bilen Charbonneau Minnetareeyi Fransızcaya çeviriyordu. Daha sonra Fransızca bilen kâşif de Fransızcayı, Lewis ve Clark için İngilizceye çeviriyordu. İki yüzbaşı İngilizce cevap verdiklerinde ise onların söylediklerí önce Fransızcaya, sonra Minnetareeye, en sonunda da Shoshone diline çevriliyordu. En ufak bir şey söylemek bile epey zaman alıyordu.

Aniden Sacagawea ayağa fırlayarak koşa koşa şefin yanına gitti ve ona sımsıkı sarıldı. Şefi tanımıştı! Şef onun ağabeyiydi! Yıllar önce Sacagawea bu Shoshone kabilesinden kaçırılıp uzaklara götürülmüştü. Şimdi ise ailesini tekrar bulmuştu.

Sacagawea ağabeyine Lewis ve Clark'ın atlara ihtiyacı olduğunu açıklayınca, şef silah karşılığında otuz at vermeyi kabul etti. Artık dağlara doğru yolculuklarına devam edebilirlerdi.

Geçiş yolculuğun en soğuk ve zorlu kısmıydı. Kar bastırdı. Adamlar geyik ve bufalo avlamaya alışıktılar ve Sacagawea'dan da soğan ve çayır turpu gibi yabani sebzeleri yiyebileceklerini öğrenmişlerdi. Ancak dağlardaki çıplak kayaların ve ince otların üzeri

kar ve buzla kaplanmıştı. Ufukta açlık görünüyordu. "Hiç balık yok," diye yazmıştı Clark günlüğüne "ve otları da atlar yiyip bitirmiş. Dağlar... Dünden çok daha beter... Dimdik ve taşlı, adamlarımız ve atlarımız bitap düştüler... Ömrüm boyunca hiç bu kadar ıslanıp üşümemiştim... Sola kıvrılan bir derede kamp kurduk, burada yiyecek hiçbir şey bulamadığımız için dereye Aç Dere adını verdim." Sonunda istemeye istemeye atlardan birini öldürmeye karar verdiler. "Elimizdekilerin en yararsızı olan bir tay," diye yazmıştı Clark, "bize yemek oldu."

At eti sayesinde açlıktan ölmekten kurtuldular. Ancak çok at öldürürlerse, bu defa da hayatta kalacak kadar hızlı hareket edemezlerdi. Dolayısıyla bazı av köpeklerini de yediler. Clark köpek etini iğrenç bulmuş ama Lewis tadının gayet iyi olduğunu yazmıştı. (Elbette, onun köpeği Scannon kayrılmıştı.)

Nihayet grup dağları aşarak batıya akan bir nehre ulaştı. Kıta Sınırını geçmişlerdi. Yakındaki bir köyde yaşayan Yerliler onlara yiyecek ve balık verdi ve Berraksu adındaki bu nehrin Columbia Nehri'ne aktığını söyledi. Columbia daha sonra okyanusa kavuşuyordu. Grup devasa kütükleri oyarak kanolar yaptıktan sonra nehrin aşağısına doğru kürek çekmeye başladı. 7 Kasım 1805'te Clark şöyle yazmıştı: "Kampımızda büyük coşku var! Okyanusu, çok uzun zamandır görmeye can attığımız Büyük Okyanus'u gördük."

Ancak bir kez daha kış gelmişti. Bir kış kampı kurup, bahar gelene dek bekledikten sonra dönüş yolculuklarına başladılar. Lewis ve Clark yolculuklarına başladıktan üç yıl sonra geri döndüler. Bütün bu süre zarfında, gruptan yalnızca bir kişi hayatını kaybetmişti, o da apandisitten. Sacagawea bütün yolculuk boyunca küçük Pompy'yi bir kol askısında taşımıştı!

Lewis ile Clark onlarca Yerli kabilesiyle tanışmış, yeni bitki ve hayvanlar keşfetmiş, gördükleri her şeyin tanımını yazmış ve batıya yolculuklarının detaylı haritalarını çıkarmışlardı. Çok geçmeden yerleşimciler Lewis ile Clark'ın batının uzak topraklarında açtıkları yolu takip edeceklerdi.

Tecumseh'in Direnişi

Lewis ve Clark'ın haritaları sayesinde, beyaz yerleşimciler batıya gitmeye başladılar. Kimileri yeni bir memleket arıyor, kimileri de kaliteli dağ kürkleri elde ederek satmayı umuyordu. Gözü pek tuzakçılar Rocky Dağları'nın taşlık yamaçlarında ev inşa etmeye başladılar. Bu "dağ adamları" ne bulurlarsa vurarak geçimlerini sağlıyorlardı. Yüksek dağ derelerinde kunduzlar için çelik tuzaklar kuruyor, kürklerini kuruttuktan sonra bunları Amerikan Yerlileri ile Kanadalı tüccarlara satıyorlardı. Bu adamlardan birçoğu Amerika Yerlisi kadınlarla evlendiler.

Başka yerleşimciler daha da batıya giderek, Ohio Vadisi ve ilerisinde evler ve çiftlikler inşa ettiler. Civardaki Yerli kabilelerinden bazıları onları dostça karşıladı. Ama bazıları da onlardan korkuyordu çünkü bu beyaz kâşifler Yerlilerin topraklarına sahip çıkıyordu.

Bir Shawnee olan Tecumseh, küçüklüğünden bu yana beyazlara şüpheyle yaklaşmayı öğrenmişti. Tecumseh daha altı yaşındayken babası beyazlar tarafından öldürülünce, onu, Shawnee şefi Kara Balık evlat edinmişti. Kara Balık ayrıca yerleşimcilerden kaçırılan birkaç beyaz çocuğu da evlat edinmişti. Beyaz olsun Shawnee olsun, bütün çocuklara yerleşimcilerden korkmayı ve nefret etmeyi öğretmişti.

Tecumseh on beş yaşına girdiğinde, Kara Balık'la birlikte yerleşimcilere saldırmak üzere Ohio Vadisi'ne gittiler. Shawneeler ele geçirdikleri beyaz bir adamı kazığa bağlayıp yakmışlardı. Tecumseh çok öfkelendi. "Biz esirlerimize işkence etmeyiz!" diye bağırdı Shawnee savaşçılarına. "Zulmetmeyiz! Onurumuzla savaşırız!" Tecumseh o kadar kızmıştı ki artık bir daha onun önünde hiçbir esire kötü muamele edemediler.

Ancak Tecumseh beyazlara işkence edilmesini istemese de, halkının bu istilacılarla savaştığının farkındaydı ve kendisi de beyazlara saldırıp onları öldürmeye hazırdı. Bütün Kuzeybatı Bölgesi boyunca beyaz kasabalarına ve kalelerine akınlar düzenledi. Kardeşleri de ona katıldı ve iki tanesi savaşta öldürüldü.

Zaman geçtikçe, Tecumseh diğer kabilelerin beyazlarla anlaşma imzalamaya ve hediyeler karşılığında toprak "satmaya" istekli olduklarını gördü. Yine çok kızdı. "Biz bu toprakların sahibi değiliz!" dedi takipçilerine. "Toprak, hava ve su gibidir. Kimse onun sahibi olamaz. Toprağı ortak kullanırız!" Fakat Tecumseh giderek daha çok Amerika Yerlisi'nin beyazlar gibi düşünmeye –toprağa sahip olup birbirlerine satabileceklerine inanmaya– başladıklarını gördü. Beyazlarla mücadele etse de daha büyük bir görevinin olduğunu idrak etti: Amerika Yerlilerini, topraklarına akın akın gelen beyazlar gibi düşünmekten ve davranmaktan korumak.

Tecumseh tuhaf ve ürkütücü bir hatip olan en küçük kardeşi Tenskwatawa'yla güç birliği yaptı. Çocukken Tenskwatawa kendi gözüne yanlışlıkla bir ok saplamıştı. Bu olaydan sonra sağ gözü sarkmış, yüzünün sağ kısmı da aşağı doğru çekilmişti. Çarpık yüzü mesajını daha da korkunç hale getiriyordu. Tenskwatawa Büyük Ruh'un konutuna gittiğini ve ondan bütün Amerika Yerlileri için bir mesaj aldığını iddia ediyordu. Büyük Ruh, diyordu, çocukları beyazlar gibi davrandığı için öfkeliydi. Amerika Yerlileri yollarını değiştirmedikleri müddetçe, topraklarını ebediyen kaybedeceklerdi. "Beyaz adamın alkolünü içmeyin!" diyordu. "Onların yün ve pamuklu giysilerini giymeyin, halkımızın giydiği kürkleri ve postları giyin. Onlarla anlaşma imzalamayın, çünkü hiçbirimiz bu toprakların sahibi değiliz. Onlarla evlenmeyin!" Vaazları yüzünden Amerika Yerlileri Tenskwatawa'ya "Kâhin" diyorlardı.

Tecumseh, Kâhinin Büyük Ruh'u ziyaret etmiş olduğuna pek inanmıyor gibiydi. Ancak kardeşinin vaazları kendi fikirlerine uyuyordu. Tecumseh, bütün Amerika Yerlisi kabilelerin beyaz yerleşimcilere karşı bir *konfederasyon* yani birlik oluşturmalarını istiyordu.

İki kardeş birlikte Indiana Bölgesi'ne yerleştiler. Kâhin eski âdetler hakkında vaaz verirken, Tecumseh civarda dolaşıyor, bütün ortabatıdaki kabileleri ziyaret ederek birleşmeye ikna etmeye çalışıyordu. Birçok Amerika Yerlisi onlara katılmak için, "Kâhinin Kasabası" denen bu yerleşime geldiler.

1809'da, Indiana Bölgesi'nin valisi William Henry Harrison kuzeybatıdaki bütün kabile şeflerini Fort Wayne'deki karargâhına davet etti. Ancak Tecumseh'i davet etmedi. Şefleri başka bir toprak anlaşması imzalamaya ikna etmek istiyordu. Birleşik Devletler'in onların topraklarını satın almak istediğini söyledikten sonra yakında karargâh kurmuş yüzlerce askeri işaret etti. "Topraklarınızı zor kullanarak alabiliriz," dedi. "Ama bunun yerine size cömertçe ödeme yapacağız. Fikrimizi değiştirmeden önce teklifimizi kabul etseniz iyi olur."

Bu tam da Tecumseh'in halkını uyardığı tarzda bir teklifti. Ancak askerlerden korkan şefler Harrison'a, bir milyon iki yüz bin hektarlık toprağı yedi bin dolara satmaya razı oldular.

Bu anlaşmayı duyan kızgın Amerika Yerlileri Kâhinin Kasabasına akın etmeye başladılar. Harrison düşman savaşçıların toplandığını duyunca, Kâhine haber gönderdi. "Ben seni Washington'a götürüp sana Büyük Beyaz Baba'yı göstereceğim!" dedi. Harrison, eğer başkanı, Beyaz Saray'ı ve Washington'u görürse, Kâhinin korkuya kapılıp beyazlara direnmekten vazgeçeceğini umuyordu.

Bunun üzerine, Tecumseh *kendisinin* geleceği haberini yolladı, Washington'a değil de valinin karargâhına. Yanına dört yüz silahlı savaşçı ve seksen savaş kanosu aldı. Ordusunu yakınlarda bıraktıktan sonra yanındaki korumalarıyla valinin konağına sessizce yaklaştı. Onu gören bir subay şöyle yazmıştı: "Şimdiye kadar gördüğüm en yakışıklı adamlardan biriydi... Aşağı yukarı 1.80 boylarında; dimdik; güzel, belirgin yüz hatları olan ve tepeden tırnağa gözü pek görünüşlü bir adam."

Tecumseh konağa girmeyi reddederek valinin yakındaki bir ağaç kümesinin yanında kendisiyle buluşmasında ısrar etti. Harrison kabul etti ve herkese sandalye getirilmesini emretti. Tecumseh el işaretiyle sandalyeleri gönderdi. "Büyük Ruh benim babamdır," dedi. "Toprak da annemdir ve ben onun bağrında can vereceğim." Sözlerinin ardından çimenlerin üzerine oturdu.

Tecumseh sözlerine, "Siz bu toprakları çaldınız," diye başladı. "Kimse size toprağı satamaz. Toprak ne bir kabileye ne bir lidere

aittir, o hepimizindir. Ben bütün Kızılderililerin başı olduğum için, hepsinin adına konuşuyorum. Biz bu anlaşmayı kabul etmiyoruz. Bu anlaşma korkak ve açgözlü insanlar tarafından yapılmıştır."

"Anlaşmayı iptal edemem," dedi Harrison. "Ve bütün kabileler ayrı birer dil konuşuyor. Hepsi de birbirinden farklı. Sen hepsinin adına konuşamazsın!"

"Biz sizin Birleşik Devletler gibiyiz," diye cevabı yapıştırdı Tecumseh. "Bağımsız fakat kendimizi savunmak için birleşik. Buna nasıl karşı çıkabilirsin?"

Harrison tartışmada alt olmuştu. Ancak yine de anlaşmayı iptal etmeyi reddetti. Savaş hazırlıklarına başladı. Washington'a haber gönderip daha fazla asker istedi. Tecumseh de savaşçı arayışına çıktı. Kardeşi Kâhine dönüşünü beklemesini söyledikten sonra, Choctawların, beyazlara karşı verdiği mücadelede kendisine katılacakları umuduyla aceleyle güneye indi.

Choctawlar teklifini reddettiler. Tecumseh dönmeden önce, Harrison Kâhinin Kasabasına bir ordu göndererek, kasabanın dışında, Tippecanoe Nehri kıyılarında karargâh kurdu.

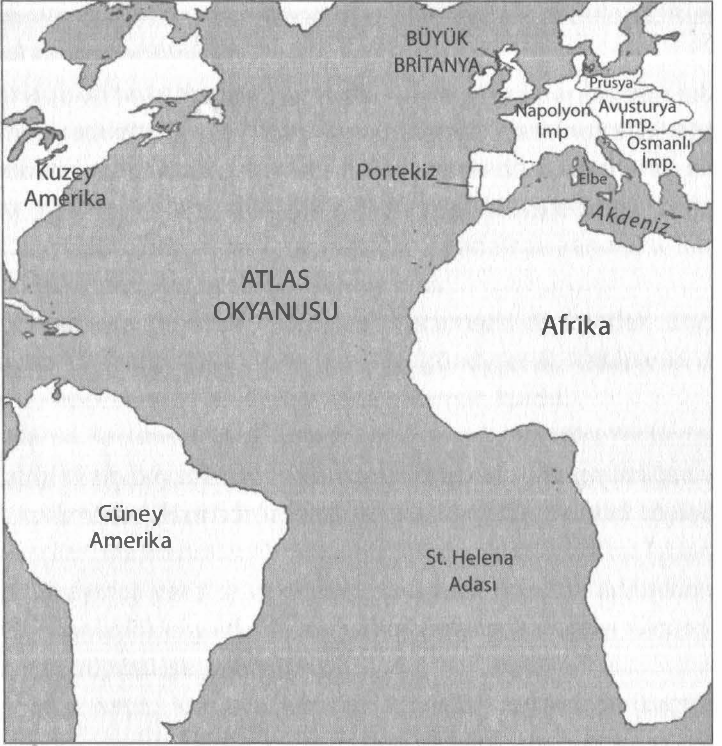
Kâhin, Tecumseh'in dönmesini beklemedi. Amerika Yerlilerine, yaptığı sihrin beyaz adamın kurşunlarını etkisiz hale getirdiğini ve hiç korkmadan Harrison'ın ordusuna saldırabileceklerini söyledi. Savaşçılar ona inandılar. Ordu karargâhına saldırdılar fakat Tecumseh olmayınca vahşice ve plansız savaştılar. Harrison adamlarına ateş etmelerini emredince kurşunlar onlarca savaşçıyı öldürdü. Kâhinin büyüsü işe yaramamıştı.

Kâhin kaçtı. Korkuya kapılan Amerika Yerlileri de kaçtılar. Harrison'ın ordusu Kâhinin Kasabasını yerle bir etti. Hatta yerleşim lanetlensin diye, adamlarına mezarlığı kazarak cesetleri toprağın üzerine atmalarını emretti.

Tecumseh güneyden döndüğünde, kasabasının harap olduğunu, savaşçılarının dağıldığını ve bütün müttefikleri arasında, Kâhin'in sahtekâr olduğu haberinin yayıldığını gördü. Sadece birkaç sadık savaşçı kalmıştı. Ancak Kâhini savaş alanından kaçarken yakalayıp bağlamışlardı. Tecumseh bıçağını kardeşinin boğazına dayadı,

fakat sonra çekti ve Kâhini gözünün önünden itti. Tenskwatawa'yı öldürmeyecekti.

Sonraki yirmi yıl boyunca, artık onurunu kaybetmiş bir dilenci olan Kâhin bir köyden öbür köye sürüklendi. Fakat Tecumseh'in Amerika Yerlilerini birleştirme çabası başarısız olmuştu. Kâhinin kasabasıyla birlikte konfederasyonu da yok olmuştu.

Napolyon Bonapart'ın dünyası

Napolyon'un Sonu

Napolyon'un Savaşları (ve 1812 Savaşı)

Yerleşimciler batıya akın ederken, Avrupa'da da farklı bir işgal meydana geliyordu. İmparator Napolyon imparatorluğunun sınırlarını giderek genişletiyordu, öyle ki artık Avrupa'nın çoğu Fransız bayrağını selamlamak zorunda kalmıştı.

Napolyon Britanya donanması karşısında Trafalgar Muharebesi'ni kaybettikten sonra, Britanyalılar Avusturya ve Rusya'dan, Napolyon'a karşı verdikleri savaşta kendilerine katılmalarını istediler. İki ülke de kabul etti. Trafalgar'dan tam bir ay sonra, Avusturya ve Rusya orduları, Napolyon'un muazzam ordusuyla savaşmak için birleştiler. Ancak Napolyon Trafalgar'daki yenilgisinin intikamını aldı. Askerleri Rus ve Avusturyalıların birleşik saflarını ezip geçti. Avusturya İtalya'daki bütün topraklarını Fransa'ya vermek zorunda kaldı. Napolyon Napoli şehrinin başına erkek kardeşini geçirdi. Prusya ordusu Napolyon'un üstüne yürüdü ve o da yenildi. Ruslar geri çekilip tekrar saldırdılar ve kaybettiler.

Rus çarı I. Alexander Büyük Katerina'nın torunuydu. Ancak Katerina'nın demir iradesi onda yoktu. Napolyon'la savaşmaktan yorulmuştu. Polonya'nın bir bölümü karşılığında Napolyon'la bir barış anlaşması imzaladı.

Napolyon artık Avrupa'yı hâkimiyeti altına almıştı. Ancak İngiltere hâlâ canını sıkıyordu. Neden Britanyalıların hakkından gelemiyordu?

Napolyon Britanya'yı tekrar işgal etmeye kalkmaması gerektiğinin farkındaydı. Dolayısıyla Britanyalıları açlıktan öldürmeye karar verdi. Hiçbir Avrupa limanına Britanya gemilerinin giremeyeceğini ilan etti. Avrupa'daki hiçbir ülke İngiliz mallarını satın

almayacaktı. Hangi ülkeden olursa olsun, Britanya'ya erzak veya yiyecekle giden bir gemi ele geçirilip kaptanı da Fransa'ya ihanetle suçlanacaktı!

İspanya kıyılarında küçük bir ülke olan Portekiz buna itiraz etti. Portekiz İngilizlerle yaptığı ticaretten çok para kazanıyordu. Britanya açlıktan ölürse Portekiz de ölebilirdi!

Napolyon küçücük Portekiz'in kendisine kafa tutmasına göz yummayacaktı. Ancak Portekiz'e karadan saldırabilmek için, İspanya'dan geçmek zorundaydı. Bunun üzerine İspanya'ya girdi; kralını tahttan indirip, İspanya'yı kardeşi Joseph'e verdi ve ordusuyla Portekiz'e doğru yürüdü.

Ne var ki Napolyon Portekiz'i fethetmeyi asla başaramadı. Joseph'den nefret eden İspanyollar ordusunu isyanlar ve ayaklanmalarla meşgul etti. Ve daha sonra Rus Çarı I. Alexander da saf değiştirdi. Artık Napolyon'un dostu ve müttefiki olmadığını ilan etti.

Napolyon'un muazzam imparatorluğu bir kova dolusu balık – hepsi de yakalanmış ama kovadan kaçmaya çalışan balıklar– gibi davranıyordu. Napolyon Rus balığının yakalanıp içeri atılması gerektiğine karar verdi. Ordusunu topladı ve Haziran 1812'de, yarım milyondan fazla askeri Rusya'ya soktu.

Ruslar karşı koyup savaşmak yerine geri çekildiler. Napolyon'un ordusu Rusya'nın içlerine kadar ilerledi. Ruslar biraz daha geri çekildiler. Yaz sonuna doğru, Fransız ordusu bin yüz kilometrelik alana yayılmıştı. Napolyon'un birlikleri kırsalı yakıp yıkarak ilerlemeye devam ettiler.

Napolyon eylülün ikinci haftasında Moskova'ya ulaştı. Bu güzelim şehir epeyce boşalmıştı. Napolyon, ordusuna şehri yakıp kül etmelerini emretti. Sonra I. Alexander'a haber göndererek bir barış anlaşması imzalamalarını teklif etti.

Bir yanıt gelmedi.

Alexander ta en başından bu yana Napolyon'u Rusya'nın içine çekmeyi planlamıştı. "Geri çekilebileceğimiz uçsuz bucaksız alanlar var," demişti danışmanlarına. "Savaşımızı bizim adımıza yapması için kışa bırakacağız." Napolyon İsveç ordusunun seneler önce

düştüğü tuzağa yakalanmıştı. Moskova'da Alexander'ın teslim olacağı haberini beklerken, hava giderek soğuyordu. Uzaklardaki Alexander şöyle demişti: "Barış anlaşması imzalamadan önce Sibirya'ya gidip patates yiyeceğim." Ve Napolyon'u biraz daha bekletti.

Sonunda Napolyon ordusuna geri dönmelerini emretti. Ancak çoktan ekim ayı gelmişti. Fransızlar girerken yakıp yıktıkları kırsaldan geri dönüyordu. Mahvolmuş kırsalda yiyecek bir şey kalmamıştı. Askerlerin üzerinde yazlık üniforma vardı. Kar lapa lapa yağmaya başladı. Sıcaklık sıfırın altında otuz derecelere düştü. Askerler oldukları yerde donmaya başladılar. "Yollar donarak ölmüş adamlarımızla kaplı," diye yazmıştı Napolyon'un generallerinden biri. "Silahlarımızı kaldırıp attık, çok soğuk olduklarından tutamıyorduk. Yürürken ölülerin üzerinden geçiyorduk." Fransızlar Rusya ile Polonya arasındaki sınır olan Berezina Nehri'ne geldiklerinde, Rusların bütün köprüleri yaktıklarını gördüler.

Sonunda Napolyon'un ordusu dondurucu soğuk sudan karşı kıyıya güçlükle geçti. Altı yüz bin adam ölmüş, geriye sadece kırk bin asker kalmıştı.

Bunun üzerine, Avrupa'nın fethedilmiş ülkeleri cesaretlendiler. Fransızların hükmettiği Prusya, Almanya, Avusturya ve İtalya, "Kahrolsun Fransa!" demeye başladı. Bizzat Fransa'da bile, Napolyon'un tebaası savaş, kan ve yıkımdan yorulmaya başlamıştı. Paris sokaklarında insanlar Napolyon hakkında söyleniyor, birkaç ses de, "Kahrolsun imparator!" diye homurdanıyordu.

Homurtunun tonu giderek arttı. Bu sızlanmaları duyan Napolyon mahvolmuş ordusundan geri kalanlarla birlikte Paris'e koşturdu. Avrupa ellerinden kaymak üzereydi.

Tam da o anda Amerikalılar Britanya'yla savaşmaya karar verdiler.

Amerikalı kaptanlar yıllardır İngilizlerin davranışlarından şikâyet ederlerdi. Britanya gemilerinin, Napolyon'a karşı verdikleri uzun savaşta daima daha fazla denizciye ihtiyaçları olduğundan, İngiliz kaptanları, Birleşik Devletler gemilerini denizde durdurup,

Amerikalı denizcilerin İngiliz asker kaçakları olduğunu söyleyerek, kraliyet ordusunda hizmet etmek üzere gemilere alıyorlardı. Amerikalılar ayrıca Britanyalı askerlerin Kanada'dan inerek, Tecumseh ve Shawnee savaşçıları Amerikan yerleşimcilerine saldırırken yardım etmelerine de kızmışlardı. Böylece 18 Haziran 1812'de, Birleşik Devletler Britanya'ya savaş ilan etti.

Britanya bir de Birleşik Devletler'le savaşmak istemiyordu. Napolyon'la zaten zor başa çıkıyordu. Ancak Napolyon gücünü korumak için alelacele Paris'e gidince, Britanyalılar donanmalarının bir kısmını Amerika'ya gönderdiler. İngiliz gemileri Erie ve Michigan Gölleri'ne girdi, Ohio'yu işgal etmeye hazırlanan Britanyalı askerleri kıyıya çıkardı.

Bunun üzerine Tecumseh Birleşik Devletler'le savaşmak için bir fırsat daha doğduğunu fark etti. Shawneelerin 1812 Savaşı'nda Britanyalıların müttefiki olduğunu ilan etti. O ve savaşçıları, Britanyalı askerlerin Kuzeybatı Bölgesi'ni işgal ederek Detroit şehrini ele geçirmelerine yardım ettiler. Bir yıl boyunca Tecumseh'in Shawnee savaşçıları Britanyalılarla yan yana savaştı.

Daha sonra, artık Amerikan ordusunda bir general olan William Henry Harrison, Tecumseh'in üzerine bir kez daha yürüdü. Muazzam bir muharebede, Harrison birleşik Britanya-Amerikan Yerlisi ordusunu bozguna uğratarak Kuzeybatıdan çıkarttı. Tecumseh öldürüldü. Cesedi savaş alanından kayboldu; savaşçıları onu gizli bir yere gömdüler.

Amerikalılar Kuzeybatı'da kazansalar da Britanyalılar savaşı bırakmamışlardı. Ertesi yaz, Britanya gemileri Washington kıyılarına yanaştı, askerler Washington'a saldırıp Capitol Binasını ateşe verdiler. Başkan James Madison canını zor kurtardı. Kongre Kütüphanesi ile içindeki bütün kitaplar alevler arasında yok oldu. Askerler başkanlık sarayını yağmalayarak, değerli eşyaları çaldılar ve kırmızı kadifeli sandalyelerini yığıp ateşe verdiler. Çok geçmeden sarayın tamamı ateş ve duman içinde kaybolmuştu.

Ancak Britanyalılar aslında Amerika'yı işgal etmek istemiyorlardı; daha Napolyon'la yapacak çok işleri vardı. Öyle ki sonunda

iki ülke bir barış anlaşması imzaladı. Savaş sanki hiç olmamış gibi davranma konusunda uzlaştılar. 1812 Savaşı'nın sonunda kesinlikle hiçbir şey elde edilememişti.

1814 itibariyle, Fransa Napolyon'un barış yapmasını talep ediyordu. Avusturya, Rusya, Prusya ve Büyük Britanya, Napolyon yenik düşene kadar birlik olmaya yemin ettiler. Napolyon bir kez daha ordusunu harekete geçirdi. Fransa'dan çıkarak Avrupa'nın birleşik ordularının üzerine yürüdü.

Onun yokluğunda bir Fransız yetkilisi, imparatorun artık hükmünün kalmadığını ilan etti. Giyotinle idam edilmiş kralın kardeşi XVIII. Louis'ye haber gönderildi. İngiltere'de yaşayan Louis, şişman, kalın kafalı, altmış yaşına merdiven dayamış bir adamdı. Fransa'ya kral olarak gelmeyi kabul etti.

Kendi ülkesinin desteği olmadan muazzam bir orduyla karşı karşıya kalan Napolyon nihayet yenilgiyi kabullendi. Britanyalı, Rus, Avusturyalı ve Prusyalı müttefikler toplandı ve Napolyon'un, Akdeniz'de ufak, kayalık bir ada olan Elbe'ye sürgün edilmesine karar verdi. Burada, yine imparator unvanına sahip olacaktı: Elbe İmparatoru. Yine bir ordusu olabilirdi: dört yüz kişilik bir ordu. Napolyon ömrünün geri kalanını, on bir kilometre genişliğindeki bir adada, sardalye teknelerinin geçişini ve zeytinlerin büyümesini izleyerek geçirecekti.

Waterloo!

"Avrupa'nın canavarı" Napolyon Bonapart artık günlerini sürgünde geçiriyordu. İçinde çok az insanın yaşadığı Elbe'nin hükümdarı yapılmış ve küçük bir ada yönetimi oluşturabilmesi için de bir kadro verilmişti. Küçük bir sarayı vardı. Annesi ile kız kardeşi onunla birlikte yaşamaya geldiler. Fransız hükümeti de adasını yönetebilmesi için ona her yıl para göndermeyi kabul etmişti.

Napolyon, adasında oradan oraya koşuşturarak bahçesinde çalışıyor ve sarayına odalar ilave ediyordu. Yolları iyileştirdi, köprüler inşa etti ve tarlaların daha iyi ürün vermesi için uğraştı.

Ancak bir zamanlar Avrupa'ya hükmeden adam sıkılmıştı. Öfkeliydi. Aşağılanıyordu; turistler sırf namlı Napolyon'u hapishanesinde görebilmek için Elbe'ye geliyorlardı. Napolyon zamanla yoksullaştı. Fransa söz vermiş olduğu paranın bir kuruşunu bile göndermemişti.

Fransa'da ise XVIII. Louis pek sevilmiyordu. Sanki devrim hiç yapılmamış gibi, Fransa'nın Bourbon krallarına her zaman gösterilmiş saygının kendisine de gösterilmesini istiyordu. Halkın içine ilk çıkışında yere düştü. Çok şişman olduğundan yardım almadan kalkması mümkün değildi. Saray görevlileri içindeki en önemli kişi haricinde kimsenin kendisine yardım etmesine izin vermediği için, görevli bulunana kadar yerde yattı. Fransa halkı bu kralın da bir tiran olacağından endişelenmeye başladı.

Ülkesini uzaktan izleyen Napolyon Fransa'da kalan askerlere mektuplar yazıyordu. Birçoğu ona cevap yazarak, Fransa'ya dönüp Bourbon kralını kovması gerektiğini söyledi.

Napolyon Avrupa liderlerinin kendisini çok daha uzağa, Atlas Okyanusu'ndaki uzak bir adaya göndermeyi tartıştıklarını biliyordu. Eğer bu gerçekleşirse, oradan asla kaçamazdı. Napolyon 26 Şubat 1815'te, içinde asker, altın, silah ve mühimmat bulunan bir geminin Elbe'ye yanaşmasını ayarladı. Annesine tekrar mücadele etmek için adadan ayrılacağını söyledi.

"Güzel," dedi annesi. "Elinde kılıcınla öl, burada sürgünde otururken değil."

Napolyon gemiye bindi ve Avrupa'da daha kimse neler olup bittiğini fark edemeden uzaklaştı. Az sayıdaki muhafızlarıyla birlikte Fransa'daki Cannes'a indi. "Ben Elbe imparatoruyum!" dedi. "Fransa Kralı ve onun altı yüz bin kişilik ordusuna karşı, altı yüz adamımla savaşmaya geldim. Fakat galip gelen ben olacağım!"

Paris'e doğru yola koyuldu. Monarşinin eski kötü günlerini unutmayan köylüler onu karşılamak için akın ettiler. Fransız ordusunun en yakın tümeni onu tutuklamak için gönderildi. Napolyon onların yaklaştıklarını görünce adamlarına Fransız milli marşı "Marseillase"i çalmalarını söyledi. Sonra ceketinin önünü

açarak öne doğru yürüdü. "Ben sizin imparatorunuzum!" diye bağırdı. "Beni tanıdınız mı? Eğer içinizden biri kendi imparatorunu öldürmek istiyorsa, ben buradayım! Kendi liderlerinizden kırk beş tanesi beni buraya davet etti. Üç Avrupa ülkesi benim dönüşümü kesinlikle destekliyor."

Askerler silahlarını indirdi. Bir tanesi tezahürat yaptı. Çok geçmeden askerler, "İmparatorumuz çok yaşa!" diye bağırıyordu.

Korkunç haberi duyan XVIII. Louis en üst düzey generalini Napolyon'u durdurmak için gönderdi. Ancak bu general Napolyon'la yüz yüze geldiğinde eski imparatorunu tutuklayamadı. Birçok defa Napolyon'un yanında savaşmıştı. Böylece o da onların grubuna katıldı.

Louis Paris'ten kaçtı. Napolyon geldikten sadece üç hafta sonra, şehre girip tahtını geri aldı. Tek bir silah bile ateşlenmemişti! "Ben burada devrimin ruhundayım!" dedi. "Fransa halkını rahiplerin ve soyluların esaretinden kurtarmaya geldim!"

Bu size tanıdık geliyor mu? Napolyon aynı taktiği daha önce iki defa daha kullanmıştı; bir kez İtalya'da, bir kez de Mısır'da. Ancak iki seferinde de özgürlük getirmediği gibi bu defa da getirmedi. Heyecan çok geçmeden sönmeye başladı. Kısa süre sonra herkes, Fransa halkının, XVIII. Louis'nin saltanatı altında olduğundan daha iyi durumda olmadığını görebiliyordu.

İngiltere, Avusturya ve Prusya, Napolyon'un dönüşünü haber alır almaz, ordularını Fransa sınırına sürdüler. "Avrupa canavarının" bir kez daha ülkelerini yemelerine izin vermeyeceklerdi.

Napolyon 72.000 kişilik bir ordu kurmayı başardı. Belçika'nın Brüksel kentinin hemen güneyindeki bir köy olan Waterloo'da İngiliz ordusunu karşılamak için harekete geçti.

Wellington Dükü'nün komuta ettiği İngiliz ordusundaki asker sayısı Napolyon'un ordusundaki kadar vardı. Muharebe tüm şiddetiyle saatlerce devam etti. İki taraftan da binlerce adam öldü. İngilizler cesurca savaştılar, Napolyon'un etrafındaki Fransızlar da öyle. Nihayet İngilizleri desteklemek için Prusyalı askerler yetiştiler. Napolyon yenildi ve askerleri dağıldı. Napolyon'u tutuklamak

yerine ona katılan general ele geçirildi ve vuruldu. Napolyon'un "Yüz Günlük" iktidarı sona ermişti.

Napolyon, sürgünden gelmiş olduğu halde, hazırlıksız bir orduyla Wellington'un adamlarını az kalsın yeniyordu. Savaş alanında yürürken Wellington Dükü durmadan, "Yakın. Çok yakın," diyordu. Arkadaşlarının birçoğu savaş meydanında ölmüştü.

Napolyon Paris'e geri döndü ve bir belge yazıp Fransa tahtından tekrar vazgeçti. Sonra sessiz sedasız şehirden ayrıldı. Birkaç hafta boyunca, nerede olduğunu kimse öğrenemedi. Aslında eski arkadaşlarının evlerinde kalıyor, bu arada ne yapacağına karar vermeye çalışıyordu. Birleşik Devletler'e gidip botanik öğrenimi görmeyi düşünüyordu. Ancak Britanyalılar Fransa limanlarını kapatarak, Napolyon bulununcaya kadar hiçbir geminin ayrılmasına izin vermediler.

Sonunda Napolyon pes edip Britanyalılara teslim oldu. Artık Britanyalıların ona ne yapacaklarına karar vermeleri gerekiyordu. Birleşik Devletler'e gidip ortalığı karıştırmasını veya tekrar kaçabileceği Elbe'ye dönmesini istemiyorlardı. Eğer idam ederlerse, onu destekleyen Fransızlar ayaklanabilirdi. Britanyalılar Fransa'nın onu idam etmeyi teklif etmesinden çok memnun olurdu ama Fransızlar böyle bir plan öne sürmediler.

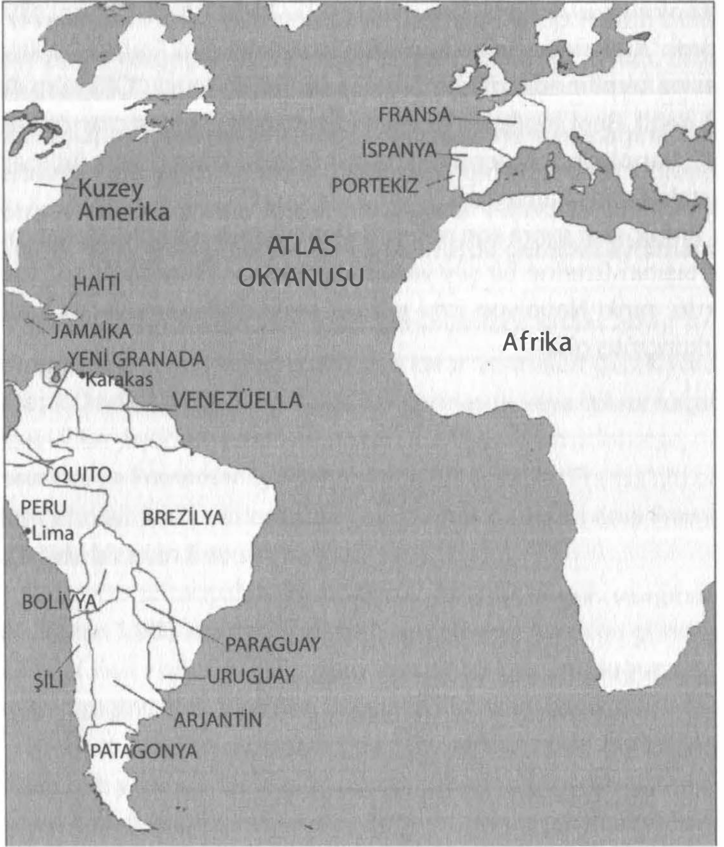
Sonunda Britanyalılar Napolyon'u Atlantik'in çok uzağındaki –Afrika'nın 1.900 km batısındaki– Saint Helena Adası'na göndereceklerini ilan ettiler. Küçük ada yalnızca 16 km uzunluğunda, 10 km genişliğindeydi. Elbe'den bile daha küçük ve çoraktı.

15 Ekim 1815'te, Napolyon sürgün yerine vardı. Bu küçücük adada bile yanında bir İngiliz subayı olmadan bir yere gitmesine izin verilmediğinden, zamanının çoğunu evinin çalışma odasında geçiriyordu. Hayatı hakkında bir kitap yazıyor, Fransızca ve İngilizce kitaplar okuyor, kâğıt oynuyor ve bazen de küçük partiler veriyordu. Avrupa'dan uzakta olmasına rağmen turistler hâlâ onu görmek için geliyordu. İngiliz yazar William Makepeace Thackeray, Napolyon'u görüşünü hatırlıyor. Thackeray beş yaşındayken, gemisi St. Helena'da durmuş ve bir hizmetkâr bahçede yürüyen

bir adamı göstermek için onu götürmüş. "İşte Bonapart!" diye fısıldamış hizmetkâr. "Her gün üç koyun, bir de yakalayabildiği bütün küçük çocukları yiyor!"

Napolyon, St. Helena'ya geldikten iki yıl sonra karın ağrısından şikâyet etmeye başladı. Durumu gitgide kötüleşti. Doktorların elinden bir şey gelmiyordu. 1821 itibariyle artık yatağından çıkamaz olmuştu. Vasiyetini yazmak için bir kâğıt istedi. Yazısını şöyle bitirdi: "Küllerimin Seine kıyılarına, çok sevdiğim Fransız halkının arasına serpilmesini dilerim." Ayrıca şunları da yazdı: "Ölümüm doğal değil. Beni İngilizler ile onların tuttukları suikastçılar öldürüyor!" Napolyon zehirlendiğini düşünüyordu fakat büyük ihtimalle hastalığı mide kanseriydi.

Birkaç saat sonra son nefesini verdi. Adaya gömüldü fakat mezar taşının üzerine bir şey yazılmadı. Sadece "Burada Yatan," yazıyordu, sanki Napolyon ismi yüksek sesle söylenemeyecek kadar korkunçmuş gibi.

Bolivar zamanında Güney Amerika

34

Güney Amerika İçin Özgürlük

Simón Bolívar: Kurtarıcı

Napolyon'un mezarını St. Helena'da bırakarak zamanda –ve mekânda– geriye gittiğimizi hayal edelim. Serin bahar havası aniden ısınırken, St. Helena kayalıkları gözden kayboluyor. Ayaklarınızın dibine baktığınızda, sık yeşil çimler üzerinde durduğunuzu görüyorsunuz. Sıcak yaz güneşi tam tepenizde. Birkaç metre ötede, elleri ve dizleri üstünde duran bir hizmetkâr elindeki makasla otların saplarını aynı boyda kesiyor.

Şu anda İspanya'da, Madrid'deki Kraliyet Sarayı'nın tenis kortundasınız. İki genç adam karşılıklı olarak raketleriyle, kaz tüyleriyle dolu minik bir mantar topa vuruyorlar. Hizmetçisinin yelpazelediği İspanya kraliçesi, altın rengi ve koyu kırmızı bir tentenin altında, kortun yanında oturuyor. Sene 1799. Fransa'da Napolyon daha yeni Birinci Konsül olmuş. Ancak buradaki kraliyet ailesi yakında iktidardan indirileceklerinden habersiz.

Kraliçe, oğlu Prens Ferdinand'la tenis oynaması için, Güney Amerika'daki İspanyol kolonilerinden bir konuk davet etmiş. Prens Ferdinand çok rahat oynuyor. Hatta kenarları kalkık, süslü püslü şapkasını bile çıkarmamış. On altı yaşındaki konuğu Simón Bolívar'ın kendisinin kazanmasına göz yumacağını umuyor. Fakat genç Bolívar prensin topu ıskalaması için elinden geleni yapıyor. Raketi iyice yukarı kaldırdıktan sonra topu hızla Prens Ferdinand'ın kafasına doğru atıyor. İrkilerek raketini elinden düşüren prens, topu savuşturmak için başını eğince top şapkasına isabet ediyor ve şapkayı düşürüyor.

Kraliçe alkışlıyor ama Ferdinand'ın yüzü öfkeden kıpkırmızı olmuş. "Ne cüretle!" diye Bolívar'a çıkışıyor. "Hemen özür dile!"

"Neden?" diye yanıtlıyor Bolívar. "Gayet düzgün bir vuruştu."

"Senin *beni* teniste yenmeye hakkın yok," diye patlıyor Ferdinand. "Seni *kreol*!" Şapkasını kaptığı gibi azametle uzaklaşıyor. Oyun bitmiştir.

Bolivar tenis kortunda tek başına kalakalıyor. Ailesinin Güney Amerika'daki İspanyol kolonisi Venezüella'da çok büyük bir mülkü var. Ailesi onu İspanya'ya, atalarının topraklarını görmesi için göndermiş. Bolívar iyi bir eğitim almış, dövüş tekniklerinde ve at binmede hünerli, güçlü kuvvetli ve cesur bir genç. Ancak burada İspanya'da asla bir general veya devlet bakanı olamaz. Çünkü o bir *kreol*, yani kolonilerde doğmuş bir İspanyol ve bu işler yalnızca yarımadalılara, yani İspanya'nın yerlilerine verilir.

Bolívar'ın kolonisi Venezüella'nın kreolleri İspanya'dan yıllardır memnun değil. Madrid'deki tenis oyununun üzerinden çok geçmeden, Francisco de Miranda adında bir kreol, İspanyol valisini ve askerlerini Venezüella'dan çıkarmak için diğer kreolleri ikna etmeye çalıştı. Ancak isyan başarısız oldu. Miranda Londra'ya kaçmak zorunda kaldı.

O zamana kadar, Simón Bolívar Avrupa'yı gezmiş, John Locke gibi aydınlanma filozoflarının kitaplarını okumuş, Fransa ve Birleşik Devletler'deki devrimler hakkında bilgi edinmişti. Bolívar, başka kolonilerin onları kuran ülkelerin hegemonyasından kurtulduklarını biliyordu. Venezüella'yı da özgürlüğüne kavuşturmayı kafasına koymuştu. "Atalarımın tanrısı önünde yemin ediyorum ki," dedi, "Bizi baskı altında tutan zincirleri kırana dek rahat etmeyeceğim." Venezüella'daki evine döndükten kısa süre sonra planlarını netleştirdi. İspanyol valisinin verdiği bir partide, kadeh kaldırması istendi. Diğer konuklar İspanya kralının şerefine kadeh kaldırarak, ona uzun ve sağlıklı bir ömür dilemişlerdi. Fakat Bolívar ayağa kalktı ve kadehini farklı bir dilek için kaldırdı. "Kadehimi İspanya kralının onuruna kaldırıyorum," dedi. "Fakat Güney Amerika'nın özgürlüğü için daha da yükseğe kaldırıyorum!"

Çok geçmeden Venezüella için bir fırsat doğdu. Napolyon İspanya'ya girdi; tacı Prens Ferdinand ve ailesinden alarak, bun-

dan böyle kardeşi Joseph'in hüküm süreceğini ilan etti. Fransız istilacılarla savaşmak için, *cunta* adında, subaylardan oluşan küçük bir grup Seville'de toplandı. Portekizli ve Britanyalı askerler İspanya'ya geldiler. İspanya'nın köylerinde ve tarlalarında şiddetli muharebeler oldu.

Güney Amerika'daki kreoller cuntanın, Napolyon'la meşgul olduğu için Venezüella'yla fazla ilgilenemeyeceğini düşünüyordu. Bolívar'ın cesaretlendirdiği kreoller ellerine silah alarak İspanyol valiyi başkent Karakas'tan kovup Venezüella'nın özgür olduğunu ilan etti! Bolívar yeni Vatansever Ordusu'nda albay oldu. Francisco de Miranda Londra'dan geri döndü ve Vatansever Ordusu'nun başkomutanı oldu. Güney Amerika'nın bağımsızlık savaşı başlamıştı! Güneyde ise Arjantin kolonisi çoktan bağımsızlığını ilan etmişti. Çok geçmeden, Arjantin'in kuzeyindeki Paraguay da bağımsızlığını ilan etti.

Simón Bolívar

Ancak İspanyollar imparatorluklarından vazgeçmeye henüz hazır değillerdi. Bir İspanyol alayı Napolyon'a karşı verdikleri mücadeleyi bırakıp batıya, Atlas Okyanusu'na doğru yelken açtı. İspanya adına koloniyi tekrar almaya hazırlanan alay Venezüella'nın en önemli limanına ulaştı. Bolívar limanın savunmasından sorumluydu. Ancak kendi subaylarından biri ayaklanmanın hata olduğuna hükmederek, diğer askerleri, Bolívar'ın yanında savaşmak yerine, İspanyol istilacılara katılmaya ikna etti. Bunun üzerine Bolívar geri çekilmek zorunda kaldı. Miranda'ya haber gönderip, yardıma gelmesi için yalvardı fakat Miranda da bağımsızlık savaşının sonunun kötü olduğuna karar vermişti. Bir gemiye binip Londra'ya kaçma planları yapıyordu.

Bolívar ve diğer Vatanseverler çok öfkelenmişlerdi. Miranda'nın evine zorla girip onu esir aldıktan sonra kendi kalesine kilitlediler. İspanyollar geldiklerinde, isyanın liderini hapiste buldular! Onu İspanya'ya gönderdiler ve Miranda ömrünün geri kalanını bir İspanyol zindanında geçirdi.

Bolívar kendi sonunun da İspanyol zindanı olmaması için Venezüella'dan kaçtı. Ancak fazla uzağa gitmedi. Bağımsızlığını ilan etmiş olan komşu koloni Yeni Granada'ya gitti ve oradaki kreollerden Venezüella'ya yardım etmelerini istedi.

Yeni Granadalılar kabul ettiler. Bolivar *onların* ordusunda albay oldu. Elinde yüz askeri bile yoktu ama bu askerlerle İspanyolların ellerinde bulunan Venezüella sınırındaki kasabalara saldırılar düzenledi. Küçük ordusu İspanyollardan bazılarını çıkarmayı başardı. Ona katılan asker sayısı arttı. Ordusu büyüdü. İki yıl sonra, savaşa savaşa ta başkent Karakas'a kadar ulaşmıştı. 6 Ağustos 1813'te Karakas'a girdi ve Venezüella'nın bağımsızlığını –ikinci kez– ilan etti! Venezüella halkı onu bağrına bastı. "Kurtarıcımız!" diye sevinç çığlıkları attılar. Bundan böyle Simon Bolívar "El Libertador" olarak bilinecekti.

Ancak bağımsızlık savaşı henüz sona ermemişti. Birçok Venezüella şehri hâlâ İspanyol askerlerinin elindeydi. Ve İspanyol generalleri Bolívar'ı oyuna getirmeyi planlıyorlardı. El Libertador ve

takipçileri, isyanlarının İspanyol aristokratların hâkimiyetine son vereceğini iddia ediyordu, tıpkı gücü Fransa halkına veren Fransız Devrimi gibi. Oysa Venezüella isyanının bütün liderleri kreoldü. Çok büyük mülkleri ve çiftlikleri vardı. Bolívar'ın da kendisine miras kalmış çiftlikleri, bakır madenleri ve muazzam bir malikânesi vardı!

Güney Venezüella'nın ovalarında, en yoksullar geçimlerini sığır güderek sağlardı. llanero adı verilen bu çobanlar zengin kreollerden nefret ederdi. İspanyolların Bolívar'a karşı savaşında onlara katılmayı kabul ettiler.

Bolívar, İspanyol askerleri ile at binmekte usta llanerolardan oluşan orduyu püskürtmeyi başaramadı. Bir yıl geçmeden, bu ordu Karakas'a girdi ve oranın bir kez daha İspanya'nın olduğunu ilan etti. Bolívar, Büyük Britanya'ya ait olan yakındaki Jamaika adasına kaçmak zorunda kaldı. Daha da kötüsü, İspanya en sonunda Napolyon'u kovmayı başarmıştı. Uzun zaman önce tenis maçını kaybetmiş olan Prens Ferdinand artık İspanya Kralı VII. Ferdinand olmuştu. Güney Amerika'ya on bir bin asker gönderdi. İsyan eden koloniler çok geçmeden tekrar İspanyol hâkimiyetine girdiler. Napolyon ölmüştü ve Avrupa özgürdü. Fakat El Libertador sürgündeydi ve Güney Amerika'daki İspanyol kolonileri yeni elde ettikleri bağımsızlıklarını kaybetmişlerdi.

Özgürlük Var Birlik Yok

Bolívar'ın, Venezüella için verdiği mücadeleden vazgeçmeye niyeti yoktu. Ülkesine bağımsızlığını kazandırabileceğine inanıyordu. Bunu sağladıktan sonra da Güney Amerika'nın *diğer kolonilerinin* bağımsızlık savaşına önderlik etmek istiyordu. Güney Amerika için yaptığı planları kaleme aldı ve bunları Jamaika'da bir dergide yayımladı. "Jamaika'dan Mektup" adındaki planları kısa sürede Güney Amerika'ya ulaştı. Bütün kolonilerdeki kreoller Bolívar'ın mektubunu okudular. Bolívar, Güney Amerika kolonilerinin her birinin, kendi seçilmiş kongresi ve başkanı olan eyaletler olmalarını istiyordu. Daha sonra bu eyaletler birleşerek, Amerika Birleşik

Devletleri gibi kocaman, güçlü bir ülke –yeni bir dünya gücü– haline gelebilirdi!

Ne var ki Bolívar Birleşik Devletler sisteminin çok zayıf olduğuna inanıyordu. Başkanın ülkesini yönetecek yeterli yetkisi olmadığını düşünüyordu. *Onun* ülkesi daha çok Büyük Britanya gibi olacaktı. Bir anayasası olsa da, aynı zamanda bütün birleşik Güney Amerika eyaletlerine ömür boyu hükmedecek bir kralı da olacaktı.

Bolívar işte o kral olmak istiyordu. Fakat ordusu yoktu ve Venezüella da eski düşmanı VII. Ferdinand'ın elindeydi.

Bolívar Jamaika'dan ayrılıp Haiti'ye gitti. Haiti imparatoru başka bir koloninin hükümdarlarına karşı ayaklanmasına yardım etmeye seve seve hazırdı. Bolívar'a birkaç gemi ve asker verdi. Bu küçük ordu karşılığında Bolívar Venezüella'da hâlâ köle olan Afrikalıların hepsini özgür bırakmaya söz verdi. Bolívar sürgündeyken kendine katılmış birkaç Vatanseverle birlikte memleketini geri almaya hazırlandı.

Üç yıl savaş oldu. Bolívar'ın küçük ordusu sürekli savaşıyordu. Bolívar, bütün Güney Amerika'nın İspanyollara birlikte direnebilmesi için, başka kolonilerdeki asi grupların liderleriyle ittifak kurmaya çalıştı.

Sonunda, bu liderlerden biri Jose de San Martín, Bolívar'ın İspanyolları kovmasına yardım etti.

San Martín Arjantin kolonisinde doğmuştu. İspanya ordusuna katılmış, Seville cuntasına (Napolyon ve kardeşi Joseph'e karşı savaşan küçük subay birliği) bağlılık yemini etmişti. Fakat ne kadar cesurca savaşırsa savaşsın komutanlığa terfi edememişti, çünkü o kreoldü.

San Martín İspanya'dan ayrılıp ve isyana katılmak üzere memleketine döndü. Asiler Lima'yı ele geçirmedikleri müddetçe, İspanya'nın Güney Amerika'dan çıkarılmasının mümkün olmadığını biliyordu. Lima, Güney Amerika kıyıları boyunca uzanan Peru kolonisinin en önemli şehriydi. Lima'da, herhangi bir Güney Amerika şehrinde olduğundan daha fazla İspanyol askeri vardı. Eğer Lima üzerindeki İspanyol hâkimiyeti kırılabilirse isyan başarılı olabilirdi!

Lima'daki İspanyollar işgali dert etmiyordu çünkü Lima'ya giden bütün yollar iyi korunuyordu. Herhangi bir asi ordusu şehir surlarına ulaşmadan çok önce yok edilirdi.

San Martín de bunun farkındaydı. Bu yüzden Lima'ya deniz yoluyla girmeye karar verdi. Ordusunu gemilerle şehir yakınındaki kıyıya taşıyacak ve İspanyolları kovacaktı.

San Martín okyanusa ulaşmak için, adamlarını Güney Amerika'nın içinden –And Dağları'ndan– götürmek zorundaydı. Andes Dağları dünyadaki en büyük sıradağlardan biriydi. Dimdik yükselen bu dağlar geçit vermeden kıyı boyunca uzanıyordu. Yıl boyunca zirvelerinden kar eksik olmaz ve yamaçlarında buz gibi rüzgârlar uğuldardı. O ana dek kimse Andlardan bir ordu geçirmemişti.

Fakat San Martín adamlarını bu dağlardan yürüttü. Bütün ordusunu kaygan, tehlikeli yamaçlardan geçirmesi bir ay sürdü. Başka orduların komutanları San Martín'in yaptığı şeyi duyduklarında, hayretler içinde kaldılar. "Napolyon'dan başka kimse böyle bir şeyi başaramazdı!" diye şaşkınlıklarını dile getirdiler.

San Martín, su sızdıran yük gemilerine –yeni donanmasına!– bindirdiği askerlerini Lima yakınlarına taşıdı. Aylar süren kuşatmadan sonra, Lima'daki İspanyol askerleri sonunda pes ederek Peru dağlarına çekildiler. San Martín Peru'nun özgür olduğunu ilan etti.

Artık Bolívar'ın güneyden gelebilecek saldırılar için endişe etmesine gerek yoktu. Ordusunu Peru ve Venezüella kolonileri arasındaki Yeni Granada'ya çektikten sonra İspanyolları oradan kovdu. Daha sonra, yeni bir Güney Amerika birliği için bir anayasa hazırlamak üzere diğer asi liderlerle bir araya geldi. La Republica de Colombia adındaki bu birliğin içinde üç eyalet olacaktı: Yeni Granada, Venezüella ve Quito (Peru ve Yeni Granada arasındaki bu küçük koloninin günümüzdeki adı Ekvador'dur).

Quito halen İspanya'ya aitti fakat José de San Martín Quito'nun bağımsızlığını kazanmasına yardım etmeye hazırdı. Askerlerinden bir kısmını Bolívar'a ödünç verdi. Çok geçmeden Quito da bağımsızlığına kavuştu. 1822 itibariyle, Güney Amerika'nın çoğu İspanya

ordularından kurtulmuştu. Bolívar, La Republica de Colombia'nın başındaydı ve San Martin de Peru'nun hamisiydi.

Ancak Bolívar'ın Birleşik Güney Amerika hayali asla gerçekleşmeyecekti.

Yeni Güney Amerika ülkeleri tek bir başkan tarafından yönetilmeyi reddettiler. Bağımsızlık için çok büyük bir mücadele vermiş olan isyan liderlerinin çoğu Bolívar'ın güç elde etmeye çok hevesli olduğunu düşünüyordu. Kimi zaman Bolívar, kendisine bir imparatorluk inşa eden bir başka Napolyon gibi davranıyordu. Hatta Peru'ya ait bir limana el koymuştu.

José de San Martín buna karşı çıktı. Peru halkına kendi liderliğini kabul ettirmekte sorun yaşıyordu. Birçok Perulu San Martín'in önemli işleri Arjantinli kreollere vermesine kızmıştı. Bazıları da San Martín'in bütün İspanyol askerlerini Peru'dan çıkarmadığından yakınıyordu. Bazı İspanyol askerleri hâlâ dağlarda saklanıyordu. San Martín güçlü, iyi bir lider olduğunu ispat etmek istiyordu. Eğer Bolívar'dan limanı geri alabilirse, herkes onun El Libertador kadar güçlü olduğunu görecekti.

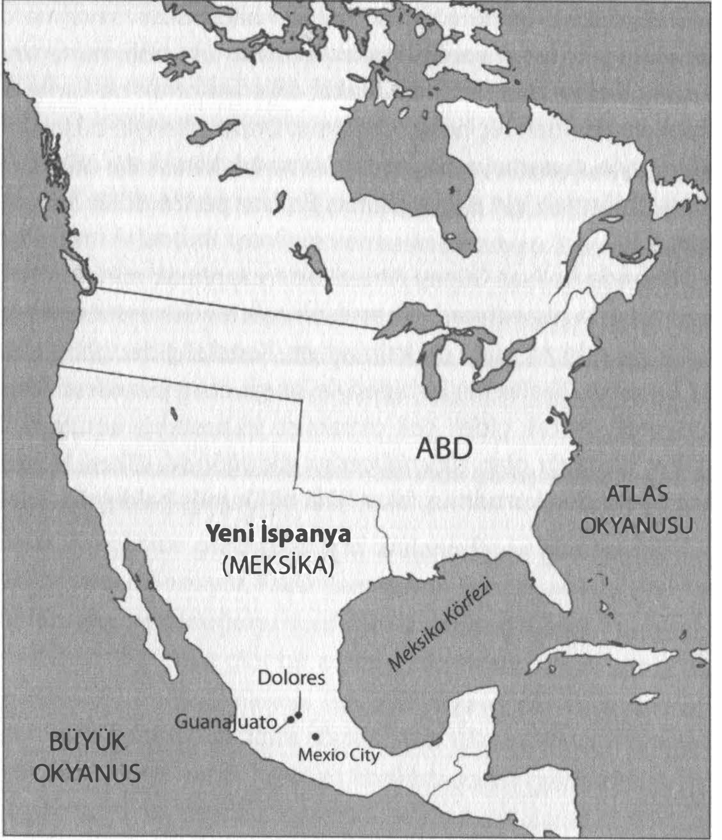
San Martín Bolívar'la bu liman hakkında görüşmek için La Republica de Colombia'ya gitti.

İki adam gizlice görüştüğü için aralarında ne gibi bir konuşmanın geçtiği bilinmiyor. Fakat San Martín Peru'ya eli boş döndü. Adamları ona ne olduğunu sorduğunda, tek söylediği, "Kurtarıcı bizim düşündüğümüz gibi bir adam değil," oldu. Bir ay sonra da istifa etti. Yakın arkadaşlarına, İspanyol ülkelerinin bağımsız olmaya henüz hazır olmadığını söyledi. Her ülkede devam edegelen çok fazla savaş vardı. Kreoller, konkistadorlar gelmeden önce Güney Amerika'da yaşayan Amerika Yerlisi kabilelerin soyundan gelen "Kızılderililer"e egemen olmakta ısrar ediyordu. Kızılderililer Afrika kökenli kölelerle geçinemiyordu. "Saf kan" İspanyol ve Kızılderili olan Güney Amerikalılar çoğu kez, *mestizo* denen yarı Kızılderili veya *pardo* denilen yarı Afrikalı Güney Amerikalılarla kavga ediyordu. Toprak sahipleriyle subaylar da birbirleriyle kavga etmekle ve iktidar olmaya çalışmakla o kadar meşgüldüler ki

Güney Amerika'yı büyük bir ülke yapabilecek liderlerin yönetimi altında birleşmeleri mümkün değildi. "Bağımsızlık için yirmi dört yıl mücadele ettim. Tek yarattığım felaket oldu. Özgürlük! Bu sanki iki yaşındaki bir çocuğa bir kutu jilet verip de neler olacağını beklemek gibi bir şey!" diye yakınmıştı San Martín.

Çok geçmeden Bolívar'a da iktidardan vazgeçmesi için baskı yapılmaya başlandı. Birçok kişi Bolívar'ı bağımsızlık savaşına önderlik ettiği için seviyordu. Hatta Peru'nun üst bölümüne onun onuruna Bolivya adı verilmişti! Fakat diğerleri onun bu kadar güç sahibi olmasından hiç hoşlanmıyordu. Destekçileriyle düşmanları birbirleriyle savaşmaya başladılar. Hatta bir keresinde düşmanları onu öldürmek için evine girince, Bolívar pencereden atlayarak kaçtı.

Sonunda Bolívar Güney Amerika'dan ayrılmak zorunda kaldı. Kendini hasta hissediyordu ve artık birleşik bir Güney Amerika için mücadele edecek gücü de kalmamıştı. Kendisi gider gitmez, Güney Amerika ülkelerinin birbirleriyle kavga etmeyi bırakacaklarını umuyordu. Ancak gideli çok olmamıştı ki hastalığı kötüleşti. Bir akciğer hastalığı olan *tüberkülozdan* öldüğünde, ülkesi İspanyol hâkimiyetinden kurtulmuş fakat hâlâ bölünmüş haldeydi.

Yeni İspanya

35

Meksika'nın Bağımsızlığı

Dolores'in Çığlığı

Don Miguel mutfak ateşinin önünde oturmuş kitap okuyordu. Ekmek ve kahveden ibaret kahvaltısına el sürmemişti, fakat ara sıra sayfayı çevirmek veya kucağına serilmiş kedinin kulağını dalgın dalgın kaşımak için elini hareket ettiriyordu. Nihayet bölümün sonuna geldi ve kitabı kapattı. Rahatsız olan kedi yuvarlanarak sayfalara patisiyle hafifçe vurdu. Don Miguel kitabı kedinin erişemeyeceği bir yüksekliğe kaldırdı. "Bir sen, bir de Fray Estrada," diye azarladı kediyi, "Nedir sizden çektiğim, kitabımdan uzak durun!"

Ayağa kalkınca kızgın kedi kucağından yere düştü. Kitabını kilerdeki bir sepet yumurtanın altına koymak için odadan çıktı. Meraklı gözler onun Fransız filozofu Voltaire'in denemelerini okuduğunu fark edebilir. Voltaire, bütün insanların eşitliğini ve kendilerini yönetme hakkını savunan bir yazardı. Burada, İspanyolların yönettiği Orta Amerika kolonisi Yeni İspanya'da hiçbir rahip devrimci Fransızların eserlerini okurken görülmemelidir.

Don Miguel soğuk kahvesini eline aldı, pencereden dışarı bakarak içti. Güneş doğuyor dışarıdaki çiftlik alanı da aydınlanıyordu. Biraz sonra dışarı çıkıp atların beslenmesini, yumurtaların toplanmasını ve ineklerin otlamaya çıkarılmasını kontrol etmesi gerekiyor. Sonra üzerine pelerinini geçirip ayin için kiliseye gidecek. Arkadaşı ve meslektaşı rahip José Joaquin öldüğünden bu yana, Don Miguel artık İspanyol kolonisi Yeni İspanya'ya ait küçük Dolores kasabasının tek rahibi.

José Joaquin'ı özlüyordu fakat hâlâ rahip olarak çalışabildiği için de şanslı sayılırdı. Daha birkaç yıl önce, Fray Estrada adında bir papaz Roma Katolik Kilisesinin yetkililerine, Don Miguel'i kâfir diye

şikâyet etmişti. Fray Estrada, Don Miguel'in gerçek Katolik doktrini yerine garip, asılsız inançları öğrettiğini ve kilisesiyle ilgilenmek yerine, içki içip eğlendiğini iddia etmişti.

Yetkililer Don Miguel'in bütün arkadaşlarına sorular sormuşlardı. Sonunda Fray Estrada'nın yalan söylediğine karar verdiler. Ancak Don Miguel yetkililerin raporun altına, "Don Miguel suçlamalardan aklanmıştır ama yasaklı kitapları okuyor, özellikle de Fransızca kitapları. Ve devrim hakkında da tehlikeli fikirleri var!" diye yazdıklarını biliyordu. Don Miguel işini kaybetmiş ve José Joaquin'in ölümüyle Dolores kilisesi boş kalana dek başka bir kilisede iş bulamamıştı.

Yetkililer haklıydı. Don Miguel özgürlük ve eşitlik hakkındaki yasaklı Fransızca kitapları *okuyordu.* Ne var ki Kuzey ve Güney Amerika arasında bulunan Orta Amerika'daki Yeni İspanya'da insanlar eşit değildi. Yeni İspanya halen İspanyollar tarafından yönetiliyordu. Bütün idare yetkisi İspanya'da doğmuş yarımadalılara aitti; kreolleri, Kızılderilileri ve yarı Kızılderili mestizoları onlar yönetirdi.

Don Miguel Dolores'teki Kızılderililere yardım etmek için elinden geleni yapmıştı. Don Miguel de iki çiftliği olan bir kreol olduğundan, Kızılderililere beceri kazandırmak için kendi topraklarını ve parasını kullanarak Kızılderililerin pahalı çanak çömlek ve tuğla yapabilecekleri bir atölye kurmuştu. Kızılderililerin ipekböceklerinden ipek elde etmesi için topraklarında dut ağacı yetiştirmişti. Çiftlik evinin dışında yer alan bağındaki üzümlerden şarap yapmayı öğretmişti. Don Miguel üzüm bağını çok seviyordu. Gün bitiminde bağda yürür, hastalık ihtimaline karşı bütün üzümleri tek tek kontrol ederdi. Hatta bağla konuşurdu. "Bütün Yeni İspanya'daki en iyi üzümleri yetiştirin," derdi incecik bir bitkiye. "Para kazanmamız gerekiyor, küçük asma!"

Don Miguel boş kupasını yere bırakıp pelerinine uzandı. Tam o sırada, ayaklarının altında garip bir sarsıntı hissetti. Atlar yaklaşıyordu: hızla gelen birçok at. Kapıyı çekerek açtı ve bir koşu eşiğe çıktı. İspanyol askerleri asmaların arasından atlarını sü-

rerken, kılıçlarını asmalara savurup keserek yere fırlatıyorlardı. Başlarındaki yüzbaşı en büyük yaprak yığınına bir meşale fırlatır fırlatmaz duman yükselmeye başladı. En uçtaki asmalar çoktan tutuşmuştu.

Yüzbaşı atını evin etrafında dolaştırıyordu. "Bu üzümleri İspanya kralı yasakladı!" diye bağırdı. "Kolonilerde yalnızca İspanya'da yapılan şarap içilebilir. Kendi şarabınızı yapamazsınız. Bizimkini almak zorundasınız. Her şey için İspanya'ya bağımlı olduğunuzu asla unutmayın!"

Askerler dörtnala uzaklaştıklarında, asmalar yanıp kül olmuştu. Don Miguel büyük bir öfkeye kapıldı. Yıllarca memleketindeki İspanyol valilerin zalimliğinden nefret etmişti. Ancak bağını kaybetmesi bardağı taşıran son damla oldu. Don Miguel artık savaşa hazırdı.

16 Eylül 1810'da, Don Miguel ayin için kilisenin çanlarını çaldı. Ancak ayinden sonra normalde yaptığı gibi onları bırakmadı. Cemaatine şöyle hitap etti: "Şimdi size, sizi yönetenler hakkındaki hakikati anlatacağım!" Ve daha sonra onlara, İspanya onların özgür olmalarına izin vermediği için yaşamlarının zor olduğunu anlattı. "Artık harekete geçme zamanı!" diye haykırdı.

Kızılderililerle mestizolar birlikte bağırdılar: "Yaşasın bağımsızlık! Yaşasın Amerika'mız! Kötü yönetime ölüm!"

Yeni İspanya'nın başkaldırısı başlamıştı.

El Grito de Dolores, yani "Dolores'in Çığlığı," adı verilen konuşmayı dinlemiş olan herkes bunu başkalarına aktardı. Hallerinden memnun olmayan koloniciler Don Miguel'in etrafında toplandılar. Ellerinde fazla ateşli silah veya kılıç olmasa da çok geçmeden yirmi bin Yeni İspanyalı yeni liderlerinin arkasından gitmeye hazırdı. Rahip Don Miguel, artık Yeni İspanya Ordusunun Generali Miguel Hidalgo olarak tanınıyordu!

Mestizo ve Kızılderililerden oluşan çete en yakındaki küçük kasabayı ele geçirdi ve sonra daha büyük olan Guanajuato şehrine doğru ilerledi. Ayaklanmayı ciddiye almayan Guanajuato'nun İspanyol valisi onlarla görüşmeyi kabul etmedi. Ancak güruh kra-

liyet kalesini istila ederek şehrin yönetimini ele geçirdi. Ve daha sonra, çok öfkeli ve başıbozuk olan bu güruh içerideki herkesi öldürdü. Beş yüzün üzerinde kadın ve erkek öldürülene dek Hidalgo onlara engel olamadı.

Guanajuato'nun ele geçirilmesi Yeni İspanya asilerine cesaret verdi. Mexico City'ye doğru ilerlemeye başladılar. Yolda daha fazla insan onlara katıldı. Hidalgo'nun ordusunda artık elli binden fazla asker vardı!

Ancak Mexico City kapılarına ulaştıklarında, Hidalgo onları durdurdu. "Hayır," dedi. "Geri çekileceğiz."

Askerler kulaklarına inanamamışlardı. Ne var ki Hidalgo ve subayları orduyu çevirip geri döndüler. Kılıcı ve miğferi olsa da, hâlâ bir rahip olan Hidalgo ordusunun başkente saldırarak, tıpkı Guanajuato'da yaptıkları gibi, şehri yakıp yıkarak masum insanları öldüreceğinden korkmuştu.

Hidalgo çekilir çekilmez, İspanyol askerleri Mexico City'den çıkarak Hidalgo'nun ordusuna saldırdı. Asiler karşılık verdi ama sonunda dağılmak zorunda kaldılar. Hidalgo kuzey çölünden Birleşik Devletler'e kaçmaya çalıştı. Ancak yakalandı ve yanındaki subaylarla birlikte hapse atıldı. Diğerleri hemen ihanetten kurşuna dizildiler.

Don Miguel Hidalgo rahip olduğu için İspanyol ordusu onu idam edemiyordu. Bunun için kiliseden izin çıkması gerekiyordu. Roma Katolik Kilisesi vakayı değerlendirmeyi kabul etti fakat Yeni İspanya valisinin sabrı taşmıştı. "Artık bekleyemeyeceğim. Bu rahibi rahiplikten atacak bir piskopos bulun hemen!" diye patladı. Bunun üzerine yardımcıları Hidalgo'yu papazlıktan çıkarmayı kabul eden bir piskopos buldular. Daha sonra Hidalgo hapisteki hücresinden çıkarıldı ve kafası kesildi.

Miguel Hidalgo Yeni İspanya'yı özgürlüğüne kavuşturamamıştı. Fakat, o bir zamanlar Yeni İspanya olan Meksika'da günümüzde de halen unutulmamıştır. Her sene 15 Eylül'de, Meksika başkanı bir çan çaldıktan sonra Don Miguel Hidalgo'nun konuşması "Dolores'in Çığlığını" tekrarlar. Ertesi gün, 16 Eylül'de Meksikalılar Bağımsızlık Günü'nü kutlarlar.

Meksika Cumhuriyeti

Miguel Hidalgo'nun ordusu başarısız olmuştu. Ancak Yeni İspanya'nın güneyindeki Güney Amerika kolonileri İspanya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Onların özgürlük savaşını gören Yeni İspanya tekrar ayaklandı.

İspanya'ya karşı ikinci isyana, gene bir rahip olan José Maria Morelos y Pavón önderlik etti. Morelos, Hidalgo'nun ordusunda bir grup askere komuta etmişti. Hidalgo idam edildikten sonra, Morelos ve adamları bir *cunta* –Yeni İspanya'nın gerçek yöneticileri olduklarını iddia eden bir grup subay– oluşturdular. Bu cunta, Yeni İspanya için "Amerika" adını verdikleri bir anayasa yazdı. Bu anayasada, Yeni İspanya'daki bütün insanların, ister kreol ister yarımadalı ister Kızılderili ister mestizo olsun, eşit oldukları yazılıydı. Bu insanların hepsi aynı oy kullanma, mülk edinme ve para kazanma haklarına sahip olan "Amerikalılar"dı.

Morelos ve ordusu, tıpkı Hidalgo ve ordusunun birkaç yıl önce yaptığı gibi, İspanyol askerleriyle savaştı. Fakat Morelos da ele geçirilip idam edildi.

Bir asi ordusuna önderlik etmek çok tehlikeliydi! Hem Hidalgo hem de Morelos bağımsızlık savaşı verirken canlarından olmuşlardı.

Ancak üçüncü asi lider Agustin de Iturbide daha başarılı oldu.

Agustin de Iturbide Yeni İspanya'da doğmuş bir kreoldü. Şu var ki o daima krala sadık olmuştu. Aslına bakarsanız, Hidalgo'nun isyanı sırasında, Iturbide karşı tarafta –İspanya için– savaşıyordu. Ayrıca İspanyol hükümetinin Morelos'un peşine düşmesine de yardımcı olmuştu.

Fakat daha sonra Iturbide kendisine özel bir paye verilmesini istedi: San Fernando Nişanı. Bu askeri *nişan* cesaret ve sadakatle savaşmış askerlere verilen özel bir madalyaydı. Iturbide kuşkusuz sadıktı. Ve çoğu zaman zalim ve açgözlü olmakla suçlansa bile, kesinlikle cesurdu. Gel gör ki ona madalya alamayacağı söylendi. O bir kreoldü ve ancak yarımadalılar bu nişanı alabilirlerdi!

Iturbide çok öfkelenmiş ve aşağılanmıştı. İşte o zaman anladı ki ne kadar mücadele ederse etsin, asla ne orduda yetkili bir konuma

gelebilecek ne de hükümette önemli bir iş alabilecekti. Bu mevkiler hep yarımadalılara verilecekti.

Böylece Iturbide bir yandan İspanya ordusunda hizmet etmeye devam ederken, diğer yandan Yeni İspanya'nın bağımsızlığını nasıl kazanabileceğine dair fikirlerini yazmaya başladı. 1821'de, kendisiyle birlikte hizmet eden subayları toplayarak planını açıkladı. Yeni İspanya, kendi kralı olan, Meksika adında yeni, bağımsız bir krallık olmalıydı. Bütün halkı, nerede doğmuş veya kim olursa olsun, eşit olacaktı. Roma Katolikliği de Meksika'nın resmi dini olacaktı. Bu üç maddeye Üç Garanti adı verildi.

Iturbide'nin planı subayların hoşuna gitmişti. Meksikalı devrimcilerin de. Asi liderlerin en güçlüsü olan Vicente Guerrero, askerleriyle birlikte bu plan için savaşacağını bildirdi. Iturbide ve Guerrero'nun birleşik orduları Mexico City'ye yürüyerek İspanyol valinin istifa etmesini emretti.

Vali kabul etti. Bu defa asi ordusu İspanyol askerlerin alt edemeyeceği kadar güçlüydü. 24 Ağustos 1821'de, İspanya Meksika'ya bağımsızlığını veren bir anlaşma imzaladı. Yalnızca altı ay sonra, üçüncü isyan başarılı olmuştu.

Meksika artık bağımsız bir ülke olduğundan, Meksikalılar yeni bir anayasa yazılması için bir kongre yaptılar. Bazı Meksikalılar Birleşik Devletler gibi bir cumhuriyet istiyordu. Bazıları da Büyük Britanya'da olduğu gibi anayasaya riayet edecek bir kral istiyordu. Kral isteyen Meksikalılardan bazıları VII. Ferdinand'ın –Meksika'ya taşınır ve anayasaya riayet etmeye söz verirse– Meksika kralı olmak için Meksika'ya davet edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Kimileri de Iturbide'nin kral olmasını istiyordu.

Kazanan taraf Iturbide'nin destekçileri oldu. 1822'de, kreol asker Iturbide, Meksika İmparatoru I. Agustin oldu.

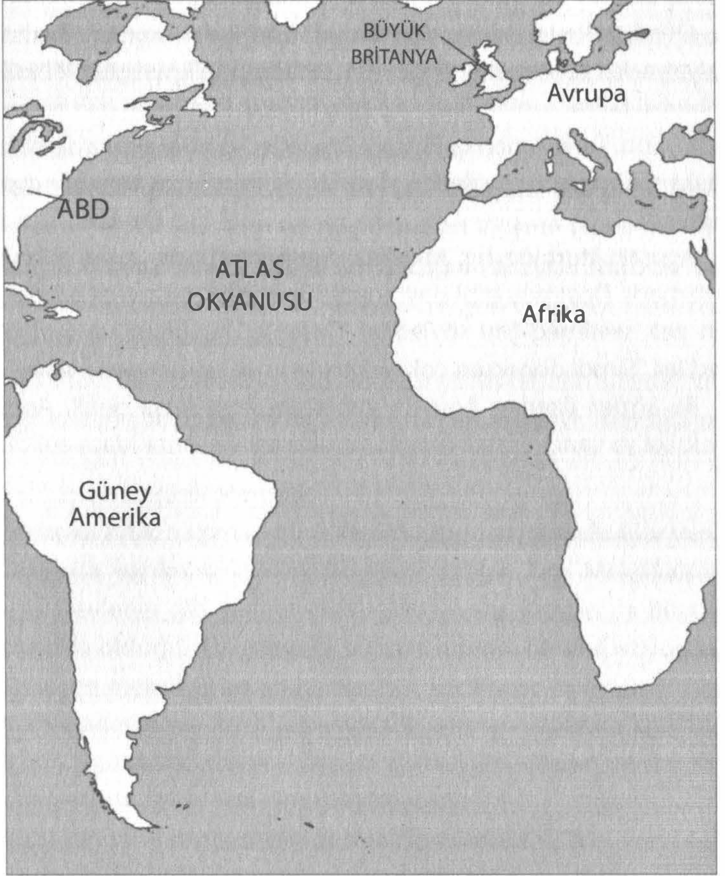
Ne var ki Agustin iyi bir asker olmasına rağmen, çok kötü bir kraldı. Kız kardeşini prenses, babasını da prens yaptı. Hizmetkârlarla dolu müsrif bir mesken kurdu. Meksika kongresi ona itaat etmeyi reddedince de, yeni imparator kongre liderlerini hapse attı. İmparator I. Agustin'le tanışmak için Meksika'ya giden ABD büyükelçi-

si Başkan James Monroe'ya şöyle yazmıştı: "Gücü keyfi ve tiranca kullanıyor."

I. Agustin hüküm sürmeye başlayalı dokuz ay olmuştu ki Antonio Lopez de Santa Anna adında bir general ona karşı bir isyan başlattı. Santa Anna Meksika'nın bir cumhuriyet olmasını istiyordu. Agustin'in saltanatına dokuz ay katlanan ordu da aynı fikirdeydi. Öfkeli askerler tarafından öldürüleceğinden korkan Agustin İtalya'ya kaçtı. Agustin engelinin ortadan kalkmasıyla, Meksika kongresi tekrar toplandı ve Meksika Birleşik Devletleri için bir anayasa yaptı. Tıpkı Amerika Birleşik Devletleri gibi, Meksika'da da bir başkan, kongre ve eyaletler olacaktı. Yeni İspanya artık bir cumhuriyetti.

Agustin Iturbide hiç Meksika cumhuriyetinde yaşama fırsatı bulamadı. Dostmuş gibi davranan düşmanları ona yeni anayasanın pek sevilmediğini söylediler. "İnsanlar huzursuz ve mutsuz," dediler. "Şimdi dönersen çok iyi karşılanır ve tahtını geri alırsın!"

Bu sözler üzerine Agustin İtalya'dan koşa koşa geldi. Ancak Meksika'ya varır varmaz hemen tutuklandı ve sonra idam edildi.

Avrupa, Afrika ve Birleşik Devletler

36

Köle Ticaretinin Sona Ermesi

Kölelik Karşıtlarının Çalışmaları

Bütün Avrupa ve Amerika'da, insanlar eşitlik hakkında konuşuyor, düşünüyor ve yazıyor gibiydi.

Ve bütün Avrupa ve Amerika'da insanların köleleri vardı.

Peki, neden?

İşte bu, *kölelik karşıtlarının* –köleliğin kaldırılmasını isteyen insanların– sorduğu soruydu. John Locke doğa yasaları hakkındaki denemelerinde, her insanın "yaşam, sağlık, özgürlük ve sahip olma" hakkı olduğunu yazmıştı. Afrikalılar insan değil miydi? Ve bir Afrikalı kölenin özgür olma hakkı yok muydu?

İngiltere'de Titreyenler uzun zamandır köleliğin yanlış olduğunu savunuyordu. Ancak artık köleliğin yasaklanması gerektiğini savunan İngilizler giderek artıyordu. Kölelik karşıtı kurumlar birden çoğaldılar. Üyeleri kölelik öykülerini yazıp yayımladılar ki İngiltere'de artık hiç kimse kölelerin ne kadar kötü durumda olduğunu bilmediğini iddia edemeyecekti. Metodist Kilisesinin kurucusu John Wesley şöyle yazmıştı:

> Ülkelerinden, dostlarından ve akrabalarından sonsuza dek koparılmış, her tür yaşam konforundan mahrum bırakılmış bu insanlar öyle bir yaşama mahkûmlar ki neredeyse yük hayvanları bile onlardan daha iyi durumda. Genelde, yiyecekleri birkaç kök ve örtüleri de iki paçavra ki onları ne gündüzün sıcağından ne de gecenin ayazından koruyor. Çok az uyuyorlar, zorlu işleri hiç bitmiyor ve genellikle de güçlerini aşıyor, öyle ki birçoğunu ömürlerinin yarı-

> sında yakalayan ölüm kurtuluşları oluyor... Başlarındaki şefler onları öylesine merhametsizce kamçılıyor ki omuzlarından bellerine kadar inen yara izleri uzun süre sonra bile geçmiyor... Sizce Yaratıcı, görünür dünyadaki varlıklardan en soylusunun böyle bir yaşam sürmesine mi niyet etmiştir?

Eski köleler yaşam öykülerini yayımladılar. "Umutsuzluğa kapılmıştım," diye yazmıştı sonradan özgür olan köle Olaudah Equiano, Atlas Okyanusu'ndaki köle gemisindeki yolculuğunu anlatırken.

> Artık hiçbir şekilde memleketime dönemezdim ve kıyıya ulaşmaya dair de en ufak bir umudum kalmıştı. Kokunun iğrençliği ve ağlaşmalar yüzünden o kadar rahatsızlandım ki ne bir şey yiyebildim ne de lokma tadacak iştahım kaldı. Artık tek dileğim son dostum ölümün beni kurtarmasıydı.

Buna benzer öyküler giderek daha çok Britanyalın kölelik karşıtı olmasını sağladı. Ne var ki parlamento hâlâ köleliği yasaklamaya yanaşmıyordu. İngiliz tüccar gemileri köle ticaretinden çok para kazanıyorlardı.

Birleşik Devletler'deki kölelik karşıtlarının işleri çok daha zordu. Birleşik Devletler'deki anayasa kölelerin insan olmadığını söylüyordu!

1776'daki Bağımsızlık Bildirgesi'nde şöyle deniyordu: "Bütün insanlar eşit yaratılmıştır... Yaratıcıları onları ellerinden alınamaz haklarla donatmıştır... bunlar arasında yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı gelir." Fakat Birleşik Devletler Anayasası on yıl geçmeden tekrar yazıldığında, delegeler Afrikalı kölelerin insan olmadığına karar vermişlerdi. Aslında delegeler, eyaletler nüfus sayımı yaptıklarında, beş kölenin üç kişi yerine sayılması konusunda uzlaşmışlardı. Bir Afrikalı köle bir beyazın ancak beşte üçü ediyordu!

Peki neden?

Kuzey eyaletlerinde, birçok insan köleliğin yasaklanması gerektiğine inanıyordu. Kuzeyde çok az insanın kölesi vardı. Oysa güneydeki çiftçilerin geçim kaynakları pamuk ve tütündü ve bu ürünleri yüzlerce işçinin ekmesi, bakması ve hasat etmesi gerekiyordu. Güneyliler çiftliklerinin ayakta kalması için köleliğin yasal kalmasını istiyordu.

Ancak Kuzey kölelerin özgür olması gerektiğine inanmasına rağmen, kuzey delegeleri bir kölenin bir beyazın beşte üçü değerinde olması gerektiğini önerdi. Gördüğünüz gibi, güneyde çok fazla köle olduğu için, güney eyaletlerindeki nüfus kuzeydekinden fazlaydı. Eğer güney eyaletleri her otuz bin kişi için Temsilciler Meclisi'ne bir üye seçecek olursa, güneyin Temsilciler Meclisi'nde çok daha fazla üyesi ve dolayısıyla güneyin kuzeyden daha fazla gücü olacaktı. Ancak bir köle bir beyazın beşte üçü değerinde olursa, güneyin o kadar çok temsilcisi olmayacaktı.

Bu yüzden Amerikalı köle karşıtları *hem* kuzeydeki *hem de* güneydeki Amerikalıların kölelik belasından suçlu olduklarını ileri sürüyordu. Kölelik karşıtı Angela Grimke Philadelphia'da yaptığı kölelik karşıtı konuşmasına şöyle başladı:

> Bir güneyli olarak, bu gece görevimin ayağa kalkıp köleliğe karşı tanıklık etmek olduğuna inanıyorum. Ben köleliği gördüm... Asla tarif edilemeyecek korkunçlukları olduğunu biliyorum... Köleliğin Kuzeylilerin kalplerinde yer etmiş yozlaştırıcı etkisi dışında hiçbir şey onları buna mazeret bulmaya itecek kadar düşüremez... Penn'in memleketine kaçtım, çünkü burada köleler için merhamet bulunabileceğine inandım... Fakat ne yazık ki bulamadım... Tarafsız bölgede bulunmaktan söz edebiliriz, ama bu konuda, bu haliyle, tarafsız bölge diye bir şey söz konusu olamaz. Bizim tarafımızda olmayan bize karşıdır!

Kölelik karşıtları köleliğin kötülüklerini anlatan mitingler düzenlediler. Özgür bırakılmış köleler esaret altındaki yaşamlarıyla ilgili öyküler anlattılar. Kölelik karşıtı şarkılar bilinen ilahilerin ezgileriyle söylendi. Bir şarkı şöyle başlıyordu:

Gelin kölelik karşıtlarına katılın,
Siz gözü pek ve güçlü gençler
Coşkuyla katılın bize,
Gelin davaya yardım edin.
Kölelik karşıtlarına katılın,
Adil hanımlar ve genç kızlar
Ve bizim yolumuzda içinize çekin
Şefkatle kutsanmış havayı
İşte bu çok sevinçli bir gün olacak
Herkes gururla
Bu özgürlük günü dediğinde
Baskı yok olacak!

İki ülkedeki kölelik karşıtları da köleliğin yasaklanmadan önce köle ticaretinin –Afrika'dan köle alıp satmanın– yasaklanması gerektiğini biliyordu. İngiltere'de, Parlamento üyesi olan William Wilberforce, bedeli ne olursa olsun köle ticaretinin yasaklanmasını diğer üyelerden talep etti. Wilberforce Parlamentoya, "Niyetim kimseyi suçlamak değil," dedi. "Niyetim bunun utancını üzerime almak; Büyük Britanya Parlamentosuyla birlikte, bu korkunç ticaretin bizim yetkimiz altında yürütülüyor olmasının acısını ve utancını üstlenmek... Hepimiz suçluyuz... [Fakat para kazanma fırsatı] gözlerin önüne bir perde çekebilir, öyle bir perde ki bu topyekûn körlük en büyük zararı vermiştir... Eşitsizliğe temellenmiş bir ticaret yasaklanmalıdır... Sonuçları ne olursa olsun."

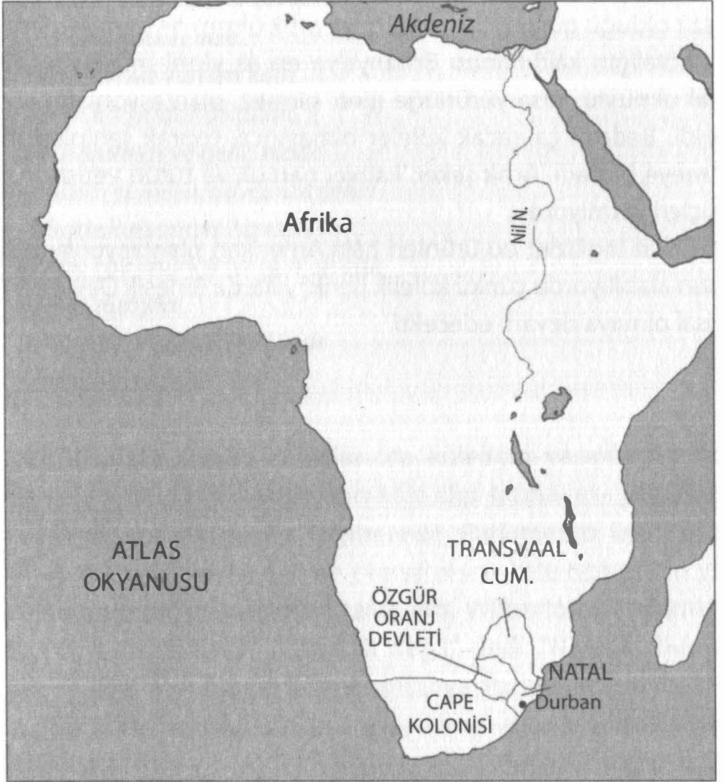
Wilberforce Parlamento köle ticaretini yasaklamayı kabul etmeden on dokuz yıl önce tezini savunmuştu. 1807'de çıkarılan yasa köleliği yürürlükten kaldırmadı. Fakat bu yasaya göre, hiçbir

İngiliz gemisi Afrika'dan köle alıp başka ülkelere satamayacaktı. 1808'de Birleşik Devletler de aynı yasayı çıkardı.

Ancak yirmi altı yıl sonra Büyük Britanya köleliği yasakladı. Nihayet 1833'te, Parlamento Azat Yasası'yla köleliği yasakladı. Yasa William Wilberforce ölmeden üç gün önce oylandı. Haberi duyduğunda, Wilberforce şöyle dedi: "Tanrı'ya şükürler olsun. Köleliğin kaldırılması için İngiltere'nin 20 milyon sterlinden vazgeçmeye hazır olduğu günleri de gördüm ya artık ölsem de gam yemem."

Köleliğin kaldırılması Britanya'ya en az yirmi milyon sterline mal olmuştu. Yasa yürürlüğe girer girmez, plantasyonların sonu geldi. Bedava çalışacak köleler olmayınca, toprak sahipleri iflas etmeye başladı. Artık şeker, kahve, pamuk ve tütün yetiştirmeye güçleri yetmiyordu.

Fakat İngilizler bu ürünleri hâlâ Amerikan plantasyonlarından satın alabiliyordu çünkü kölelik ileriki yıllarda Birleşik Devletler'de yasal olmaya devam edecekti.

On dokuzuncu yüzyılın başında Afrika

37

Sorunlu Afrika

Zulu Krallığı

Orta ve Güney Amerika kolonileri İspanya'yla savaşırken, dünyanın başka bir yerinde devam eden çok daha büyük bir savaş vardı. On yıl süren bu savaşta, iki milyon insan öldü. Ancak iki İngiliz dışında, bu savaş veya bu savaşta ölenler hakkında pek bilgi sahibi olan yok.

Bu savaş Afrika'da oldu. Afrika'nın gizemli merkezine çok az Avrupalı gitmişti. Avrupalıların bu devasa topraklara "kara kıta" demelerinin nedeni, Afrika'nın tarihine baktıklarında, sanki karanlık bir odaya bakıyorlarmış hissine kapılmalarıydı. Binlerce yıl boyunca, Afrikalı kabileler de tıpkı Avrupa'daki insanlar gibi, bayram, hasat, savaş, felaket, zafer, doğum, düğün ve ölümler yaşadılar. Ancak Afrikalı kabileler tarihlerini yazıya dökmediklerinden, bu tarihin çoğu Batı için kayıptır. En çok bilgiye, Batılı ülkelerle savaşmış, ticaret yapmış veya diyalog kurmuş Afrikalı kabileler ve hükümdarlar hakkında sahibiz çünkü kimi zaman askerler, gezginler ve kâşifler bu deneyimlerini kaleme alırlardı.

1824'te, Güney Afrika kıyılarına ayak basan iki İngiliz tüccar bir Afrika kabilesinin avcılarıyla tanıştı. Avcılardan bir ticaret merkezi inşa etmek için izin istediklerinde, avcılar onları hükümdarlarına götürdüler: Zuluların Kralı Shaka. Shaka iki İngiliz'in zararsız olduğunu düşündüğünden, onlara yerleşimlerini inşa etmeleri için toprak verdi. İngiliz tüccarlar ticaret merkezlerine Durban adını verdiler. Zulu halkından ve dilinden çok etkilenmişlerdi. Zulu dilini, Shaka ve savaşçılarıyla konuşacak kadar öğrendiler. Kabilenin ismi olan Zulu'nun onların dilinde gökyüzü anlamına geldiğini öğrendiler; Zulular, bir zamanlar gökyüzünde yaşayan fakat gökyüzü

tanrısına çok sorun çıkardığı için yeryüzüne gönderilen genç bir adamın soyundan geldiklerine inanıyordu.

Ayrıca Zulu kralı Shaka'nın da bütün Güney Afrika'ya sorun çıkardığını öğrendiler.

Shaka'nın annesi olan prenses Nandi komşu bir Zulu şefinin oğluyla evlenmişti. Çok geçmeden o ve kocası Sezangakhon bebek beklemeye başladılar.

Fakat Sezangakhon'un ailesi onun yeni karısından memnun değildi. Nandi'nin klanı kocasının klanıyla çok yakın akrabaydı. Akraba klanlardan iki insanın evlenmesi Zulu âdetlerine aykırı olduğu için Sezangakhon'un ailesi ve halkı Nandi'ye iyi davranmıyordu. Nandi bebeğini dünyaya getirdiği sırada, artık kocasının yanında kalamayacak duruma gelmişti. Küçük bebeğini alarak kendi ailesiyle birlikte yaşamaya gitti.

Gel gör ki Nandi'nin ailesi de kızgındı. Nandi'ye sanki bir yüzkarasıymış gibi davrandılar. Küçük çocuklar Shaka'ya sataştılar. Büyüdükçe, erkekler onu yerip alay ettiler. En sonunda Nandi'nin ailesi ona oğlunu alıp gitmesini söyledi. Nandi ve Shaka öfkeli Zuluların yanından ayrılarak Mtetwa adında başka bir krallıkta yaşamaya gittiler.

Mtetwa'da Shaka iyice boy atıp güçlü kuvvetli bir delikanlı oldu. Savaşmayı öğrendi ve Mtetwa kralına asker olarak hizmet etti. Shaka'nın babası Sezangakhon öldüğünde, Mtetwa kralı Shaka'yı babasının krallığını ele geçirmesi için gönderdi.

Savaşların katılaştırdığı Shaka bir zamanlar Sezangakhon'un hüküm sürdüğü Zulu köyüne geldi. Arkasında Mtetwa ordusunun gücü olan Shaka direnişle karşılaşmadan hâkimiyeti ele geçirdi. Derhal kendi ordusunu –ona sorgusuz sualsiz itaat edecek bir ordu– kurmak için işe koyuldu. Bir gün Shaka, horlanmış bir kadının çocuğu değil, korkulması gereken bir kral olduğunu ispatlayacaktı!

Shaka ilk önce, babasının askerlerinin kullandığı silahları değiştirdi. Zulu ordusu daima, belli bir mesafeden fırlattıkları mızraklarla dövüşürdü. Askerler mızrak fırlatarak, sadece bir kez saldırabilir,

sonra mızraklarını kaybetmiş olduklarından koşarak uzaklaşırlardı! Shaka, düşmanla göğüs göğse mücadele etmeleri için, bıçağa benzer kısa mızraklarla savaşmalarını emretti. Askerlerinin ayak tabanlarının taşlı arazide de koşabilecek kadar sertleşmesi için çıplak ayakla dikenler üzerinde yürüttü. Üniforma giydirdi. Dört bölüğe ayırarak her muharebede aynı şekilde hücum etmeyi öğretti: İlk grup düşmana önden saldırıp yakın dövüşecek; ikinci ve üçüncü gruplar düşmanın iki yanını sararak arkadan saldıracak; dördüncü grup da yakında bekleyip, hangi grup gücünü kaybediyorsa ona yardıma koşacaktı. Savaşta kendilerine ihtiyaç duyulan an gelmeden önce çok heyecanlanmamaları için, muharebeye sırtları dönük oturacaklardı.

Bu disiplinli ordu hazır olduğunda, Shaka onları ilk hedeflerine gönderdi: aileden Nandi'yi kovan adamlara. Shaka çocukken kendisiyle alay eden bütün adamları buldu ve ilk olarak onları öldürdü! Daha sonra ordusunu Mtetwa'ya döndürüp kralı öldürdü.

Artık Shaka saltanatını bütün Güney Afrika'ya yaymaya hazırdı.

Seferlerine 1818'de başladı. Sonraki on yıl boyunca, Shaka'nın savaşçıları Güney ve Orta Afrika'daki bütün kabilelere dehşet saçtı. Afrikalılar bu döneme, Zulu dilinde "Parçalanma" anlamına gelen *mfekane* adını verdiler. Günümüzde buna kimi zaman Dertler Zamanı da denir. Köyler tahrip edildi, kabileler parçalandı. Afrika'nın kabile krallıklarının geleneksel yapısı artık yoktu. Kabileler eşyalarını toplayıp, ilerleyen Zulu savaşçılarından kaçtılar. Yolları üstünde yeni topraklar ararken, diğer kabilelere saldırarak onları köylerinden çıkardılar. Mfekane sırasında, Afrikalı kabileler devrilen domino taşları gibiydi; topraklarından kovulan her kabile başka bir kabileye saldırıp yok ediyordu. Mfekane döneminde iki milyon Afrikalı hayatını kaybetti.

1827'de, Shaka'nın annesi Nandi öldü. Shaka hep şiddete eğilimli ve ele avuca sığmaz biri olmuştu, fakat bu olaydan sonra aklını kaçırdı. Kendi ülkesini kırıp geçirerek, kendi tebaasını öldürdü. Halkının ihtiyacı olmasına rağmen, bir yıl boyunca hiçbir ürün ekilmemesini emretti. İnsanların süt içmesini yasakladı çünkü süt

ona anne sevgisini ve sıcaklığını hatırlatıyordu. Danası olan bütün ineklerin öldürülmesini emretti, böylece danalar bile annelerini kaybetmenin ne demek olduğunu öğreneceklerdi.

Savaşçıları bütün bunlara katlandı. Fakat sonra Shaka onları birçok akına, gitgide daha uzaklara göndermeye başladı. Savaşçılar geri döndükleri zaman Shaka hiç dinlenme fırsatı vermeden onları hemen bir başka savaşa yolluyordu. En sonunda, bitkin düşen ve savaşlardan bıkan savaşçılar ona düşman oldular. Üvey kardeşlerinden ikisi Shaka'yı öldürdü. En büyük Zulu kralının saltanatı sona ermişti. Yerine üvey kardeşi Dingane geçti.

Boerler ve Britanyalılar

Dingane, Shaka gibi olabildiğince çok Afrika toprağı fethetme hırsı veya arzusu taşımıyordu. Ne var ki Dingane de savaşçı bir kraldı. Onun da savaşacağı günler gelecekti.

Güney Afrika'nın güney ucunda, Dingane'nin hüküm sürdüğü Zulu köylerinden aşağı yukarı bin beş yüz kilometre uzakta, Avrupalıların yerleşimi Cape kolonisi vardı. Yüz elli yıl önce Hollandalılar burada, Afrika kıyılarından dolanarak doğuya giden Hollanda gemilerinin mola verip yiyecek ve su alabileceği küçük bir ticaret merkezi inşa etmişlerdi. Ticaret merkezinin Hollandalı valisi bir kale inşa etti, bir bahçe ve kenarına badem ağaçlarından çit yaptı. Badem ağaçları Afrika'daki Hollanda topraklarının sınırını gösteriyordu!

Yıllar geçtikçe, Cape Kolonisi'ne gelen Hollandalı yerleşimciler de arttı. Onlara kalenin arkasında, sahile yakın tarlalar verildi. Onlar da sebze yetiştirip Afrika tepelerinin yamaçlarında koyun otlattılar. Bu Hollandalılar kendilerine *Boer* (çiftçi kelimesinin Hollandacası) adını verdiler. Çiftlikleri Afrika'nın ta içlerine kadar uzandı. Yakındaki Afrikalı Khoikhoi ve San kabileleri Boerler topraklarını işgal ettiklerinde mücadele etmeye çalıştılar. Fakat Hollandalıların ateşli silahları ve atları olduğundan, Afrikalılar geri çekilmek zorunda kaldı.

Diğer Avrupalı koloniciler gibi Boerler de çiftliklerini işletmek için köle kullanırdı. Koyunların bol bol beslenmesi, güdülüp yünle-

rinin kırpılması, ineklerin sütünün sağılıp otlatılması gerekiyordu. Tereyağı ve yünün, şeker, kahve, tütün ve barutla takas edilmesi için Cape kolonisine taşınması lazımdı. Shaka fetihlerine başladığı sırada, Cape kolonisinde on beş bin köle mevcuttu!

Britanyalılar Cape kolonisine hep sahip olmak istemişlerdi. Yıllarca Hollandalılarla çarpıştıktan, Cape kolonisini bir alıp bir verdikten sonra, Britanyalılar sonunda 1820'de koloniyi temelli sahiplendiler. İngiliz yerleşimciler gelmeye başladı. Artık koloniyi bir İngiliz vali yönetiyordu.

Boerler Britanya hâkimiyetinden nefret ediyor, yakınlarına yerleşmekte olan İngiliz kolonicilerden de pek hoşlanmıyorlardı. Ancak Britanya'nın bütün ada ve kolonilerinde köleliği yasaklaması bardağı taşıran son damla oldu. Hollandalılar köleler olmadan hayatlarına devam edemeyeceklerini düşünüyorlardı.

1835 ile 1843 arasında, on bin Boer Cape kolonisinden ayrıldı. Mobilyalarını, eşyalarını, ailelerini ve kölelerini, öküzlerin çektiği arabalara doldurarak, yerleşmek için başka bir yer bulmak amacıyla, Afrika'nın bilinmeyen derinliklerine doğru yola koyuldular. Bu yolculuğa Boerlerin Büyük Yolculuğu adı verildi. Bu zorlu ve tehlikeli bir yolcuktu fakat koyun çiftliklerindeki yaşam Boerleri katılaştırmıştı. Sherlock Holmes'u yaratan Britanyalı yazar Sir Arthur Conan Doyle, Boerlerin Güney Afrika'da yerleşmekte olduğu zamanlarda yaşamıştı. Bu Boerleri yeryüzündeki "en dayanıklı... yenilgiye uğratılması en güç" halk olarak tanımlamıştı. "Kendilerini elli yıldır İspanya hâkimiyetine karşı savunmuş bir Hollandalı topluluğunu alın," diye yazmıştı, "... boyun eğmez Fransız ırkıyla birleştirin... yedi nesildir hiçbir zayıfın hayatta kalamadığı koşullarda, vahşi adamlara ve yırtıcı hayvanlara karşı verilen sürekli bir savaşta eğitin, silah kullanma ve at binmede istisnai beceriler elde edecekleri şekilde yerleştirin... tüm bu nitelikleri tek bir bireyde birleştirin, işte size modern Boer... Napolyon ve bütün o eski askerleri bize bu belalı çiftçiler kadar çektirmemiştir!"

Belalı Boerler Shaka'nın askerlerinin terk ettikleri boş arazilerin içinden Afrika'nın içlerine doğru gittiler. Dingane'nin topraklarına

vardıklarında, arazi hoşlarına gitti. Buraları yeni memleketleri olabilirdi!

Dingane onları krallığının yanında istemese de atlarından ve ateşli silahlarından ürkmüştü. Boerler yerleşip, arabalarını boşalttı ve yeni çiftlikler inşa etmeye başladı. Aralarından küçük bir grup Zulularla dost olma umuduyla, Dingane'nin yaşadığı köye doğru yola koyuldu. Dingane ise hepsinin idam edilmesini emretti.

Bu büyük bir hataydı! Boerler saldırmak için toplandılar. Ancak güvendikleri tek şey ateşli silahları değildi. Boer liderleri, Dingane'nin üvey kardeşlerinden biri olan Mpande'nin kral olmak istediğini öğrenmişlerdi. Eğer kendi taraflarında savaşırsa Mpande'yi Zulu kralı yapacaklarına söz verdiler.

Mpande'nin yardımıyla, Boerler Zulularla birçok kanlı muharebeye girdi. En ünlüsü Ncome Nehri kıyılarında yapıldı. Daha sonraları, Boerler ölmüş Zulu savaşçılarının kanlarının nehri kıpkırmızı boyadığını iddia etmişlerdir. Bu muharebe Kanlı Nehir Muharebesi olarak tanındı.

Bu yenilgi Dingane'nin kaderini belirledi. Boerlerden kaçarak Afrika'nın derinlerinde kayboldu. Zulu düşmanlığı yok edilmişti. Boerler iki İngiliz tüccarın ticaret merkezi tesis ettiği Durban yakınlarına yerleşti. Yeni memleketlerine Natal adını verdiler.

Dört yıl sonra, Britanyalılar Natal'i de Boerlerden aldı. Boerler kıtanın merkezine doğru tekrar yolculuğa çıktılar. Yolculukları sona erdiğinde, Afrika'da iki ülke daha kurmuşlardı: Özgür Oranj Devleti ile Transvaal Cumhuriyeti. Güney Afrika yavaş yavaş beyaz yerleşimciler –ve onların köleleriyle– doluyordu.

38

Amerikan Trajedileri

Gözyaşı Yolculuğu

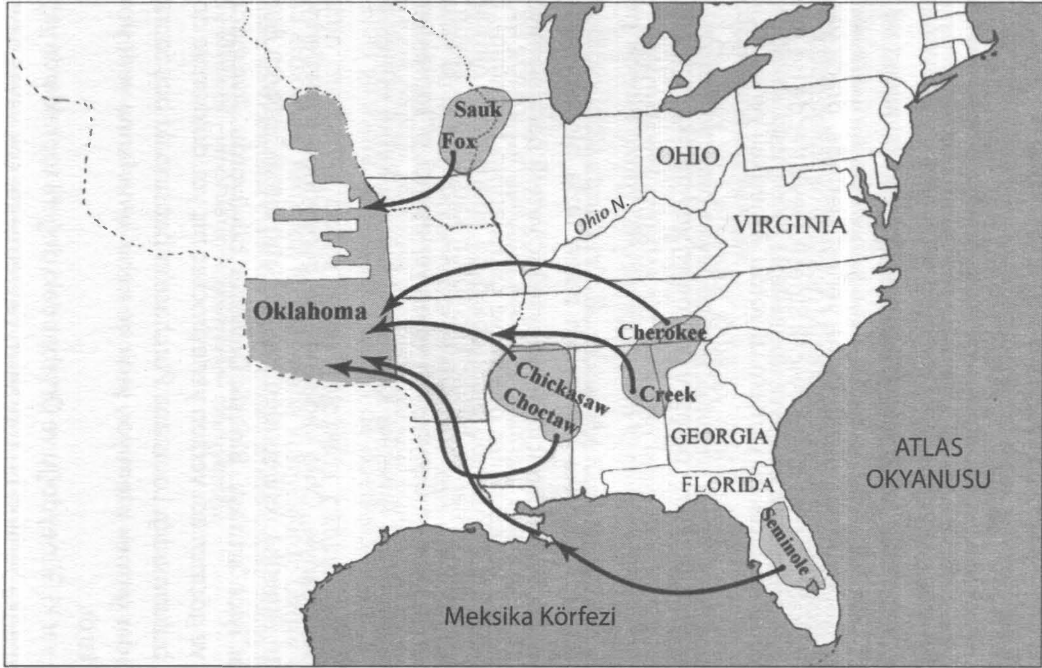
Boerler Güney Afrika düzlüklerine yerleştiklerinde, orada yaşayan yerli kabileleri kovdular. Ancak Birleşik Devletler'de ise Amerikan yönetimi farklı bir yöntem izliyordu. Amerikalı yerleşimciler Yerli Amerika kabilelerinin yaşadığı topraklara ev yapmak istediklerinde, toprakların parasını ödemeleri ve Amerika Yerlilerinin satmayı kabul ettiklerini gösteren bir anlaşma imzalamaları gerekiyordu.

Çoğu kez, Amerika Yerlilerinin zaten fazla bir seçenekleri olmuyordu. Toprakları için neredeyse hiç yeterli para alamıyorlardı. Beyaz yerleşimciler orman ve çiftliklerinin tamamını, bir avuç ucuz mücevher ve birkaç kilo tütün karşılığında alıyordu. Fakat en azından mücevherleri veren yerleşimci, o "toprakların" ilk sahibinin Yerli Amerika kabilesi olduğunu kabul etmek zorundaydı.

1830 itibariyle, Ohio Vadisi'nde ve güneydoğu eyaletlerinde yaşayan Amerika Yerlilerinden toprak "satın almak" isteyen Amerikalılar iyice artmıştı. Birleşik Devletler büyüyordu. Avrupa'dan gelen ve *göçmen* adı verilen yerleşimciler, hiç yol, dükkân ve doktorun bulunmadığı Louisiana Purchase'ın batısındaki boş topraklara kadar gitmek istemiyor, şehir ve nehir kenarlarına yerleşmek istiyorlardı.

Ne var ki Güneydoğu ve Ortabatıdaki değerli topraklarda yaşayan Amerika Yerlileri bu toprakları devretmekte çok yavaş davranıyordu. Birçok kabile topraklarını satmayı reddediyordu.

Bunun üzerine Birleşik Devletler Başkanı Andrew Jackson Kızılderili Nakil Yasası adı altında bir yasaya imza attı. Kızılderili Na-

Gözyaşı Yolculuğu

kil Yasası başkana, yerlilere batının henüz yerleşilmemiş düzlüklerinde eşit miktarda toprak verdiği takdirde, topraklarını ödeme yapmadan alma hakkı tanıyordu.

Kızılderili Nakil Yasası Kongre ve Başkan Jackson'a iyi bir fikir gibi gelmişti. Yüz yıldır, beyazlar ve Amerika Yerlileri kavga edip, savaşıyor ve birbirlerini öldürüyorlardı. Artık beyaz yerleşimciler birbirlerine yakın yaşayabilir, Amerika Yerlileri de uzaklarda kendi topraklarına sahip olabilirlerdi.

Ancak Yerli Amerika kabileleri için, Kızılderili Nakil Yasası, hiçbir şekilde geri alma şansları olmadan evlerini kaybedecekleri anlamına geliyordu. Amerika Yerlilerinin birçoğu beyazların gelenek ve göreneklerini benimsemişlerdi. Yıllardır, ağaç evlerde yaşıyor, meyve ağaçları yetiştirip bahçelerde ekim yapıyorlardı. Çocukları beyaz misyonerlerin yönettiği okullara gidiyordu. Birçok yerli Avrupalı giysileri giyiyordu ve İngiliz isimleri almışlardı. Güneydoğuda beş Kızılderili kabilesine –Chickasaw, Choctaw, Seminole, Cherokee ve Creekler– "Beş Medeni Kabile" adı verilmişti çünkü içlerinden birçoğu tıpkı beyaz yerleşimciler gibi yaşıyordu. Cherokee Kızılderililerinin, içinde dükkân ve kiliselerin bulunduğu kendi kasabaları vardı. Hem Cherokee dilinde hem de İngilizce yayımlanan bir gazete çıkarıyorlardı. Cherokee Kızılderilileri beyaz erkek ve kadınlarla evlenip çocuk sahibi olmuşlardı. Cherokee şefleri John Ross ve David Vann gibi İngilizce isimler almışlardı. Hatta bazı Cherokeelerin plantasyonları vardı ve Afrikalı köle çalıştırıyorlardı. Artık onlar çadırlarını söküp kurarak ve eşyalarını yanlarında taşıyarak ormanlarda dolaşan insanlar değillerdi.

Fakat Kızılderili Nakil Yasası hepsinin gitmesi gerektiğini söylüyordu.

Beş Medeni Kabileden bir kısmı Birleşik Devletler hükümetiyle başa çıkamayacaklarına karar verdi. Chickasawlar eşyalarını yük arabalarına yükleyip ayrılmaya hazırlandılar. Choctaw Kızılderilileri ise yasa geçtikten sonraki yıl, kış ortasında batıya doğru yolculuklarına başladılar. Hükümet onlara yolculuk sırasında yiyecek ve giysi almaları için para vermeye söz vermişti fakat o para hiçbir

zaman gelmedi. Choctawların ellerindeki battaniye ve palto tükendi. Birçoğu karda yalınayak yürüdü.

Creek Kızılderilileri gitmeyi reddetti. Bunun üzerine Birleşik Devletler askerleri evlerine gelerek, onları birbirlerine zincirleyip zorla batıya doğru yürüttü. Açlık ve soğukla pençeleşen, zincirlenmiş üç bin beş yüz Creek Kızılderilisi yeni Kızılderili topraklarına varamadan can verdi.

Cherokee ve Seminole kabileleri evlerini korumak için büyük bir savaş verdiler. Florida'da, Seminoleler silahlarını alıp savaşa girdi. Birleşik Devletler'in Seminoleleri yenip Florida'dan çıkarması yedi yıl sürdü. Yedi yıl süren bu savaş günümüzde İkinci Seminole Savaşı olarak bilinir.

Cherokee Kızılderilileri farklı bir şekilde mücadele etmeyi denedi. Evlerini korumak için mahkemeye gittiler. Hâkimlere kendi çiftliklerinde yaşamaya hakları olduğunu kanıtlamaya çalıştılar. Mahkeme celseleri aşağı yukarı sekiz yıl sürdü. Ancak birçok Cherokee'nin yaşadığı Georgia'nın valisi hâkimlerin kararlarını bekleme zahmetine girmedi. Cherokee topraklarını bölerek çekilişle kazanan yerleşimcilere dağıtmaya başladı.

En sonunda, yedi yüz asker Georgia'daki Cherokee topraklarını işgal etti ve Cherokee kulübelerinin ve plantasyon evlerinin kapılarını kırarak orada yaşayan aileleri dışarı attı. "Evlerinden sürüklenerek çıkarıldılar," diye yazmıştı, işgali izleyen bir Baptist rahip, "üzerlerindeki kıyafet dışında yanlarına hiçbir şey almalarına izin verilmedi... Sanki savaştaymışız gibi." Bir kampa alınarak, batıya yapacakları uzun yürüyüş için gruplara ayrıldılar. Bu esnada, beyaz yerleşimciler –ve kendi komşuları– evlerini ve çiftliklerini yağmalayarak, mobilya, giysi, mücevher, kitap, kap kacak ve çatal bıçaklarını çaldılar. Onları koruyan askerler bile onların bu davranışlarına çok öfkelendiler. "Ben orduya girdiğimde kimse bana insanları sığır gibi gütmem gerekeceğini söylememişti," dedi içlerinden biri. "İnsanların savaşlarda paramparça olduklarını gördüm fakat Cherokee Nakli benim şimdiye kadar gördüğüm en zalimane eylem oldu," diye yazmıştı bir başka asker.

Bir Cherokee Kızılderilisi

Haziran 1838'de, Cherokeeler bin üç yüz kilometre uzaktaki, Oklahoma'daki yeni Kızılderili topraklarına doğru yürüyüşe başladılar. Bu uzun, zorlu yolculuk sırasında susuzluktan öldüler. Kızamık ve diğer hastalıklar yayılmaya başladı. "Hemen hemen bütün çocuklar ve birçok yetişkin insan boğmacaya yakalandı," diye yazmıştı bir asker yolculuk başladıktan iki hafta sonra.

Kış bastırıp, kar yağana dek ilerlediler. Geceleri açıklıkta yalnızca battaniye ve kamp ateşiyle kamp kuruyorlardı: Ne çadır ne de sığınak vardı. Oradan geçen beyaz bir yolcu şöyle yazmıştı: "Zavallı Cherokee Kızılderilileri gece yol kenarında, şiddetli sağanak yağış altında kamp kurmuşlardı... Günün yorgunluğunun ardından istirahat yerleri soğuk, ıslak topraktı... Kızılderililerin geçtikleri yol üzerinde yaşayanlardan öğrendik ki durdukları her yerde on dört, on beş kişi gömüyorlarmış." Giderek daha çok, zayıf düşmüş, hasta Cherokee dinlenmek için yattığı yerden bir daha kalkamadı. Her sabah, Cherokeeler yola çıkmadan önce kendi ölülerini gömmek zorundaydı.

Cherokee ulusunun Oklahoma'ya varması bir yıl sürdü. Her dört Cherokee'den biri yolculuk sırasında hayatını kaybetti. Cherokeeler yolculuklarına *nunna-da-ul-tsun-yi* yani "Ağladığımız yol" adını verdiler. Günümüzde bu yolculuğa Gözyaşı Yolculuğu denir.

Nat Turner'ın İsyanı

Kendi yurttaşlarına isyan eden Amerikalılar sadece Seminole Kızılderilileri değildi. Amerika'nın güney eyaletlerindeki köleler plantasyonlarda sabah erken saatlerden gece geç vakitlere kadar çalışırlardı. Çok az yiyecekleri vardı, yatakları yoktu ve istirahat Etme imkânları yoktu. Eğer çiftlik kâhyasına itaatsizlik edecek olurlarsa kırbaçlanırlardı. Kardeşleri, anne ve babaları her an satılıp, bir daha dönmemek üzere götürülebilirdi. Amerika'nın güneyindeki kölelerin Cherokee Kızılderililerinden bile daha az özgürlükleri vardı.

Saint Domingue adasındaki köleler ayaklanarak efendilerini öldürdüklerinde, güneydeki plantasyon sahipleri çok korktu. Ya kendi köleleri özgürlük fikirlerine kapılıp isyan ederlerse ne olacaktı? Toussaint L'Ouverture ve onun zaferlerine dair öyküleri duyan toprak sahipleri mühimmatlarını kontrol ederek silahlarını yakınlarında tuttu. Herhangi bir isyan işaretine karşı kölelerini dikkatle gözlediler. Her pazar, bütün kölelerini kiliseye gönderirlerdi. Kilisede beyaz bir vaiz onlara Tanrı'nın, bütün kölelerin efendilerine sorgusuz sualsiz itaat etmelerini istediğini söylerdi.

Fakat pazar akşamları, köleler kendi kilise ayinlerini yapardı. Özgürlük ve Tanrı'nın zalimleri yargılaması hakkında şarkılar söylerlerdi. Siyahi papazlar Tanrı'nın kölelerin bütün acılarını dindireceği, yaklaşan özgürlük zamanı hakkında vaaz verirdi.

Bu siyah papazlardan biri de Nat Turner adında bir köleydi. Nat Turner kendini bildi bileli bir Virginia plantasyonunda çalışıyordu. Ancak aynı zamanda Tanrı'nın ona, diğer kölelere özgürlük yolunda önderlik etmesi için çağrıda bulunduğuna da inanıyordu. Sahibi Thomas Moore, Nat Turner'ın civardaki köylere seyahat ederek diğer kölelere vaaz vermesine izin vermişti. Nat Tanrı'nın kendisine gösterdiği vizyonlar hakkında vaaz veriyordu. "Beyazlarla siyahların çatışmaya girdiklerini gördüm!" diyordu. "Kan oluk oluk aktı… Büyük yargı gününün eli kulağında!"

Thomas Moore, muhtemelen Nat'in Vahiy bölümünde tanımlanan dünyanın sonu hakkında vaaz verdiğini düşünüyordu. Gerçekte onun konuşmasını baştan sona dikkatle hiç dinlememişti.

Neden köleler toplanıp ibadet etmesinlerdi ki? Din onları daha iyi köleler yapardı. Daha çok çalışır, daha itaatkâr olurlardı.

Fakat Nat Turner'in vaazı köleleri ayaklanıp savaşmaya hazırlıyordu. Turner onlara gök gürültüsü gibi bir ses duyduğunu ve o sesin kendisine efendileriyle yapacakları savaşta önderlik etmesini söylediğini anlatıyordu.

Şubat 1831'de, Nat Turner bir çit onarıyordu. Telleri eğip bükerek yerine takarken soluk şubat güneşi ellerine vuruyordu. Nat gözlerini kısarak baktı. Güneşin batmasına daha çok olmasına rağmen güneş ışığı kayboluyor gibiydi. Önündeki teli güç bela görebiliyordu.

Omzunun üzerinden baktığında güneşin gözden kaybolduğunu gördü. Yavaş yavaş, siyah bir çember önünden geçmeye başlamıştı. Çok geçmeden bütün çiftlik tüyler ürpertici, yeşilimsi bir karanlığa gömüldü.

Güneş tutulmasında ay güneşle dünya arasına girmişti. Ancak Nat Turner için güneş tutulması bir işaretti. Özgür olma zamanıydı, tıpkı daha kısa süre önce, Haiti kölelerinin yaptığı gibi. Nat Turner biraz okuma yazma biliyordu. Toussaint ve Napolyon'un ordularını öğrenmişti. Artık o da kendi ordusunu kuracak, kölelerin özgürlüğü için savaşacak komutanları ve askerleri olacaktı.

Nat plan yapmaya başladı. Teker teker diğer kölelere bir ordu kurduğunu anlattı. Gizli gizli ahırlarda, kilerlerde ve ormanlarda toplandılar. Haber diğer plantasyonlardaki kölelere de yayıldı. Civardaki bütün evlerin ve çiftliklerin haritalarını çizdiler. Nat lakabı "Herkül" olan bir köleyi başkomutan yardımcısı yaptı. Herkül dev gibi, köleler içindeki en iri yarı ve civardaki bütün beyaz erkekler arasında en uzun adamdı.

21 Ağustos 1831'de, pazar gecesi geç vakitlerde, Nat Turner, Herkül ve diğer beş köle liderle bir gölde buluştu. Daha sonra Turner'in arkadaşları onun bir konuşma yaptığını anlattılar. "Karşılaştığımız bütün beyazların ölmesi gerekiyor," dedi komutanlarına. "Bizimkisi soygun savaşı değil. Bir özgürlük mücadelesi. Kimseye acımayın."

Daha sonra yedi adam ellerine balta ve bıçak alıp yola çıktılar.

İlk olarak, Nat Turner'in efendisinin ailesinin yaşadığı eve gittiler. Evdeki herkesi öldürdüler. Daha sonra ses çıkarmadan yolun aşağısındaki bir sonraki eve giderek orada yaşayan çiftçiyi de öldürdüler. Sonra diğer eve. Ve diğerine.

Asiler grubu büyüdü. Artık on beş silahlı adam vardı. İki gruba ayrılarak daha fazla eve saldırdılar.

Ertesi sabah saat 10 itibariyle, Nat Turner'in ordusunda balta ve silah sallayan kırk adam vardı. Öğle olduğunda, bütün ilçe panik içindeydi. Elliden fazla beyaz ölmüştü. Beyazlar silahlarına davranmışlardı. Kilise çanları çalıyordu. Atlılar takviye bulmak için yollara düşmüşlerdi. Ve bu hengâmenin içinde, köleler tezahürat yapıp sevinçle bağırarak dans ediyorlardı.

Adamlarının artık "General Turner" adını taktığı Nat Turner yakındaki, Virginia'daki Jerusalem kasabasına kadar at sürmek istiyordu. Orada karargâh kurup gelebilecek beyaz askerleri durdurabilirdi. Ancak adamları bütün sabah brendi içmişlerdi. Hareketleri giderek yavaşlıyordu. Turner onları kasabaya sokamadan, köle sahiplerinden oluşan silahlı bir grup arkalarından yetişti. Silahlar ateşlendiğinde, Turner ve adamları ormana kaçıp saklandılar.

Turner ertesi sabah ordusunu tekrar kurabileceğini ümit ediyordu. Fakat adamları fazla dağılmıştı. Birer birer ele geçirildiler. Nat Turner ormanın iyice kuytularına doğru girdi. Çok geçmeden gözden kaybolmuştu.

Virginia'da panik hüküm sürüyordu. Nat Turner neredeydi? Gece yarısı daha büyük bir orduyla geri mi gelecekti? Korkuya kapılan öfkeli beyazlar kölelerini öldürmeye başladı. Nat'in saldırısıyla hiçbir ilgisi olmayan yüz yirmiden fazla siyah kadın ve erkek öldürüldü. Ele geçirilen adamları hüküm giydi ve asıldı.

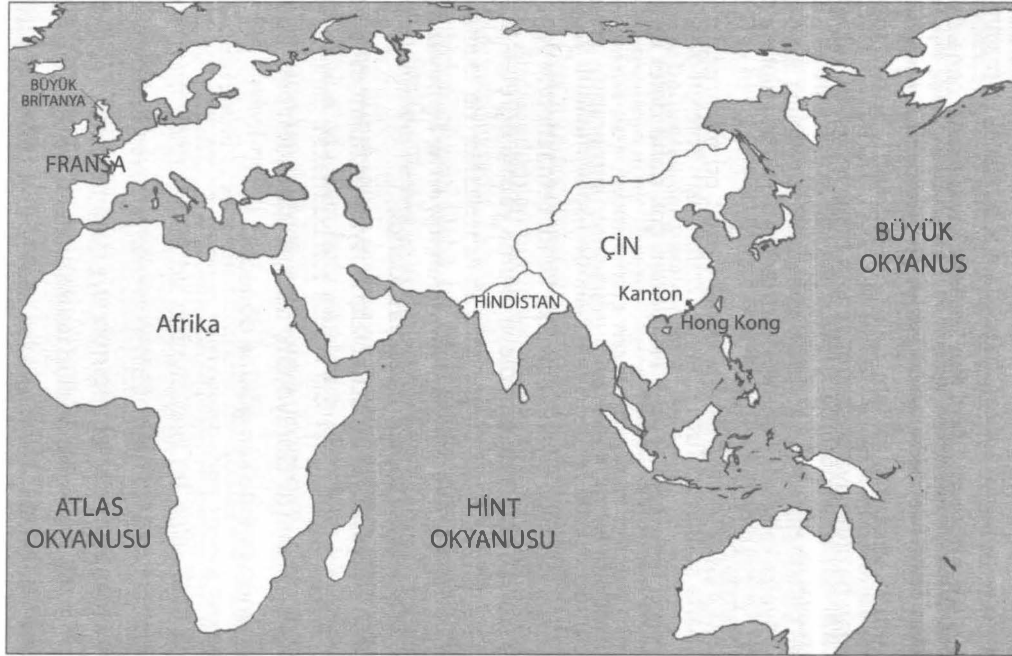
Nat Turner iki ay boyunca yakalanamadı. Bir şekilde tekrar bir ordu kurup özgürlük için savaşacağı umuduyla civardaki bataklıklarda yaşıyor, ormandan yiyecek buluyordu. Ancak Turner uyuduğu hendekten sürünerek çıkarken, ava çıkmış beyaz bir çiftçi onu gördü. Nat Turner yakalanarak en yakındaki kasabaya götürüldü.

Turner yargılanıp idama mahkûm edilmeden önce, öyküsünün kendi bölümünü avukatı Thomas Gray'e anlattı. Gray Turner'in öyküsünü kaleme aldı ve *Virginia, Southhampton'daki İsyanın Lideri Nat Turner'in İtirafları* adı altında yayımladı.

"Annem ve büyükannem bana daima büyük bir amacım olduğunu söylemişlerdi," dedi Nat Turner Gray'e. "Tanrı bana doğumumdan önce meydana gelen şeyleri göstermişti. Yoldaşlarımın zihinlerinde yaptığım etkinin bilincinde olarak... Artık amacım için onları hazırlamaya başladım, onlara bana verilen büyük vaadi tamamlayacak bir şeyin meydana gelmek üzere olduğunu söyledim... Ayağa kalkmalı, kendimi hazırlamalı ve düşmanlarımı kendi silahlarıyla öldürmeliydim."

İki hafta sonra Nat Turner asıldı. Onun isyanı köleleri özgürleştirmemişti. Tam tersine, artık eskisinden çok daha beter durumdalardı! Sahipleri başka bir isyan çıkmasından çok korkuyordu. Kölelerin üç kişiden fazla gruplar halinde toplanmalarını yasaklayan yasalar çıkarıldı. Siyah papazlara kendi cemaatlerine vaaz veremeyecekleri söylendi. Bir köleye okuma yazma öğreten bir kişi bir yıl hapis yatacaktı. Özgür Afrikalı-Amerikalılar da bunlardan etkilendi. Silah sahibi olmaları ve yanlarında en az üç beyaz erkek olmadıkça geceleri toplanmaları yasaklandı.

Bütün bu yasaların amacı kölelerin isyan tertiplemesini önlemekti. Ancak birçok Amerikalı kölelik son bulmazsa, daha çok kan akacağını anlamıştı. "Görüyorum," demişti içlerinden biri, "bu topraklar günün birinde kan gölüne dönecek."

Birinci Afyon Savaşı sırasında Çin

39

Sürüklenen Çin

Birinci Afyon Savaşı

Chi'en-lung'un sarayına giden İngiliz büyükelçisi George Macartney, Çin'i kıyıya doğru sürüklenen ve her an parçalanabilecek eski bir gemi diye tanımlamıştı. Chi'en-lung'un saltanatının son yıllarında, Çin yıkıma daha çok yaklaşmaya başladı.

Yaşlı imparator en sevdiği subay olan Ho-Shen'e giderek daha fazla yetki veriyordu. Ho-Shen'in oğluyla kendi kızını evlendirdi. Ho-Shen'e, verdiği bütün emirleri yerine getirme sorumluluğunu verdi. Ho-Shen ise yıllarca rüşvet aldı ve devlet memurlarını kendisine para vermeye zorladı. Çin sarayındaki herkes Ho-Shen'in ahlaksız bir yalancı olduğunu biliyordu. Ne var ki Chi'en-lung kimsenin Ho-Shen'i şikâyet etmesine izin vermiyordu.

İmparator Çin tahtında altmış yılını doldurduktan sonra, tahtı beşinci oğlu Pinyin Jiqing'e devredeceğini açıkladı. Dedesi K'ang-hsi altmış bir yıl hüküm sürdüğü için, en büyük Mançu liderinden daha uzun süre hüküm sürmenin saygısızlık olacağına inanıyordu.

Pinyin Jiqing imparator tacı giydi ve kraliyet ismi olarak Chia-ch'ing adını aldı. Aslında ülkeyi yöneten o değildi. Chi'en-lung seksen dört yaşında olmasına rağmen, ipler onun elindeydi.

Sonunda Chi'en-lung seksen yedi yaşında öldü. Chia-ch'ing hemen Ho-Shen'i tutuklayıp bütün mallarını elinden aldı. "Seni seven babama saygımdan dolayı seni idam etmeyeceğim. Bunun yerine onurlu bir şekilde intihar etmene izin veriyorum," dedi Ho-Shen'e. Tuzağa düşen Ho-Shen kendini öldürmeyi kabul etti.

Ho-Shen artık olmamasına rağmen, arkasında bıraktığı yönetim neredeyse iflas etmiş ve iyice yozlaşmıştı. Çinli memurlar rüşvet almaya alışkındılar. Kraliyet hazinesi neredeyse boşalmıştı.

Çinli memurların kendilerine bol bol para harcayabilmeleri için köylülere yüksek vergiler ödetiliyordu.

Chia-ch'ing Ho-Shen'in bıraktığı pisliği temizlemeye çalıştı. Ancak Çin devleti o kadar büyük ve ülkenin her yanında yolsuzluk yapan o kadar çok memur vardı ki Chia-ch'ing fazla ilerleme kaydedemedi. Öldüğü sırada, hanedanın en nefret edilen imparatoru haline gelmişti. Yönetimde de hâlâ çok fazla yolsuzluk ve rüşvetçilik vardı.

Varisi Tao-kung boş bir hazine devraldı. Sarı Nehir'in kıyısındaki kanalların tamir edilmeleri gerekiyordu fakat tamir için ayrılan bütün parayı birileri zimmetine geçirmişti. Çin'in kanallarının tamir edilebilmesi için Tao-kung saraydaki yemek ve giysilere harcanan paradan kısmak zorundaydı.

Gel gör ki Tao-kung daha büyük bir problemle karşı karşıyaydı: afyon.

Afyon yıllardır yasaktı. Ancak artık eskisine göre çok daha fazla Çinli afyon bağımlısı olmuştu. Her yıl Çin'e on sekiz bin sandık afyon geliyordu. Yasak olduğu için, ülkeye korsanlar –veya başka mallar satıyormuş gibi görünüp de kaçak getiren Britanyalı tüccarlar– tarafından getiriliyordu. 1832'de, Britanyalı tüccar William Jardine sırf afyon kaçakçılığı yapmak için koca bir filo satın aldı. Jardine "afyon teknelerini" sadece Canton'a değil başka limanlara da gönderiyordu. Böylece yasalar iki kez çiğnenmiş oluyordu çünkü Britanyalıların başka Çin limanlarında ticaret yapmaları yasaktı.

Çinliler sayesinde Britanyalı afyon tüccarlarının ve diğer ülkelerden gelen korsanların cepleri gümüşle dolmaya başladı. Afyona o kadar çok para harcanıyordu ki Çin'de gümüş para sıkıntısı çekilmeye başlandı.

Tao-kung'un memurlarından biri şöyle bir şey önerdi: "Neden afyonu serbest bırakmıyoruz ki? O takdirde kendimiz yetiştirebiliriz. Gümüş paraların hepsi bize gelir ve Çin'de kalır."

Fakat Tao-kung afyondan nefret ediyordu. En güvendiği memurlardan biri olan Lin Zexu'nun yardımını istedi. Lin Zexu'nun

lakabı "Mavi Gök"tü, çünkü bulutsuz bir gökyüzü kadar dürüst ve saf bir adamdı. Tao-kung, Lin Zexu'ya afyon satıcılarını tutuklama ve afyon ticaretini bitirme görevini verdi. Tao-kung Lin Zexu'ya, "Ağacı kökünden keseceksin," dedi.

Lin Zexu, bu sözün, gerekli adımları atmak için her şeyi yapma yetkisine sahip olduğu anlamına geldiğini biliyordu. Afyon satıcılarını tutuklatabilirdi. O da hemen altmış Çinli afyon tüccarının hapse atılmalarını emretti. Ancak afyonun kökünü kurutmak için, Britanyalıların ülkeye afyon getirmesini engellemesi gerektiğinin farkındaydı.

Lin Zexu Canton limanına gitti ve gemileri demir atmış Britanyalılara bir mesaj gönderdi. Canton limanında demirli gemilerde bulunan bütün afyonlar verilmediği müddetçe, hiçbir Çin limanında –hiçbir zaman– ticaret yapmalarına izin verilmeyecekti. Bundan böyle afyon ticareti yaparken yakalanan Britanyalı bir tüccar hemen tutuklanıp idam edilecekti.

Canton'daki tüccarlar Çin'in tek limanına girme haklarını kaybetmek istemiyorlardı. Gece olduğunda, ne yapmaları gerektiğine dair kendi aralarında tartıştılar.

Sabah güneşi Canton limanının üzerinde yükselirken, tüccarlar gemilerinin güvertelerine çıktıklarında, bütün duvarlarda Lin Zexu'nun emirlerinin yazılı olduğu dev posterler gördüler. Bütün çatılarda binlerce Çinli asker ellerindeki çok eski silahları limana, direkt aşağıdaki tüccarların üzerine doğrultmuşlardı.

Tüccarlar ellerindeki afyonu –afyon dolu yirmi bin sandığı– vermeye razı oldular. Lin Zexu suyun yanına çok büyük üç çukur kazılmasını emretti. Afyonlar çukurlara boşaltıldıktan sonra suya karıştı. Sonra çukurlara daha fazla su doldurarak taşmaları sağlandı. Bütün afyonun çözünüp okyanusa karışması üç hafta sürdü.

Londra'da ise Britanya hükümeti savaş zamanının geldiğine karar vermişti. Britanya savaş gemileri Çin'i *bütün* limanlarını –Britanyalıların satmak istedikleri her şeye– açmaya *zorlayacaktı.*

Çinlilerin savaş gemileri (ve donanma namına pek bir şeyleri) yoktu. Oysa Britanyalılar son birkaç yüzyıldır denizlerde savaşıyor-

du. Buhar gücüyle çalışan devasa savaş gemilerini Canton'a soktular. Çinliler teslim olana kadar, hiçbir gemi limana ne girecek ne de çıkacaktı.

1842'de, Çinliler nihayet pes etti. "Haksız antlaşma" adını verdikleri Nanking Antlaşması'nı imzaladılar. Bu antlaşma Britanyalılara Büyük Britanya'nın istediği her şeyi verirken, Çin'e hiçbir şey vermiyordu. Çin imha edilen afyon için Büyük Britanya'ya yirmi bir milyon dolar ödemek zorundaydı. Britanya gemilerinin ticaret yapması için beş limanı daha açacaklardı. Çinliler İngiliz tüccarların yıl boyunca yaşamaları için yerleşimler inşa etmelerine izin vereceklerdi. Çin'in güney kıyılarının açığındaki Hong Kong Adası Britanyalılara verilecekti. Çin ayrıca aynı antlaşmayı Fransa ve Birleşik Devletler'le de yapmak zorundaydı.

Dünyanın merkezindeki krallığın artık sırtını başka ülkelere dönme özgürlüğü kalmamıştı. Artık Hindistan gibi o da Britanya'nın emirlerine uyacaktı.

40

Meksika ve Komşusu

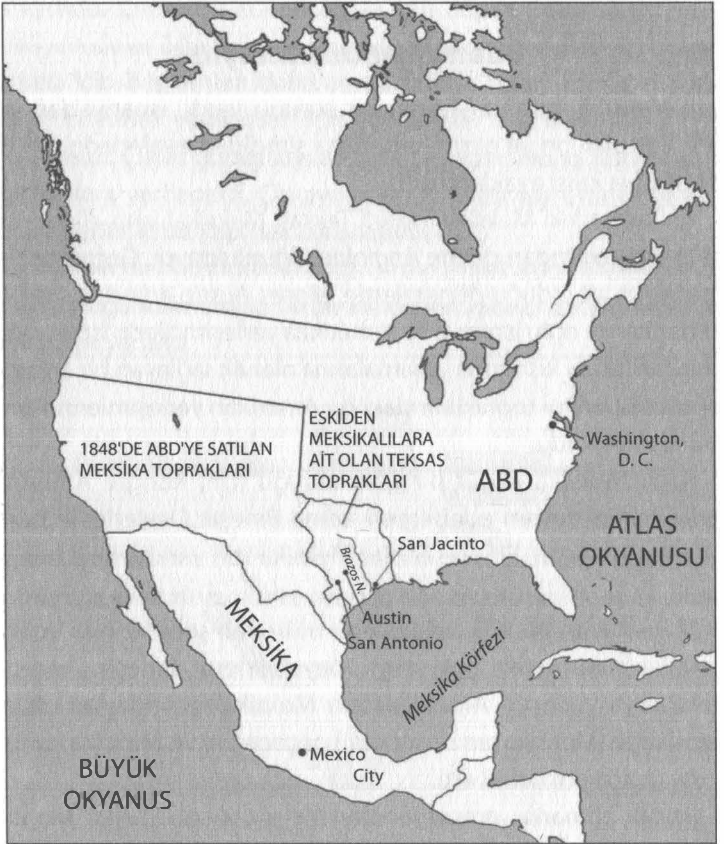
Alamo'yu Unutmayın

Yeni Meksika cumhuriyetinin bir sorunu vardı. İspanya'dan güç bela kurtulalı on yıl olmuşken, daha şimdiden eyaletlerinden biri *Meksika*'ya karşı ayaklanmıştı.

En kuzeydeki Meksika eyaleti Teksas, Meksikalıların elinde olsa da İngiliz soyundan gelme *Anglolar* çoğunluktaydı. Geçmişte Yeni İspanya'ya ait olduğu dönemlerde, Moses Austin adında Amerikalı bir banker ve oğlu İspanya ile, Amerikalı yerleşimcilerin İspanya kolonisinin kuzey kısmında yaşamalarına olanak sağlayan bir anlaşma yaptılar. İspanyol topraklarındaki bu Amerikan yerleşimlerine *empresario* deniyordu.

Artık Meksika özgür bir ülke olduğu için, Kongre Amerikan yerleşiminin devam edebilmesi adına Birleşik Devletler'le başka bir anlaşma yaptı. Empresariolar Meksika için yararlıydı. Zaten bu kurak, sıcak ovalarda çok az insan yaşıyordu; Amerikalı yerleşimciler Meksika'nın bu boş bölgesinde müreffeh şehirler inşa ederek Meksika hükümetine çok vergi ödeyebilirlerdi. Birleşik Devletler Meksika'ya yerleşen Amerikalıların Meksika vatandaşları olarak, Katolikliğe (Meksika'nın resmi dini) geçeceğini ve Meksika kanunlarına uyacağını kabul etti.

Ancak zamanla, empresariolar Meksikalıların canını sıkmaya başladı. Teksas'a çok fazla Amerikalı yerleştiği için, İspanyolcadan çok İngilizce konuşan Teksaslılar çoğalmıştı. Amerikalılar vergilerini ödeseler de birçoğu Katolik olmayı veya Meksika yasalarına uymayı reddediyordu. En kötüsü de, kölelik Meksika'da yasak olmasına rağmen, kölelerini Teksas'a getirmekte ısrar ediyorlardı. Kongre karşı çıktığında ise Amerikalıların çoğu bunu umursamadı.

Meksika Amerika Savaşı Sırasında Kuzey Amerika

1830'da, Meksika artık Amerikalı göçmenlerin Teksas'a kabul edilmeyeceğini ilan etti. Bu yasa Teksas'taki Amerikalıların hoşuna gitmedi. Öyle görünüyordu ki Meksika yine eski İngiliz parlamentosu gibi davranarak, onların görüşlerini almadan ne yapacaklarını söylüyordu.

Mexico City'de ise Meksika Başkanı seçimde popüler General Antonio Lopez de Santa Anna'ya yenilmişti. Sadece bir yıl sonra, Santa Anna Meksika'nın diktatörü oldu. Santa Anna Meksika'nın tamamının kendisine sorgusuz sualsiz itaat etmesini istiyordu. Ayrıca, Teksas'ın yukarı bölümünde yaşayan Angloların fazla başlarına buyruk olduklarını düşünüyordu. Yeni bir yasa çıkarılmasını emretti: Teksas'ta hiç kimse Meksika hükümeti izin vermedikçe silah sahibi olamayacaktı. Yasadışı olarak silah sahibi olan Teksaslılar korsanlıktan hüküm giyip asılacaklardı.

Teksaslılar bu duruma çok öfkelendiler. Teksas'taki herkesin silahı vardı. Silahlarıyla avlanır, vahşi hayvanlardan kendilerini yine silahlarıyla korurlardı. Teksaslılar Santa Anna'nın yeni silah yasasına uymayı reddettiler. Teksas'ın dört bir yanında, yerleşimciler Santa Anna'ya karşı ayaklanıp özgürlükleri için mücadele etmekten söz etmeye başladı. Teksas'ın her yerinde silahları bir araya toplayarak, küçük *garnizonlar* (silahlı adamlardan oluşan birlikler) kurmaya başladılar.

Bu garnizonlardan biri, yıllar önce, yakınlardaki bir yerleşime kendisini Amerika Yerlilerinden koruması için bir top verildiğini hatırladı. O yerleşimin yıllardır o topa ihtiyacı olmamıştı. Aslına bakarsanız, topu büyük bir çukura gömmüşlerdi. Hemen topu kazıp çıkardılar ve temizlediler. Hiç gülle kalmadığı için içine zincir ve demir parçaları doldurdular.

En yakındaki Meksika ordusunun ileri karakolu Teksaslılardan topu teslim etmelerini istedi. Teksaslılar kabul etmedi. Meksikalı askerler topu ele geçirmek için garnizona doğru ilerlediler. Geldiklerinde, savaşmaya hazırlanan Teksaslıların, üzerinde "Gelin de alın bakalım!" sözü yazılı bir bayrak salladıkları gördüler.

Meksikalılar geri çekildi. Ne var ki Teksaslılar için Meksika'yla savaş başlamıştı. Bütün empresariolara tabelalar asıldı. "Teksas'ın özgür insanları! Silahlara davranın!" yazıyordu tabelalarda. "Gün bugündür, saat bu saattir!"

Silahlı ve toplu Teksaslılar San Antonio ve Gonzales'in güneyindeki kasabaları ele geçirdi. Bu arada, Teksas'ın dört bir yanından gelen elli dokuz delege kuzeydeki Brazos Nehri'nin yanındaki bir yerleşimde toplandı. Yeni başkentleri olan bu yerleşime, Birleşik Devletler'in başkentine istinaden, Brazos'taki Washington adını verdiler. Delegeler hep birlikte Teksas için bir anayasa hazırladı. İri yarı, fevri bir adam olan Sam Houston'ı oy birliğiyle yeni Teksas ordusunun generali yaptılar.

Sam Houston'ın bir ordu kurması haftalar sürdü. Bu arada, Santa Anna ordusuna kuzeye, Teksas'a yürümesini emretmişti. Sam Houston güneydeki Teksaslılara haber gönderdi. "Dayanın dayanabildiğiniz kadar!" dedi. "Toparlanır toparlanmaz geleceğiz."

Sınıra en yakın kasaba olan San Antonio'daki Teksaslılar savaşa hazırlanıyordu. Teksas'taki en iyi savaşçılardan bazıları burada toplanmıştı. Bunlardan biri olan Jim Bowie gözü pekliği ve yiğitliğiyle o derece nam salmıştı ki, Bowie bıçağının adı ondan geliyordu; Jim Bowie Louisiana'da timsah avlamış, okyanusta korsanlarla yelken açmış ve Teksas'ta altın aramıştı. Daha önce Creek Kızılderilileriyle savaşmış olan Tennesseeli Davy Crockett da yardıma gelmişti.

Şubat başlarında, San Antonio'daki küçük asker grubunun mevcudu 189'a ulaşmıştı. Santa Anna'nın ordusunun gelmesinin haftalar süreceğini sanıyorlardı. Ancak Santa Anna nehrin hemen öbür tarafında, birkaç kilometre uzaktaydı. San Antonio savaşçılarının komutanı William Travis Meksikalı askerlerin birkaç saat içinde geleceklerini anlayınca, bütün askerlerin yakındaki kaleye girmelerini emretti. Katolik rahiplerin yıllar önce *misyon* (Katolik ibadeti için merkez) olarak inşa ettiği bu kalenin etrafında bir sur vardı. Teksaslılar buraya Alamo derlerdi.

6 Şubat 1836'da, Meksika ordusu Alamo'ya ulaştı. Dört bin Meksika askeri 189 Teksaslı asinin etrafını kuşattı. Santa Anna kırmızı bir bayrak çekmişti. Bu bayrak askeri dilde, "Koşulsuz teslim olun," anlamına geliyordu.

Teksaslılar boyun eğmediler. William Travis kaleden bir süvariyle mektup göndererek yardım istedi. "Teksas halkına," diye başlıyordu mektup. "Düşman teslim olmamızı istedi... Bu taleplerine bir top atışıyla yanıt verdim, bayrağımız hâlâ gururla surlarda dalgalanıyor. Asla teslim olmadığım gibi geri de çekilmem... Sizden özgürlük adına, yardımımıza gelmenizi rica ediyorum... Eğer bu çağrıma yanıt gelmezse, mümkün olduğunca uzun süre ayakta kalmaya, kendisinin ve ülkesinin onurunu savunmak için ne yapması gerektiğini bilen bir asker gibi ölmeye kararlıyım. YA ZAFER YA ÖLÜM."

Ancak vaktinde yetişebilecek kadar yakında kimse yoktu. On iki gün boyunca Meksikalılar Alamo'yu topa tutarken, Teksaslılar da Meksika ordusuna ateş açtılar. Kuşatmanın on üçüncü gününde, Meksikalı askerler son taarruzu yaptı. Surları tırmanarak kalenin içine girdiler. Teksaslılarla Meksikalılar kılıç ve bıçaklarla, bir aşağı bir yukarı kalenin merdivenlerinde, karanlık geçit ve tünellerinde dövüştüler. Yarım saat geçmeden Teksaslıların hepsi öldü. 189 adam 600 Meksikalı askeri öldürmüş, yüzlercesini de yaralamıştı.

Alamo düşmüştü. Ancak Teksas'ın dört bir yanında, Teksaslılar Santa Anna'ya karşı ayaklandı. Sam Houston'ın önderliğinde toplandıklarında, "Alamo'yu unutmayın!" diye haykırdılar. Santa Anna San Antonio'yu ele geçirmişti, fakat Teksas'ı ele geçirme planının sonu pek iyi görünmüyordu.

Meksika-Amerika Savaşı

Santa Anna çok öfkelenmişti. Meksika'nın Teksas eyaleti ona itaat etmeyi reddeden Amerikalı yerleşimcilerle kaynıyordu. Ordusu San Antonio'yu ele geçirmiş olsa da Teksas'ın kuzeyindeki bütün kasabalar Sam Houston'ın adamlarıyla doluydu. "Eğer benimle savaşırlarsa," diye söyleniyordu Santa Anna, "Onları paramparça ede-

ceğim! Ta Washington'a kadar ilerleyip Meksika bayrağını oraya dikeceğim!"

Santa Anna asla ordusunu Washington'a kadar götüremedi. Fakat Teksas'la olan kavga yakında çok daha büyük bir kavgaya dönüşecekti: Birleşik Devletler'le savaşa.

Santa Anna'nın ordusu San Antonio'dan, Sam Houston'ın dokuz yüz adamıyla beklediği San Jacinto kasabasına kadar ilerledi. Alamo'nun düşüşünün üzerinden bir ay geçmeden, Santa Anna Sam Houston'ın ordusunun bulunduğu yerin bir buçuk kilometre ötesinde bir karargâh kurdu. Dağınık Teksas askerlerinin pek bir tehdit oluşturmadığını düşünüyordu. Karargâhının sınırına gözcü dahi yerleştirmemişti. Meksikalı askerler *siesta* adını verdikleri öğle sonrası istirahatine çekilmişlerdi.

Houston'ın askerleri yakındaki ağaçların arasından sökün ettiler, atlı Teksas askerleri karargâhın içine fırtına gibi dalıp silahlarını ateşlediler. Uykulu, ürkmüş Meksikalılar silahlarına davransalar da çok geç kalmışlardı. On sekiz dakika içinde, Teksaslılar yedi yüz Meksikalı askeri öldürmüş, yedi yüzden fazlasını da esir almıştı. Çadırında şaşkına dönen Santa Anna gözetim altına alındı. Meksikalılar teslim oldu. Birçoğu tekrar tekrar şöyle diyordu: "Alamo yok! Alamo yok!" Teksaslıların, Alamo kuşatmasında yer aldıklarını düşünmelerini istemiyorlardı yoksa canlarından olabilirlerdi.

Sam Houston savaş esirlerinin canlarının bağışlanmasını emretti. Santa Anna, Teksas'ı bağımsız bir cumhuriyet olarak tanıyan bir anlaşma imzalamaya zorlandı. Sonra gözetim altında Washington'a gönderildi, orada Başkan Andrew Jackson'la görüştü. "Peki ya Birleşik Devletler Teksas'ı Meksika'dan satın alsa nasıl olur?" diye bir öneride bulundu Andrew Jackson. "Böylelikle Teksaslılarla Meksika arasındaki savaş sona erebilir."

Santa Anna bunun iyi bir plan olabileceğini kabul etti. Fakat Meksika'nın geri kalanı aynı fikirde değildi. Meksikalılar Santa Anna'nın Teksas'ı satma izninin olmadığını iddia etti. Hatta Teksas'a bağımsızlığını veren anlaşmayı imzalama izni dahi yoktu. Teksas hâlâ Meksika'ya aitti!

Amerikalılar kibarca Santa Anna'yı Meksika'ya geri gönderip bu itirazları da dikkate almadılar. Yeni Teksas Cumhuriyeti'nin vatandaşları bağımsız bir ulus gibi davranmaya devam etti. Anayasalarını onaylamak için oylama yapıp Sam Houston'ı başkan seçtiler.

Yeni hükümetin Austin'de tek bir ahşap binası vardı. Teksas'ın, Sam Houston'ın ofisine yakacak odun alacak parası dahi yoktu. Düzenli bir orduyu finanse etmesi mümkün değildi. Meksika tekrar saldırırsa, Sam Houston Teksas'ın pekâlâ kaybedebileceğinin farkındaydı.

Çözüm basitti: Birleşik Devletler'e katılmak. Eğer Teksas bir eyalet olursa, Birleşik Devletler ordusunun tümü onu savunmaya gelirdi.

Teksaslılardan birçoğu yeni elde ettikleri bağımsızlıklarından vazgeçmeye istekli değildi. Washington'daki herkes de Teksas'ın Birleşik Devletler'e bağlanmasını istiyor değildi. Köleliğe karşı olan Amerikalılar Teksas'ın köle sahibi bir eyalet olacağına dikkat çektiler. Teksas toprakları o kadar genişti ki eğer eyalet haline gelirse, Birleşik Devletler'in köle sahibi olan bölgeler bir anda iki katından fazla büyüyecekti. Kimileri de Teksaslıların kaba saba, ilkel, şiddete eğilimli baş belaları olduğunu ileri sürerek karşı çıkıyordu.

Ancak on yıl süren tartışmalardan sonra, Teksas Cumhuriyeti'nin halkı en sonunda Birleşik Devletler'e katılmayı oylayarak kabul etti ve Birleşik Devletler Kongresi de onları kabul etti. Kongre 1 Mart 1845'te, "Mevcut Teksas Cumhuriyeti'nden oluşturulacak bir eyaletin... Mevcut eyaletlerle eşit bir tabanda, kongrede iki temsilcisinin olmasına... ve birliğe kabul edilmesine karar verilmiştir..." diye kayda geçirdi.

Meksikalılar derhal Birleşik Devletler'in topraklarını çaldığını iddia etti. Teksas ve Meksika arasındaki sınırda dolaşan Meksikalı ve Amerikalı asker grupları birbirlerine ateş ettiler. En sonunda Birleşik Devletler Meksika'ya savaş açtı. Bu savaş Teksas üzerinde hak iddia etmekten fazlasına yol açtı. Birleşik Devletler Meksika'yı Kuzey Amerika'dan büsbütün çıkarmayı planlıyordu. Meksika

halen eski Teksas Cumhuriyeti'nin kuzeyi ve batısı üzerinde hak iddia ediyordu; Birleşik Devletler bu toprakları da ele geçirecekti! "Teksas'tan dosdoğru Büyük Okyanus'a yürümeliyiz!" dedi bir kongre üyesi.

Illinoisli genç bir kongre üyesi aynı fikirde değildi. Abraham Lincoln kongreye gireli çok olmamıştı. Ancak Birleşik Devletler Ordusu Meksika sınırını geçerek, Mexico City'ye doğru yürüyüşe geçtiğinde, Abraham Lincoln karşı çıktı. "Barışçıl bir Meksika yerleşiminin ortasına, sakinlerini korkutup kaçırarak, arkalarında ürünlerini ve mallarını bırakmalarına yol açarak" Meksika'ya ordu göndermenin yanlış olduğunu söyledi.

Lincoln ve diğer karşı çıkanların oyları azınlıkta kaldı. Birleşik Devletler askerleri savaşa savaşa Mexico City'ye doğru ilerledi.

Teksas'taki yenilgisi yüzünden gözden düşmüş Santa Anna Küba'daki bir kır çiftliğinde kendi halinde yaşıyordu. Ancak artık Meksika'ya dönmeye karar vermişti. Kırsalda atıyla dolaşarak, yeniden peşinden gelmeleri için Meksikalılara yalvardı. "Bir zamanlar, bana halkın askeri diyordunuz!" diye bağırdı. "Bırakın bu unvanı tekrar alayım, işte o zaman özgürlüğümüzü ve bağımsızlığımızı savunmak için ölene dek savaşırım!"

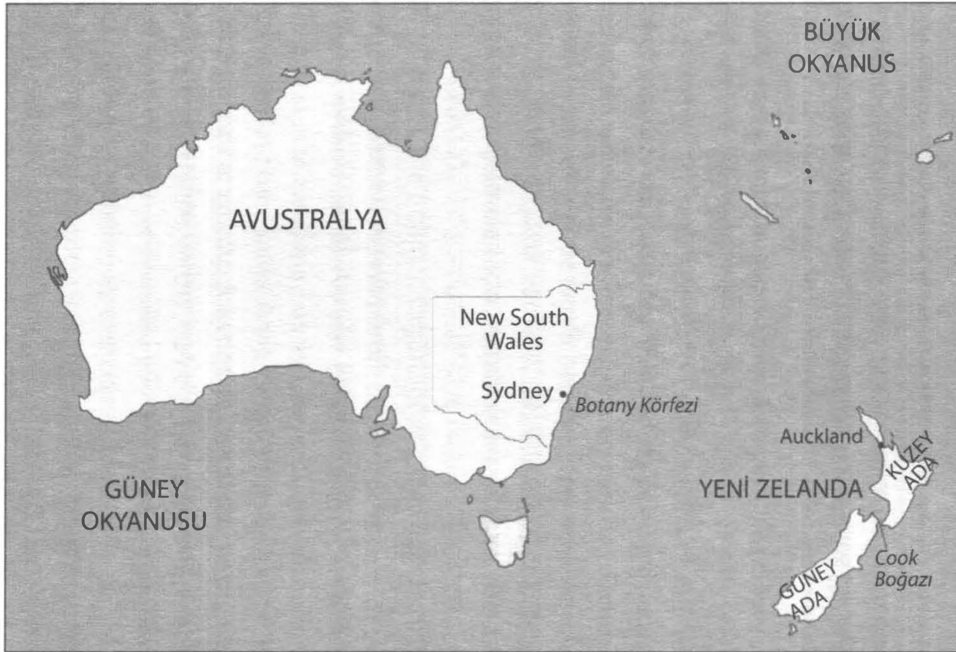
Meksika ordusu Santa Anna'yı karşılamak için sokaklara döküldü ve onu tezahüratlarla liderleri ilan etti. Amerikalılar Mexico City'ye yaklaşırken, Santa Anna onları yakınlardaki bir köyde karşılamaya hazırlanıyordu. Askerlerine hendekler kazıp Meksika karargâhının üç tarafına bariyer inşa etmelerini emretti. Ancak hiçbir ordunun, ordunun arkasındaki yüksek tepeleri aşamayacağını düşündüğünden o tepeleri savunmasız bıraktı.

Birleşik Devletler askerlerinin komutanı olan general bu tepeleri aşması için hemen genç bir yüzbaşı olan Robert E. Lee'yi gönderdi. Lee topları ve mühimmatları zirvelere çekmek için bir direk ve halat sistemi kurdu. Ertesi sabah, Amerikalılar Santa Anna'nın ordusuna dört bir yandan saldırınca Santa Anna geri çekilmek zorunda kaldı.

Amerikalı askerlerin Mexico City sokaklarına boşalmasıyla birlikte, Meksika Kongresi, Birleşik Devletler Meksika hükümetine

kaybettiği topraklar için ödeme yapmayı kabul ettiği takdirde, bir barış antlaşması imzalamayı kabul ettiğini bildirdi. 1848'de, Birleşik Devletler Meksika'ya on beş milyon dolar ödedi. Buna karşılık, Meksika, Teksas ile California, Nevada, Utah, Arizona, Colorado, Wyoming ve New Mexico'nun bir kısmını verdi.

Birkaç yıl sonra, Birleşik Devletler Meksika'ya New Mexico'nun geri kalanı için on milyon dolar daha ödedi. Meksika-Amerika Savaşı nihayet sona ermişti. Amerika Birleşik Devletleri de artık günümüzde sahip olduğu toprakların çoğunu almıştı.

Yeni Zelanda'nın iki adası

Yeni Zelanda ve Yöneticileri

Waitangi Antlaşması

Birleşik Devletler, bir zamanlar Fransa, İspanya ve Meksika'ya ait olan yerleri artık topraklarına *katmıştı*. Meksika ve Birleşik Devletler askerleri bu topraklar için savaşırken, dünyanın ta öbür ucunda başka bir ilhak meydana geliyordu.

Yeni Zelanda'nın iki adası Birleşik Devletler'den çok ama çok uzakta bulunur. Günümüzde dahi, bir uçağın Washington'dan Yeni Zelanda'ya gitmesi on iki saat sürer.

Yeni Zelanda'yı o ana kadar gören çok fazla Amerikalı yoktu. Fakat bu iki küçük adaya yerleşen Britanya vatandaşları giderek artıyordu. Avustralya'dan açılan balina avlama gemileri Yeni Zelanda kıyılarının açıklarında avlanıyordu. Mahkûmiyet süreleri dolmuş olan ve Avustralya'dan ayrılmak isteyen İngiliz mahkûmlar Yeni Zelanda'ya gelip evler inşa ettiler.

Yeni Zelanda'nın yerlileri yeni gelenlere dostça davranıyordu. "Çok dost canlısı, insancıl kişiler," diye yazmıştı adaya gelen İngiliz ziyaretçilerden biri. "Çocuklar genelde olağanüstü güzeller. Geceyi kırsalın on üç kilometre içindeki evlerinde, hiç rahatsız edilmeden geçirdim." İngiliz koloniciler kıyılarında yerleşmeye başladıklarında, yerliler onlarla ticarete giriştiler. İngilizlere *pakeha* yani "beyaz yabancılar", kendilerine de *maori* yani "sıradan insanlar" diyorlardı.

Yerleşimciler *maori*'nin yerliler için uygun bir isim olduğunu düşünüyordu. Fakat "Maoriler" tek bir halktan oluşmuyordu. İçlerinde kendi isim ve gelenekleri olan farklı farklı kabileler vardı. Bu Maori kabileleri sık sık birbirleriyle, mızrak ve taş baltalarla savaşırlardı. Ancak artık kabileler pakehalarla, av hayvanı, tatlı

patates ve başka yiyecekler karşılığında ateşli silah değiştokuş ediyorlardı. Kabilelerin savaş alanları tüfek sesleriyle çınlıyordu. Hava barut ve duman kokusuyla doluydu. Savaşlarda artık eskisinden çok daha fazla Maori ölüyordu. Yaralı savaşçılar misket tüfeklerinin yol açtığı enfeksiyonlarla boğuşuyordu (bunları geleneksel Maori tıbbı iyileştiremiyordu).

Ayrıca Maoriler pakehalardan yeni hastalıklar da kapmışlardı: çiçek, kızamık ve grip. Binlercesi bu hastalıklardan hayatını kaybetti. Kırk yıldan az bir sürede, Maorilerin yarısı ölmüştü.

Maoriler birbirleriyle savaşırken İngiliz yerleşimcilerin de durumu farklı değildi. Yeni Zelanda'da kanun yoktu. Çiftçiler topraklarının sınırları ve su kullanma hakkı yüzünden kavga ediyorlardı. Yeni Zelanda'ya Hıristiyanlığı yaymak için gelmiş misyonerler giderek daha çok Maori toprağının çalındığını görüyordu. Ayrıca Maorilerin yerleşimcilerle yaptıkları ticaretten de endişeleniyorlardı. Maoriler yiyecek karşılığında İngiliz alkolü alıyor ve alkol yüzünden hastalanıyorlardı.

Hem misyonerler hem de İngiliz yerleşimciler Britanyalıların Yeni Zelanda'ya gelerek bu adaları belli yasaların uygulandığı bir yer yapmaları için yalvarıyordu. Büyük Britanya gelip orada kanun çıkarmayı reddetti. Yeni Zelanda Britanya'nın kolonisi değildi. Britanyalıların, oranın bütün halkları, yani Maori ve pakehalar için kanun yapma hakkı yoktu.

Ancak Britanyalılar bir çözüm önerdi. Eğer Maoriler Yeni Zelanda'yı Britanyalılara verecek olursa, Britanyalılar onları beyaz istilasından koruyacak yasalar yapabilirlerdi. Britanyalılar Maorilerin bütün topraklarını ellerinde tutabileceklerini ve Britanyalı askerlerin, yerleşimcilere karşı onların topraklarını koruyacaklarını taahhüt etti.

6 Şubat 1840'ta, Britanyalı donanma kaptanı Kaptan William Hobson bir grup Maori lideriyle görüştü. Hobson ile Maoriler, Maorilerle Büyük Britanya arasında bir antlaşma imzaladı. "Waitangi Antlaşmasına" göre, Britanya Maorilerin mülklerini ve haklarını Britanyalı yerleşimcilere karşı koruyacaktı. Buna karşılık, Maoriler

İngiltere'yi yöneticileri olarak tanıyacaktı. Hobson Yeni Zelanda'nın valisi oldu ve Yeni Zelanda'yı Britanya kolonisi ilan etti!

Yeni Zelanda'nın Britanya'ya ait olduğu ilan edilir edilmez, başka yerleşimciler de geldi. Birçoğu koloninin güney adasında yaşamaya karar verdi, çünkü burada hayvanlar için bol bol otlak ve ürün yetiştirmek için verimli alanlar vardı. 1844'te, bir gemi iki koyun sürüsünü Avustralya'dan Yeni Zelanda'ya getirdi. Adalarda daha önce hiç koyun görülmemişti. Ancak koyunlar yamaçlardaki otları çok sevdiler. Çok geçmeden iki sürü büyüyüp yüzlerce koyun haline geldi. Yerleşimciler yünü Avrupa limanlarına gönderdiler. Birçoğu yünden zengin oldu. Güneydeki adada çok büyük alanları sahiplenen çiftçiler otlaklarının bir kısmını çok yüksek paralara yeni gelenlere satarak daha da zenginleştiler.

Bazı Maoriler de topraklarını para karşılığında satmaya karar verdi. Ancak İngiliz vali onları yanına çağırıp şöyle söyledi: "Yaptığımız antlaşmaya göre, topraklarınızı yalnızca Britanya hükümetine, yani bana satabilirsiniz. Ben de daha sonra o toprakları yerleşimcilere satarım."

Maorilerin kafası karışmıştı. Antlaşmada böyle bir şey yazılı olduğunu bilmiyorlardı. Vali onlara toprakları için düşük bir fiyat öneriyordu. Maoriler Britanya'nın düşük fiyata alıp sonra yerleşimcilere çok daha fazlasına satarak çok para kazanabileceğini anlamıştı. Fakat vali onlara antlaşmanın kopyasını gösterdi. "İşte," dedi. "Siz bu şartı kabul ettiniz!"

Çok geçmeden Maoriler Waitangi Antlaşması'nda bilmedikleri birçok koşul olduğunu fark ettiler. Antlaşmanın iki versiyonu vardı: İngilizce ve Maori dilinde olanı. Antlaşmanın Maori versiyonunda İngilizce versiyonundakinden farklı şeyler vardı. Maori dilinde olanda, antlaşma sadece Britanyalılara toprakları *idare etme* –ve Maoriler onların eylemlerine razı oldukları müddetçe Maorileri yönetme– hakkı veriyordu. Ancak İngilizce olanda, antlaşma Britanyalıların *egemenliğe* yani Maori toprakları üzerinde tam hâkimiyete sahip olduğunu söylüyordu. Britanyalılar Yeni Zelanda'yı topraklarına katmışlardı ve Maorilerin bundan haberi bile yoktu!

Yeni Zelanda Savaşları

Yeni Zelanda'nın kuzey adasındaki Maori Şefi Hone Heke ülkesini geri almaya karar verdi.

O sıralarda, Britanya yerleşimi güney adasına iyice yayılmıştı. Maorilerin çoğu yaşamak için kuzey adasına çekilmişti. Ancak şimdi İngilizler kuzey adasından da toprak satın almak istiyorlardı.

Maoriler kendilerine hiç toprak kalmayacağından korkuyordu. Birçoğu Waitangi Antlaşması'nın hepten geçersiz sayılması gerektiğini savunuyor, bu antlaşmayı imzalamış olan şeflerin tüm Maori halkı adına karar alma yetkisinin olmadığını öne sürüyorlardı.

Hone Heke antlaşmayı imzalayan ilk şefti fakat şimdi valinin evinin bulunduğu Kororareka yerleşimine doğru baktığında, tek bir bayrağın dalgalandığını görüyordu: Büyük Britanya bayrağı.

Hone Heke adamlarını gönderip Kororareka'daki bayrak direğini kestirdi. Britanyalılar bayrak direğini yeniden diktiler. Maoriler tekrar kestiler. Britanyalılar tekrar diktiler. Maoriler üçüncü kez kestiler. Britanyalılar bayrağı tekrar çektiklerinde, bu defa önüne asker yerleştirdiler.

Bunun üzerine Hone Heke adamlarından birini kasabanın dışında karışıklık çıkarması için gönderdi. Bağrışmaları duyan askerler neler olup bittiğini görmek için uzaklaşınca, Hone Heke'nin savaşçılarından biri koşup bayrak direğini tekrar kesti.

Vali artık endişelenmeye başlamıştı. Maoriler saldıracak mıydı? İşi sağlama almak için, kasabadaki İngiliz yerleşimcilerin, kasaba güvenli hale gelene kadar oradan ayrılmaları gerektiğine karar verdi. Bunun üzerine yerleşimcileri Yeni Zelanda kıyılarının açığına demirlemiş gemilere bindirdi.

Maoriler kasabanın neredeyse boşaldığını gördüklerinde, sokaklarda koşarak kasabayı ateşe verdiler. Yeni Zelanda'nın Britanya başkenti yağmalanmıştı! Gemiler demir alıp adanın aşağısındaki Auckland yerleşimine doğru yelken açtı. Yerleşimcilerden bazıları silahlanarak Auckland'ın saldırıya uğrama ihtimaline karşı beklemeye başladılar. Bazıları da Avustralya'ya gidip çatışma sona erene kadar beklemeye karar verdi.

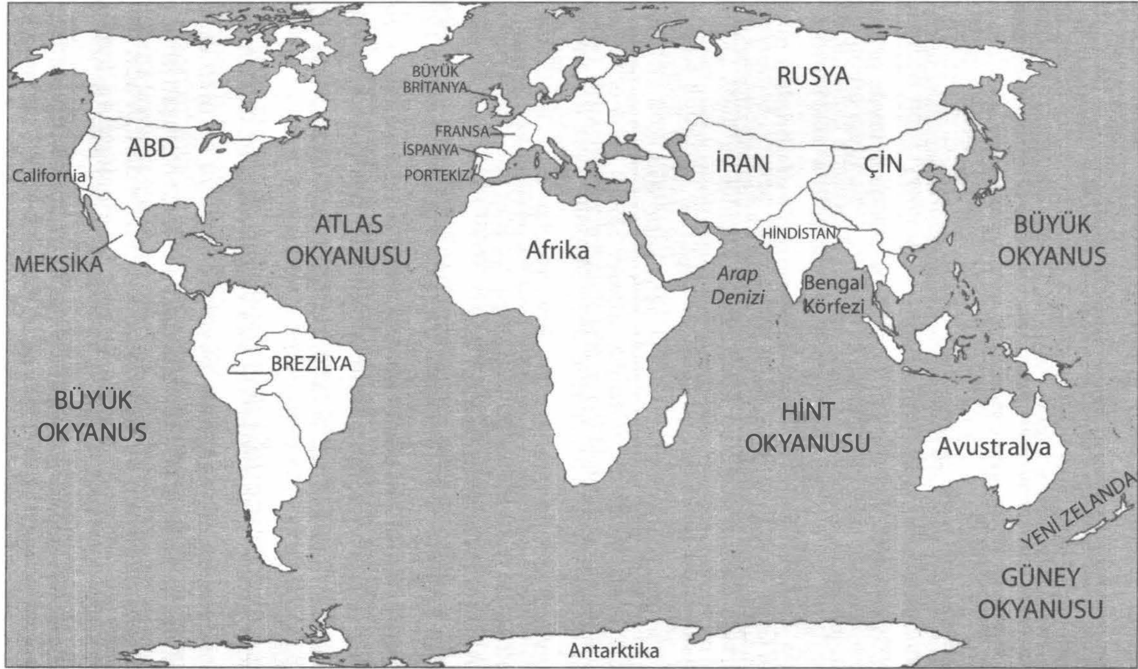
Britanyalı askerler Hone Heke'nin kabilesinin bulunduğu topraklara doğru ilerlediler. Ancak Hone Heke'ye yine bir Maori şefi olan Kawiti katılmıştı. Kawiti yetmiş yaşındaydı. Zamanında çok savaşlar görmüş geçirmişti. İki şef birlikte toprakları için bir savunma planı yaptı. Maorilerin Britanyalılara güvenli bir noktadan ateş edebilmeleri için hendekler kazdılar. Maorilerle Britanyalılar arasındaki ilk büyük savaşta, 114 Britanyalı asker öldürüldü.

Britanyalı vali George Grey Hone Heke'yle bir barış antlaşması yapmaya çalıştı. İlk başta Heke reddetti. "Bu ülkeyi Tanrı bizim için yarattı," diye yazdı Vali Grey'e. "Eğer o bir balina olsaydı, ortadan ikiye bölebilirdik. Ancak ülke bölünemez. Aramızda bulunan topraklar için savaşmak zorundayız."

Vali Grey Avustralya'dan daha fazla asker getirdi. Britanyalılar saldırmaya devam ederken Maoriler de karşılık verdiler. Şiddetli çatışmalar oldu fakat her iki taraf da diğerine üstünlük sağlayamadı. Sonunda, Grey Hone Heke'yi barış yapmaya ikna etti. Birinci Maori Savaşı ya da diğer adıyla Gönder Savaşı sona ermiş ama aslında hiçbir şey çözümlenememişti. Maoriler hâlâ Britanyalıların mevcudiyetinden rahatsızdı, Britanyalılar da hâlâ Waitangi Antlaşması'na göre Maorilerin Britanya valisine itaat etmeye mecbur olduklarında ısrar ediyordu.

Büyük Britanya Yeni Zelanda'yı topraklarına katmış olsa da yeni kolonilerini henüz tam olarak kontrol altına almış sayılmazdı. Sonraki otuz yıl boyunca, Maorilerle Britanyalılar pek çok savaş yaptı. En sonunda, Maoriler topraklarının çoğunu Britanyalılara vermek zorunda kaldılar.

Ancak protesto etmekten de asla vazgeçmediler. Günümüzde de Yeni Zelanda, bir zamanlar Büyük Britanya'ya ait olan ve Britanyalılarla halen dost ve müttefik olan uluslardan oluşan Britanya Uluslar Topluluğu'nun bir üyesidir. Günümüzde dahi, Maori halkının soyundan gelenler topraklarının kaybını protesto etmek için Hone Heke'nin kestirdiği bayrak direğinin etrafında toplanırlar.

1850'de dünya

Kırk Dokuzların Dünyası

Altına Hücum

Jim Marshall senelerce Birleşik Devletler'in yabanıl bölgelerinde bulunmuştu. New Jersey'de doğmuş fakat gençliğinde batıya gitmişti. Meksika'yla savaşmak için orduyla birlikte güneye ilerlemişti. Kuzeyde dolanarak marangozluk yapmıştı. Kansas'ta çiftçilik yapmış, Missouri'de kasaba kasaba dolaşmış ve bir California çiftliğinde sığır yetiştirmişti. Şimdi artık yeni bir işi vardı. John Sutter adında bir işadamı için Sacramento Vadisi'ndeki Amerika Nehri üzerinde bir bıçkıevi kuracaktı.

Jim Marshall aletlerini yanına alıp çalışmaya gitti. John Sutter ona malzeme alıp adam tutması için para vermiş ve bıçkıevinin kazancının dörtte birini vermeyi taahhüt etmişti. Marshall, Amerika Yerlisi işçiler, birkaç beyaz ustabaşı ve bir aşçı tuttuktan sonra Amerika Nehri'nin kıyılarında bir kamp kurdu. Sekiz ay sonra, bıçkıevi düzgün ve sorunsuz çalışır durumdaydı. Hızla akan nehir suları çarkları döndürüyordu. Marshall akan suyu izleyerek bent kapaklarını test ediyordu. Bıçkıevinin Marshall'a ve kendisine çok para kazandıracağını tahmin ediyordu. Etrafta kesilebilecek bir sürü ağaç vardı ve keresteler nehir üzerinden taşınıp satılabilirdi.

Nehir kenarına gidip etrafına bakındı. O sırada gözüne nehir yatağında bir parıltı ilişti. Öğle güneşi suya yansıdığından nehrin içindeki kum ve kayalar zor görülüyordu. Marshall eğilerek parıltıya dokunmaya çalıştı. Parmakları, "bezelye şeklindeki, bezelyenin yarısı kadar" bir çakıl taşına dokundu. Çakıl taşını çıkarıp salladı.

Çakıl taşı altın rengindeydi.

Marshall ve adamları, çakıl ve kumları kalburdan geçirerek bu sarı çakıl taşlarından aradılar. Çok geçmeden ellerinde tam bir

avuç dolusu sarı kırıntı ve pul vardı. Marshall "altının", "aptal altını" –gerçek altınmış bir parıldayan, *demir piriti* denilen değersiz bir mineral– olabileceğini biliyordu. Eğer sarı metal çekiçle vurulduğunda şekli değişiyorsa muhtemelen altındı. Vurulduğunda parçalanıyorsa demir piriti olma olasılığı yüksekti.

Marshall çakıl taşlarının en büyüğünü bir kayanın üstüne koyduktan sonra başka bir kayayla vurdu. Çakıl taşı düzleşerek ince, yumuşak bir yaprak halini aldı.

Çakıl taşları saf altındı.

Bıçkıevi işçileri altın parçacıklarını toplayarak, para yerine kullanmak için yerel ticaret merkezine götürdüler. Ticaret merkezinin sahibi Sam Brannan şaşkına dönmüştü. Sutter's Bıçkıevinde ne kadar altın vardı acaba? Bizzat bakmak için bıçkıevine gitti ve kendisi de bir şişe dolusu altın topladı.

California'daki altın madencileri

Sam Brannan bulabildiği bütün kazma, kürek ve altın arama kaplarını satın alarak hemen ticaret merkezine geri döndü ve bütün aletleri satışa çıkardı. Ve sonra atını eyerleyip yüz altmış kilometre ilerdeki San Francisco'ya doğru yola koyuldu. Orada elindeki altın şişesini sallayarak sokaklarda at sürdü. Sam Brannan kulak veren herkese, "Duyduk duymadık demeyin, Sutter's Bıçkıevinde altın var!" diye bağırdı. "Çok çabuk zengin olabilirsiniz! Kazma ve kaplarınızı da Sutterville'deki Brannan ticaret merkezinden almayı unutmayın sakın!"

Birkaç madenci altın aramak için Amerika Nehri'nden yukarı çıktı ve San Francisco'ya torbalar dolusu hazineyle geri döndü. Birkaç yüz adam daha geldi. Sonra birkaç bin kişi onları izledi. 1849 itibariyle, Birleşik Devletler'deki herkes Sutter's Bıçkıevindeki altını öğrenmişti.

California yeni bir bölge olduğu için, buraya gelen biri yere bir kazık çakıp toprağa sahip çıkabilirdi. Buna "[kazık çakarak] hak iddia etmek" deniyordu. Binlerce insan Amerika Nehri boyunca kazık çakarak hak iddia etmek için California'ya akın etti. Seyahat ederken şöyle şarkılar söylüyorlardı:

Ah, Susannah, benim için ağlama,
Teneke kabım dizlerimde gittim California'ya.

Ve:

Es, deli rüzgâr, hay ha,
California'ya
Çok altın varmış, öyle dediler,
Sacramento kıyılarında!

İki yıl geçmeden, California'nın nüfusu on beş binden yüz binin üzerine çıktı. Bu yeni gelenlerin çoğu, yani *kırk dokuzlular* madenciydi. Nehir kıyılarındaki kamplarda yaşayan bu adamlar civardaki ticaret merkezlerinden malzeme alıyordu. Ticaret merkezlerinin

etraflarında *mantar şehir* adı verilen şehirler türedi. Altın bulan, yani "voliyi vuran" madenciler bu şehirlerde çılgın gibi para harcardı. Sam Brannan'ın ticaret merkezi o kadar çok satış yaptı ki Brannan milyoner oldu. Hem Sacramento hem San Francisco'daki arazilerin beşte birini aldı ve kendi bankasını açtı.

Binlerce madencinin durumu ise pek iç açıcı değildi. Bir madencinin bir toprak parçasını elinde tutması için, üzerinde kalması gerekiyordu. Eğer bir haftadan uzun süre ayrılırsa, diğer madenciler toprağına sahip çıkabilirdi. Bu yüzden bütün gün buz gibi sularda kapları süzerek veya kayalıkları kırarak altın arayan madenciler kazıklarının yanındaki çadırlarda yatarlardı. Birçoğu ancak yiyecek ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayacak kadar altın bulabiliyordu. Topraklarını ve birikimlerini kaybeden madenciler kimi zaman haydu-da dönüşerek, başka madencilerden altın ve toprak çalıyor, San Francisco ve Sacramento'daki yeni bankaları soyuyorlardı. Kırsalda hırsız çeteleri dolaşıyordu. Çiftçiler topraklarını ve sürülerini korumak –ve otlaklarından toprak koparmayı umut eden madencileri püskürtmek– için silahlanmışlardı.

Yine de çok büyük bir altın yatağı bulma olasılığı dünyanın dört bir yanından madencileri çekmeye devam ediyordu. İnsanlar Çin, İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya, İtalya, Portekiz ve İsveç'ten geliyorlardı. Bütün California nehirleri boyunca, ülkeleri yüzyıllardır savaşan adamlar madenci kamplarında yan yana yaşıyordu. Ölü Katır Kanyonu, Yer Domuzu Zaferi, Palavracı, Hırgür Kasabası ve Küçük Kahve Kanyonu gibi isimleri olan beş yüzün üzerinde kamp California nehirlerinin dört bir yanına serpilmişti. Madenciler gündüz topraklarında ter dökerken akşamları kasabalarda içer, kavga eder, şarkı söyler ve dans ederlerdi. Mantar şehirlerde hemen hemen hiç kadın olmadığından madenciler birbirleriyle dans ederdi. Kimi zaman akşamı birbirlerini vurarak sonlandırırlardı.

1850'de, California ve California'nın bütün kanunsuz madenci kampları Amerika Birleşik Devletleri'ne katıldı. California birliğe katılan otuz birinci eyaletti. 1850'de, Amerika'daki en zengin eyalet oydu!

Huzursuz Bir Dünya

İki yüz elli yıl önce, İspanyollar Güney Amerika madenlerinden altın çıkarırken, şimdi artık Amerikalılar California ırmaklarından altın çıkarıyordu.

Arada geçen zamanda ise bütün dünya değişmişti. Dünyanın dört bir yanında, fabrikalar seri üretim yapıyordu. Bu fabrikaların etrafında da şehirler büyüyordu ki bunların merkezlerinde güzel binalarla geniş yollar, dış mahallelerinde ise varoşlar vardı. Fabrikalardan şehirlerin içine giren, oradan da kırsala çıkan demiryolları döşenmişti. Demiryolları, California'nın altın madenlerinden Amerika'nın batısına, bir İngiliz sahilinden diğerine, hatta Avrupa'dan Rusya'nın dondurucu soğuk topraklarına uzanıyordu.

Diktatörler ve generaller iktidarı ele geçirip yeni anayasaları geçersiz kılmaya çalışırken, Güney Amerika'nın yeni cumhuriyetleri de birbirleriyle mücadele ediyordu. Birleşik Devletler'de, köle sahibi Amerikalılar köleliğe karşı olanlarla kavga ediyordu. Avustralya ve Yeni Zelanda'daki İngilizler, topraklarını geri almak için savaş planları yapan Aborjin ve Maorileri dikkatle izliyordu. Kalküta'daki Hintli askerler Britanyalı yüzbaşı ve generalleri ne zaman alaşağı edebileceklerini konuşuyordu. Çin imparatoru İngiliz tüccarların afyon boşaltmalarını izlerken İngilizleri tekrar kovabileceği günleri özlemle bekliyordu. Avrupa'da, savaş yıllarından hâlâ çok korkan genç devrimciler caddelerde yürüyüş yaparak, halen İspanya ve İtalya'da hüküm süren eski kralların ve soyluların gücünü haykırarak protesto ediyordu. Rusya'da, milyonlarca aç, perişan köylü gözlerini çarın müsrif saraylarına çevirmiş, yiyecek istiyordu.

Çok geçmeden savaş Birleşik Devletler'i bölecekti. Savaş Rusya, Hindistan ve Çin'e yayılacaktı. Savaş Avrupa'yı paramparça edecekti.

1600 ve 1850 arasında, dünyadaki modern uluslar –Birleşik Devletler, Meksika, Brezilya, Çin, Hindistan, Fransa, İspanya, Rusya, İngiltere– esas şekillerini aldılar. Ancak sonraki 150 yıl boyunca, dünyanın o ana kadar görmüş olduğu en büyük çatışmalar bu ulusları temellerinden sarsacaktı.

Yeniçağ Kronolojisi

1368 Çin'de birinci Ming hanedanı imparatorunun saltanatı

1498 John Cabot'un Kuzey Atlantik'te kaybolması

1524 Giovanni da Verrazano'nun Fransa adına Atlantik'e açılması

1534 Jacques Cartier'in Kanada'ya ilk gelişi

1553 Sebastian Cabot'un kuzeydoğuya doğru keşif seferine çıkması

1555 Ausburg Barış Anlaşması'nın her Alman eyaletinin kendi dini olmasına izin vermesi

V. Charles'ın Kutsal Roma İmparatorluğu unvanından feragat etmesi

II. Philip'in İspanya tahtını babası V. Charles'tan devralması

1556 Charles'ın kardeşi I. Ferdinand'ın Charles'ın topraklarını ve unvanını alması

1567 İskoçya Kraliçesi Mary'nin İngiltere'de hapse atılması

1576 İngiliz Martin Frobisher'ın Frobisher Boğazı'ndan geçmesi

1583 Angola'da Nzinga'nın doğumu

1587 John Davis'in Kuzeybatı Geçidi'ni bulmak için bir keşif seferi düzenlemesi

İskoçya Kraliçesi Mary'nin kafasının kesilmesi

1588 I. Abbas'ın İran şahı olması

1592 Japonya'da Hideyoshi'nin Kore'yi ilk istilası

1598 İspanya Kralı II. Philip'in ölümü

1603 Samuel Champlain'in Kanada'ya gelişi

I. Elizabeth'in ölümü, I. James'in (İskoçya Kralı VI. James) tahta geçmesi

Ieyasu'nun Japonya'nın shogun'u olması

1605 Cihangir'in (Dünya Hâkimi) Hindistan imparatoru olması
1605 Ieyasu'nun oğlu Hidetada'yı shogun yapması
1607 Virginia'da Jamestown kolonisinin kurulması
Henry Hudson'un kuzeydoğuya ilk yolculuğu
1608 Kanada'da Quebec kolonisinin kurulması
1611 Henry Hudson'un Hudson Körfezinde sürüklenmesi
1614 Pocahontas'ın John Rolfe'yle evlenmesi
1616 Ieyasu Tokugawa'nın ölümü
1618 Bohemya isyanıyla birlikte Otuz Yıl Savaşı'nın başlaması
1620 *Mayflower*'ın Yeni Dünya'ya doğru açılması
1623 IV. Murat'ın Osmanlı tahtına geçmesi
1623 Iemitsu'nun üçüncü Tokugawa shogun'u olması
1625 I. Charles'ın İngiltere kralı olması
1627 Hindistan'da Cihangir'in ölümü
1628 Şah-ı Cihan'ın (Dünya Kralı) Hint imparatoru olması
1629 İran Şahı Abbas'ın ölümü
1633 Iemitsu'nun Japon limanlarını kapatması
1637 Kutsal Roma İmparatoru II. Ferdinand'ın ölümü
1638 Samuel Champlain'in ölümü
1641 Avrupalı tüccarların Japonya'ya girmelerinin yasaklanması
1642 Kardinal Richelieu'nün ölümü
1644 Li Tzu-ch'eng'in ordusuyla Pekin'e girmesi
1648 Westphalia Antlaşması'yla Otuz Yıl Savaşı'nın sona ermesi
1649 İngiltere Kralı II. Charles'ın idam edilmesi
1653 Oliver Cromwell'in İngiltere'nin Koruyucusu olması
1658 Evrengzib'in (Dünya Fatihi) Hint imparatoru olması
Oliver Cromwell'in ölümü
1660 II. Charles'ın Fransa'daki sürgününden İngiltere'ye davet edilmesi
1661 K'ang-hsi'nin Mançu tahtına geçmesi
1663 Angola Kraliçesi Nzinga'nın ölümü
1665 Vebanın Londra'yı kırıp geçirmesi
1666 Hindistan'da Şah-ı Cihan'ın ölümü
Büyük Londra Yangını

1672 Büyük Petro'nun doğumu
1675 20 Haziran'da Kral Philip Savaşı'nın başlaması
1678 Kral Philip Savaşı'nın sona ermesi
1681 Pennsylvania kolonisinde Philadelphia şehrinin kurulması
1682 Büyük Petro'nun Rus çarı olması
1683 Osmanlı Türklerinin Viyana'da yenilmesi
K'ang-hsi'nin Tayvan'ı Çin imparatorluğuna katması
1687 Isaac Newton'un *Principia Mathematica*'yı yayımlaması
1688 Mary ve William'ın Şanlı Devrim'de İngiliz tahtına geçmeleri
1689 Büyük Petro'nun tahtı Sofya alması
Kral William Savaşı'nın başlaması
1690 Evrengzib'in İngilizlere Kalküta'da inşaat izni vermesi
John Locke'un *Yönetim Üzerine İki İnceleme*'yi yayımlaması
1696 K'ang-hsi'nin Moğolistan'ı Çin İmparatorluğu'na katması
Kral William Savaşı'nın sona ermesi
1700 Rusya ile İsveç arasında Büyük Kuzey Savaşı'nın başlaması
1701 Jethro Tull'ın tohum ekeri icat etmesi
Kraliçe Anne Savaşı'nın başlaması
1702 Büyük Petro'nun St. Peterburg'u kurması
1703 Osmanlı İmparatorluğu'nda Lale Devri'nin başlaması
1707 Hindistan'daki Evrengzib'in ölümü ve I. Bahadır Şah'ın tahta geçmesi
1710 Charles Townshend sayesinde ürün rotasyonunun yaygınlaşması
1712 Hindistan'da I. Bahadır Şah'ın ölümü
1713 Kraliçe Anne Savaşı'nın sona ermesi
1714 George Louis'in İngiltere Kralı I. George olması
1715 XIV. Louis'nin ölümü ve XV. Louis'nin Fransa kralı olması
1719 Hindistan'da Muhammed Şah'ın tahta geçmesi
1722 K'ang-hsi'nin ölümü
1725 Büyük Peter'in ölümü
1726 Tibet'in Çin İmparatorluğu'na katılması
1727 I. George'un ölümü ve II. George'un İngiltere kralı olması

1730 Osmanlı İmparatorluğu'nda Lale Devri'nin sona ermesi
1735 Chi'en-lung'un Çin imparatoru olması
1739 Jenkins'in Kulağı Savaşı'nın başlaması
1744 Kral George Savaşı'nın başlaması
1748 Hindistan'da Muhammed Şah'ın ölümü
Kral George Savaşı'nın sona ermesi
1754 Fransa-Hindistan Savaşı'nın başlaması
1756 Plassey Muharebesi'nde Britanyalıların Bengal'i ele geçirmesi
1756 Yedi Yıl Savaşı'nın başlaması
1762 Büyük Katerina'nın Rusya imparatoriçesi ilan edilmesi
1763 Fransa-Hindistan Savaşı Yedi Yıl Savaşı'nın sona ermesi
1769 Chi'en-lung'un Burma'yı Çin İmparatorluğu'na katması
James Watt'ın buhar makinesinin patentini alması
1771 James Cook'un Avustralya kıyılarının haritasını çıkarması
1776 James Cook'un son yolculuğuna çıkması
Kuzey Amerika kolonilerinin, Büyük Britanya'dan ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etmeleri
1787 Philadelphia'da Anayasa Konvansiyonu'nun toplanması
1789 Mayıs ayında Versailles'te Sınıflar Meclisi'nin (Fransa temsilcileri) toplanması
Bastille'in 14 Temmuz'da düşmesi
1791 Amerikan Anayasası'na Haklar Bildirgesi'nin ilave edilmesi
Saint Domingue'deki kölelerin isyanı
1793 Fransa'da XVI. Louis ve Marie Antoinette'in idam edilmesi
Eli Whitney'in çırçırı icat etmesi
George Macartney'in Çin'i ziyareti
1794 Robespierre'in ölümüyle birlikte Fransa'da terör döneminin sona ermesi
1796 Chi'en-lung'un tahtı oğluna bırakması
Büyük Katerina'nın ölümü
Çin'e afyon ithalatının yasaklanması
1797 Eli Whitney'in standardizasyon ve değiştirilebilir parçalar fikrini yaygınlaştırması
1799 Napolyon'un konsül olması
1802 Napolyon'un ömür boyu konsül olması

1804 Napolyon'un imparator tacı giymesi
Lewis ve Clark'ın keşif seferine başlaması

1805 Napolyon'un Trafalgar Savaşı'nda yenilmesi

1806 Lewis ve Clark'ın batıdan dönüşü

1807 Britanya'nın köle ticaretini yasaklaması

1808 IV. Charles'ın Napolyon tarafından tahtından indirilmesi
Birleşik Devletler'in köle ticaretini yasaklaması

1810 Arjantin'in bağımsızlığını ilan etmesi
Don Miguel'in "Dolores'in Çığlığı" konuşmasını yapması

1811 Venezüella'nın bağımsızlığını ilan etmesi

1812 Napolyon'un Rusya'ya girişi

1812 Birleşik Devletler'in Britanya'ya savaş ilan etmesi (1812 Savaşı)

1814 1812 Savaşı'nın sona ermesi
Napolyon'un Elbe'ye sürülmesi

1815 Napolyon'un tekrar iktidar olmaya çalıştıktan sonra St. Helena'ya sürülmesi

1818 Güney Afrika'da Dertler Zamanı'nın (Mfekane) başlaması

1820 Britanyalıların Güney Afrika'daki Cape kolonisi üzerinde hak iddia etmesi

1821 Napolyon'un ölümü
Meksika'nın bağımsızlığını kazanması

1824 Meksika'nın cumhuriyet olması
Güney Afrika kıyılarında Durban'ın kurulması

1828 Zulu kralı Shaka'nın ölümü

1830 Birleşik Devletler'in Kızılderili Nakil Yasası'nı çıkarması

1831 Nat Turner'in isyanı

1833 Büyük Britanya'nın Azat Yasası'nı çıkarması
Santa Anna'nın kendini Meksika diktatörü ilan etmesi

1835 Boerlerin Büyük Yolculuğu'nun başlaması
Florida'da İkinci Seminole Savaşı'nın başlaması
Teksas'ın bağımsızlığını ilan etmesi

1836 Alamo Muharebesi

1839 Cherokeelerin Gözyaşı Yolculuğuna çıkmaları
Birinci Afyon Savaşı'nın başlaması

1842 Birinci Afyon Savaşı'nın Nanking Antlaşması'yla sona ermesi
1845 Teksas'ın Birleşik Devletler'e katılması
1846 Meksika Amerika Savaşı'nın başlaması
1848 Meksika Amerika Savaşı'nın sona ermesi
1849 California'da Altına Hücum
1850 California'nın Amerika Birleşik Devletleri'nin 31. eyaleti olması

DİZİN

C-Ç

D

E

F

G

H

I-İ

J

K

Q

R

S-Ş

T

V

HERKES İÇİN TARİH

Dünya Tarihi adlı dört ciltlik eserin bu üçüncü cildinde, keşifler çağından Sanayi Devrimi'ne dek olan zaman dilimi ele alınıyor. Japon derebeylerinin bitmeyen savaşları, din savaşları, Fransız Devrimi, Rusların ve Türklerin Batılılaşma hamleleri, Napolyon Savaşları, Güney Amerika ülkelerinin özgürlük mücadeleleri gibi önemli askeri, siyasi, kültürel ve bilimsel olaylar öyküleştirilip renklendirilerek anlatılıyor.